

286370

OLDFIELD

WILSON & JENKINS

~~Hung. j.~~
~~1851~~

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

ÁTALÁNOS MAGYAR
POLGÁRI MAGÁNJOG

AZ 1848-dik ÉVI TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS AZ

ORSZÁGBIRÓI TANÁCSKOZMÁNY

MÓDOSÍTÁSAI NYOMÁN.

ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT MÁSODIK KIADÁS.

IRTA

ÖKRÖSS BÁLINT,

HITES ÜGYVÉD ÉS VÁLTÓJEGYZŐ.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXIII.

Heckenast Gusztáv könyvkiadó-hivatalában

(Pesten, egyetem-utca 4-ik szám)

megjelent és minden hiteles könyvárusnál kapható:

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

POLITIKAI ISKOLÁJA,

SAJÁT MŰVEIBŐL ÖSSZEÁLLITVA.

Ára két kötet 5 ft.

Ha találkozott is azelőtt valaki hazánkban, ki kételkedhetett a felett, hogy egyedül gróf Széchenyi István gondviselészerű böles politikája volt az, mely minden lépten a siker zálogát tanusítva, a magyar nemzetnek fényes jövőt biztosítani képes volt, s mely országszerte híven követve és felkarolva, már a priori lehetetlenné teendette s elhárította volna azon vészteljes helyzetet, hová a párisi februári napok hatása alatt fölülkerekedett ellenkező politika hazánkat sodorta, — e felett a bekövetkezett események után elfogulatlan elmék nem kételkedhetnek többé.

A dicsőültnek azon szomorú elégtétel jutott, hogy politikai tanait és jóslatait oly catastrophák igazolták, melyeknek sulya alatt az ő nagy lelke is összeroskadt, midőn életének egyetlen s legmagasztosb czélját, a magyar nemzet létét s boldogságát menhetetlen megsemmisítéssel látta fenyegetve.

Reánk, a fennmaradtakra, háramlott a veszélyeztetett nemzeti ügy megmentésének édes tartozása. — S ha elég erősek leszünk tévedéseinket elismerni, — ezen elégtétellel pedig tartozunk a „legnagyobb magyarnak“ szintugy mint a honszerző ősöknek, — akkor marad még számunkra egy reménység, hogy azon esetre, ha az e czélra irányzandó új politika körül ismét a dicsőült practicus tanainak s ildomos modorának biztos delectüjét fogadjuk el, — szilárd akarattal s egyesült erővel, a Gondviselés atyai kezein, még egyszer a mentő partra vezethetjük ki hazánk megronsolt hajóját.

Kívánatos tehát, hogy a nemzet újabban kezdje tanulmányozni gróf Széchenyi István halhatatlan munkáit, kivált, hogy az ifjabb nemzedék mielőbb módot nyerjen, korunk téveszméi ellenében a dicsőült magyar államférfiu velős és szellemdús irataiból nemcsak a jövőre nézve a gyakorlati hazafiság s józan nemzeti politika egészséges utasításait s eszméit meríteni, hanem egyszersmind tanulság és alaposság végett megismerkedni azon eszemenettel is, mely gróf Széchenyi István reformatori sikeres munkásságának elejétől kezdve fonalát képezé.

Mint hogy azonban a most csupán elszórva s egyrészt még csak kéziratban létező munkák összegyűjtése és rendezése hosszabb időt kíván s e részen a dicsőültnek örökösei nem is határozta, — a napról napra érezhetőbb szellemi szükségben egyedül a jelesb munkák velős kivonatának gyors és olcsó kiadása által segíthetni.

Legfőbb gondom volt, a nagy államférfiu munkáinak legjelesb és leglényegesb helyeit oly kiválasztással adni, hogy a szerző eszmenete eredeti összefüggésben kitűnjék, egyszersmind pedig reformatori küzdelmeinek története tükröztessek vissza.

Az első kötet a „Hitel“, „Világ“ és „Stadium“ e három úttörő nevezetes munka gyöngyeiből csaknem egészen kitelt. — A második kötetben, mely Széchenyi egyéb kiadott munkáinak kivonatát foglalandja magában, — szándékozom a dicsőültnek némely kiadatlan iratait is toldalékol felvenni, különösen azokat, melyek megtört szívének kegyeletes emlékeül szolgálnak.

Boldog leszek, ha igyekezetem a szeretett haza jobbainak s értelmesbjeinek helyeslését megnyeri, s ha a „legnagyobb magyar“ esalhatatlan politikai iskolájának terjedését előmozdithattam.

Irtam Pesten, a dicsőült halálának harmadik évnapiján, 1863-ik évi aprilis 8-kán.

Török János, a m. akademia tagja.

Teljesen megjelent

és minden könyvkereskedőnél kapható :

Átalános magyar

TÖRVÉNYKEZÉSI ELJÁRÁS.

Peres és perenküli ügyekben,

a legujabb törvényhozás szerint

felvilágosító

jegyzetekkel és kimerítő irománypéldákkal.

Biráq, ügyvédek és a közélet használatára

írta

ÖKRÖSS BÁLINT,

hites ügyvéd és váltójegyző.

46 sűrűn nyomtatott iv nagy 8-rétben, füzve 5 ft. a. é.

Az „Átalános magyar törvénykezési eljárás“ Ökröss Bálinttól az alulirt könyvkiadó-hivatalban immár teljesen megjelent. A mű befejezése és szétküldése későbbre történhetett, mint ígérve volt, de hiszszük, mikép a t. előfizetők várakozásának mindenben meg fog felelni. Átalános törvénykezési eljárást ígértünk, mely a végrehajtó- s közelebb a birói hatalom szerkezetét, illetőségét és teendőit, továbbá a peres és perenküli eljárást egész kiterjedésben felölelje; gyakorlati művet ígértünk, mely hiven, kimerítőleg s az illő helyekre hivatkozással közölje mindazon törvényeket, melyek az eljárást szabályozzák; kiterjeszkedjék az igazság-szolgáltatás történeti fejleményeire; megismertesse a különbséget mindenütt hajdani és átalakított törvénykezési eljárásunk, valamint az osztrák eljárási szabályok között; körvonalozza azon anyagi törvényeket, melyek az eljárás megértésére mellözhetlenül szükségesek: felvilágosítsa azon kételyeket, melyek az eljárás lényegéhez s formáságaihoz, habár csak közvetve is férkezhetnek; leírja a bíróságok működését, a határozat-hozatal gyakorlati módját s a belső ügyvitelt és ügykezelést, s mely a felek által szerkesztendő iratokra, beadványokra, valamint a birák által készitendő határozatokra és jegyzőkönyvekre a gyakorlati életből merített, szabatos e könnyen érthető irománypéldákat közöljön: t. előfizetőink mindazt, mit ígértünk, és műben föllelendik. Szolgáljon ez annyi gondot és időt igénylő sokoldalúság, a mű terjedelme és kidolgozása a késedelem mentségeül.

Megrendelések, melyek egyenesen az alulirt kiadó-hivatalhoz intéztetnek, bérmentesen küldetnek szét.

Heckenast Gusztáv könyvkiadó-hivatala Pesten

(egyetem-utca 4-ik szám).

ÁTALÁNOS MAGYAR

POLGÁRI MAGÁNJOG

AZ 1848. ÉVI TÖRVÉNYHOZÁS

1848

ORSZÁGBIRÓI TANÁCSNEVEZMÉNY

ÁTALÁNOS MAGYAR

POLGÁRI MAGÁNJOG.

OKROSS BALINT,

MEZŐTÖRÉNCSI TÁRSASÁG

MÁSODIK ÁTADÁSZOTT ÉS RÖVÍTETT KIADÁS.

PEST.

KIADJA HECSEKÉRTI ÖRSÉLY.

Magyar Királyság

Ministerium der Inneren Angelegenheiten

BEVEZETÉS

a legújabb törvények szerint

szöveg

szöveg és kimerítő irónypeldékkel

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

BEVEZETÉS

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

Magyar Királyság

ÁTALÁNOS MAGYAR
POLGÁRI MAGÁNJOG

AZ 1848. ÉVI TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS AZ

ORSZÁGBIRÓI TANÁCSKOZMÁNY

MÓDOSÍTÁSAI NYOMÁN.

IRTA

ÖKRÖSS BÁLINT,

HITES ÜGYVÉD ÉS VÁLTÓJEGYZŐ.

MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1863.

ÁTALANOS MAGYAR

POLGÁRI MAGÁNJOG

AZ 1818. ÉVI TÖRVÉNYHONAS

22 88

ORSZÁGBIROI TANÁCSKÖZMŰNY

MÓDOSÍTÁSÁI NYOMAI

ÖKRÖSS BALKINT.

HITEK LEVELEK ÉS VÁLTOZATOK

MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

286370

PEST

KIADJA HECKENAST GÖRSTVA

BEVEZETÉS.

Az állam és polgári viszony alakulása.

Azon cél, melyet elénk a végzet e földi pályán tüzött; halhatatlan lelkünknek emelkedett vágyai a tökélyesbülés felé; anyagi részünk bátorságba helyezése s kényelmei, s egyszersmind az utódokról ösztönszerű gondoskodás még korán társaságba vezették össze az embereket. A társaságok kezdetben leginkább egyes családi tűzhelyekre szoritkozván, korlátoltabb kiterjedéssel birtak, s az őskor patriarchalis rendszerében jelenkeztek; később részint a túlnépesülés, s a személy- és vagyonszállásnak szilárdabb alapra fektetése, részint a hovatovább fejlődő uralomvágy és foglaltsági törekvések több ily családokat egyesítettek, melyeket a közjót előmozdításának nemes czélja, s a szólam, szellemiségünknek eme dicső közege még szorosabban összefűzött. Így jöttek létre az államok; így lett az ember — polgár, egyszersmind.

Törvény.

Hogy már az állam, rendeltetésének megfelelően; hogy a közérdek mellett a polgár egyéni szabadsága s az egyén emberméltósága ne veszélyeztessék; s hogy — a mi főczél vala — egyesek jólétében az állam, és a társulat virágzásában minden egyes boldog legyen: szabályokról kellett gondoskodni, melyek határt szabjanak a jognak, s kijelöljék a kötelezettségeket; melyek továbbá a polgárok viszonyait az államhoz és egymás között világosan meghatározzák, személyt és vagyont biztosítsanak, a sérelmek jóvátételét és megtorlását czélszerű eszközök által s eleve meghatározott jogutakon lehetővé tegyék: — ezen szabályok összesége általában törvénynek nevezetik.

A törvény felosztása.

A törvény részint az államhatalmat, annak alakját, közegeit s a polgárokhozi viszonyait tárgyazza; részint az egyesek közt felmerülhető azon viszonyokat és cselekvényeket, melyek jogi következményekkel birnak — szabályozza: e két szempontból közvagy álladalmi, és magánjognak hivatik.

A magánjog ismét polgári és büntető törvényre oszlik a szerint, a mint a személyek és vagyon körül kifejlett szabados cselekvények és törvényes eljárás szabályait írja elő, vagy azon sérelmeket jelöli ki a büntetés meghatározása mellett, melyek az állam fennállása és biztonsága, vagy egyesek személye és vagyona ellen merényeltetnek.

A polgári magánjog különösen.

A polgári magántörvények irottak, ha a törvényhozó hatalom tényezőinek igenleges hozzájárulása által alkottattak és kihirdettettek; szokásosak, ha a nép jogéletéből a gyakorlat által fejlesztetvén ki, a törvényhozó hatalom tényezőinek hallgatag hozzájárulása által emeltettek érvényre; általánosak, melyek az állam valamennyi lakóit kivétel nélkül kötelezik; különösek, ha csupán egyes osztályra — s helyhatóságiak, ha egyes kerületre nézve birnak kötelező erővel.

Törvényhozás.

A törvényhozó hatalom, vagyis a jog, minden az államot vagy egyeseket illető ügyekben törvényt alkotni, magyarázni, módosítani vagy megszüntetni — hazánkban a törvényes uralkodót és törvényesen alakult országgyűlést illeti, a mint ezt őseink még az első vezérválasztás alkalmával, következőkben kimondották: „Azon főszemélyek, kik Almost (némelyek szerint Árpádot) szabad akaratból uroknak megválasztották, sem maguk, sem maradvékaik a vezéri tanácskozásokból s az ország méltóságaiból soha ki ne rekesztessenek.“ (Anonym. Cap. V.) Ez időtől fogva törvényeink nagy részben a fejdelem és nemzet hozzájárulásával országgyűlésileg keletkeztek, s időnkint, végzemény vagy törvényezik alakjában az országgyűlés actái közé iktattattak.

Az írott törvények kuttjeje.

Az írott törvények, melyek országgyűlésileg alkottattak, hazánk törvénytárában — „corpus juris hungarici“ — lehetők fel, mely Mossóczy Zakariás nyitrai, — és Telegdy Miklós pécsi püspökök által összegyűjtve, Nagyszombatban 1584. évben látott először világot, s jelen alakjában bezárólag az 1848. évi országgyűlésig terjed. Azon régiebb törvényeink gyűjteményét pedig, melyek a törvénytárba fel nem vétettek, Kovachich Márton György és fia József Miklós szorgalmának köszönhetjük, kiknek „Vestigia Comitiorum etc. (Budae 1790.), és Supplementa ad Vest. Com. (Budae 1801.), végre „Monumenta veteris legislationis hungaricae“ (Claudiop. 1814. et Zagrab. 1815.) czimü munkáik, habár országgyűlésileg szentesítést nem nyertek is, a törvénytár kiegészítő részeiül méltán elfogadhatók.

A törvénytárban foglalt végzemények vagy törvényczikkek szt. István, szt. László és könyves Kálmán királyok korából, a király megnevezése mellett könyvek és fejezetek, — a többiek pedig az illető országgyűlés évszáma és törvényczikkei szerint (a vegyes házbóli királyok többnyire megnevezetvéen) idéztetnek — ekképen : Könyves Kálmán : I. (könyv) 57. (fejezet.); Korvin Mátvás : VI. 18. vagy : 1486 : 18. stb.

A polg. magántörvények főbb mozzanatai.

Az országgyűléseknek, hol írott törvényeink hozattak, — sorát azon tanácskozmány nyitotta meg, melyet Árpád, Szeged vidékén, Pusztaszeren tartott, s hol egyebek közt igazságszolgáltatásra vonatkozó törvények is alkottattak. (Horváth, I. köt. 40. lap.) Nevezetesebb mozzanatai pedig magántörvényeinknek történeti fejlődéseik szerint a következők :

1. *Szt. István* a keresztyén vallást felvevén, annak terjesztését és megszilárdítását a törvényhozás útján is hathatósan munkálta; az egyházi törvények több czikkeit átvette és meghonosította; a papi osztályt és az ország zászlósaí rendjét felállította, és szabadalmakkal ellátta; végre alkotmányunk legerősb védfalának — a megyei rendszernek alapját megvetette.

2. *Endre* alatt a pogányság végerőkődése által megingatott keresztyén vallás visszaállított.

3. *Szt. László*, első nagy királyunk apostoli koronáját Horvát- és Tótországokkal gazdagítá, s törvényhozói figyelmét leginkább a valószínűleg felettébb elterjedt büntettek fékezésére fordította. Törvényeinek többi részét jobbára egyházi fenyítékek töltik be.

4. *Kálmán*, korát több századdal meghaladó felvilágosultsággal a boszorkányok elleni minden nyomozásnak és büntetésnek véget vetett. Ugyanő a horvátokat újabban s egyszersmind Dalmatiát is Magyarországhoz kapcsolta.

5. *III. Béla*, az által, hogy a folyamodásokat írásban benyújtani parancsolta, az eljárásnak szabatosabb és tökéletesebb alakot adott.

6. *II. Endre*, a függő aranypecsétről ugynevezett arany bulában a nemzetnek, illetőleg a nemességnek, alkotmányos szabadságuk megóvására csaknem határtalan biztosítékot, mely a fegyveres ellentállás jogát is magában foglalta — engedélyezett.

7. *IV. László*, a tüzesvas- és forróvizpróba — istenitélet — használatát eltiltotta, bár ez később ismét alkalmazásba vétetett.

8. *I. Károly* ugyanezen tökéletlen bizonyítéki eljárást örökre megszüntette, sa törvénykezési eljárásban czélszerű javításokat tön.

9. *Nagy Lajos* a községeket és egyházakat az ingatlan javak vételétől eltiltotta.

10. *Hunyadi Mátyás* a Justinianféle római polgári törvénykönyvet meghonosítani törekedett; de nem sikerülvén, ugyanazt ő maga megszüntette.

11. *II. Ulászló* uralkodását két esemény tette nevezetessé : a parasztlázadás, Dósa György alatt 1514-ben, mely az örökös jobbágyság törvényileg kimondását vonta maga után, és a hármas törvénykönyv szerkesztése Verbőczy István által, melyben a szokásos törvények foglaltatnak.

12. *I. Ferdinand* próbát tön ezen hármas könyv helyébe egy általa újból alakított négyes törvénykönyvet léptetni életbe, de a mely sem akkor, sem később el nem fogadtatott.

13. *Miksa* 1573. évben a bányatörvényt hozta be.

14. *Rudolf* alatt a nemzet régibb óhajtása szerint az országgyűlések végzeményei összeszedetvén, 1584-ben Nagyszombatban kinyomattak. Magyarország törvénytárának ez volt első kiadása.

15. *II. Mátyás*, koronázás előtti és utáni végzeményeiben

nagyszámu üdvös törvények foglaltatnak, melyek egyszersmind az eljárást, s közelebb a megyei gyűléseket is szabályozták.

16. *IV. Ferdinand* alatt a még *I. Ferdinand* által, csupán a német koronaországokra nézve (1656.) kihirdetett bünfenyítő eljárás hozatott be, de törvényerőre soha nem emelkedett.

17. *Leopold* alatt a nemesség fegyveres ellentállási joga a *II. Endre* arany bullájából kitöröltetett.

18. *III. Károly* azon kívül, hogy a törvények anyagi részét szabatos és kimerítő intézkedésekkel tetemesen bővítette, új alakot adott a törvénykezési eljárásnak, s a maiglan fenálló bírósági szerkezet és ügykezelés rendszerét megalapította. Így jöttek létre a királyi curia, s a négy kerületi tábla Magyar-, a báni és törvényes tábla Horvátország részére; így lőn a megyei, városi és uriszéki bíróságok önállósága kimondva és biztosítva.

19. *Mária Terézia* nevét az urbéri szabályzat behozatala s a táblai döntvények összegyűjtése által tette nevezetessé.

20. *II. József* koronázás és országgyűlés nélkül, — hogy összpontosító tervei kivitelében semmi alaptörvények által ne gátoltságok — önkényüleg kormányozott, s az absolut uralmat alkotmányos intézményeink és törvényeink kiirtására használta. Így a többek közt, a megyei rendszert megszüntetvén, az országot tiz kerületre osztotta s királyi biztosok által kormányozta; minden addig létezett jogi különbséget megyék, városok, jász és kun kerületek közt eltörölt; a német nyelvet, hivatalos ranggal, az igazságszolgáltatás közegeül beerőszakolta; a gyakorlatban volt törvénykezési eljárás helyett új perrendtartást léptetett életbe; a királyi táblának mindazon birói illetőségét, melynél fogva meghatározott esetekben elsőfolyamódásilag bíraskodott — eltörölte, s részben a kerületi táblákra, részben a megyékre ruházta; a törvénykezési ügyek fővezetését, mely addig a cancellaria által látatott el, a hétszemélyes táblára bizta; az alispánokat és szolgabirákat minden bíraskodási teendőktől felmentvén, kirekesztőleg a közigazgatási ügyek ellátására szoritotta stb. Mindezen rendeleteit azonban a császár, halála előtt visszavonta.

21. *II. Leopold* alatt, azon kívül, hogy a törvényes állapot visszaálltatott, az örökös jobbágyság eltöröltetvén, a szabad költözhetés megengedtetett.

22. *Ferencz* alatt a rövid visszahelyezési és határperekben,

valamint az eljárás szabatosabb és gyorsabb menete iránt hoztak czélszerű törvények.

23. V. *Ferdinand* uralkodása alatt, az 1836, 1840 és 1844. évi országgyűlések oly haladásról tesznek tanuságot, mely törvényhozásunkat a művelt Európa jogi állásának színvonalára emelte. Először is nemzeti nyelvünk hivatalos használata a törvényhozás s igazságszolgáltatás teremeibe behozatván, azon jogos tért foglalta el, melyről azelőtt nyolczszáz éven keresztül a latin nyelv által leszorított. Majd az urbéri ügyek kimerítőleg rendeztetek, a földesurak és jobbágyok kölcsönös jogai és kötelezettségei szorosabban meghatározottak, az uri hatóság és urbéri perek kellőleg szabályoztattak; személyes perlekedési jogban a nemnemesek is részesítették; a birói osztály örökösödési ügyekben behozatott; a vásárbírótság felállított; a szóbeli (summás) eljárás használatba jött; az 1840. évi országgyűlés a büntető rendszer kidolgozására országos választmányt küldött ki; a jobbágyoknak tartozásaik örök időre leendő megváltását törvényileg megengedte; a mezei rendőrséget szabályozta; a váltótörvénykönyvet és eljárást életbe léptette; kereskedelmi törvényeket alkotott; telekkönyveket állított fel, s a csődtörvényt kidolgozta; végre az 1844. évi országgyűlés e törvényeken czélszerű módosításokat tón.

24. De mindezeknél nagyobb jelentőségű volt az 1848. évi törvényhozás, mely nemcsak általában a nemzetet vitte át új, nevezetes korszak küszöbén, s vette új rendszerbe az alkotmány és államkormányzat közegeit, hanem a magánjogi törvényeknek is, az addig létezett osztályokat elválasztó különbség megszüntetése, a jobbágytság örökös felszabadítása és az ősiség eltörlése által lényegileg más alakot adott. A codificatiót azonban, melynek szükségességét a nagyobb mérvű átalakuláshoz képest az országgyűlés kimondotta, a csakhamar bekövetkezett nehéz idők végbemenni nem engedték.

Szokás.

A szokás ugyanazon tetteknek előfordult hasonló esetekbeni ismétlése; mely ha a nemzet által elfogadott, minden viszonyokra, hol írott törvény nem intézkedik, joghatálylyal s mindaddig alkalmazható, valameddig a gyakorlat által nyíltan vagy hallgatag megszüntetvén, ellenkező törvényeknek kénytelen helyet adni.

Az 1791:12. t. cikk, melyben hazánk alkotmányos jogainak egyik alapja nyugszik, az ország elfogadott szokásait is — receptam regni consuetudinem — egyéb törvényekkel egyenlően fentartatni határozta.

A hármas törvénykönyv különösen.

A szokásos törvényeknek hivatásuk lévén azon hézagot tölteni be, mely az írott törvények hiányából támad : kimerítő írott törvények nemlétében oly tekintélyt vívtak ki maguknak, hogy II. Ulászló király alatt a szokásra még ez utóbbiak ellenében is törtétek hivatkozások. Elvégre az országgyűlés szükségesnek látta, hogy az elfogadható szokásos törvények összegyűjtessenek. Így jött létre a király megbízásából Verbőczy István hármas törvénykönyve „Opus tripartitum juris consuetudinarii incl. regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum.“

A mű az 1514. évi országgyűlésen jóváhagyást nyert, s Bécsben, 1517. évben jelent meg először, s egyéb külön kiadásain kívül a törvénytár (corpus juris) első kötetében foglaltatik. Alakjára nézve előbeszédből és három részből áll, a részek czimekre, és ezek szakaszokra (§§.) osztva, melyek a rész, czim és §. kitételével idéz tetnek, ekképen : I : 9. cz. 7. §. stb.

Helyhatósági szabályok.

A megyék, szabad kerületek és szabad kir. városok jogositva vannak a magánjog körében helyhatósági szabályokat alkotni, melyek, a mennyiben a fennálló törvényekkel és elfogadott szokásokkal nem ellenkeznek, saját területökre nézve kötelező erővel bírnak. Ily külön szabályokkal bírnak némely esetekre nézve a kapcsolt részek, jászkunok a volt tárnokszék stb., s melyek közül az igazságszolgáltatásra, a bírósági szervezetre s törvényhozási eljárásra vonatkozók legfelsőbb megerősítés végett mindenkor a fejdelem elé terjesztendők.

Főtörvényszéki döntvények.

Magyarország kir. udvari főtörvényszéke — curia —, mely a hétszemélyes és királyi ítélőtáblából és a váltófeltörvényszékből áll, felette bő anyagot szolgáltat magántörvényeinkhez azáltal, hogy jogerőre emelkedett ítéletei minden előforduló esetekben

zsinormértékül szolgálnak. E felsőbb határozatok 1723. évtől fogva Mária Theresia meghagyásából 1769. évben szedettek össze, s e gyűjtemény „Planum Tabulare“ név alatt 1800. évben jelent meg. A későbbiek Molnár István adta ki 1823. évben, s az ujabbak 1822. évtől fogva azonnal sajtó alá adattak; végre a curiának ismétli visszaállítása után keletkezettek a „törvényszéki csarnok“ czimű szaklapban olvashatók.

E főtörvényszéki határozatok „Decisio, Sententia, döntvény“ nevek alatt, folyószám szerint, vagy a peres felek és évszám megjelölése mellett idéztetnek, ekképen : „Dec. 1. ad invalid. cond. pign. Sent. 13. ad invalid. cond. pign. 699. dt.“ stb.

Országbirói szabályelvek.

Az 1848. évi törvényhozást válságos idők követték : idők, melyekben némi módosítás mellett II. József kísérletei ismételtvén, törvénykönyvünk bezáratott s használaton kívül tétetett; a birodalom központi kormánya által pedig egész serege hozatott be az idegen törvényeknek, intézményeknek és rendeleteknek, jelesül : Váltótörvény (1850. máj. 1.), Büntetőtörvénykönyv (1852. máj. 27.), Ügyvédi rendtartás (1852. jul. 24.), Ösiségi nyiltparancs (1852. nov. 29.), Polgári perrendtartás (1853. jan. 1.), Birói illetőségi szabályok (1853. febr. 16.), Urbéri nyiltparancsok (1853. mart. 2.), Általános polgári törvénykönyv (1853. máj. 1.), Ügyrendtartás (1853. máj. 3.), Csödrendtartás (1853. jul. 18.), Büntető perrendtartás (1853. jul. 29.), Bányatörvény (1854. máj. 23.) Perenküli eljárás (1854. aug. 9.), Telekkönyvi rendtartás (1855. dec. 15.), Közjegyzőségi intézet, (1858. febr. 7.), Csödegyezségi eljárás (1859. máj. 18.) stb.

A kivételes korszak az 1860. évi oct. 20.-kán kelt cs. diplomával szünt meg, melyben, mint a b. Vay Miklós kir. udvari főcancellárhoz ugyanazon napon intézett legmagasb kézirat magát kifejezi, Magyarország alkotmányos intézvényei ismét életbe léptettek. Minthogy pedig a közel-múltban felmerült jogviszonyok, főleg az urbér és ösiség eltörlése, a telekkönyvi rendtartás meghonosulása stb. a hazai törvények módosításait a visszaállítás és gyakorlati alkalmazhatás elengedhetlen feltételeül tették; más részről az országgyűlés, melyhez e fontos teendők tartoztak, még csak igy rve volt, míg a szükség mindennap és mindenütt újabb és újabb

alakban jelentkezett: a törvények revisiója s a törvényhozás ideiglenes szervezése iránti ajánlások megtételére gf. Apponyi György országbíró a fejedelem meghagyásából bizottmányt hívott össze, mely 1861. évi jan. 23-kán összeülvén, az ideiglenes szabályelveket megállapította.

Az országbírói szabályelvekre mind ő Felsége helybenhagyását adta, mind az országgyűlés, — és pedig a képviselőház az 1861. évi jun. 22-kén tartott XLIX., — s a felsőház ugyanazon évi jul. 1-jén tartott XIII. ülésében kimondotta, „hogy a magyar magánjogi törvények visszaállíttatnak; de a mennyiben azok az 1848: XV. t. cz., s a szem elől nem téveszthető újabb jogviszonyok miatt alkalmazhatók nem volnának: addig, míg törvényeket alkotni lehetne, az országbírói értekezlet munkálatát ideiglenes kisegítő gyanánt használhatónak tekinti.“ Végre az 1861. évi jul. 23-kán tartott curialis ülés kijelentette, mikép azokat addig is, míg az alkotmányos törvényhozás máskép nem rendelkezik, mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinórmértékül tekintendi.

Az országbírói szabályelvek nyolcz részből állanak, t. i. I. Polgári magánjog a) anyagi és b) alaki részei; II. Bünvádi eljárás; III. Váltótörvény; IV. Csódtörvény; V. Kereskedelmi, fuvarozási és vásári törvények; VI. Urbéri, földtehermentesítési, arányossági és mezei rendőrségi ügyek; VII. Bányaügy, végre VIII. Vegyes intézkedések az ügyvédkedés és közjegyzőség tárgyában. A törvényhelyek idézése a rész és szakasz kitételével történik, ekképen: orszb. szab. I. 18. §. stb.

E mű felosztása.

A jelen mű az összes anyagi polg. magántörvényeket ismertetvén, első része a személyi jogot, második része a vagyoni jogot s harmadik része a hiteltörvényeket foglalja magában.

Jegyzés. Minden törvényhelynek, mely e műben kivonatilag vagy egész kiterjedésben közöltetik — §§-ai az eredeti szöveg szerint ugyan, de a §§-ok végén, zárjel közt, jelöltetnek meg. A hol §§-ok a törvényhely évszámának vagy fejezetének megemlítése nélkül fordulnak elő, azok a közvetlenül megelőző törvényezikkhez számítandók.

Lényegesebb sajtóhibák.

<i>Lap</i>	<i>sor</i>	<i>(feliülről)</i>	<i>helyett</i>	<i>igazítandó.</i>
6.	3.	„	szabadság	szabadságjog.
55.	25.	„	felkelésnél	felkeléstől.
75.	27.	„	608	1608.
108.	20.	„	nyomot	nyomort.
180.	1.	„	rendelkezése	rendelkezés.
214.	37.	„	Q	2.
278.	11.	„	nemtörvényes	törvényes.
314.	1.	„	természetévé	természetivé.
354.	29.	„	kivüli	kivül.
272.	18.	„	lévén erre, nézve	lévén, erre nézve.
—.	19.	„	panasz	a panasz.
377.	15.	„	vámjognak	révjognak.
424.	2.	„	fa, levelet	falevelet.
425.	29.	„	tettet	tetet.
431.	35.	„	végrendeletet	végrendelet.
478.	31.	„	végrendelet	végrendelete.
553.	29.	„	ezért	azért.
558.	20.	„	³⁾	²⁾ .
566.	14.	„	harmadiki	harmadik —
588.	13.	„	követésének	követelésének.
592.	5.	„	távette	átvette.
604.	25.	„	hanem is	ha nemis.

ELSŐ RÉSZ.

SZEMÉLYI JOG.

1880

ELSO RESS.

SZEMELVI JOG.

ELSŐ SZAKASZ.

A SZEMÉLYEK ÁTALÁBAN.

1. §. A személy fogalma.

Az embert műszerves anyag s isteni eredetű szellem, — máskép a természeti nemesebb élet fenállásának, igé-nyeinek megfelelő test, értelmes és halhatatlan lélek — közösen alkotják ¹⁾. Minden ember, melyet nemesb származású lényének fogalma egyéb — szellemlétküli, habár műszerves lényektől és tárgyaktól, természetileg és jogilag megkülönböztet, részese az emberi társulat nagy egyetemének; s amennyiben emberméltóságánál fogva, s a társas élet különböző nézpjontjai szerint jogokkal és kötelezettségekkel bir: személynek tekintetik ²⁾.

¹⁾ E meghatározását az ember fogalmának a szentírás azon sokat jelentő kifejezéssel írja körül, hogy Isten az embert saját képeére teremtette. Hasonló eredetet tulajdonít a pogány mythologia költészete, e szavakban az embernek:

Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo;
Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Aethere, cognati retinebat semina coeli,
Quam satus Japeto mistam fluvialibus undis
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.
Pronaque cum spectent animalia caetera terram,
Os homini sublime dedit, coelumque tueri
Jussit et erectos ad sidera tollere vultus.

(Metamorph. Lib. I.)

²⁾ A személyek vagy egyéniek, vagy jogiak. Minden ember, phisikai lényében megannyi külön — egyéni — személyt, — s több személy együtt, törvény, szerződés vagy közös érdek ál-

2. §. A személyi jogok elemzése.

Azon jogok, melyek az embert, mint személyt illetik, részint őseredeti tisztasággal származnak le az emberméltség közös forrásából, részint a társas lét viszonyaiból indulnak ki; amazok emberi közös jogok, az embert feltétlenül illetik; ez utóbbiak társasági jogok, — az embert, mint polgárt tekintik, hatályukat s kiterjedésüket a társasági viszonyok feltételeihez idomítják.

3. §. Emberi közös jogok.

Az emberi jogok nem lévén korlátolva külső viszonyok feltételei által, változás alá nem esnek, s valameddig a társulat céljai és biztonsága ellenkezőt nem tesznek szükségessé (lásd a. 4. és 5. §§.), minden személyre, különbség nélkül kihatnak. A jogok ezen minősége az ember illetőleg személy fogalmából meríti érveit, s az élet, szabadság és egyenlőség alapjogaiban jelenkezik.

4. §. Életjog.

Az életjog azon perczel veszi kezdetét, melyben a személy létezni kezdett, vagy legalább jövő létezésének reménye feléledt ¹⁾; s abban áll, hogy a személy, saját természeti lételet fentarthatja, szabadon élvezheti, s annak birtokától máskép, mint a természeti halál által, meg

tal egyesítve, egy jogi személyt képez. A közös birtokosok, osztatlan örökösök, a városok és kerületek közönsége, társulatok stb. minden az egészre kiható jogviszonyokban egy — jogi — személynek tekintetnek.

¹⁾ Nem csak a születés által már önéletre jutott, hanem a még anyja méhében rejlő lények is részesei az életjognak, s létezésüktől, illetőleg azon reménytől, hogy születés után egykor létezzenek — jogosan meg nem fosztathatnak. Mihelyt tehát a magzat fogamzása tárgyilag kétséget nem szenved, annak elhajtása külerőszak, vagy belszerek által, az anya vagy más személyek részéről — akkor is fenyítésre méltó büntettet képez, ha bebizonyíthatnák, mikép az organicus élet félreismerhetlen jelei az elűzött méhgyümölcsön, még be nem következtek.

nem fosztathatik ¹⁾). Amidön tehát egyrésről minden önkénytes cselekvény, melynek következtében valamely személy életét veszti, szorosán tilalmaztatik, s gyilkossági büntettkép fenyítettik: ugy másrésről joga van minden személynek arra, hogy az életét fenyegető vést, távol egyéb közönséges segélytől, oly eszközök által is, melyek más körülmények közt büntett vádja és büntetés nélkül alkalmazhatók nem lennének — büntelenül elhárithassa ²⁾).

1) Ezen eredetileg feltétlen jog, az állam intézvényeiben megszorítást szenved. Az állam főcélja és rendeltetése mind a társasági közösség fenállásának, mind egyesek személyének és vagyonának biztosítása: és ez csak oly főhatalom oltalma alatt reménylhető, mely a köz- és magánérdekekre nézve veszélyeseknek ismert személyeket, ártalmatlanokká teheti. Itt alapszik az állam vérbirói joga, melynélfogva egyes tagjait, az elkövetett büntettek minőségéhez vagy fokozatához képest halállal büntetheti. Azon világszerű nagy vitában, melyben egyik párt a halálbüntetést, részint a javíthatlan bűnös végleges lefegyverzése, részint rettentő példaadás tekintetéből czélszerűnek, s az állam vérbirói hatalmát alaposnak tartja; a másik pedig a megtorlási jogot csak azon határig terjeszti ki, hol a bűnös, veszélytelen lenni megszűnt, s ezt az örökös bebörtönzés által hasonlóan elérhetőnek véli; továbbá az elvetemültek megtérésére s a halálhoz készületre azon egész időt engedi, melyet a végzet örök hatalma kinek-kinek e földön kimutatott; végre az elriasztó példát nem a vérpad és bitó látványos iszonyaiban, hanem a jó nevelés, erény és nemes erkölcsök művelésében véli fellelhetni: részünkről ez utóbbi nézetnek örömeztőbb adunk elsőbbséget; de, amennyiben a halálbüntetés joga fenállhat, az csakis az államhatalom által, s csak a törvények szerint gyakoroltathatik.

2) A személyek e joga büntelen önvédelmi jognak, vétlen védelemnek — *jus inculpatae tutelae* — hivatik, mely, hogy büntelenül gyakoroltathassék, mulhatlanul megkivántatik:

a) Hogy a megtámadás jogtalan legyen. Oly személyek ellen tehát, kik törvényes jogaikkal élnek, vagy törvényes megbízás folytán járnak el — kielégítési végrehajtás, zár alá vétel, vádlottak letartóztatása stb. eseteiben: ezek támadó lépéseit a törvény tévén jogossá, — büntelen önvédelemről szó sem lehet.

b) A megtámadás valódi és jogtalan legyen; — pusztá fenyegetés, mely valakit biztos helyen talál, ártani akaró

5. §. Szabadságjog.

Valamint a szabadság részint a lelki erők működésében, részint külselekvényekben nyilvánul, úgy a szabadság is belsőre és külsőre oszlik. A belső szabadságjog egyiránt képessé tesz minden személyt arra, hogy lelki erejét művelhesse, s a tökély azon fokára, mely által saját lételét fentarthatni, vagy a közjót előmozdíthatni véli — megszorítás nélkül kiképezhesse. A külső szabadság minden személynek jogot enged arra, hogy szabadon választott céljainak érdekében mindent, mi által mások hasonló jogai nem sértetnek, szabadon megtehessen ¹⁾).

szándok, mely eszközökkel nem bir, hajlam, bizonyos jogtalanság elkövetésére, mely kültettekben még nem nyilatkozott: nem elegendők a fenyegetettben oly félelmet támasztani, mely őt a védelem bármely eszközhöz jogosan nyulni engedné.

c) A megtámadás vagy élet, vagy szabadság, vagy testi biztonság, végre a vagyon ellen legyen intézve; — a személy, kinek életére gyilkos kezek törnek, vagy a ki jogtalan letartóztatás veszélyében forog; a nő, kinek szüzességét vagy tisztaságát durva erőszak fenyegeti, s általában mindenki, ha vagyonának békés birtokában, — a vagyon misége és értéke különbséget nem tévén — megtámadatik: a vétlén védelem eszközeit különbség nélkül, jogosan használhatják.

d) A megtámadás oly körülmények közt történt legyen, melyek a fenyegetettnek a törvény oltalmát keresni vagy bevárni lehetlenné teszik; — távolság a térben és időben, s közönséges segédeszközök jelenléte a veszélyt nem oly alakban tüntetik fel, mely a korlátlan önvédelem igazolására elegendő lenne; még kevésbbé nyilik a sértett félnek joga az önhatalmu boszura, midőn a vész már elvonult, s a törvény utjání megtorlásra alkalom nyilik.

e) Az önvédelem ne lépje tul a biztonság azon határát, mely elegendő arra, hogy a fenyegető vész elháríttassék; — ha a fenyegetettnek a veszély kikerülésére több eszköz kinálkozik, a lehetőségig törvényileg nem tilos segélylyel éljen, s ha a támadónak kisebb mérvű rosz volt czélzatában, a védelem a czélba vett veszélynél gonoszabbá ne váljék.

¹⁾ Az ember szabadságjoga a társas élet viszonyaiban kétféle megszorítást szenvedhet:

a) fogság által, melyet az államhatalom, törvényileg rendel a végett, hogy a mely személyek, szabadságjogaikkal

6. §. Egyenlőségi jog.

A szabadságjog nem kizáró tulajdon, melyet mások fölött csupán egyesek élvezhetnének, hanem mindenkit illet, kire a személyiség meghatározása alkalmazható, — s e részben a személyek közt természeti egyenlőség uralkodik. Az egyenlőségi jog tehát abban áll, mikép egyrészről minden személy jogai gyakorlatának, azon pontig, hol a vele egyenlők jogai veszik kezdetüket, szabad ut nyílik; másrészről minden személy köteles mások irányában ugyanazt tenni, vagy elmulasztani, melynek végbevételét vagy elhagyását maga irányában jogosan követelheti ¹⁾.

a közjó ártalmára vagy egyesek megrontására visszaéltek, — érdem szerint bünhődjenek, vagy jövőre ártalmatlanokká tévessenek ;

b) szolgaság által, mely az eredeti szabadságjogot, más személyek akarátának alárendelvén, vagy teljesen elenyészteti, vagy bizonyos korlátok közé szorítja. A szolgaság ismét vagy születés szerinti, vagy önkénytes és kénytelen szerződésekből ered. (Lásd a. 7. §.)

A törvényben kijelölt szabados módok kivételével, szabadságjogának gyakorlatában senki nem gátoltathatik ; tehát más személynek fogvatartása, kényszerített használása, eltolvajlása vagy elrablása szigorú fenyíték alá esik. Az 1567 ; 30. tcz. azon gonosztevőket, kik keresztyén embert vagy gyermeket lopva, vagy erőszakkal hatalmukba kerítették, s rabszolgákkép eladtak : karóba huzatni rendelte.

¹⁾ Az egyenlőségi jog, feltétlenül s elvontan, mint azt az észjog felállítja, a társas életben meg nem állhat ; sőt ennek rendeltetése, céljai és szerkezete az egyenlőséget csak bizonyos pontig türik meg : azontul uralkodás, hatalom, kiváltságok és előjogok által emelnek bizonyos személyeket egyesek és a társulat fölébe, s éles körvonalokkal különböztetik meg az embereket egymástól, kik mindannyian Isten képeire vannak alkotva. Az eltérések s a személyek osztályzata e szakaszban tüzetesen fognak taglaltatni, — az egyenlőségi jog pedig, mint közös emberi tulajdon, a következőkre terjed :

a) minden embernek vannak személyi jogai : ezeket a törvény korlátai közt, s más vele egyenlők jogainak sérelme nélkül, szabadon gyakorolhatja ;

b) minden személyt feltétlenül illet azon szabadság, mikép életét, a társulati intézményekhez képest választandó

7. §. Az emberi közös jogok hazai törvényeinkben.

Magyarország magánjogi törvényei nagy részben az emberi közös jogokból erednek, s azoknak örök szabályaitól csak ott, és csak annyiban térnek el, ahol, és mennyiben eltéréseket a hon és egyesek érdekei kívánnak. E szerint :

1. Az életjog Magyarországon mindenkinek sajátja, melytől jogosan senki által meg nem fosztathatik; a gyilkosság minden nemei egyiránt tilalmaztatnak, s halállal büntettetnek. (III : 15. Korvin Mátyás VI : 51. II. Ulászló I : 82.)

2. Magyarország minden lakosa, születés vagy letelepülés által, személyiségénél s emberméltóságánál fogva feltétlenül szabad; rabszolgaság és ezzel rokontermészetű, örökös személyi kötelezettség nem divatozik ¹⁾.

3. Magyarország minden lakosai törvény előtt teljesen egyenlők, a törvény oltalmában egyiránt részesülnek, s a közterheket különbség nélkül, egyenlően és aránylagosan viselik. (1848 : VIII. XI. stb.)

pályán s törvényileg nem tilos eszközök által fentarthassa : e részben minden személy a törvény oltalmában egyenlően részesül ;

c) minden személy egyenlő a törvény előtt : a törvény védpajzsa minden jogra, s fegyvere minden jogtalanságra egyenlően kiterjed.

¹⁾ Széles értelemben szolgáknak hivatnak azon személyek is, kik magukat bizonyos szolgálat teljesítésére, bérfizetés mellett s meghatározott időre, önkénytes szerződésnél fogva másnak lekötelezik. A „szolga“ név, régiebb törvényeinkben sok helyen a nemeseket (servientes, servientes regis) illeti, mely elnevezés a „szolgabíró“ szóban magát mindeztideig fentartotta.

A rabszolgaság azon kényszerített állapot, melyben az ember, minden jogokon és minőségen kívül, melyek a személyiségből keletkeznek, — bizonyos személy korlátlan hatalmának örök kötelezettséggel van alárendelve. A rabszolga tehát nem személy, mert jogokkal nem bír; a rabszolga tárgy és vagyon, urának szabad rendelkezés alatti tulajdona.

Őseink a középkorban, egyéb nemzetek példájára, tul voltak árasztva rabszolgákkal, kiket földmivelésre használ-

8. §. Személyi jogviszonyok a társas lét viszonyai szerint.

Egyéb személyi jogok a társas lét viszonyaiból keletkeznek, s az embert más személyekkel, vagy a személyek egyetemével kapcsolatban, és így feltételesen illetik. A feltételek ismét a személynek, vagy mint természeti lény-

tak, míg ők kirekesztőleg az akkori fogalmak szerint egyedül nemes hadviselésnek éltek. A rabszolgaságot a keresztyén vallás szelid nemtője sem volt képes megszüntetni, — így sz. István többeket saját pénzén váltott meg és tön szabadokká; — s bár Könyves Kálmán már egyenesen meghagyta, hogy a királyon és egyháziakon kívül senki ne tarthasson rabszolgákat (Kéza chronic. 143. l.): örökös szolgálkkal még az újkorban is találkozunk. (1492 : 107.)

Rabszolgák vagy lettek, vagy születtek. A szabad szülötteket vagy hadi jog vagy törvény, — s ezek származékait a szülők államabani születés tette rabszolgákká. Minden hadi fogoly a győző tulajdona, s örökös szolgálja lön; a törvény pedig a szolgálásra jutást, büntetésképp következő esetekben határozta :

a) ha valaki ünnepélyes és országos felhívás következtében fegyvert fogni nem akart; (I: 3.)

b) ha valaki rabszolganővel harmadizben közösült (sz. István: I. 26.), vagy rabszolganővel házasságra lépett; (u. o. 27.)

c) ha egyházi személyek saját szolgálójokat ágyasul tartották; (sz. László: I. 2.)

d) ha valaki tolvajlási büntettségben bűnösnek ítéltetett (Kálmán: I. 56.), mint szintén az is, ki az általa emelt tolvajvádsági vádat be nem bizonyíthatá; (Kálmán: I. 53.)

e) ha valaki vértagadási vétséget követett el; (I: 39.)

f) ha valaki az álarczáság vétkében, — annak felvétele vagy tudva folytatása által bűnössé vált; (1723 : 46.)

g) ha a kötelezett fél, tartozását, vagy az okozott kárt hitelezőjének vagy a kártérítésre jogosítottnak meg nem téríthette. (II: 68. III: 28.)

A rabszolgákat tulajdonosaik felszabadíthatták, s azok, kik a tulajdonos akaratanál, vagy később, joggyakorlatnál fogva szabadok lettek — manumissi — : a személyek államához, s polgári állásukra nézve a jobbágyok osztályához számítottak.

nek egyéniségén, vagy mint jogi lénynek, ki az állampolgárok között határozott helyet tölt be — minőségén alapulnak, s ehhezképest a személyi jogviszonyok is egyéni vagy polgári minőségek szerint különböznek. Személyi jogviszonyok az egyéniség szempontjából, a személyek születésére, nemére, életkorára, testi és elmeállapotára, — a polgári minőség tekintetéből pedig azoknak lakhelyére, vallására, nyelvére, polgári becsületök fokozatára és jogaik gyakorlására vonatkoznak.

I. FEJEZET.

Személyi jogviszonyok az egyéniség szempontjából.

9. §. Születés.

Születés a természeti erők rendszeres működésének azon következménye, melynélfogva a magzat anyja méhétől megválván, saját műszerves létében, önállólag él. Hogy a magzat, születés által a személyiség államát (status) megszerezhesse, szükséges:

a) hogy érett legyen, vagyis életét az anyai méhen kívül önállólag folytathassa, melyhez a fogantatás percétől fogva rendszerint legalább hét havi idő kivántatik;

b) hogy emberi alakkal birjon, — mert nem emberi lények személyeknek nem tekinthetők, s nem személyek semmi jognak részesei nem lehetnek ¹⁾.

¹⁾ Azok, kik bármily eredetű születés által az emberi nemétől eltérő alakot nyertek, lehetnek:

a) szörnyek, melyek emberi és állati testrészekkel birnak, s ezek ismét aszerint, amint physikai lényökben az emberi vagy állati műszervek tulnyomók, emberi vagy állati szörnyeknek hivatnak. Szörnyszülötteket, mint gyalázatát az emberi nemnek, a római jog azonnal megöletni parancsolja. Vagy

b) csudaszülöttek, melyek minden részökben emberi alakkal birnak ugyan, de a testrészek, vagy számukra, vagy

A személyiség egyik mulhatlan feltétele az organicus élet lévén, halva született magzatok a személyiség államat nem szerzik meg, s általában ugy tekintnek, mintha nem is születtek volna. A személyek, születésökre nézve fogamzottak, szülöttek és utószülöttek. (II : 62.)

10. §. A fogamzottak jogai.

Magzatok, kik férfi és nő természetes nemi közösülése által az anya méhében előállítottak, a születés perczeig méhben levöknek vagy fogamzottaknak neveztetnek. Már a fogamzottak is birnak személyi jogokkal; — az anya, valameddig reményben van, méhe gyümölcsérei tekintetből, egészségének ártalmas börtönbe nem zárathatik, súlyosabb testi fenyték alá nem jö, annyivalinkább, szüléseig, halálbüntetéssel nem illettethetik; a magzatok pedig, azon jogokra nézve, melyek születési viszonyokból erednek, leendő élveszületésök reményében és feltétele alatt, a fogantatás perczétől fogva már személyeknek s a megszülettekkel egyenlöknek tekintetnek. (II. 62.)

11. §. Szülöttek és utószülöttek.

Azon személyek, kik az anyai méhtől megválva, születés által önálló életet nyertek, aszerint, amint születésök az apa életében, vagy annak halála után történt — szoros értelemben szülötteknek, illetöleg utószülötteknek hivatnak. Az utószülötteket az előbbiekkal, azon esetben, ha a törvényes házassági egybekelés napjától fogva legalább hetedik, — s a házassági elválás vagy a férj halála után legkésőbb tizedik hónapban születtek : egyenlő jogok illetik. (II : 62.) Oly magzatok ellenben, kik azon időpontnál, melyben a fogantatás lehetősége a törvényes házasságban, jogosan vélelmezhető — előbb vagy utóbb szü-

arányukra nézve a természet rendes törvényeitől szokatlanul eltérnek; ilyenek az összenött ikrek, a háromkezűek stb. A csudaszülöttek a természet játékanak áldozataikép, de kétségtelenül személyeknek tekintendők, s jogaikban, melyek egyébkint a személyeket illetik, rövidséget nem szenvedhetnek.

lettek: a törvényes születéstől feltételezett jogok részesei nem lehetnek. Mind a törvényes, mind a törvénytelen születés jogi következményei alább az illető helyeken fognak előadatni.

12. §. Halál.

Az emberi élet másik véglete, azon természeti állapot t. i., mely annak organicus működését megszünteti, az anyagot és szellemet, az élet eme két főtényezőjét egymástól elválasztja: a halál. A személyiség minden jogi minősége véget ér a halálban, s a meghaltak jogai, amennyiben előörökíthetők, a törvény által hivatott élőkre szállnak át ¹⁾).

13. §. Nemi különbség.

A személyek, nemökre nézve férfiak és nők ²⁾); kik, noha az emberi közös jogoknak egyiránt részesei: né-

¹⁾ Az elhalálozás valósággal megtörténtét, annak, ki e czimen jogokat szerzendő, mindig be kell bizonyítania. Minden halálesetet az orvosi látélet állapít meg, a lelkész pedig az e végre nyitott halotti anyakönyvbe vezet: s ennek kivonata a bizonyításra elegendő. Ha pedig valamely hiányolt személynek életben léte vagy elhunyt tudva nincs, a bizonyítékot tanuvallomások állítják elő, s ezek hiányában azon idő elteltét kell bevárni, mely alatt a távollevő, elhaltak jogosan vélelmezhetik.

A római jog különbséget tesz a rendre nézve is, melyben több személyek elhunyt egyidejűleg történt, vagy egymás után következett. Ha közös veszély alkalmával többen haltak el, a törvényes vélelem a mellett harczol, mikép valamennyien ugyanazon pillanatban haltak meg (valamint az osztrák polg. tkönyv 25. §.); ha azonban több elhunytak közt serdült és serdületlen koruak, felmenő ági és leszármazó rokonok voltak: a serdületlenek, illetőleg leszármazók, gyengébb testalkatuknál fogva előbb elhunytaknak vélelmezettek. E körülmények a szabadon örökölhető jogok átruházásának rendjére lényeges befolyást gyakorolnak.

²⁾ A kivételes személyek, kikben mindkét nem egyesülve van (himnők, hermaphroditák), azon nemhez számittatnak, melynek szokásaiban élnek, s melynek nemileg saját műszervei s küljelei tulnyomósággal bírnak.

mely jogokat az egyéniség és társaság viszonyaihoz képest nem egyenlő mérvben élveznek. Jelesül:

1. csak férfiak lehetnek tagjai a törvényhozó és végrehajtó hatalomnak, — a nők, sem az országgyűlésen ¹⁾, s egyéb köztanácskozásokban részt nem vehetnek, sem közhivatalokat nem viselhetnek;

2. a férfiak a választások tényezői, akár országgyűlési követek küldése, akár az alkotmányos tiszti kar kiegészítése forog kérdésben, — a nők, választói jogot nem gyakorolhatnak; (1848: V. 2. §. és XXIII. 6. §.)

3.) a férfiak látják el a magánügyeket ott, hol azok ellátását az érdekelt akarata, vagy a törvény rendelete egy harmadikra bizza, — a nők sem meghatalmazottak, sem ügyvédek, sem gyámok és gondnokok nem lehetnek ²⁾;

4. a férfiak adnak nevet a családnak s családi előrökhithető jogokat a törvényes házasságból származott gyermekeknek, — a nők a házassági egybekelés által férjük nevét nyerik; (I: 7. 53.)

5. a férfiak lehetnek örei a család iratainak, — a nők, amennyiben jogaik megóvására szükséges, csak másolatokat követelhetnek; (I: 42.)

6. férfiakat illeti telekkönyvi ügyekben az aggálytalan tanuskodás joga, — nőszemélyek által tanui minőségben aláírt okiratok bekeblezés alapjául nem szolgálhatnak; (1855: dec. 15. telekk. rend. 82. §. b.)

7. a férfiak teljes koruk elérével, — hanemha törvényes akadályok állnak ellent — önjoguak s függetlenek

¹⁾ Országnagyok özvegyei, az 1848-ik évi törvényhozás előtt, az országgyűlésre személyesen meg nem jelenhetvén, maguk helyett követet — ablegatus — küldhettek. (1662: 53.) Uri széket — soha azonban személyes előlülésök alatt — oly birtokosok özvegyei is, kiknek birtokával az 1848. előtt fenállott uri törvényhatóság gyakorlata volt összekötve, kétségtelenül tarthattak. Végre a nemesi felkeléshez — insurrectio — az özvegynők, saját személyök helyett lovasokat állítani köteleztettek. (1741: 63. tcz. 7. §.)

²⁾ I: 91. 113. 1715: 68. — Az özvegynő, természetes és törvényes gyámja lesz saját gyermekeinek, mihelyt a férj elhalt, s a gyermekek még gyámi hatalom alá tartoznak.

lesznek, — a leányok, habár nagykoruak is — férjhezmenetelökig folytonos gyámság alatt állanak. (I: 112.)

Ellenben :

8. a törvényes hitbér kiválólág a nőket illeti (1840: XX. 85. §.), míg az özvegy férjnek csak a netáni írott hitbérhez lehet igénye; (630. 829 dt.)

9. az özvegyi jog kiadását a család javaiból csak az özvegnő követelheti (I: 67.), míg az özvegy férj részére hasonló ellátásról a törvény nem gondoskodik;

10. a női szépség és szüzies erények a törvény lovgias oltalma alá helyezvék.

14. §. Egyenlőség a két nem között.

A megelőző §-ban foglalt eltéréseken kívül férfiak és nők egyenlő jogokkal birnak, s azon különbség, mely a javak természete és öröklése körül, a két nem tekintetében, régiebb törvényeink szerint fenállott, a legújabb törvényhozás által teljesen elenyésztetett ¹⁾.

15. §. A személyek életkora.

A személyek életkorukra nézve következőleg osztatnak fel :

1. törvényes koruak, mind a fiak, mind a leányok, 12 éven felül, — azon alul nem törvényes koruak; a törvényes koruak ismét :

2. teljes- vagy nagykoruak, ha a férfi 24-ik életévét betöltötte, s a leány 16-ik évét elérte, vagy addig is, ha férjhez ment; ez éveken alul fiak és leányok nem teljes- vagy kiskoruak.

A kiskoru gyermek tehát 12 évig nem törvényes koru egyszersmind; 12 éven felül a férfi 24, s a leány 16

¹⁾ Az orszb. szab. I. 3. §-a így hangzik: „a királyi adományos és nem adományos, a fi- és leányági javak és az ezekből származható jogviszonyok közti különbség, úgy a leánynegyed és hajadonjog, mint a fiágiság kifolyása, az 1848: XV. tcz. szellemében megszünteknek tekintendők. — A hitbizományi intézvény azonban, a vele kapcsolatos hajadoni joggal együtt, érintetlenül hagyatik.“ Ezen jogokról alább, az illető helyeken.

éves koráig, illetőleg férjhezmenteig törvényes, de nem nagykoru (I: 111.)

16. §. Nem törvényes kor.

Nem törvényes koru gyermek semminemű polgári cselekvényre nem képes; tehát végrendeletet sem ingó, sem ingatlan vagyonáról nem tehet, terhes szerződést nem köthet, köteleztetést magára nem vállalhat, pörököt, habár saját ügyében — sem mint felperes, sem mint alperes, személyesen nem kezdhet s nem folytathat ¹⁾; anélkül minden ilyen cselekvényei vagy köteleztetései annyira semmisek, hogy azokat visszavonni, vagy megerőtleníttetni, sőt a netán fölvett értéket visszaadni, s a másik szerződőfél szenvedett kárát megtéríteni nem is szükséges (I: 51. 111. 126. 1715: 68. 1792: 17. 1802: 21.), — csupán azon egyetlen eset biztosítván kártérítési jogot a vevőnek, ha kimutathatná, mikép a nem törvényes koru gyermektől vásárolt vagyon értéke által a jogosítlan eladó, illetőleg örökösei az ő kárával gazdagultak ²⁾.

17. §. Törvényes kor.

A törvényes koru gyermek, valameddig teljeskorúsága be nem következett, vagy korengedélyt nem nyert,

¹⁾ A nem törvényes koruak érdekében indítandó, vagy ellenök támasztott perek szülői vagy illetőleg gyámi képviselő mellett folytattathatnak; egyrészt tehát a nem törvényes koruak által, a törvényes képviselés mellőzésével beadott kereset, bírói ítélet alapjául nem szolgálhat; másrészt a felperes, ki valamely nem törvényes koru, a törvényes képviselő mellőzésével, közvetlenül hívott perbe, annak törvényszerű végdijában marasztaltatik. Ha a per folytában a nem törvényes koruak, eskü általi bizonyítás tételét köteletségévé, az eskületét, érettebb korára halasztandó. (I: 130. II: 37.)

²⁾ A szerződésileg elidegenített javak visszavétele, vagy a különben köteleztetések megsemmisítése, visszahuzás vagy megerőtlenítés előrebocsátása nélkül — vagy a gyám, vagy a tiszti ügyész, vagy maga a törvényes korra jutott gyermek által, félretétel végett közvetlenül indítandó per útján történik.

rendszerint szülőinek, s ezek hiányában gyámjának, vagy gondnokának beleegyezése nélkül magát érvényesen nem kötelezheti (1802: 21.); de a törvényes kor éveinek haladtával arányban a cselekvési szabadság jogai is növekednek. Jelesül:

1. a kiskoru, mihelyt 12-dik életévét meghaladta, nemkülönbség nélkül önszemélyében pereket folytathat, és saját ügyeinek vitelére ügyvédet vallhat;

2. a törvényes koru gyermekek, mihelyt 16-ik évöket betöltötték, az adósságokról és zálogokról, 18-ik évök után pedig az ékszerekről, drágaságokról s egyéb ingókról szabadon rendelkezhetnek;

3. hasonló jogok illetik a törvényes koru leányokat is, ha éltök 14-ik évét meghaladták. (I: 111.)

18. §. A törvényes koru gyermek szerződéseinek megerőtlenítése.

A közelebb érintett korszakok, melyek a gyermeknek a törvényes korban bizonyos jogi cselekmények végbevételére adnak jogot, — egyszersmind azon határidőket is kijelölik, melyekben a megelőző évekből eredt kötelezettségek, szerződések s birtokátruházások megerőtleníthetők. E szerint:

a férfi cselekvő adósságainak elengedését s a zálogszerződéseket 16-dik, — ingó javai eladását 18-dik éve előtt, —

a leány mindezeket 14-ik éve előtt, — végre

ingatlan javai örök eladását és az ingatlanokat tárgyazó peregyezséget a férfi 24-ik éve előtt, s a nő teljes kora betölteig vagy legkésőbb házasságának első évében megerőtleníttetni, tartoznak. (I: 111., 128. és 507, 516 dtk.)

19. §. A megerőtlenítés jogutja s következménye.

A törvényes korban tett szerződések s egyéb jogi cselekvények megerőtlenítése azok ünnepélyes visszahúzásában áll, s a visszahúzás mindig valamely hiteles hely

előtt megy végbe ¹⁾); mely, ha törvényes időben történt, jogot ad az érdekllett személynek arra, mikép a törvényes korban elidegenített vagy egyébkint átruházott javait, azon időszak lejártától, mely a megerőtlenítés kijelentésére szolgál — számítandó 32 év alatt visszaválthassa ²⁾); a visszahuzás elmulasztása esetében pedig mindezen jogcselekvények utólagos és hallgatag hozzájárulás által megerősítetteknek tekintetvén, kérdés alá többé nem vétethetnek.

20. §. Nagykoruság.

A nagykoruság vagy teljeskor elértével, mely férfiaknál a 24-ik életévvél, s nőszemélyeknél férjhezmenetel- vagy a gyámság aluli felmentéssel ³⁾ áll be, a személyeket, mind a személyi köteleztetésekre, mind vagyó-

¹⁾ Hiteles hely előtt van helye a visszahuzásnak, habár a szerződés, bíróság előtt vagy magánuton történt, — s annak választásában a fél korlátozva nincsen. A hiteles helyekről alább a 74. §-ban.

²⁾ A visszahuzás tehát, mely a megerőtlenítendő jogcselekvény tárgyának, személyeinek és idejének, valamint a visszahuzás napjának hivatalos kijelentésére szorítkozik, még nem maga a megerőtlenítés, s csupán arra szolgál, hogy az ennek érvényesítésére kiszabott 32 évi időközt — az elévülés rendszerinti ideje -- nyitva tartsa. A megerőtlenítés rendes peruton, s a kapott érték visszaszolgáltatása mellett bíróilag mondatik ki. (I: 128.)

³⁾ A nagykoruság éveinek kezdetére s számítására nézve a nőszemélyeknél, törvényeinkben némi ellentmondás látszik. Az I: 111. czim szerint a leányok, 16 éves korukban már teljeskoruaknak tekintetnek, s a leánynegyed, jegyajándék, sőt minden birtokjogaik iránt jogérvényesen rendelkezhetnek. (7. §.) Alább, a 112. czim azt rendeli, mikép a leányok, férjhezmenetelökig, folytonosan gyámság alatt álljanak, — „nam aliter, carentes tutore, ipsae, ex ingenii earum levitate facile seduci, decipique possent“ (1. §.). Végre a férjhez ment nők, sem nagykoruságukra, sem jogaik szabad gyakorlatára nézve kérdés alá nem jöhetnek. A kételyek megoldásának kulcsát, a hármas tkönyv I: 112. czimének idézett kitétele adja kezünkbe. A törvények nem tévesztették soha szem elől azon megelőző figyelmet és óvó rendszabályokat, melyeket a gyöngébb nem személyisége s érdekei követelnek; azoknak tehát,

naikra nézve szabad rendelkezhetési jog illeti; ehhezképest ezen korban végbevitt cselekvényeiket s szerződéseiket, önnön személyiségöknél, illetőleg korhiánynál fogva sem egyoldalulag meg nem másíthatják, sem vissza nem vonhatják ¹⁾). Mennyiben van ez alul, az örökösödési osztály megújítása vagy igazítása eseteiben, vagy oly szerződéseknél, melyekhez tévedés, csalás, erőszak vagy félelem járult — kivételnek helye; s mily korlátokat vonnak a nagykoru személyek szabad rendelkezésének azok érdekei, kiket a legújabb törvényhozás szerint törvényes örökész illet: alább, a maga helyén fog előadatni.

21. §. Korengedély.

A törvényes koru személyeknek, teljes koruk elérte előtt, a törvényes hatóság fontos okokból korengedélyt adhat, melynélfogva azok még 24-ik életévökön alul nagykoruaknak tekintetnek, s minden polgári cselekvényeikre nézve a valóságos teljeskorban levőkkel egyenlő szabad-

kik fölött sem szülői, sem házastársi gondosság nem öröködik, a gyám személyében rendelték oltalmát, ki az akarat és cselekvés szabadságának helyes irányt mutasson ki s őrfalul álljon a női gyöngeség és a fenyegető veszélyek között, melyektől a magárahagyott nőt a teljeskorúság meg nem óvhatná. E törvényes védelemhez sok részben hasonlít az osztrák polg. tkönyv azon rendszabálya, mely gyámútságot ad a gyámnyak mellé, hogy a kiskorú fölött az anyai szeretet, férfiúi erély s eszélyességgel egyesülve öröködjék. (211. §.)

¹⁾ A törvények megtagadták a nagykoruaktól azon jogot, hogy saját tetteiket, a kijelölt eseteken kívül, megerőtleníthessék; más személyeknek azonban, kik jogközösségnél, vagy az örökösödésben nyugvó jogoknál fogva érdekelve voltak, ugyanazt több alkalommal megengedték. Elég legyen egyelőre csak az ősiségi viszonyokat említenünk. Hasonló megszorítással a legújabb törvényhozás szabályaiban is találkozunk; tékozlás eseteiben t. i. az egyenes leszármazó örökösök, ezek nem létében pedig az életben levő szülők, törvényes osztályrészöket (legitima) zárlat által biztosíthatják. Az ajándékozási jog szintén a leszármazó egyenes örökösök, és ha ezek nem volnának, az életben levő szülők törvényes osztályrésze által van korlátolva (orszb. szab. I: 4. §.)

ságban s joggyakorlatban részesíttetnek ¹⁾. Ily okok a kiskorú helyzete, s vagyoni viszonyai, melyekre a nagykorúsítás kedvező hatással lehet; érettsége s kifejlett szellemi tulajdonai, melyek a korengedély czélszerű használatát alaposan reményleni engedik; — végre a gyám, vagy gondnok, s a körülményekhez képest a közelebbi rokonok nyilatkozata, melyben az érintett tulajdonok kellő igazolást találnak. A hatóság, melyet ily jog engedélyezése illet, — a megyei, illetőleg városi törvényszék, s hol az árvaügyek külön szakosztályhoz tartoznak, az árvaszék.

22. §. Anyakönyvek.

Hogy már a személyek életkora hivatalos hitelességgel tudva legyen, valláskülönbőség ²⁾ nélkül minden lel-

¹⁾ Némelyek, s leginkább Kövy („Magyar közpolgári törvénytudomány elemei“ magyaritva s átdolgozva Fogarasy János által) azon véleményben vannak, mikép a korengedély nem fosztja meg a nagykorúsítottat azon jogától, hogy szerződéseit, a még nemteljes korban, érvényesen visszavonhassa; „mert a korengedély nem azon szándokból adatott, hogy a kedvezményezett személy magának ártson, vagy a neki okozott kárt helyre ne hozhassa, s állapotja rosszabbá tétessék, mint volt annak előtte.“ E vélemény azonban jogi alappal nem bír, s a törvény logikájával nyílt ellentmondásban áll. Ha a korengedélynek semmi következménye nincs, miért adja azt a hatóság? s mi különbözteti meg a nagykorúsítottat azoktól, kik a törvényes korban tett szerződéseiket, a teljességkor beállta előtt jogosan megerőtleníthetik? Ha van következménye: mi lehetne az más, mint amit maga az illető személy kér, s a hatóság, törvényes joggal megad: t. i. elnézése a korhiánynak s egyenlősítés a nagykorúakkal? aztán a törvény, míg a kiskorúnak kedvezne, azokat károsítaná meg, kik a nagykorúsítás által jogosítva, a nagykorúsítottal terhes szerződésbe bocsátkoztak, — mely esetben, Kövy idézett szavaival azt lehetne mondanunk: „mikép a korengedély nem azon szándokból adatott, hogy azzal, a kedvezményezett személy, másoknak ártson.“ Nagykorúság és nagykorúsítás ennél fogva mind a cselekvényekre, mind azok következményeire nézve egyenlő jogi hatálylyal bírnak.

²⁾ Addig, míg az 1827-ik évi országgyűlés szabályszerű anyakönyvekről nem intézkedett, ország rendes birái, s azok ítélő

késznek kötelessége a születési és halálesetekről, valamint a házassági egybekelésekről anyakönyveket, két eredeti példányban vezetni; az egyik példányt, mely a hatóságot illeti, év végével a törvényes bizonyosság, aláírásával ellátja s a hatóság titkos levéltárába helyezi. (1827 : 23. tcz. 1. §.) A másik példány a lelkésznél marad, hogy abból az illetőknek, kérelmekre, hivatalos kivonatokot szolgáltatasson; s valameddig ezen anyakönyv a lelkész birtokában, s használható állapotban létezik, a közlevéltárban letett példány illetetlenül őrizendő. (2. 3. §§.)

Az egyházi anyakönyvek 1843-ik évi pünköszt hó 13-dikától fogva azon helyeken is, hol a gyülekezethez szentbeszédnek nem magyar nyelven tartatnak, magyar nyelven vezetendők. (1840 : VI. 7. §.)¹⁾

23. §. Testi hiányok.

Ha valamely személy külső vagy testi hiányokkal oly mértékben bir, mely őt jogi cselekvényekre képtelenné teszi: ezen állapot a személy jogainak gyakorlatára is kihat, s a jogokat többé kevésbé korlátozza. Így a testi gyöngeség, gyógyíthatlan betegségek, s a 60 évet túlhaladott életkor elegendő okok, hogy valaki, gyámi hivatalra, akarata ellen ne kényszeríthetessék, vagy attól fölmentessék. (I : 122.) Siket-némák és vakok nem alkalmasak idegenek ügyeinek ellátására, sőt a körülmények-

mesterei, továbbá káptalanok és conventek — hiteles helyek — adtak ki, előleges vizsgálat után, korleveleket, melyekben a gyámság alatti személyek életkora tanuvallomások, vagy csupán szemrevétel által s megközelítőleg, de hivatalos hitelességgel kifejeztetett, s a gyámi képviselőt kellő igazolásául szolgált. (I : 126. 127.)

¹⁾ Az 1836 : III. 4. §-a hagyta meg először a lelkészeknek, hogy az egyházi anyakönyveket, ott, hol a gyülekezethez magyar nyelven mondatnak szent beszédnek, e nyelven vezessék. Az 1840-ik évi országgyűlés már a magyar nyelvnek e részbeni használatát minden egyéb egyházakra is kiterjesztette, s az anyakönyvnek magyarnyelveni vezetésére zárt határidőül az országgyűlés berekesztése után három évet határozott. E három év 1843-ik évi május 13-ikával járt le.

hez képest gondnoki képviseletben részesülnek. Ellenben a hosszas betegség, vagy kevésbé lényeges külhiányok, a jogok gyakorlásában semmi hátrányt nem okozhatnak.

24. §. Elmeállapot.

Az elmehiány még szűkebb korlátokat szab a jogoknak, s ha teljes és állandó, az észbeteget egész életére, — ha időleges, az észbetegség tartamának idejére — a nem törvényes koruakkal egyenlővé teszi; ennél fogva az elmebetegek gyámi képviselet alatt állván, sem saját-, sem mások ügyeit el nem láthatják, sem személyi, sem vagyoni köteleztetést nem vállalhatnak, s az öntudatosság és következmények kiszámíthatásának hiányából, semmi nemü tetteik jogi következményeket maguk után nem vonnak, vagy beszámítás alá nem jöhetnek. (I: 55. 124.) Ha azonban valamely személy, ki időleges észbetegségben szenved, az elmekórtól ment időközben (in dilucido intervallo) visz végbe jogi cselekvényeket: azok, — ha a tiszta állapot kétséget nem szenved, egyéb személyek tetteivel egyenlő tekintet alá jönnek ¹⁾).

¹⁾ Mind a test, mind az elme hiányait, melyek a személyi jogokat korlátozhatják, szakértő orvosok véleménye, s a körülményekhez képest tanuvalomások állapítják meg. Különösen időleges elmebetegségnél az, hogy valamely intézkedés tiszta időközben, s öntudatos, ép elmével tétetett, mindig bebizonyítandó.

II. FFJEZET.

Személyi jogviszonyok a polgári minőség tekintetéből.

25. §. Polgárjog.

Magyarország lakosai, kik a magyar korona tartományában állandóan telepedve vannak, széles értelemben honpolgároknak, egyéb országok lakói pedig, ellentétben a magyar honpolgárokkal — idegeneknek neveztetnek. Polgárok és idegenek közt a jogok kiterjedésére s élvezetére nézve lényeges különbség létezik; azon előnyök, melyekben a polgárokat, idegenek fölött a törvények részesítik, összesen és általában polgárjognak hivatnak, s következőkre terjednek ki:

a) egyházi méltóságok és javadalmak részesei, az idegenek teljes kizárásával csupán magyar honpolgárok lehetnek; (Ulászló II : 30 – 32. 1550 : 18. 1723 : 55. 1741 : 15.)

b) világi közhivatalok viselésében egyedül magyar honpolgárok részesíthetők, ellenben az idegenek számos törvények által kirekesztetnek; (II. András 11. 1439 : 5. 12. 15. 25. 26. 1608 : 10. kor. e. 1647 : 94. 1741 : 15. 1792 : 8.)

c) az ország közügyei künn és benn csak magyar honpolgárok által tárgyalthatnak, s az azokba beavatkozástól az idegenek, törvényileg eltiltatnak; (1741 : 11. 16. 17.)

d) választói s választhatói jogok az országgyűlési követek választásánál egyedül magyar honpolgárok által gyakoroltathatnak; (1848 : V. 2. 3. §§.)

e) nemesi előjogokat csak magyar honpolgárok szerezhetnek, idegenek ellenben a magyar korona területén nem gyakorolhatnak; (1630 : 30.)

f) egyedül magyar honpolgárok bírnak e honban jogképességgel ingatlan vagyon szerzésére, -- idegenek ellenben fekvő birtokot nem szerezhetnek, s ha bírnának,

abból a honpolgárok bármelyike által kibecsültethetnek; (1715 : 23. 1723 : 64. 1791 : 69.) ugyszintén

g) idegenek, magyar kötvényeket sem vásárolhatnak, s a birtokukba jutott adósleveleket, melyeknél fogva magyar honpolgár, belföldinek tartozik, nem érvényesíthetik. (1662 : 41.)

26. §. Honosítás.

A polgárjogot a magyar szent korona alatt születés, idegeneknek pedig honosítás adja meg. — A honosításnak két módja van, t. i. hallgatag és ünnepélyes.

Hallgatag honosítást az országban rendes letelepülés és közteherviselés szerez.

Az ünnepélyes honosítás egyéb polgári jogokon kívül köz-, illetőleg főnemesi czimeket és előjogokat is ad, s a következő rendszabályok mellett megy végbe:

a) idegent akkép honosítani, hogy nemesi előjogokat is nyerjen, a trón vagy nemzet iránt tanusított érdemek és kitünő tulajdonok elismeréséül, Ő felsége csupán az országgyűlés tudtával és hozzájárulásával ¹⁾ van jogosítva; (1550 : 77.)

b) a honosított tartozik 2000 darab aranyat díjképen fizetni, melyet azonban az országgyűlés egészben vagy részben, elengedhet; (1741 : 41.)

c) a honosított, még az országgyűlés folyama alatt köteles hűségi esküt tenni a király, a magyar haza, ennek alkotmánya és törvényei tiszteletbentartása, az alattvalói hűség és engedelmesség iránt, -- eskületétel a cancellaria vagy a nádor előtt törtévé; (1550 : 77. 1687 : 26.)

d) a hűségi eskü a honosítási oklevélbe híven bejegyzendő (u. o.);

¹⁾ Az 1550-ik évi országgyűlést megelőzőleg, honosítás, s ezzel egybekötött jogok adományozása kirekesztőleg a királytól származott. Ezen jog az 1439 : 16. és 1492 : 9. czikkek által a birtokadományozásra nézve megszorítást szenvedett, majd az 1550 : 77. cz.-ben az országgyűlés hozzájárulása által is módosítottatott.

e) a honosított, az ország nemesei közé lett fölvételéről oklevelet nyer; végre

f) minden honosítás, az országgyűlés végzeményeivel együtt törvénybe iktatandó. (1715 : 23. 1791 : 69.)

27. §. Idegenek jogai.

Noha az idegenek a honpolgárokkal egyenlőknek nem tekinthetők, a törvény némely jogokban őket is részesíti. Nevezetesen :

a) emberi közös jogaik gyakorlatára nézve a benszülöttekkel egyenlők, személy- s vagyonszármazásuk fölött pedig a törvény örökös;

b) a polgárjogot akár letelepülés, akár honosítás által, érdem szerint megszerezhetik;

c) házasodásuk esetében, ha egyéb bizonyíték hiányzik, nőtlenességüket közhatóság előtt leteendő esküvel igazolják, — de az osztrák örökös tartományokból bevándorlók, e részben, még 10 évi benlakás után is a kerületi tisztség vagy földesur tanulevelét tartoznak felmutatni;

d) idegenek a törvénybeni járatlanság miatt a bünyefnyítő törvények szigora alul három, s egyebekéitől egy havi mentességet élveznek ¹⁾. (II : 5.)

28. §. Vallási különbség.

Különbséget tesznek törvényeink a személyek közt vallásukra nézve, aszerint, amint szabad vallásgyakorlattal és minden a honpolgárok által megszerezhető jogokkal

¹⁾ Ezen időszak az idegenekre nézve, bevándorlásuk napjával veszi kezdetét. Megjegyzendő azonban, mikép a bünyefnyítő ügyek alatt oly közbüntettek, melyeket körülbelöl minden nemzet törvényei egyiránt tilalmaznak — nem érthetők, hanem oly időhöz és viszonyokhoz mért tilalmakat foglalnak magukban, melyek a helyiségtől elvonva, beszámítás alá nem jöhetnek. Ily törvényszegést követne el az idegen, ha péld. háboruhoz készülés folytán a lovak vagy gabnanemüek kivitele megtiltatván, efféle czikkeket, az ellennel szövötközés nélkül, s csupán kereskedési czélból összevásárolna.

birnak, vagy vallásuk tekintetéből a polgárjog teljes élvezetében nem részesülnek.

Törvényesen bevett vallásfelekezetek hitsorsosai, kiket hazánkban teljes polgárjog illet: a római és görög-katholikus, mindkét felekezetű — ágostai és helvét — evangélikus, és görög nemegyesült keresztyének ¹⁾, végre

¹⁾ Őseink, egész sz. István uralkodásaig, pogányok ugyan, de egy istenimádók voltak. „Csak azt imádják, s istennek csak azt nevezik, ki az eget és földet alkotta.“ (Theoph. Szalaynál I. köt. 53. lap.) A keresztyén vallás első nyomait Erdélyben leljük. Boluzudes erdélyi fejedelem s testvére Gyula Bizanczból egy Hyerotheus nevű görög papot hoztak magukkal, s hazájukban a keresztyén hitet terjeszteni kezdték. (Cedrenus in script. biz. tom. III.) A keleti vagy görög szerzetásu keresztyénség azonban magában Erdélyben sem honosult meg, sőt később az ifjabb Gyula fejedelem elpártolása sz. István alatt, s harczi ez utóbbival éppen a keresztyén vallás terjesztését czélozták megakadályozni. Majd nyugatról szivárogtak át az üdvözítő hit tanai még Taksony fejedelem alatt, ki Otto német császárral békére lépven, több térítőnek az országba bejövetelt és hitterjesztést megengedte. De ezen kísérletek is kevesebbek, mint kezdet, s Wolfgang, ki a magyar földön 971-ik évben, mint térítő jelent meg, másfél évi működése után eredménytelenül tért vissza hazájába.

A keresztyén vallás tehát sz. István első apostoli királyunk uralkodásával veszi kezdetét, ki Adalbert prágai püspök által még 994-ik év táján megkereszteltetett. István apostoli munkásságának nehéz utját atyja, a keresztyénséghez hajló Géza fejedelem s ennek neje, a már keresztyén hitben növelt Sarolta nagy mértékben előkészítették; továbbá a térítés körül több buzgó s erélyes férfiak, mint Pilgrin, Adalbert, Asztrik stb. fáradoztak; de a keresztyén vallás általános elterjedése István kitartó munkásságának lett eredménye, ki ihletett törekvéseinek nem ritkán fegyverrel is volt kénytetve érvényt szerezni.

Sz. Istvánt a törvényhozásban is azon magasztos eszme vezérelte, hogy a keresztyén vallást terjeszsze, megszilárdítsa s annak tiszteletét és szabályait fentartsa. Így a többek között, tanuképességgel csak keresztyének birtak (Lib. I. cap. 3.); a vasárnapok megtartása, a dolgozó marhák különbeni elkobzása mellett törvényileg parancsoltatott (cap. 7.); vasárnapokon mindenki az egyházba menni tartozott, — az alapos ok nélkül kimaradók veréssel büntetettek (cap. 8.);

az unitariusok ¹⁾), kikre nézve az 1848: XX. tcz. következőket rendeli:

a) e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapotát meg; (2. §.)

b) minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi, közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elé kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni; (3. §.)

c) a bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás, valláskülönbség nélkül, mindenkinek kölesönösen megengedtetik; (4. §.)

d) a ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el. (5. §.)

29. §. Az evangyelika vallás sorsosai különösen.

Evangyelikusok neve alatt törvényesen mind az ágostai, mind a helvét hitvallásu protestans felekezetek értendők, kiknek vallási szabadságát és alaptörvényeit az 1791: 26. tcz. következőleg szabályozta:

1. Az evangyelikusok, személyre és polgári állásukra tekintet nélkül, városokon és falvakban szabad vallásgyakorlattal bírnak, egyházaik, tornyaik, harangjaik, iskoláik

hust enni a bőjt idején törvényileg tilalmas volt, s e rendszabály áthágása bőjtbüntetést vont maga után (cap. 9. 10.) stb.

I. Endre alatt a pogány hit végerőködése keményen megrázkódtatta a keresztyén vallást, de a hitforradalomból ez utóbbi végdiadallal emelkedett ki. Endre maiglan fenlevő törvényeiben azok, kik a pogány vallásban makacsul megmaradnak, s az üdvözítő hitre visszatérni nem akarnak: fej- és jószágvesztéssel büntetettek.

¹⁾ Az unitariusok 1848. előtt Magyarországon sem lakhatási joggal, sem annyival kevésbé szabad vallásgyakorlattal nem bírtak, s csupán Erdélyre voltak szorítva. Az 1848-ik évi országgyűlés részint felvilágosodottabb eszméktől, részint az Erdélylyeli egyesülés által vezetve, az unitaria vallást is törvényes bevett vallásnak nyilvánította. (XX. 1. §.)

s temetkező helyeik birtokában meghagyatnak, ellenkező rendszabályok, valamint a hatóságok és földesurak által vallásos dolgaikban nem háborgathatnak.

2. Oly gyülekezetek számára, melyek eddig fiókegyházat képeztek, amennyiben szükségesnek vagy kívánatosnak látják, templomokat, iskolákat építhetnek s lelkészt alkalmazhatnak; az előmunkálatokat, előleges bejelentés folytán az illető megye küldöttsége által, s a kath. püspöki megyekormányzóság befolyása nélkül, önállólag intézhetik; mely vizsgálathól — ha kitünnék, mikép a gyülekezet elegendő lelket számlál, hogy külön egyházzal birjon, s elegendő alappal bir, hogy külön egyházi szolgálakat fizessen: a földesur a templom, iskola és lelkész számára illő tért és telkeket tartozik kimutatni.

3. Az evangélikusok, bármily polgári állásban legyenek, vallásukkal ellenkező szertartásokra, vagy azokbani részvételre nem kényszeríthetnek.

4. Mindkét felekezetű evangélikusok a vallás dolgában kirekesztőleg saját egyházi előljáróiktól függenek, kik között a felsőbbbségi fokozatokat Ő felsége méltány szerint s az egyházi és világi választott férfiak megegyezésével állapítja meg. A legfőbb felügyeleti jog Ő felségét illeti; Ő ad engedélyt a zsinatokra, hol magát valláskülönbség nélkül nevezhető biztosa által képviselteti, — Ő erősíti meg s emeli törvényerőre a hozott határozatokat.

5. Az evangélikusok iskolákat tetszésök szerint, felsőbb tanodákat pedig királyi jóváhagyás mellett — szabadon építhetnek, tanítókat, tanintézeti tisztviselőket saját hitsorsosaik közül választhatnak, a tanrendszert megállapíthatják; tanonczaikat az alapítványok jótékonyságában részesíthetik, s külegyetemekbe akadálytalanul kiküldhetik.

6. Az evangélikusok jövőre semminemű egyházi illetményeket — stola —, álljanak azok pénzben, természetben vagy munkálatokban: a rom. kath. lelkészeknek adni vagy szolgáltatni nem köteleztetnek.

7. Az evang. lelkipásztorok beteg híveiket a fogházban is szabadon látogathatják, az elítélteket a halálhoz előkészíthetik, s a vesztőhelyre kikísérhetik.

8. A közhivatalok betöltésénél a szerzett érdemek és

törvényes kellékek jönnek tekintetbe, — a vallási különbség pedig semmi akadályt nem képezhet.

9. Evangélikusok az esküvőtételnél a bold. szüzre, Istennek szentjeire és választottaira hivatkozni nem köteleztetnek.

10. A kegyes alapítványok, melyek az iskolák és növendékek számára tétettek és fenállanak, az evangélikusoktól el nem vétethetnek, a netán elvettek pedig visszaállítandók.

11. Az evangélikusok házassági ügyei, amennyiben a vérségi izekben nyugvó akadályok elhárításáról van szó, a fejedelmet, — amennyiben pedig a házassági közösség feloldása kérelmeztetik, a világi törvényszékeket illetik.

12. Az evangélikusok egyházaik, iskoláik és alapítványaik háborítlan birtokában megtartatván, azokat saját használatukra fordíthatják, — ennél fogva az 1647: 14. tcz. rendelete, mely ilyenmő vallásos tárgyak erőszakos elfoglalóira 600 forint birságot szab — továbbá is fen tartatik.

13. A vegyes házasságból született gyermekek, ha az apa katolikus, nemi különbség nélkül ezen vallásban neveltetnek, ha pedig az anya a római kath. vallás sorsosa, ezen hitet csak a leánygyermekek követik.

14. A vegyes házasságok kérdései mindenkor a szent-szék biráskodása alá tartoznak.

15. Az evangélikusok a római kath. vallás ünnepeit megtartani nem köteleztetnek ¹⁾.

¹⁾ A reformatio Luther Márton felléptével, 1517-ben vette kezdetét, s a Németországból bevándorló kereskedők s egyéb idegenek által hazánkban megismertetve, csakhamar oly haladást tőn, mikép a r. kath. vallás már a mohácsi vész körül alig néhány főnemes családot számított. Erélyes rendszabályok használtattak tehát az új hit kiirtására. Az 1523: 54. tcz. a lutheranusokat fej- és jószágvesztésre, — s az 1525: 4. tcz. máglyára kárhoztatták. A szigorú törvények, a r. katolikusoknak nyújtott polgári előnyök, s Pázmán Péter esztergomi érsek buzgalma sokat visszavittek ugyan a r. kath. egyház kebelébe; de az evangélikusok, vallási szabadságukat fegyverrel is oltalmazták. A vallásháborúnak, melyet az evangélikusok részéről Bocskay István, majd Bethlen Gábor,

30. §. Az evangélika vallás kormányzata.

Az egyházi ügyek élén, mindkét felekezetű evangélikusoknál, saját önkormányzati — autonom — jogaiknál fogva a superintendensek, s ezek alatt az esperesek állanak, kik mellett fő- és segédgondnokok a világi rendből vannak alkalmazva. Közös kerületi gyűléseiken, — melyek tárgyait az egyházvidékek jelentései, a papjelöltek megvizsgálására küldöttség nevezése, a kormányrendeletek kihirdetése, tanintézetek, a panaszok és folyamodványok stb. elintézése képezik, — a superintendens és a világi főgondnok elnököl, az egyházvidékek esperesei s gondnokai pedig ülésel és szavazattal birnak. Ezenkívül az ágostai hitfelekezetű evangélikusok tartanak egyetemes conventet is, mely egy világi főfelügyelő elnöklete alatt, a superintendensekből, főgondnokokból és egyházi küldöttekből alakul, s határozatai minden superintendentiára egyiránt érvényesek.

31. §. A görög nemegyesültek különösen.

A görög nemegyesültek vallásszabadsága hasonlóul az 1791-ik évi országgyűlés által biztosítottat. A 27. tcz.-nél fogva :

1. szabad vallásgyakorlatban részesülnek ;
2. ingatlan birtokot szerezhetnek ;

végre Rákóczy György erdélyi fejedelmek vezettek, a bécsi és linczi békekötések által lett vége, melyek az evangélikusok szabad vallásgyakorlatát egész az 1791-ik évi országgyűlésig szabályozták. A bécsi béke 1606-ik évben kötött, s az 1608-ik évi országgyűlés által törvényerőre emeltetett; a linczi béke pontjai az 1646 : 5. törvényczikkben olvashatók.

Mind az idézett békeokmányok, mind maga az 1791 : 26. tcz. azonban az evangélikusoknak adott szabadalmakat csak Magyarországra terjesztették ki; annál fogva az evangélikusok Horvát- s Tótországban és Dalmatiában sem fekvő birtokot nem szerezhettek (1687 : 23. 1715 : 30. 1723 : 86. 1741 : 46 1791 : 26. tcz. 14. §.), sem közhivatalokat nem viselhetek. (1791 : 26. tcz. 14. §.)

3. közhivatalokat viselhetnek, végre

4. iskolai s egyéb kegyes alapítványokat háborítlanul tehetnek és élvezhetnek.

A görög nemegyesült püspökök az 1792 : 10. tcz. által nyertek ülést és szavazatjogot az országgyűlésen ¹⁾.

32. §. A törvényes vallásfelekezetek további alap-törvényei.

A bécsi és linczi békekötések alapján keletkezett 1791 : 26. tczikket az 1844-ik évi országgyűlés, III. tczikében következőleg bővítette s illetőleg módosította :

1. Kijelentetik, hogy azok, kik 18-ik éves koruk eléréseig az evangélika vallásban neveltettek, — a nősze-mélyek pedig férjhezmenetelök után, habár még ezen idő-kort el nem érték is : sem maguk, sem maradékaik vallá-sos kérdés alá többé nem vétethetnek. (1. §.)

2. A jelen törvény kihirdetése után keletkező azon vegyes házasságok is, melyek az evangélikus lelkipásztor előtt kötöttek, törvényesek. (2. §.)

3. Azon vegyes házasságok, melyek r. kath. és az evangélika vallás bármelyikéhez tartozó felek között az 1839-ik évi mart. 15-ik napjától kezdve, 1844-ik évi nov. 10-ik napjáig kötöttek, és nem r. katolikus, hanem az evangélika vallás bármelyikének lelkipásztora által adat-tak össze, törvényesítettnek jelentetnek ki (3. §.) ²⁾.

¹⁾ A nemegyesült görög egyház feje a karloviczi patriarcha — érsek, ki a szerb nemzeti congressusban választatik. E köz-gyűlés áll 100 tagból, kikhez a papság 25, a nemesség 25, a polgárság 25, s a végvidéki katonaság 25 követet küld. Tár-gyai az érsek s püspökök választása, s az egyházat illető kö-zös ügyek. Az egyházi bíróságok fölebbezett pereit, s a ko-lostorok számadásait az érseki szék vizsgálja meg. Minden püspök mellett egy consistorium van : ezek együtt ügyelnek az egyházi fenytékre s az egyház javaira.

²⁾ Az illető törvényhatóságok kötelesek voltak az idézett törvény kihirdetésétől számítandó egy év alatt, ily házasságokat hitelesen összeírni; az összeírást a felek és maradékaik jövő biztosítása végett levéltáraikba betétetni, s mennyiben a há-zasságok az illető egyházi anyakönyvbe beírva nem lennének, ezen anyakönyvbe beírni (u. o. 4. §.).

4. Az 1844: III. tczikknek ezen rendeletei a görög nemegyesült vallásuakra is kiterjesztettek. (1848: XX. 6. §.)

33. §. Vallási áttérések.

A r. katholika vallásból az evangelika vallások bármelyikére leendő átmenet eseteit illetőleg, ugyancsak az 1844: III. tczikkben rendeltetik:

1. Az átmenni kívánó, ebbeli szándékát önmaga által választott két tanu jelenlétében azon vallásbeli lelkipásztor előtt, kinek egyházi községéhez addig tartozott, nyilatkoztassa ki. (6. §.)

2. Ezen első kinyilatkoztatástól számítandó négy hét eltelte után ugyanazon, vagy más szintén általa meghívott két tanu jelenlétében, ugyanazon egyházi községnek lelkipásztora előtt ujolag nyilatkoztassa ki, hogy átmeneti eltökélett szándéka mellett továbbá is megmaradott. (7. §.)

3. Az átmenni akaró mind első-, mind másodizbeni nyilatkozata felől azon lelkipásztortól, ki előtt átmeneti szándéka iránt nyilatkozott, mindkét izben külön-külön bizonyáglevelet kérjen. (8. §.)

4. Ha a lelkipásztor a kívánt bizonyáglevelet akár a 6-ik, akár a 7. §§-ok esetében bármi oknál fogva azonnal ki nem adná: mind az első-, mind a másodizben tett nyilatkozat felől bizonyáglevelet a jelenvolt tanuk adjanak. (9. §.)

5. Az átmenni akaró a 8. vagy 9. §§-ok rendelete szerint vett bizonyágleveleket azon vallásbeli lelkipásztornak, mely vallásra átmenni szándékozik, bemutatván, ezáltal az átmenet egy vallásról a másikra teljesen befejeztett. Ezen bizonyáglevelek előmutatása nélkül azonban az átmenet meg nem történhetik. (10. §.)

6. A megtörtént átmenetek esetei az illető püspöki hivatalok által, a helytartótanács utján, tudomás végett félevenként Ő felségének bejelentendők. (11. §.)

A görög nem egyesülteket illetőleg, kikre az idézett 1844: III. tcz. az áttérés iránt is kiterjesztetett (1848: XX. 6. §.): ha valamely község görög szertartásu lako-

sainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, — ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó; amennyiben tehát a legujabb időkben is hasonló esetek közigazgatási tárgyalás alatt volnának, azok a fentebbi elvek szerint lesznek elintézendők, — de ezen törvény elveinél fogva jelen állapotot visszahatólag, foglalások által háboríttatni meg nem engedtetik, s azért, a mely egyházak iránt 1848-ik évi jan. 1-ső napjáig vagy kérdés nem támasztatott, vagy közhatósági elintézés jött közbe: azok kérdés alá többé nem vétethetnek. (1848 : XX. 7. §.)

34. §. Zsidók.

Második osztályát a személyeknek, a vallás tekintetében, — azon megkülönböztetés szerint, mely a fentebbi 28. §-ban adatott, a zsidók képezik. A zsidók, vagy izraeliták, vagy Mósesvallásu magyarok tehát nem élvezik teljes mérvben a polgárjogot, mely a törvényesen bevett vallásfelekezetek hitsorsosainak sajátja, de a szabad vallásgyakorlaton kívül egyéb jogokban is részesülnek; jelesül :

1. Mindazon zsidók, kik az országban vagy kapcsolt részekben születtek, valamint szüntén azok is, kik az itteni lakásra törvényes uton engedelmet nyertek, — ha ellenök erkölcsi magukviselete tekintetéből bebizonyított alapos kifogás nincsen, az egész országban és kapcsolt részekben akárhol szabadon lakhatnak, — kivévén egyedül az 1791 : 38. tezikben említett bányavárosokat, s azon helyeket, melyekből a bányák és bányászati intézetek tekintetéből törvényes régi szokás mellett kizárva vannak ¹⁾. (1840 : XXIX. 1. §.)

2. A fenálló föltételek mellett gyárakat a zsidók is állíthatnak, kereskedést és mesterségeket akár maguk ke-

¹⁾ A zsidók az idézett 1791 : 38. teziknél fogva a bányavárosokban, — az 1729 : 19. tez. szerint pedig Horvát-, Tótországban és Dalmátiában sem lakhatási joggal nem bírtak, sem kereskedést nem folytathattak. Egyébiránt az orszb. szabályelvek terjedtebb szabadalmi mellett az 1840 : XXIX tez. 1. §-ában fentartott korlátozások is végkép elenyésznek.

zére, akár vallásukbeli segédek segítségével is üzhetnek, s ifjaikat ezekben taníthatják, — azon tudományokat pedig és szép mesterségeket, miknek gyakorlatában eddig is voltak, ezután is gyakorolhatják. (2. §.)

3. Egyébiránt köteleztetnek, hogy állandó vezeték- és tulajdonnevekkel éljenek, a születendőök pedig vallásuk papjai által vezetendő anyakönyvben bejegyeztessenek; továbbá kötelesek. (3. §.)

4. Minden okleveleket és szerződéseket a hazában és a kapcsolt részekben divatozó élőnyelven szerkesztetni. (4. §.)

5. Minden ezen törvénynyel ellenkező törvény, szokás, rendelet vagy határozat eltöröltetik és megszüntetik ¹⁾. (6. §.) Egyébiránt

6. Azon mentesség, mely mezei rendőri kihágásokban az 1840 : IX. tcz. által fenhagyott testi büntetések alkalmazását az 1848 : XXII. tcz. rendeletéhez képest, bizonyos qualificatiók esetében megszüntette: mindazon izraelitákra is kiterjesztetik, kik bár politikai jogok gyakorlatával felruházva nincsenek, az erre törvényileg megszábotott egyéb qualificatióval birnak (orszb. szab. II. 5. §.).
Végre

7. Az országbirói szabályelvek azon rendelete, mely-nélfogva a vallás különbségéből kifolyó, s az ausztriai tör-

¹⁾ Ily megszorítások voltak :

a) földjeiket csak pogány szolgálkkal mivelteheték, s keresztyéneket, szolgálatukban nem tarthattak; (Kálmán I: 74. II: 1.)

b) pénzverdékben, só- és adóhivataloknál nem alkalmaztathattak; (1222: 24.)

c) az adót és egyéb terheket — hogy annál hamarabb kiköltözzenek az országból — kétszeres összegben fizessék; (1578: 2. tcz. 3. §.)

d) vámot és harminczadot haszonbérbe nem vehetnek; 1630: 15. 1647: 91. 1649: 79. 1723: 15.)

e) borral, s főleg nemesebb asszaborokkal, különbeni elkobzás terhe alatt — a hegyalján nem kereskedhetnek. (1741: 29.)

Ellenben oly törvények, melyek a vallás intézményeiből, habár az 1840-iki országgyűlést megelőzőleg alkottattak, tovább is fenállanak; t. i. az izraeliták saját esküforma szerint

vények uralma alatt bővített polgári magánjogok jelen állapotukban meghagyatnak (orszb. szab. I. 22. §.) — a zsidókra is kiterjesztendők. Ily jogok ez utóbbiakra nézve a feltétlen tanu- és birtokképesség ¹⁾.

35. §. A nyelv.

Magyarország lakosai különböznek még nyelvökre, s melynek ez kinyomata s közege — nemzetiségükre nézve ²⁾. A különböző nyelvek és nemzetiségek közt, méltányos arány szerint s kölcsönösen fenálló viszonyosság uralkodik ugyan, a magyar nyelv azonban mind műveltségi s irodalmi tekintetben, mind a lakosok számára

hiteltetnek meg (III: 36.); keresztyénnőt, házastársul nem vehetnek (sz. László I: 10.), s a keresztyének ünnepeit megtartani köteleztetnek (sz. László I: 26.).

- ¹⁾ Az orszb. szabályelvek idézett §-át annyira kiterjeszteni, hogy a zsidók teljes polgárjogot nyertek volna, s a törvényes vallásuakkal egyenlők lennének, — e törvényhelynek azon kitétele tiltja, mely az osztrák törvények módosításait vette alapul. Tudnivaló pedig, hogy a zsidók ezen törvények alatt sem élvezték teljes mérvben a polgárjogot, s így közhivatalokat maiglan sem viselhetnek.
- ²⁾ A magyar honpolgárokat — Erdély kivételével — Fényes Elek „Magyarország leírása“ czimű statistikai művében (Pest, 1847. 6. §.) nyelv és nemzetiség szerint következőleg állítja össze:

Magyar van	4,744,899.
Tót	1,722,005.
Rác	1,293,095.
Horvát	943,995.
Orosz	459,870.
Vindus	44,536.
Bolgár	12,940.
Montenegrinus	3,025.
Német	1,126,666.
Oláh	1,272,787.
Francia	5,691.
Görög	4,530.
Clementinus	2,150.
Zsidó	259,607.

Összesen 11,895,796.

nézve, mind törvényes értelemben első helyet foglal el. A magyar nyelv hivatalos rangja s elsőbbsége a többiek fölött, az 1844: II. tcz.-ben következőleg biztosították:

Az országgyűléshez bocsátaudó minden kegyelmes királyi leiratok, előadások, válaszok és intézvények ezenül egyedül magyar nyelven adassanak ki. (1. §.)

A törvényczikkek, valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg, ugy ezenül is mind alkottatni, mind királyi kegyelmes jóváhagyással megerősítettetni egyedül magyar nyelven fognak ¹⁾. (2. §.)

¹⁾ Őseink, megnyugodván sz. Istvánnak azon gyakorlatiatlan tételében, hogy a nemzet, mely csak egy nyelvet ismer, gyenge és töredékeny (unius linguae uniusque moris regnum: imbecille et fragile est. I. könyv 6.), — nyelvöket s nemzetiségöket az itt talált vagy meghódított népfajokra és bevándorlottakra soha nem erőszakolták, sőt nemes türelmökben más szélsőségre jutottak, hogy t. i. saját nyelvök elhanyagolásával minden hivatalos ügyben a latin nyelvet használták. A latin nyelv egyébiránt nem csupán a nemzetiségi rajongás hiányában, nem az anyai nyelv száműzetésében, hanem az idők viszonyaiban alapítá meg uralmát. A tudomány, az írásképeség sok századokon át papi kezekben volt; a papok, nagyobbrészt idegenek — a magyar nyelvet nem értették; más oldalról az ország külön ajku nemzetiségeinek általános közlönyre volt mellőzhetlen szükségök, melyen egymást megérthették: s így a latin nyelv igen biztos utat lelt azon magas polcához, melyen édes anyai nyelvünk s irodalmi fejlődésünk nem csekély hátrányára 800 évig uralgott. A mult század végén hallatta először szavát az önfentartási ösztön, a magyar nyelv érdekében, — fölébresztette II. József császár germanizáló törekvései által. Az 1790: 16. tcz.-ben törvényileg kimondatott, hogy idegen nyelv a közügyekben ne használtassék. E törvény a kevéssel azelőtt beerőszakolt német nyelvre ezéltott ugyan, de itt meg nem állapodván, a magyar nyelv terjesztését s művelését elhatározta, e végett a tanodákban s egyetemeken tanszékeket állított, — törvénykezési közlegül azonban a latin nyelvet még tovább is fentartotta. A nyelv-művelés eszméjét nem ejtette el többé a törvényhozás; — mig az irodalom terén nem egy lelkes küzdő munkált, a törvények is minden országgyűlésen, gyorsított léptekkel haladtak a magasztos cél felé. Az 1792: 7. tczikkben már a magyar nyelv rendes tantárgy lett, s annak ismer-

Országgyűlési nyelv ezentul kirekesztőleg a magyar leszen, — egyedül a kapcsolt részek követeinek engedtetvén meg: hogy azon esetben, ha a magyar nyelvben jártasok nem lennének, a közelebbi hat évek alatt tartandó országgyűléseken szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék. (3. §.)

A magyar udvari cancellaria utján, az ország határain belül bocsátandó minden iratokban, akár legyenek Ő felsége által aláírva, akár nevében adassanak ki, — és így a magánfolyamodásokra kelendő rendeletekben és határozatokban is — szintén a magyar nyelv használtassék. (4. §.)

A királyi helytartótanács mindennemű tárgyalásai-ban hivatalos foglalkozásairól viendő jegyzőkönyveiben, valamint Ő felsége eleibe terjesztendő felirataiban, és az ország határain belüli minden hatóságokhoz bocsátandó minden intézvényeiben a magyar nyelvet használja; — azon levelezések, melyeket a királyi helytartótanács a hadi fő-, és az Ő felsége örökös tartományaibeli polgári törvényszékekkel s külországi törvényhatóságokkal folytatand, ide nem értetvén. (5. §.)

rete nélkül közhivatalokra senki nem bocsáttatott; ugyanakkor, a magyar megyékre nézve, a helytartótanács hivatalos nyelveül avatattott; az 1807-ik évi országgyűlés azon kérelemmel járult Ő felségéhez, hogy magyar ezredekhez, magyar nyelvben jártas tiszteket alkalmazzon (1. tcz. 9. §.); az 1808-ik évi törvényhozás a nemzeti museum felállítását elrendelvén, a főherczeg nádort a nyelvművelés elősegelésére felkérte (8. tcz.); az 1830: 8. tcz. már a kir. udvari főtörvényszéknek is meghagyta, hogy magyar perekben magyar nyelven hozzon ítéletet; megengedte egyszersmind, hogy az ország határain belül minden perek, kerületi táblák, megyei és városi törvényszékek előtt magyar nyelven indíttathassanak; továbbá kimondotta, hogy közhivatalokra, — s 1834. jan. 1-jétől fogva az ügyvédség gyakorlatára a magyar nyelv ismerete nélkül senki nem bocsáttathatik; végre az 1836: III. az országgyűlési végzeményeket a latin szöveg mellett magyar nyelven is szerkeszteni határozván, fokozatos előkészítés által lehetővé tette, mikép a latin nyelv addigi állásáról már 1844-ben leszoríttatott, s a magyar, ugy a törvényhozás teremeiben, mint a végrehajtás minden ágaiban, jogos helyét elfoglalhatta.

A királyi udvari főtörvényszék nyelve az ország határain belül indított minden perekre nézve, valamint az ország határain belüli minden ítélőszékek — következésképp a szentszékeknek nyelve is a magyar lesz; s azon ítélőszékeknek hivatalos minden egyéb dolgaik is magyar nyelven folytatandók. (6. §.)

A kapcsolt részekbeni törvényhatóságok a magyarországi törvényhatóságoknak magyar-, ezek pedig a kapcsolt részekbeni törvényhatóságoknak latin nyelven irt leveleiket is fogadják el, tárgyalják, és azokat illő válaszzal lássák el. (7. §.)

Ő felsége már kegyelmesen elrendelte, hogy a magyar nyelv a kapcsolt részekbeni fő-, és minden középiskolákban (akademiákon s gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány, taníttassék; nem különben (8. §.) Ő felsége méltóztatott kegyelmesen rendelkezéseket tenni már az iránt is, hogy az ország határain belüli iskolákban köztanítási nyelv a magyar legyen. (9. §.)

36. §. Polgári becsület.

Azon kellékeket, melyek a polgárjog teljes élvezetéhez a mondottak szerint megkívántatnak, a polgári becsület egészíti ki, mely a személy erkölcsi állapotának tökélye által szereztetik. Minden személy részese a polgári becsületnek, valameddig az ellenkezőt vagy tettei el nem árulták, vagy a törvény ki nem mondotta; azok tehát, kik becsületöktől ily módon megfosztattak, becstelennek, vagy becsületvesztetteknek tekintendők.

A becsületvesztés ténybeli vagy jogi. Amaz oly tetek elkövetésében áll, melyek anélkül, hogy a törvény szigorubb beszámítása alá jöhetnének, az erkölcsiség és jellem tökélyeinek hiányára mutatnak, s a közvélemény megvetésében bűnhődnek. Ilyen lehet a megrögzött részegség, a javíthatlan szenvedélylyé vált hazudozás stb. A becsületvesztésnek már ezen fokozata is elegendő arra, hogy valamely személy tanuskodását aggályossá tegye, vagy a becstelen, ily tényekért szenvedett megrovásokat, rágalmi per útján megtorolni képtelen legyen. — A jogi becsületvesztést, mindig valamely per folytában, az ellen-

fél kérelmére, a főtörvényszék szabja büntetésül oly tettekért, melyek a törvényben tilalmaztatnak, s nyilván becsületvesztéssel fenytendők.

37. §. A jogi becsületvesztés esetei.

Becsületvesztés, mint egyik neme a törvényben kiszabott büntetéseknek, birói ítélet folytán a következő esetekben mondatik ki :

a) a vértagadók ellen, kikről a polgári vétkek közt lesz említés ; (I. 39.)

b) azon gyámok ellen, kik a gyámságukra bizott kiskorúaknak személye s tulajdonjogai tekintetében lettek hűtlenek ; (I : 123.)

c) a hamisan esküvők ellen ; (II : 30. 1567 : 27.)

d) azok ellen, kik arany-, ezüstkészleteket, vagy egyéb ingóságokat, készpénzt vagy okiratokat megörzés végett átvevén, azokat kiadni vonakodnak ; (1622 : 16. 1638 : 28. 1647 : 106.)

e) álarczások ellen, kikről alább, a polgári vétségek közt ; (II : 16. 1723 : 12. 46.)

f) azok ellen, kik hamis okmányokat készítenek, vagy ilyeket tudva használnak ; (1723 : 12.)

g) azon ügyvédek ellen, kik az ellenféllel, saját ügyfelők megrontására összeszövetkeznek ; (1567 : 27. tcz. 4. §.)

h) azok ellen, kik az országgyűlések alkalmából, megvesztegetési czélzattal, ajándékot adnak, vagy elfogadnak ; (1649 : 44. tcz. 3. §.)

i) azok ellen, kik az országgyűlésen kívül, külön gyűléseket tartván, annak jogait bitorolják, vagy a trón, s nemzet biztonsága és szabadsága ellen adót szednek, vagy fizetnek ; (1504 : 1. 1597 : 46. 1599 : 23.)

k) azok ellen, kik a királyi parancsoknak, törvényesen elfogadható ok nélkül ellenszegülnek ; (1563 : 78. tcz. 3. §. 1625 : 4.)

l) azok ellen, kik valamely köztisztviselőt, midőn ez hivatalának törvényszerű gyakorlatában jár el, gyalázattal illetnek ; (Ulászló I : 70.)

A közbüntettek miatt elítéltek, a büntetés idejének tartama alatt egyenlő tekintet alá jönek a becsületvesztettekkel.

38. §. A becsületvesztés következményei.

A becsületvesztés joghatálya azon idővel kezdődik, melyben a hozott ítélet jogerőre emelkedett, s a következőkre terjed ki:

a) a becsületvesztett semmi közhivatalt nem viselhet, gyámságra, gondnokságra, vagy általában más személyek képviselőjére nem bocsáttathatik, társulatok és egyletek tagja nem lehet, — amennyiben pedig ily minőségekkel felruházva lett volna, azokat elveszíti; (I: 121. 1563: 78.)

b) becsületsértés czimén keresetet senki ellen nem támaszthat; (II: 30.)

c) végrendelete, s mindenféle bizonyítványai semmiek, tanuskodása érvénytelen és elvetendő. (II: 30. 1729: 27.)

A becstelenség vagy feloldó ítélet folytán, melyet a főtörvényszék a megújított perben hozhat, vagy az uralkodó kegyelméből, melyről ünnepélyes oklevél adandó — enyészik el.

39. §. Joggyakorlat.

Egy különbségét kell még azon személyeknek, kiket polgárjogok illetnek — megemlítenünk. Némelyek t. i. jogaik gyakorlatában, a törvények határain belül senki által nem korlátoztatnak, személyi és vagyoni ügyeiket szabadon intézhetik, s a törvényekkel nem ellenkező cselekvényeik, személyi minőségöknél fogva senki által kérdésbe nem vétethetnek: ezen személyek önjoguaknak, — a kik pedig személyi vagy birtokügyeikre nézve a törvényben meghatározott képviselőt, vagy korlátozásokat tünni kénytelenek, nemönjoguaknak neveztetnek.

MÁSODIK SZAKASZ.

ÖNJOGU SZEMÉLYEK.

40. §. Előjogok.

Az önjogu személyek mindnyájan megegyeznek abban, hogy jogaikat, — a mennyire azok a személyiség és polgári viszonyokhoz képest, a törvények határain belül kiterjednek, szabadon gyakorolhatják. Vannak azonban intézményei hazánknak, melyek egyeseket, vagy bizonyos osztályokat a honpolgárok egyeteméből kiemelve, kitüntetésben s kedvezményekben részesítnek, s a szerint, a mint a honpolgárokat kisebb és nagyobb mérvben — vagy éppen nem illetik, többféle osztályát különböztetik meg a személyeknek. A szabadalmak és kedvezmények neveztetnek előjogoknak, s ez előjogok alakítják a polgári osztályokat.

41. §. Az előjogok eredete.

Az előjogok közvetlen szerzés, vagy öröklés útján és lakhelynél fogva jönnek a személy birtokába.

A közvetlen szerzésnek ismét két módja van, t. i. királyi adomány, és hivatal szerinti, — a midőn a trón és haza iránt harcban vagy békében szerzett érdemeket maga az uralkodó jutalmazza, vagy midőn valakit oly hivatal ékit, mely bizonyos előjogok gyakorolhatására nyit utat. ¹⁾

¹⁾ Ide tartoznak a hivatalok, vitézrendek és czimek. A hivatalokról alább, az országnagyok közt. — Vitézrendje hazánknak szt. Istvánról neveztetik s Mária Terezia által alapított.

Öröklés útján csak a nem személyhez kötött, és így szabadon előrkithető előjogok szállnak át — apáról a családra, illetőleg az utódokra. ¹⁾

Lakhelynél fogva oly előjogok illetik a személyeket,

A rend vitézei — számszerint 100 — nagy-, közép- és kiskeresztesekre osztatnak; az elsők osztálya 20, a közép osztály 30, s a kiskeresztesek osztálya 50 tagot számít, az egyházi személyek ide nem számíttatván, — kik nemzetiségi, születési és valláskülönbőség nélkül, valamennyien a rend nagymestere által — ki maga a felség — neveztetnek. Nagykeresztesek vagy a kir. kamarások, vagy oly hazafiak közül választandók, kik nemességüket négy fokra felvihetik, hanemha ez alul a király által felmentettek. A nagykeresztesek mindjárt kineveztetésökkel, egyszersmind valóságos belső titkos tanácsosok; a középkeresztesek belső tanácsosi rangot nyernek, a kiskeresztesek pedig, díjfizetés nélkül, grófi vagy bárói méltóságért folyamodhatnak. A rend főpapja hivatal szerint az esztergomi érsek, cancellárja a magyar kir. udvari főcancellár; van továbbá a rendnek titkára, kincsőre, heroldja és irtoka.

Az aransarkantus vitézek, kik a magyar király által, a koronázási ünnepélyen, szt. István kardjával üttetnek, különös lovagrendet nem képeznek, s így számuk sincs megállapítva. Királyi udvarnokok, saját kérelmökre, a király által, régi nemes családok tagjai közül, függőpecsétes oklevél s 150 frtnyi díj letétele mellett neveztetnek, s a kir. külső udvartartáshoz számíttatnak. (Fényes Magyarország leírása Pest 1847. 39. 40. §§.)

A czimek törvény vagy gyakorlat szerint járulnak a hivatalokhoz és kiváltságos osztályokhoz. Így a nádor czime „főmagasságu“ (celsissimus 1687 : 10.), a személynöke „nagyságos“ (magnificus 1751 : 6.), az országnagyoké és grófoké „tekintetes és nagyságos“ (spectabilis et magnificus), a báróké „nagyságos“ az egyháznagyoké „főtisztelendő és Kristusban tisztelt atyák“ (reverendissimi et venerabiles in Christo patres“ stb. 1836 : befejezés.); gyakorlatnál fogva a hét-személyes tábla közbírái „méltóságos“, a királyi tábla ülnökei „nagyságos“, s egyéb köztisztviselők, — a mennyiben születésökre nézve kivételnek nincs helye — „tekintetes“ czimmel bírnak.

¹⁾ Az előjogok nagyrészen személyes érdemekért adatván, csak magát a személyt illetik, azaz : személyhez kötöttek, — mint a vitézi rendek, hivatalok, és czimek. Az előrkölhetők át szállnak a családra és törvényes utódokra is, mint a mágnási és nemesi fokozatok.

melyek magával a helyiséggel, illetőleg bizonyos helyen állandóan telepedve levő honpolgárok testületével állnak összeköttetésben; melyek tehát a személyt, — mihelyt ez a kiváltságos helyhez, vagy testülethez tartozni megszűnt — többé nem illetik. ¹⁾

42. §. Személyek osztályzata az előjogok tekintetében.

Az előjogok és ettől feltételezett polgári osztályok hazánk történeti s államjogi intézményeiből fejlődtek ki, — a törvényhozás történeti fejleményeivel tehát egyenlépteket tartanak. Minél inkább közelitnek törvényeink az újabb idők szelleméhez s kívánalmaihoz, az előjogok annál inkább elmosódnak, s a polgári osztályok annál közelebb jönnek egymáshoz. Mindamelllett az osztályok, szelidebb szinezettel és gyengébb körvonalokkal ugyan — még fenállanak hazánkban, s azon kemény rázkodás után, melyet az 1848. évi törvényhozásban szenvedtek, a nemesek és polgárok egyetemében jelenkeznek. ²⁾

¹⁾ Ily előjogokban részesülnek az egyházi nemesek, jász-kunok, szabad kir. városi polgárok stb. kik rendes lakhelyöknek végképi elhagyásával a helyiség, illetőleg korábbi államuk előjogait többé nem gyakorolhatják.

²⁾ Őseink, vérségben s a honszerzés dicső harcaiban egységes, katonáskodó nemzet : bevándorlásuk idejében mindnyájan szabadok és nemesek voltak. Az itt talált s meghódított népek, a hadi foglyok, a beköltözöttek, a felszabadult rabszolgák, vagy a rabszolgaságba jutott szabadok később alapíták s különböztették meg a polgári osztályokat.

Magyarország lakosai 1848. előtt is két főosztályba tartoztak, de ez osztályok közt a most már létezni megszűnt uri hatóság tönkülönbséget. Az első osztály szabadokból állott, kikhez valamennyi nemesek, továbbá a szabad kir. városok, szabad kerületek, végre a szabadok — libertini — szóval a földesuri hatalomtól független valamennyi személyek számitattak; — a második osztályt a volt jobbágyok képezték, kik a jogok gyakorlatában uri hatóság által korlátoltattak. A szabadok osztályában ismét négy rendet különböztettek meg törvényeink : az első rendet az egyháznagyok, másodikat az országnagyok, harmadikat a köznemesek, végre a negyedik rendet a szabad kir. városok és szabad kerületek foglalták el.

43. §. Személydíj.

Egyik lényeges különbség a személyek közt azok díjában áll, mely törvényeinkben gyakran előfordulván, előlegesen megismertetni nem leend felesleges. A személydíj „homagium“ név alatt ¹⁾ jő elő, s némely polgári, különösen hatalmaskodási vétségeknél és büntetteknel egyéb büntetéssel kapcsolatban, vagy anélkül, bírói ítélet által birságul mondatik ki. A hármastörvénykönyv, III : 5. czimében fejeváltáságnak nevezi a homagiumot ²⁾, de e meghatározás a törvényes gyakorlatnak nem egészen felel meg, melynél fogva a homagium oly esetben is szokott birságú megítéltetni, melyben halálbüntetés soha nem alkalmaztatott. Így, a ki mást nemnemesnek, vagy becstelennek állit, s a sértettfél, nemességét, illetőleg becsületességét hitelt érdemlőleg bebizonyítja : az alaptalan rágalmazó ez utóbbinak homagiumában lesz ítéletileg elmarasztalandó. (II : 36.)

A személydíj teljes összegében vérdíjnak, félösszegében pedig élődíjnak neveztetik (1550 : 37. 1662 : 5.), s a törvény, esetről esetre mindig meghatározza, hogy birságul e díjak melyike fizettség.

Ezen négy rend volt tényezője az országgyűlésnek, hová a két első rend tagjai személyesen a felsőtáblánál, — a két utolsó rendbeliek pedig az alsóházban s követeik által jelentek meg. A hon egyéb lakói a törvényhozásból teljesen kizárattak.

Az 1848. évi törvényhozás megszüntetvén az urihatalmat, a jobbagyságot is a szabadok sorába emelte, s annak a jogélvezésben tágabb tért nyitott, — s így jelenleg csak két főosztályt birunk : a nemesekét és polgárokét; amazokhoz az egyházi és világi országnagyok és köznemesek, utóbbiakhoz pedig a szabad városi, szabad kerületi és megyei polgárok számittatván.

¹⁾ Homagium — l'hommeage — jelent eredetileg hódolatot a felség iránt, — „est fidelitas, quae debetur soli principi, nullius alterius fidelitate salva“. (III : 5. cz. 1. §.)

²⁾ Alio modo sumitur homagium, secundum communem usum, et tunc est mulcta, vel aestimatio homicidarum; quae talis est, ut homicidae redimant se ab his, quibus competit, juxta aestimationem capitum suorum, ultra alias poenas pro actibus potentiariis penes homicidium forsitan patris, debitas et infligi solitas. (III : 5. cz. 2. §.) Homagium itaque secundo modo sumptum, capitibus emendam, ac redemptionem nos communiter esse tenemus. (u. o. 5. §.)

I. F E J E Z E T.

Nemesek.

44. §. A nemesség fogalma.

A nemesség, eltekintve az erkölcsi tulajdonoktól, melyek tiszta s kiművelt állapotban, bensőleg egyiránt mindenkit nemessé tesznek, — jogi értelemben azon előjogok és szabadalmak gyakorlatában áll, melyek kitünő érdemek jutalmul, valamely honlakosnak, szabadon előrkíthető joggal a magyar király által adományoztatnak, vagy az utódoknak, születésnél fogva törvényileg engedtetnek. A nemesek, — hajdan katonák (milites szt. István : II. 33. szt. László : II. 11.) és szolgák (servientes, servientes regis I : 84. 1222 : 1 — 4.) név alatt — nemesi államuk jogait mindig az uralkodó felség kegyéből (I : 3. cz. 7. §.), s a következő czimeken nyerhetik :

a) királyi oklevél által; (1609 : 33. 1630 : 30. 1655 : 36. 1741 : 19.)

b) születés által; (I : 7.)

c) örökbefogadás által, (u. o.) végre

d) hivatal által. — Ezekről egyenkint.

45. §. Királyi oklevél.

A királyi oklevél, mely által valakinek nemesi előjogok engedtetnek, törvényeinkben „czimeres levél“ név alatt fordul elő, így neveztetvén azon czimertől, melynek használatát Ő felsége, a nemesedőnek megengedi, s mely az oklevélben rendszerint kifejeztetik, — anélkül azonban, hogy ennek elmaradása a szerzett nemesi jogokat gyengítené vagy elenyésztetné, — és megfordítva, hogy a pusztá czimer adományozása egyuttal a nemességet is magában foglalná. (I : 6.)

A nemesítés ezen módja következő feltételekhez van kötve :

a) hogy a nemesség valódi, jeles érdemek megjutalmazásul adományoztassék; (I : 6. 1622 : 17. 1741 : 19.)

b) ha királyi város polgára akar nemesedni, szükség, hogy néhány királyi tanácsos, és maga az illető város hatósága által ajánltassék; (1649 : 15.)

c) a megyei polgár a megye ajánlatára vétethetik fel a nemesek államába ¹⁾; (1622 : 17. 1655 : 36. 1630 : 30.) végre

d) a szerzett nemesi oklevél azon megyében, hol az illető személy lakik, vagy lakni kíván, egy év alatt közzététessék ²⁾. (1630 : 30. 1655 : 36. II : 12.)

46. §. A nemesség öröklése.

A nemes apának, habár nemnemes anyától, törvényes házasságban származott gyermekei, nemi különbség nélkül nemesek lesznek, — nemnemes apának utódait, habár az anya nemes volna is — nemesi előjogok nem illetik. (I:7.) Kivételnek van helye :

a) ha az apa, büntett miatt jogérvényesen elítéltetvén, nemességétől megfosztatott, — a jogérvényes büntető ítélet kihirdetése után nemzett gyermekei a nemesség államához nem tartoznak; másrésről :

b) a nemes anyának, nemnemes férjétől született gyermekei kétségtelenül nemesek lesznek, ha az anya, fejedelmi kegyből, fiúsíttatott (I : 7.), — melyről alább leend szó.

47. §. A nemesség szerzése örökbefogadás által.

További módja a nemesség szerzésének örökbefogadás által történik, melynélfogva a nemes személy, valakit a polgárok államából, örökösül és utódaul nevez, családi nevét s jogait ráruházza, s a nemesi előjogoknak részesévé teszi. Minthogy az I : 3. szerint minden nemesség a feje-

¹⁾ A megyei polgárok — volt jobbágyok — ezenkívül még a földesur jóváhagyását és ajánlatát is tartoztak igazolni, mit a jobbágy és földesura közt 1848-ig fenállott viszonyok tettek szükségessé.

²⁾ A nemeslevél egy év alatti kihirdetésének elmulasztásából a nemességet érvényteleníteni nem lehet. Egy 1792 : maj. 18-án, 10822. sz. a. kelt kir. válasz a nemeslevél közzétételét később is megengedi.

delem akaratából származik : az örökbefogadás is, — melyben nemnemes személy részesül, s mely által az örökbefogadott, nemességet szerzendő, csak királyi jóváhagyásban emelkedik érvényre. (I : 8.) Bővebben az örökbefogadásról a harmadik szakaszban.

48. §. Hivatal szerinti nemesség.

Nem kevésbé nevezetes módja a nemesség szerzésének oly hivatalba lépés által történik, melynek a törvények nemesi előjogokat tulajdonítanak. Így a hármas könyv I : 2. czime szerint, az egyházi személyek kivétel nélkül, egyenlő jogokban részesülnek egyéb nemesekkel. Az 1723 : 10. tcz. 2. §-a nagyhatalmaskodási büntettnék jellegezi azon személyes bántalmakat, melyek az ország rendes bírái, azoknak helyettesei, ítélőmesterei, továbbá a királyi udvari főtörvényszék, kerületi táblák, megyék stb. tisztviselői ellen merényeltettek, — azon egyházi személyekre vagy tisztviselőkre nézve, kik születésnél fogva a nemesség államához nem tartoznak — különbséget nem tévén. A hivatal szerinti nemesség azonban csupán személyhez kötött előjogokat ad, s örökség szerint nem száll át az utódokra.

49. §. A nemesség adományozásának korlátozása.

A nemesség adományozása a törvényes uralkodó által, de a következő megszorítások mellett gyakoroltatik :

a) idegenek csak honosítás útján ¹⁾ a magyar király és az országgyűlés egyetértő akaratából nyerhetnek nemességet (lásd f. 26. §.), — honukból behozott előjogaik, honosítás nélkül a magyar korona alatt érvénytelenek ; (1630 : 30.)

b) mind az idegenek, mind a honpolgárok nem más-

¹⁾ Régibb törvényeink szerint (1486 : 32. és 1575 : 18.) a lengyelek és velenceiek, magyar nemességet honosítás útján sem szerezhettek ; e törvényeket azonban az 1827 : 22. tcz. hatályon kívül helyezte.

kép, mint ha a törvényesen bevett vallásfelekezetek valamelyikéhez tartoznak — lehetnek a nemességi állam részesei; (lásd f. 28. §.)

c) a nemesítésnek azon módja, melynél fogva nemesi előjogok, ingatlan birtokkal együtt adományoztattak, többé nem gyakoroltathatik ¹⁾. (1852: nov. 29-kén kelt cs. nyiltparancs 1. §.)

50. §. Nemesi jogok átalában.

Azok, kik vagy születés, vagy örökbefogadás, vagy királyi adomány által, vagy hivatal szerint a nemesség államának részesei lettek, különféle előjogok és kiváltságok élvezetében különböznek egyéb honpolgároktól. A nemesi előjogok, mint már mondva volt (42. §.), újabb törvényeink által részint korlátoztattak, részint elenyésztettek, részint a polgári osztályra is kiterjesztettek; melyek lényege és módosításai, hogy a törvényhozás fejleményei szerint annál tisztábban áttekinthetők legyenek: közölni fogjuk rendben, úgy, a mint fenállottak, majd azon változások szerint, melyekben felolvadtak, vagy megszorításokat szenvedtek.

Nemesi előjogok voltak: a kizáró birtok- és hivatalképesség, a közhatósági jogok, a szabadság sérthetlensége birói ítéleten kívül, a személy és vagyon függetlensége minden hatalom ellen, a tehermentesség, s némi kivételek a birói illetőség tekintetében.

51. §. Birtok- és hivatalképesség.

Legfőbb, s kirekesztő joga volt a nemesnek Magyarországon, hogy a szent korona tagjaul tekintett (I:3.); s ez abban állt, hogy ingatlan javakat, szabad tulajdoni joggal csak a nemes birtokolhatott (III:29. 30.), ugyszintén a törvényhozó, s végrehajtóhatalom tényezője csak nemes lehetett. (II:3. 1791:12. 1723:56. stb.)

Ezen előjogok következő törvények által szüntettek meg:

¹⁾ Minden birtokadományozás, mely az 1848. évi törvényhozást megelőzőleg a felségtől származott, egyszersmind a nemesség államábai felvételt is magában foglalta. Az adományozásról alább a második részben.

1. Az országban s kapcsolt részeiben született, állandóan lakó, s törvényesen bevett bármely vallásu nemnemes honfiak, általuk bármi czimen eddig szerzett, vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve, nemesség hiánya miatti nem birhatási ügyuton ezentul nem háborgattathatnak. (1844 : IV.)

2. Az országban és kapcsolt részekben született vagy honositott, s törvényesen bevett bármely vallásu lakosoknak, akár kinevezéstől, akár választástól függő minden közhivatalokra leendő alkalmazásában az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályul nem szolgálhat. (1844 : V.)

3. Az országgyűlésnek népképvisélet alapján nyugvó szervezése tekintetéből, — az országnak s kapcsolt részeknek mindazon bennszületett vagy honositott, legalább 20 éves, és sem apai, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyték alatt nem levő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választók :

a) kik szabad kir. városokban, vagy rendezett tanácsal ellátott községekben 300 pfrt értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot, kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel, s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen birnak ;

b) kik, mint kézművesek, kereskedők, gyárosok, telepedve vannak, ha tulajdon műhelylyel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral birnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak ;

c) kik, habár a fentebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkájükből eredő 100 pfrt évenkinti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek ;

d) jövedelmökre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választó kerületben, melyben állandó lakásuk van ;

e) politikai jogélvezetet azoktól, kik annak gyakorlatában voltak, elvenni a jelen (1848. évi) országgyűlés

hivatásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, — és így a nemesek, valamint azok is, kik eddig városi polgárok voltak, — ha a fentebbi pontokban leírt képességgel nem bírnak is : e jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak; (1848 : V. 1. 2. §§.)

f) választható mindaz, ki választó, ha életének 24-dik évét betöltötte, s a törvény azon rendeletének, miszerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes. (3. §.)

52. §. Közhatósági jogok.

Előjoguk volt a nemeseknek, hogy a megyei szerkezetnek „megye rendei“ név alatt, kizárólagos tényezői voltak, s a megye kormányzásába, részint a tisztujítás, részint a közgyűlések útján személyesen befolytak. ¹⁾ E jog azáltal

¹⁾ Magyarországot szt. István s Horvátországot szt. László királyaink osztották fel először megyékre; e felosztást a kormányzat és igazságszolgáltatás könnyítésén kívül a honvédelemmel is kapcsolatba hozták, mi egyebek közt onnan is kitetszik, mikép minden megyének gyűlhelyül egy egy erősség szolgált, honnan a megye (vármegye) elnevezését nyerte.

A megye hatósága, a szabad kir. városok kivételével, az egész területre kiterjedt ugyan, sőt némely jogokat, mint a hus árának szabályozása s a mértékekrei felügyelet, a királyi városokban is gyakorolt; azonban a jogok gyakorlatába nem minden lakosa folyt be a megyének : kirekesztőleg az egyházi, világi főurak és a köznemesség, melyhez az alsórendű papok is számítottak — voltak e jogok részesei s vettek részt a közgyűléseken; a tulnyomó többség ellenben, t. i. a jobbagság, mind a törvényhozásból, mind a végrehajtásból teljesen kizárattott. Nem hiányzanak mégis emlékek, melyek azt mutatják, mikép a megyei szerkezet régiebb időkben a nemnemeseket is magában foglalta, a megyék közgyűlésein a nemnemes megyei lakosok is döntő befolyást, a tisztikar kiegészítésénél választói s választhatói jogot élveztek. Így Dénes nádornak 1273. évben kelt egyik ítéletében említettik, hogy a Zalamegye közgyűlésén résztvevő nemesek és nemnemesek törvényesen jelenlétén, mindnyájuk egyetértésével döntettek el az ügyek. Debreczeni Dósa nádor Bihar, Szabolcs, Szatmár, Kraszna és Szolnok megyéknek 1317. évben tartott közgyű-

szüint meg nemesi előjog lenni, hogy az 1848. évi országgyűlésen, valamennyi jobbággyokkal testvérileg megosztott. A „megye rendei“ helyébe a „megye közönsége“ lépett; az alkotmányos megyei szerkezet védbástyái megnyitak azoknak is, kik előtt addig, átléphetlen magasságban, őrfalul emelkedtek, s a választási és kormányzati jogoknak a volt jobbággyok is részesei lettek.

53. §. Megyei tisztválasztás.

A megyei tisztviselők választása az 1723 : 56. értelmében, és az 1848 : XVI. és XVII. czikkek módosításai szerint következőleg történik :

1. Tisztválasztás végett a megye, minden harmadik évben — a netán időközileg történt változásokhoz képest előbb is — az e végre kijelölt megyei székhelyen közgyűlést tartand. (1723 : 56. tcz. 2. §.)

2. Ha a megyének állandó bizottmánya még nem lenne, a tisztválasztást egy általános közgyűlés előzi meg, melyben szavazattal birandnak mindazok, kiket akár törvény, akár egy vagy más megyének eddig is hozott határozatai szavazati joggal felruháztak; a hol pedig semmi ily jogterjesztő határozatok közbe nem jöttek volna, szavazattal birandnak a törvény által jogositottakon kívül azok, kiket a megyei lakosok községenként ezen közgyűlésre képviselőkül utasitanak. (1848 : XVI. 2. §. b.) Ezen közgyűlésen, tekintettel a megyének kiterjedésére, népessé-

léséről azt mondja, hogy arra nemcsak a nemesség, hanem a városok és faluk közönséges emberei is — communes homines — meghivattak, és együtt biráskodtak. Még több tanúságot nyujt Posonmegyének 1322. évben kelt birói levele, mely szerint a csallóközi négy szolgabírot nemesek és nemnemesek közösen választották, — per nobiles et ignobiles totius provinciae Challóköz constituti —, és hogy ezekkel a pórudvarnokok is a törvényszéken közösen mondtak ítéletet.

A vegyes házbóli királyok, különösen Károly, Nagy-Lajos és Zsigmond alatt szenvedtek e részben a megyei nemnemesek megszorításokat, de nemnemes megyei tisztviselővel a későbbi időkben, Ulászló alatt is találkoznak; mig nem a nemességnek a megye kormányzatából s a közgyűlés és igazgatószolgáltatás teremeiből a nemnemeseket kiszorítani sikerült. (Botka T. ak. székf. b.)

geire, a megyei honpolgárok minden osztályaira, s a megyei közigazgatásnak, és különösen az 1848. évi országgyűlésen hozott törvényeknek sikeresítésére egy nagyobb számú állandó bizottmány fog, minden születési különbség nélkül a szokott módon választatni. (2. §. c.)

3. Megalakittatván, vagy kiegészítettven és együtt levén a megyei állandó bizottmány, a főispán, kit a közgyűlés elnöklete illet, a megye alkalmas lakóiból minden hivatalra négy egyént ajánl és bocsát szavazat alá. Az előbbi alispán, újabb megválasztás végett, törvény szerint mindig javaslatba teendő. (1723 : 56. tcz. 2. és 3. §§.)

4. Minden választást a szavazatok többsége állapít meg, mely felett az elnöklő főispán örökdik.

5. Minden megválasztott tisztviselő a hivatalos esküt azonnal letenni, és hivatalába lépni tartozik. (1723 : 56. tcz. 4. §. és 1548 : 70.)

6. Minden tisztválasztó, valamint egyéb bizottmányi közgyűlések ülései nyilvánosak. (1848 : XVI. 2. §. h.)

54. §. Megyei közgyűlések.

A megyei önkormányzat, — egyike a magyar alkotmány legerősb talpkövének, a közgyűléseken ¹⁾ gyakoroltatik. A közgyűlés a főispán, vagy annak távolléte, illető-

¹⁾ A közgyűlések legkésőbbi nyomait a III. Béla által 1190. évben kiadott pécsi egyházalapítványi oklevélben találjuk. Közgyűlés még 1447. táján csak az ország kormányzója által adott engedély folytán tartathatott; később az ország rendei belátván, hogy a hovatovább növekedő szükség, közgyűlések tartására szabadabb tért kíván: az 1563 : 50. tczben a főispánt, alispánokat és szolgabirákat felhatalmazták, mikép a megyék székhelyén három négy napon át gyűléseket tarthassanak. A közgyűlést ezen törvény s a gyakorlat szerint a főispán, vagy az alispánok, kiket az elnökség illetett — hívták egybe, rendszerint évenként négyszer, s rendkívüli körülmények folytán időközben is, — a kitűzött határnap a szolgabirákat által járás- és megyeszerte előlegesen közzététetvén. (1659 : 11.) A közgyűlésen a megye rendei, kikről már fentebb emlékeztünk, személyesen résztvehettek.

A megyei közgyűlésektől megkülönböztetendők a kisgyűlések, melyek a következő ügyek elintézésére vannak hivatva :

leg akadályozása esetében valamelyik alispán elnöklete alatt a megyei tisztviselőkből, és az állandó bizottmány tagjaiból alakul; tanácskozásait a szükséghez képest önmaga által meghatározott időkben tartja (1848 : XVI. 2. §. d.), s hatásköre a következőkre terjed ki :

a) a megye kormányzási kiadásaira szükséges háziadó meghatározása ;

b) a kisgyűlések jegyzőkönyveinek hitelesítése ;

c) a tisztviselők feletti fegyelmi hatalom gyakorlása ;

d) megyei küldöttségek kirendelése, s a szakosztályok tagjainak választása ; (1836 : XIV.)

e) a tisztviselők munkakörének helyhatósági szabályozása ;

f) a nemeslevelek kihirdetése ;

g) a kért zár alá vétel elrendelése ; (1715 : 25.)

h) karhatalom kirendelése oly esetekben, midőn valamely végrehajtás fogantatása gátoltatik ; (1807 : 13.)

i) a hús árának szabályozása ; (1655 : 31. és 1659 : 71.)

k) minden adóssági betáblázás, hol az 1855 : dec. 15-én kiadott telekkönyvi rendelet, telekkönyvezés hiányában, még nem alkalmazható. (1840 : XXI.)

A köztanácskozási nyelv mind a gyűléseken, mind a bizottmányokban Magyarországra nézve egyedül magyar, -- a kapcsolt részek saját szabályok következtében is, anyai nyelvöket használhatják. (1848 : XVI. 2. §. e)

A közgyűlés nyílt teremben tanácskozik (1723 : 58.

a) a közigazgatás minden ügyei a mennyiben a közgyűléshez nem tartoznak ;

b) a közgyűlés határozatainak végrehajtása ;

c) vizsgálatok elrendelése köz- és magánügyekben ;

d) a levéltárban őrzött iratoknak rövid uton, vagy hiteles alakban kiadása ;

e) ügyvédi s egyéb meghatalmazások felvétele s kiadása ;

f) magánügyekbeni jelentés a felsőbb hatóságokhoz.

Kisgyűlés 1848 előtt minden két hétben egyszer, vagy a körülményekhez képest gyakrabban is, — a midőn az elnöklő alispán szükségét látta — egybehivatott : jelenleg állandósítva van ; tagjai az alispán, mint előlülő, továbbá a törvényes bizonyosság, tiszti ügyész, jegyző és a tisztikar meghívott tagjai. A megyei bíróságok a törvénykezési eljárás tárgyait képezik. (lásd Ökröss : törv. eljárás Pest 1862.)

és 1848: XVI. 2. §. h.); határozatait a jegyző teszi fel, s a jegyzőkönyveket maga a közgyűlés hitelesíti. (1723: 58.)

55. §. A szabadság sérthetlensége.

Nemes személyt, valameddig törvényesen meg nem idéztetett, s birói ítélet által, jogérvényesen el nem marasztaltatott: elfogni s letartóztatni nem lehetett. (I: 9. 1613: 34. kor. u. 1723: 5.)

Ezen előjog következő kivételek által van korlátolva:

1. A ki felségsértési, vagy honárulási büntettségben, egyedül, vagy másokkal szövetkezve bűnössé válik; vagy ily szövetkezés nélkül is, azokat, kik az uralkodó felség bántalmára vagy az ország háborítására ellenséges czélzattal törekednek — megakadályozni elmulasztja, vagy fel nem fedezi: tulajdon birája által, gyanuból is letartóztathatik. (1715: 7. 1723: 5.)

2. A ki súlyosabb beszámítású büntetteknel, milyenek a rablás, gyilkosság, gyujtogatás, tolvajlás, nőspárazás stb. tetten kaptott: a hely színén, — vagy folytonos üldözésben ott, ahol található, jogosan elfogathatik. (I: 9.)

3. A köz- vagy magánszolgálatban levő tisztek, kik számot adni nem tudnak, vagy az alul szökés által menekülni akarnak, azonnal letartóztathatók. (Zsigmond VI: 6. 1486: 33. 1622: 65. 1723: 63.)

4. Szökött katonák, vagy felkelő nemesek, kik zászlókat hűtlenül elhagyták, bárki által elfogathatnak. (1598: 31. 1601: 14.)

5. Azon nemesek, kik ellen valamely büntény elkövetése alanyilag bebizonyult, s vagy semmi, vagy lakhelyökön kívül egyéb vagyonnal nem birnak: a vizsgálat alatt is fogva tartandók. (1687: 14.)

6. Azt, ki valamely büntetssel vádolva, vagy büntett miatt elítélve lévén, birói megidézés folytán megjelenni vonakodik, vagy megszökött, és nyomozólevéllel, hatóságilag üldöztetik, — akárki jogosan elfoghatja. (1625: 13.)

56. §. A személy és vagyon függetlensége.

További sarkalatos joga a nemesnek abban állott, mikép egyedül a királynak volt alárendelve, de személyi s birtokjogában, törvényen kívül, az uralkodó felség által sem háborgattatható. (I: 9.) E jog annyiban maiglan is fenáll, amennyiben a király, felségi jogait nem csupán a nemesek, hanem általában minden honpolgárok fölött, a törvényekkel megegyezőleg gyakorolja; de régiebb törvényeink (I: 9. és 1222: 31.) e jognak oly széles értelmet adtak, mikép a nemes, szabadalmait a felség ellen fegyverrel is oltalmazhatta. A büntelen ellenszegülési jog — jus resistendi — az 1687: 4. tcz.-ben töröltetett el.

57. §. Adómentesség.

Nemes személyek az adótól és egyéb közterhektől mind személyökre, mind javaikra nézve mentesek voltak. (I: 9. 1723: 6. 1751: 19. 1805: 1. stb.)

E kiváltságos állapot ¹⁾ még az előbb fenállott törvényekben is korlátolva volt; jelesül:

a) nemesek, rendes kereskedést üzvéni, tartoztak harminczadot fizetni; (1559: 44. 1569: 17. 1638: 49.)

b) nemesek, kik földesurtól földeket, vagy királyi városokban telket s egyéb ingatlant birtak: előbbi esetben a földesuri tartozásokat s utóbbiban az országos és városi adót fizetni köteleztettek; (1563: 62.)

c) nemesek, kik a megszünt urbéri viszonyok szerint jobbágytelken laktak, a földesuri tartozásokon felül, egyéb

¹⁾ Amit a törvény nem követelt, a jobbágyi hűség és hazafiság sokszor bömmértékben meghozta a trónnak és hazának. Ha vész fenyegette a nemzet e két legdrágább érdekét: az országgyűlés mindannyiszor nemes készséggel szavazta meg a segílyt — subsidium —, mit épen a nemesség viselt. Törvénykönyvünk telve van annak fényes bizonyítékaival, hogy a nemesség, valahányszor a szükség kívánta, életén és vérén kívül pénzbeli áldozatot is hozott. Legyen elég az 1569: 6. 1574: 1. 1595: 3. 1596: 5. 1597: 2. 1599: 6—8. 1662: 5. 1681: 46. 1741: 46. 1792: 6. 1796: 2. 1805: 1. 1807: 1. 2. 1808: 2. 6. törvénycikkekét felemlítnünk.

urbéresekkel együtt, mind a megyei, mind az országos pénztárba adózni tartoztak; (1836: XI.)

d) csatornákon, vasutakon, melyek közkölséggel építettek és tartatnak fenn, — valamint a Pest és Buda közt épült lánczhidon a nemesek is tartoztak fizetni; (1836: XXV. és XXVI.) mignem

e) az 1848: VIII. tcz. szerint Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterheket, különbség nélkül, egyenlően és aránylag viselnek.

58. §. Katonáskodás és katonatartás.

A közterhek viseléséhez tartozik a honpolgárok azon kötelezettsége is, melyet a hon érdekeinek fegyveres oltalmazása — honvédelem — követel. Behozatván 1715-ik évben a rendes és állandó katonaság rendszere, a hadsereg kiegészítésével s élelmezésével egybekötött minden terhek a polgárokra hárítottak; azonban:

a) a nemesek eleitőlfogva tartoztak, valamennyiszer az országgyűlés rendelte, a haza védelmére fegyvert fogni, s az ország határain belül fegyveres szolgálatokat tenni ¹⁾ (1222: 7. 1439: 3.), — a betegek, elaggottak,

¹⁾ A katonai felkelés — insurrectio — egytetemes vagy részletes volt, amint az egész ország, vagy annak valamely része szólítottott fegyverre. (1492: 19. 1498: 17.) A részletes felkelésről 1553. 1554: 10. 1556: 22. 1557: 2. 1574: 11. 1578: 10.) A nemesi felkelésnél, melyben a nádor, mint ország főkapitányának vezérlete alatt (1481: 4.) minden nemes személyesen résztvett, különböztek a zászlóaljok — banderium —, melyeket az egyházi és világi főurak, az országgyűlés meghagyása folytán kiállítani tartoztak. Innen a „zászlós ur“ nevezet. Az 1498: 20., 21. és 22. tczikkék hivatal- s névszerint előszámálják azon országnagyokat, kiket ily kötelezettség terhelt. — Egyébiránt a felkelő tömeg katonailag szerveztett; a lovasság tisztjeit kivétel nélkül, — a gyalogságiakat pedig kapitánytól lefelé a megye, s a törzstiszteket, a megye ajánlatára a nádor nevezte. (1805: 1.) A fegyelem, az 1808: 11. tczikkben következőleg szabályoztatott:

a) a ki magát a szolgálatból törvényesen elfogadható ok nélkül kivonja, az 1659: 28. tcz. szerint — ha országnagy, 50, — ha birtokos, 25 nehézsúlyu marka, — végre, ha a sze-

azok, kiknek több kiskoru gyermekekről kellett gondoskodni, az egyetlen fiak, az egyházi rend tagjai, a köztisztviselők, tanárok, orvosok, sebészek, özvegyek, kiskoru árvák és azok, kik már rendes katonai szolgálatban állanak, kivételt képezvén; (1454 : 4. 1523 : 41. 1542 : 42.)

b) a katonaszállásolástól minden nemes szabad volt ugyan (1662 : 13.), de a ki az 1836-ik évi törvényhozás után vett jobbagytelket, a katonai élelmezés terheiben résztvenni köteleztetett. (1836 : XI.);

c) az 1848 : VIII. tcz. azon rendelete, mely a közterhekre minden honpolgárt egyenlően kötelez, a nemesek azon kötelezettségét is magában foglalja, melyet a hadsereg kiegészítése és élelmezése megkívánnak.

gényebb osztályhoz tartozik, 12 pfrt birsággal, — s teljes vagyontalanság esetében aránylagos fogsággal büntetessék; (1. §.)

b) minden nemes, király és haza iránt hűséggel és engedelmességgel viseltetni tartozván, — az ez ellen cselekvők halállal lakolnak; (2. §.)

c) hasonló büntetés sújtja azt, ki a hadseregben lázadást támaszt, vagy ilyenben résztvesz; (3. §.)

d) a ki a törvényes felsőbbségnek, s a katonai hatóságnak tartozott tiszteletet megsérti, vagy az engedelmességet megtagadja: a körülményekhez mérsékelt büntetéssel, s vétésge fokozatához képest halállal lakol; (4. §.)

e) ki ellenség előtt az őrhelyet elhagyja, vagy gyáván megszalad; ki ütközet idején rabol; ki zászlójához harmadizben lesz hűtelen; végre legsúlyosabb beszámítás alá eshető büntetteket követ el: halállal bünhődik; (5—11. §§.)

f) csekélyebb büntettek és kihágások kártérítéssel és fogsággal rovatnak meg; (12. §.)

g) a katonai kihágásokat minden szemle alkalmával a fővagy alispán, a tisztek sorából választott bírótársaival együtt summás uton itéli el. Fogságbüntetést a tisztek is szabhatnak, testi fenytéknek azonban nincs helye; (16. §.)

h) a súlyosabb vétésgek és büntettek, melyekre halálbüntetés van határozva, a katonai rögtönbiróság elé tartoznak, mely a rendes elnök egybehívására legalább hét s legfölebb tizenegy tagból alakul; (17. §.)

i) ezen rendszabályok, hogy mindenkinek tudomására jussanak, a szolgabírák által, még az elindulás előtt, szabályszerűleg kihirdetendők. (20. §.)

59. §. Nemesi kiváltságok a birói illetőség tekintetében.

A nemes, mind polgári, mind bünfenyítő ügyeiben csak saját, nemes birái alatt állott. (1647 : 78. 1649 : 17.) E kiváltságos helyzet már az 1848-ik évi törvényhozás előtt is több megszorítást szenvedett, — jelesen :

1. A királyi városok érvényesen biráskodhattak azok ellen, kiknek nemessége kétséges volt; továbbá a kétségtelen nemesek ügyeiben is, melyek városi telkeket, vagy azokon fekvő bért s adót tárgyaznak (1659 : 93.), vagy azokra biztosított adósságokra vonatkoznak (1635 : 21.); végre a vásárbirósági ügyekben, ha a nemes, keresetmódjánál fogva kereskedő, vagy iparos; ha viszsonkereset által vonatott perbe, vagy ha magát e bíróságnak önkényt alávetette. (1836 : XVIII.)

2. Az 1848. előtt fenállott uri törvényhatóságnak, urbéri telkeikre s tartozásaikra nézve a nemes jobbágyok is alatta állottak. (1836 : X.)

3. Az 1840-ik évben felállított váltótörvényszékek illetősége, a kijelölt területen, nemesekre és polgárookra egyiránt kiterjesztett.

4. A legujabb törvényhozás szerint pedig : a városnak, mint törvényhatóságnak, rendőri, büntető és magánjogi tekintetben alá vannak vetve — kivéve a megyék székházait, és a valóságos hadi szolgálatban álló katonákat, azonban csak szorosán vett személyes s bünvádi keresetekre és szolgálati vétségeikre nézve — minden a város határában létező egyének és javak, különbség nélkül. (1848 : XXIII. 2. §. és XXVII. 2. §.)

60. §. Szabad perlekedhetés.

Azon szabadság, hogy a személyes sérelmek megtorlása, vagy általában elégtétel és peres igények megitélése végett, a sértett fél, mint követelő, bíróság előtt fellépessen : régiebb időkben s nemes ellenfél ellen csak a nemeseket illette. (III : 31.) Eziránt az 1836 : XIII. tcz. azt határozta, hogy minden nemnemesek, akár földesuri hatalom alatt álljanak, akár nem : mindennemű követelései-

ket, vagy személyök sértését ezentul akárki ellen, tulajdon felperességök mellett kereshessék. Szabadságukban maradt azonban az ő nevökben munkálandó tisztii ügyészeknek, vagy ha földesuri hatóság alatt levők volnának, az addigi gyakorlat szerint az uradalmi ügyésznek pártfogásával — ha kívánják — ezentul is élni. — Az urbéri kapcsolatnak 1848-ban megszüntével pedig sem a tisztii, sem a földesuri ügyész pártfogásának nincs helye.

61. §. A még fenálló nemesi előjogok.

Az eddig mondottak után kevés számú előjog van még, mi a nemeseket, a polgároktól megkülönbözteti. — Ilyenek :

a) hogy bizonyos családi előnevet — praedicatum — és családi czimert használhatnak, bár ez utóbbi a fejedelem által, polgároknak is engedtetetik; (I: 6.)

b) hogy a nyilvános oklevelekben, törvényes szokásnál fogva „jeles“ — egregius — vagy szokottabban „vitézlő“ disznévvel illettetnek;

c) hogy a kik 1848. előtt, királyi adománynál fogva birtokot, királyi kisebb haszonvételekkel egybekötve, nyertek: ezek élvezetében maiglan is részesülnek; (1853. mart. 2. cs. nyiltp. 24. §.)

d) hogy a nemesek ellen elkövetett személyes és vagyoni sérelmek, némely fokozataikban nagyhatalmaskodási vétségekkép büntettetnek;

e) hogy a nemesek, a birói illetőség tekintetében némi kivételt képeznek, — jelesül: oly nemrendezett tanácsu községnek, mely nemes lakosokból áll — előjárója — nemes hadnagy — summás perekben 60, s mezei rendőrségi ügyekben 24 ftiig biráskodik, míg egyéb nemnemes községek birái, hasonló esetekben csak 12 frtnyi összeg erejéig ítéletnek (1836: XX. és orszb. szab. I. 33. §.); a kerületi táblák illetőségére nézve azon kivétel van felállítva, hogy az alá szabad királyi és rendezett tanácsu városok lakosai nem tartoznak (orszb. szab. I. 38. §.); végre a megyei nemeseknek azon perei, melyek valamely végrendelet ellen, annak külkellékei hiányából, vagy ér-

vénytelenítése iránt indíttatnak — a szentszék biráskodása alá tartoznak; (1647: 15. 1715: 27. tcz. 3. §.)

f) hogy a nemesek személydíja — homagium — összegben a nemnemesekét meghaladja. (I: 2. II: 5.)

62. §. A nemesség elvesztése.

A nemesség elvesztésének módjai törvényeinkben nincsenek közvetlenül meghatározva; de, hogy a nemesi előjogok, büntető ítélet folytán, vagy egyéb körülményeknél fogva elenyészhetnek: az, a törvényekből, kétségtelenül begyőzethetik. Az esetek következők:

1. Ha valaki a nemesség államához, hivatalnál fogva tartozik: ezen hivatal megszűntével nemességét is elveszíti. Így az egyháziak, büntetben lett elmarasztalásuk esetében, papi méltóságukból kivetköztetendők lévén, egyházi állásukkal együtt, az ahhoz kötött nemességtől is (I: 2.) megfosztatnak.

2. A becsstelenség, melyet a törvény, némely meghatározott esetekben büntetésül rendel, a nemesi előjogokkal össze nem férhet; valahányszor tehát birói ítélet szerint becsületvesztés szabatik, az elítélt, ezen büntetés folytán nemességét is elveszíti.

3. Még kevésbbé állhat fenn a nemesség oly tényekben lett elmarasztalás után, melyekre a törvény örök szolgasági büntetést határozott. A büntetésnek e neme gyakorlatilag ma már nem alkalmaztatik ugyan, de a törvényhozás analogiájából önkényt következik, mikép oly esetekben, melyek előbb szolgasági büntetést vontak maguk után, a nemesség elvesztése ítéletileg kimondandó.

4. De van egy törvényhelyünk, mely a nemesség eltörlésére közvetlenül vonatkozik. A hármas törvénykönyv I. 9. czim 2. §-a a nemesek személyi sérthetlenségéről ezt mondja: „violatur tamen haec libertas in factis causisque criminalibus, puta homicidio deliberato, villarum combustione, furtoque et rapina seu latrocinio, atque etiam violenti adulterio, in quibus honorem, titulunque et liber-

tatem nobilitatis quilibet amittit.“ Tehát a szándékos gyilkosság, gyujtogatás, tolvajlás, rablás, utonállás és erőszakos nősparáznaság eseteiben a nemesség elvesztése ítéletileg kimondathatik ¹⁾).

1) Frank „közigazság törvénye Magyarhonban“ czimü munkájában (I. Rész 110. lap) az idézett törvényhelybe „violatur“ helyett „cessat,“ „amittit“ helyett „frustra gerit“ idegen jelentésü szavakat szö be, s ezáltal annak egészen más értelmet ad; s hogy ezen változtatásban czélja nem más volt, mint azon jogelvnek felállítása, mikép a nemesség elvesztése, hazai törvényeinkből nem indokolható: azt az 1791: 41. tcz. 1. 2. §§-aira hivatkozásából hagyja következtetni. Mellözve azonban, hogy midön a törvényhozás a módosított vagy hatályon kívül tett törvényhelyeket megnevezni soha el nem mulasztja, — az 1791: 41. tcz. a hármastkönyv I: 9. czim 2. §-át érintetlenül hagyá: azon időt és viszonyokat, melyek közt az 1791-ik évi országgyűlés összeült, az alkotott törvények szellemének s czéljának megitélésénél számításból ki nem hagyhatjuk. II. József császár tiz évi uralkodása alatt országgyűlést nem tartott, — sőt tovább ment: alkotmányunk teljes felforgatásával idegen intézményeket, idegen törvényeket octroyált az országra. Ezek között az osztrák büntető törvénykönyv, melyet az idézett 1791: 41. tcz. „sanctio criminalis“ néven említ, minden bünfenyítő ügyekben zsinór-mértékül szolgált. Az osztrák büntető rendszerben a nemességnek büntetesképi elvesztése nevezetes szerepet játszik; ezt a közelebbi kivételes korszakból is tudjuk. Az 1791: 41. tcz. tehát annyiban rendeli a bünfenyítő ítéletek által eltörlött nemességet visszaállittatni, amennyiben attól az elítéltek nem alkotmányos törvény szerint fosztattak meg; s a jövőben hozandott ítéleteket, melyekben a nemesség elvesztése bünteteskép kimondatik, az előzmények természetes logikájánál fogva csak annyiban fosztja meg érvényességétől, amennyiben a hatálytalanná vált büntető törvénykönyvre, vagy oly büntetésekre vonatkoznak, melyek a nemességet, hazai törvényeink szerint el nem enyésztetik; mert, hogy a becsületvesztés, valamint a rabszolgaság mellett a nemesi előjogok fenn nem állhatnak, s a ki ily büntetés által jogérvényesen sújtatott, nemességét tényleg elvesztette: ezt vitatni és bizonyítani fölösleges.

63. §. A nemességnek per utján igazolása.

Két eset adhat alkalmat arra, hogy valaki nemességét peruton igazolja. Az első esetben valamely személy, nemesi előjogokat bitorol, anélkül, hogy azokat a törvényben kijelölt módon megnyerte volna; második esetben a valódi nemes, előjogaitól minden alap nélkül elüttetvén, a polgári osztályba taszított. Mindkét esetben pernek van helye, s a pert a tiszti ügyész, saját felperessége alatt indítja. ¹⁾ Minthogy a nemesség a fejedelem akaratából ered, a nemesség igazolása is, végérvényesen a felség által mondatik ki, a honnan a per, eltérve a perfolyam és perorvoslat rendes ügymenetétől, mely a bírói illetőség szabályai szerint egyéb kérdésekben követendő, — külön királyi válaszokban szabályoztatik, felsőbb határozat végett pedig a megyétől a helytartótanácsához, s onnan Ő felségéhez terjesztetik.

64. §. A nemességi per bizonyítékai.

A bizonyítékokat, melyek által a kétségbe vont nemesség igazolható, oly körülmények nyujtják, melyek nemesi minőség nélkül fenn sem állhatnának, s így annak valaha létezését közvetve begyőzhetik. Ilyenek :

a) azokra nézve, kik adománylevelöket elvesztették, a beiktatási oklevél; ²⁾

b) anyakönyvi kivonatokkal, s egyéb bizonylatokkal eszközöndő kimutatása annak, hogy a fél oly családdal áll vérségi közösségben, melynek nemessége kétségtelen; s melynek nemeslevele ő reá is alkalmazható;

c) oly okiratok felmutatása, melyekben valamely kétségtelen nemes részéről örökbefogadás és fejedelmi jóváhagyás, vagy királyilag engedélyezett fiusítás foglaltatik;

¹⁾ Az, kinek nemességét a hatóság vonta kétségbe, maga kénytelen oly intézkedést tenni, hogy az igazolási per megindítsék. E végett a megyéhez folyamodik, s bizonyítékainak kimutatása mellett a tiszti ügyészt keresetének beadására utasíttatni kéri.

²⁾ Királyi adományozás értendő; mert a nádori adománylevél vagy beiktatási okirat elegendő bizonyítékot nem ad.

- d) honosítási oklevél;
 e) ősi osztálylevelek, s azok tárgyai : a vérségi közösség s nemesi birtokok;
 f) a leánynegyed és hitbér kifizetéséről szóló nyugták, ha 100 évet meghaladó korból származnak;
 g) aggálytalan tanuk vallomása, mely mindig valósággal letett eskü által kell, hogy megerősíttessék; ¹⁾ végre
 h) az illető megye bizonyítványa ²⁾. (1725. sept. 1-jéről kelt kir. válasz.)

65. §. Eljárás a bizonyítékok körül.

A további eljárásra nézve következők tartandók meg:
 a) minden másolat, mely a fél részéről felmutattatik, a jegyző által, de a tiszti ügyész jelenlétében, az eredetivel összehasonlítottassék, az aggályos okiratok pedig eredetben felterjesztendők; (1781. jul. 19-kéről kelt kir. válasz.)

b) minden tanu kihallgatása alkalmával a tanu életkora s vallása kitétessék, s hitelesítése magába a jegyző könyvbe pontosan bejegyeztessék; (1785 : oct. 21.)

c) a megyék, nemesi bizonyítványt csak oly személyeknek adhatnak, kiknek nemessége kétséget nem szenved; (1792 : febr. 17.)

d) kiknek nemessége nem bizonyos, annak igazolása végett a törvényszékhez utasítandók, — addig azonban, míg a kérdés eldöntetnék, a jelen állapot fenhagyandó. (1792 : oct. 5. kir. válasz.)

66. §. A nemesség fokozatai.

Az eddig előszámlált előjogok mindazon személyekkel, kik a nemesség államához tartoznak, általában közösek; vannak azonban kiváltságok, melyek magasabb születéssel, vagy hivatallal kapcsolatban csak bizonyos osztályát, vagy egyes tagjait illetik a nemességnek, melyek en-

¹⁾ Egyik eset, hol a tanuk vallomása halál által hitelesítettnek nem tekintetik. További esetek a határperekben és szóbeli végrendeleteknél fordulnak elő.

²⁾ A kiket a megye kétségtelen nemeseknek tart, a további bizonylatok terhe alul felmentetnek.

nélfogva úgy a személyek közt különbséget, mint a nemesség állományában fokozatot állítanak fel, — magában értetvén, hogy ily terjedtebb kiváltságok, a nemesség minden tagjaival általában közös előjogokat is magukban foglalják. Ezen felosztáshoz képest megkülönböztetendők :

1. az egyházi személyek,
2. az országnagyok, és
3. a köznemesek.

67. §. Az egyházi személyek általában.

Az egyházi személyek, kik alatt e helyen a római katolikusok, és görög egyesültek papjai értendők — vagy világiak, vagy szerzetesek, s a következő pontokra nézve mindnyájan egyenlő szabályok alatt állanak, t. i.

a) kivétel nélkül nemesi előjogokkal bírnak; (I : 2. II : 44.)

b) tanui minőségben letett vallomásuk hiteleül lelki ismeretök tisztaságára hivatkozniok elegendő; (II : 40.)

c) törvényileg tiltatnak mindnyájan, az egyház, vagy szerzet számára ingatlan birtokot szerezni, legyen a szerzés czime ideiglenes vagy örök szerződés, végrendelet, ajándekozás stb. — hanemha a felségtől különös engedélyt nyerték; (Ulászló III : 55. 1647 : 17. 1715 : 16.)

d) ha magukat az ország törvényeinek s rendeleteinek ellene szegzik, javadalmaiktól megfosztatnak; (1507 : 8.)

e) idegenek egyházi kivatalokra nem alkalmaztathatnak (1498 : 30—32. 1741 : 15.), s ha ez még is megtörténnék, a honosítási díjt, mely a magasabb hivatalokért 1000 —, s a kisebbekért 200 aranyat tesz — tartoznak lefizetni; (1741 : 17. 1791 : 70.)

f) az egyházi személyek sem váltóilag magukat nem kötelezhetik (1840. XV. tcz. I. R. 4. §.), sem rendes kereskedést nem üzhetnek; (1840 : XVI. 2. §.)

g) egyházi javadalmaiktól, adósság végett meg nem fosztathatnak, sőt a végrehajtás útján lefoglalt évi jövedelemből is bizonyos rész — beneficium competentiae — élelmökre fenhagyatik; (II : 45. 48.)

h) ha valamely büntett miatt elítéltetnek, egyházi méltóságuktól, még a büntetés foganatba vétele előtt megfosztandók; (II : 44.)

i) nagy hatalmaskodási vétség miatt halállal ezelőtt sem büntették, s csupán fejtálságot kellett fizetniök; (1723 : 10.)

k) végrendeletek készítésében, hol az egyház is van érdekelve, épen nem, — s ha az egyháznak semmi sem hagyományoztatott, csak mint tanuk, vehetnek részt.

68. §. A világi papok.

A világi egyházi személyek ismét főpapok vagy egyháznagyok, kik az érsekekből, megyés és czimzetes püspökökből, továbbá az apátokból és prépostokból állanak, — és alsóbb rendü papok, kikhez a most nevezettek kivül minden egyéb világiak számíttatnak.

Egyháznagyok az esztergomi érsek, ki egyszersmind az ország primása ¹⁾, a kalocsai ²⁾, egri ³⁾, és zágrábi ⁴⁾

-
- 1) Az esztergomi érsekséget Sylvester pápa jóváhagyásával első apostoli királyunk szent István 1000. évben alapította, s egyszersmind minden magyar egyháznak fölébe emelte, honnan a „primás“ név. Érseki hatóságához tartoznak: a nyitrai, győri, veszprémi, besztercebányai, váci, fehérvári, pécsi és szombathelyi püspökségek. Egyébiránt mind az esztergomi, mind a többi érsekségek egyszersmind külön egyházmegyével bírnak.
- 2) A kalocsai érsekség eredetét a bácsi püspökség képezi, melyet hasonlóul szent István alapított. A bácsi püspökséget, melynek megyéje a beköltözött s keresztény hitre tért kunok által túlszorodott, szent László királyunk 1085. év táján érsekséggé emelte, II. Géza pedig a XII. század közepén a kalocsai püspökséggel egyesítette, s ez időtől fogva a két egyesült egyházmegye a kalocsai érsekség nevét viseli. Az érseki szék kiterjed még a nagyváradi, csanádi és erdélyi püspöki megyékre.
- 3) Ugyancsak szent István. 1009. évben, Kupa herceg legyőzése után, egyebek közt Egerben is, egyházat építtetett s püspökséget állított. Az egri püspökség 1804-ben emeltetett érseki méltóságra. Ide tartoznak a szatmári, rosnyói, szepesi és kassai püspökségek.
- 4) A zágrábi püspökséget, Horvátország elfoglalásával szent László 1091. után alapította; midőn pedig a kapcsolt részek a közlebbi évtizedben Magyarországtól elválasztattak, a zágrábi püspök érseki rangot nyert. Egyházi kormányzatának a zengmodrusi és diakovári püspökségek vannak alárendelve.

érsekek; továbbá a veszprémi, pécsi, győri, váczi, nagyvárad, csanádi, nyitrai, diakovári, zeng-modrusi, besztercei, rosnyói, kassai, szatmári, szombathelyi, szepesi, és erdélyi latin, — végre a munkácsi, eperjesi, várad, lugosi, körösi, fogarasi, és szamosujvári görög szertartásu megyés püspökök ¹⁾; ide tartoznak még a czimzetes püspökök ²⁾, végre a pannonhegyi szt.-mártoni apát, a zágrábi káptalan prépostja — auránai perjel —, és a fehérbarátok nagyvárad prépostja. ³⁾

A görög nemegyesült egyháznagyokról alább lesz említés.

69. §. Az egyháznagyok előjogai.

Azon előjogok, melyek a megelőző §-ban előszámlált egyháznagyokat különösen illetik, következők :

1. Az országgyűlésre királyi levél által hivatnak meg, s ott a felső táblánál — a róm. és görög szertartásu katolikus érsekek és megyés püspökök az 1608. (kor. u.): 1. tcz.-nél fogva, a czimzetesek pedig szokásból, ülésel és szavazattal birnak ⁴⁾);

2. kineveztetésök első évében az egyházi javadalmakra nézve perhaladéki jogositványt élveznek, — vagy is ez idő alatt, egyházi birtokaik végett kereset alá nem vétethet-

1) Minden püspökség kormányzati jogai, az ország politikai felosztásától különböző megannyi külön területekre terjednek, melyek az egyházmegyéket képezik.

2) A czimzetes püspökségek, — *episcopi in partibus infidelium* — egyházmegyékkel és javadalmakkal nem birnak s csupán törvényi emlékek tartják fen czimöket. A dunai tartományokban t. i. melyeket a hadi szerencse az apostoli szt. koronától elszakítván, török uralom alá juttatott, több püspökségek állottak fen, s ezek a török kormány alatt eltöröltetvén, csak pusztá neveiket tartották fen hazánkban.

3) Vannak apátságok és prépostságok, melyek magán családok kegyes alapítványából állanak fen, melyenek : a csatári, hahóti, jáki és péczeli apátságok, valamint a kis-mártoni, felső-eörsi, hatvani, rátóthi és vág-ujhelyi prépostságok.

4) A többi papság az alsó táblánál volt képviselve az országgyűlésen, míg nem az 1848. évi törvényhozás folytán a népképviseletbe olvasztatott.

nek, — e kiváltság azonban, csak az ujonnan indítandó perekre, s csak oly esetekre nézve érvényes, melyek a birtokjogot tárgyazzák, vagy okiratok felmutatását teszik szükségessé; (II : 50.)

3. az érsekek és püspökök magánpecsét alatt, érvényes ügyvédi megbízásokat adhatnak (II : 13.), — mi az orszb. szab. VIII. 7. §-a, illetőleg az 1840 : XV. tcz. II. R. 217. §-a mellett ugy értelmezendő, hogy aláírásukhoz tanuk jelenléte nem szükséges;

4. vérdíjak 100 nehéz sulyu girát, vagyis 400 pfrtot, s élődíjak 200 pfrtot tesz. (I : 2. II : 43.)

70. §. Némely főpapok jogai különösen.

Némelyek az egyháznagyok közül, az eddig mondotakon kívül saját előjogokban is részesülnek; t. i.

1. Az esztergomi érsek, ki az ország primása (1536 : 15. 1741 : 10.) — 1715-dik év óta hercegi czimmel él (1715 : 111.); a római székeknek 1452-ik év óta született követe; a szt. István vitézi rend főpapja; az ország fő- és titkos cancellárja, s egyszersmind öre a királyi kettős pecsétnek, mely alatt a nemességi oklevelek kiadatni szoktak (1741 : 10. 1751 : 3. 1790 : 24.); továbbá ülnöke a magyar kir. helytartótanácsnak, közbirája a hétszemélyes táblának (Mátyás : VI. 68. Ulászló : I. 42.); mint az ország egyik rendes birája (1536 : 15.) a királyi táblához két ülnököt, a királyi kincstárból fizetendőket — nevezhet (1557 : 13. 1567 : 26.); az országos pénzverdék főfelügyelője, s mint ilyen, az arany- és ezüstpénzkészletből minden márka után egy garast huzott (1342 : 49. 59.) végre Esztergom megyének örökös főispánja. A primás koronázza a királyt, kinek egyszersmind az országban bennléte alatt udvari lelkésze. Minden ügyben, hol részére a biró eskületételt ítél meg, az esküt nem saját személyében, hanem valamely erre megbízott tisztje által teszi le. (II : 39. 1550 : 64.)

2. Az erdélyi püspök tanácsosa a királyi főkormány-székeknek; joga van 7 kanonokot, valamint az erdélyi kath. gymnasiumokban tanárokat az egyházi rendből — kinevezni; a kolosvári kórház gondnoka s az erdélyi zsidóság főpártfogója, kiknek az egész fejedelemségben ő nevez rabikat.

3. A veszprémi püspök hajdan a magyar királynök cancellárja, s koronázója volt.

4. Az egri püspök régiebb időkben a magyar király negyedik fiát tulajdon költségén tartozott nevelni.

5. A pécsi püspöknek joga van érseki palástot viselhetni, mely régi kiváltságában XIV. Benedek pápa által is (1754.) megerősítettett.

Az esztergomi érsek, a győri püspök és káptalan, továbbá a zágrábi érsek és káptalan, végre a pannonhalmi főapát egyházi nemeseket nevezhettek, s ezek részére jószágot adományozhattak; mely joguk az adományozási rendszer megszüntével hatályon kívül tétetett.

71. §. Alsóbb rendü papság.

Az alsóbb rendü papok vagy egyenkéntiek, vagy testületileg jönnek elő.

A testületek káptalanoknak — capitulum — hivatnak, melyek ismét vagy székes, vagy társas káptalanok; — amazoknak feje az érsek vagy megyés püspök, ez utóbbiak külön prépostok alatt állanak. A káptalanok egy jogi személyt képeznek, — ehhezképest hatalmaskodási vétségéért s egyéb polgári kihágásokért nem tagjaiknak száma szerint, hanem testületileg, mint egy személy — bünhődnek (II: 46.); sőt hasonló esetekben, ha egyes tag marasztalják el, és ez saját vagyonnal nem bir: a kártérítés vagy birság fizetésére az egész testület köteleztetik (II. 47.). Minden káptalan saját hivatalos pecséttel él, mely alatt ügyvédi megbizásokat és meghatalmazásokat adhat, — de ez utóbbiakat csak más hiteles hely előtt húzhatja vissza. (1723: 41.) A káptalanok 1848. előtt az alsó táblának rendszerinti tagjai voltak.

Az egyenkinti papi személyeket illetőleg: minden püspök vagy egyházmegye főesperességekre oszlik; minden főesperesség ismét több esperességekből áll, — ezek végre egyes lelkésziségekből — plebánia — alakulnak.

Az alsóbb rendü papok vérdija 200 pfrt, élődija 100 pforint.

72. §. Szerzetesek.

Szerzetesek, vagy is azon egyházi személyek, kik a világról lemondván, alapítóik szabályaihoz képest nőtlen-ségi (szüzi), szegénységi és engedelmisségi ünnepélyes fogadást tőnek, s zárdákban laknak : különböznek a szerint, a mint jószágbirhatási jogban részesülnek, vagy csak alamizsnából élnek. (1715 : 102. 1723 : 96.) Mária Terézia 1774. jul. 14-én kelt kir. leiratában minden egyházi kormányzóságoknak meghagyta, hogy senkit, 24-dik életéve előtt szerzetesi fogadmányra ne bocsássonak, — ellenkező esetben a jószágbirható szerzetek annyiszor a mennyiszor 3000 frt birságra, egyebek pedig az alamizsnagyűjtés jogának elvesztésére büntettetnek; később 1802. évben I. Ferencz megengedte, hogy a felavatás már a 21-dik év betöltével akadály nélkül végbemehessen.

Birtokos szerzetek hazánkban a benedekiek, ciszterciták, és praemonstratiak ¹⁾; kéregető szerzetesek a domonkosiak, ferencziek, irgalmasok, karmeliták, kapuczinusok és szerviták. Apácák a szt. Erzsébet és szt. Orsolya szüzei, a bold. szüzzről nevezettek (de notre dame), angol szüzek, szt. benedek szüzei, és szürke nénék.

73. §. A szerzetesek jogviszonyai.

A szerzetesi jogviszonyok hatálya a felavatással veszi kezdetét. Ha tehát a zárdanövendék még a felavatás előtt

¹⁾ A *benedeki* atyák szt. István által 1000-dik évben hozattak be az általa épített pannonhalmi kolostorba, s ugyanakkor Somogy megye dézmájával s több birtokkal megajándékoztattak. A *ciszterciták* 1142. év táján költöztek be legelőször a szt. kereszti apátságból, s III. Béla alatt a szt. gothardi s pásztói, Imre alatt a zirczi, II. Endre alatt az egresi, 1184. körül a pilisi, 1232-ben az apátfalvi stb. apátságokat alapították. A *praemonstratiak* főhelye N.-Várad, s apátjok az 1715 : 73. tetz. által nyert ülést és szavazatot a felső táblánál. II. József császár ugy egész birodalmában, mint Magyarországon is, a kolostorokat kevés kivétellel eltörlötte, s azok közül, e három birtokos szerzetet I. Ferencz 1802-ik évben állítá ismét vissza. (L. bővebben Cherrier M. J. „a magyar egyház története.“ Pest 1856.)

kilép, mindent visszanyer, mit magával a kolostorba vitt, s ha meghal, javai a törvényes örökösökre szállanak. (kir. leirat 1774. jul. 14.) Ha pedig a felavatás már megtörtént, a szerzetes, szülőinek semminémű szerzeményeiben nem örökösödhetik. Egyebekre nézve a szerzet minősége tesz különbséget. A ki vagyontalan szerzetbe lépett, minden örökségi igényeit, melyek őt végrendelet hiányában törvéynél fogva illették volna — elveszti; a jószágbirható szerzet tagjai ellenben a valósággal meglevő s nem szerzett ingatlanokból őket illető örökrésznek, a mennyiben 50000 frtot értékben meg nem halad ¹⁾, egy tizedrészét megkapják. sőt végrendelet alapján a szerzeményekben is örökösödnek. (1715 : 71.) Szerzetesek hagyatéka kivétel nélkül a kolostorra száll.

74. §. A görög nemegyesült papság.

Amidőn az 1792 : 10. tcz. az illyr cancellariát eltörölvé, a görög nemegyesültek jogegyenlőségét akkép biztosítá, hogy közölök mind a magyar kir. udvari cancellariához, mind a helytartótanácsához alkalmas egyének neveztessenek : ugyanakkor a görög nemegyesült érseket és püspököket a felső táblánál ülési és szavazati joggal ruházta fel. Ezen főpapok tehát a római és görögkath. egyháznagyokkal egyenlő előjogokban részesülnek. Az érsek székhelye Karlovicz, püspökségek a bácsi, verseczi, temesvári, aradi, károlyvárosi, budai, pakráczai, dalmátiai és erdélyi.

Minden püspöki kerület esperességekre — protopópa — osztatik, melyek alatt a külön egyházak lelkészei az

¹⁾ Azon érték tehát, melyet a jószágbirható szerzet tagjai örökség szerint nyerhetnek, legfeljebb 5000 frtra mehet, mely a szerzéstiltó törvény analogiajánál fogva mindig készpénzben fizettetik. Ha a szerzet és az öröklő szerzetes rokonai közt kétség támad a hagyatéka értéke iránt: azt a 6% kamatozásra alapított becsü szerint a bíróság — több megyékben fekvő javaknál a kerületi tábla, egy megyében a megyei, s szabad kir. városokban a városi törvényszékek — állapítják meg. (1715 : 71. tcz. 4. §.)

alsóbb papirendet képezik. A zárdafönökök „archimandrita,“ s a szerzetesek „kalugyer“ nevet viselnek ¹⁾).

75. §. Az egyház birói hatalma.

Még egy előjogát kell az egyházi személyeknek megemlítnünk, melynélfogva némely peres és perenküli ügyekben hivatalosan eljárhatnak. A peres eljárás a szentszékek által gyakoroltatik, s a perenküli ügyletekre az ugynevezett hiteles helyek vannak jogosítva.

76. §. Szentszék.

A szentszék a megyés püspöknek vagy helyettesének ²⁾ előlülése alatt a káptalan tagjaiból vagy más egyházi ülnökökből — kik a püspök által neveztetnek — alakul, s illetőségéhez a következő ügyek tartoznak:

1. a róm. katolikusok, valamint a vegyes házások minden perei, melyek a házasság érvényét, fenállását vagy felbontását tárgyazzák;

2. a hitbér, menyasszonyi ajándék s hozomány kiadása, ugyszintén a gyermekek tartása iránti kérdések, amennyiben a házassági perekből merültek fel, s a házastársak vagy végkép, vagy legalább ágytól s asztaltól elválasztatnak; (1458: 9. 1462: 3. és 1791: 26. tcz. 16. §.)

3. a megyei nemesek azon perei, melyek valamely végrendelet ellen, annak külkellékei hiányából, vagy érvénytelenítése iránt indíttatnak; (1647: 15. 1715: 27. tcz. 3. §.)

4. a hamis eskü büntetése; (1462: 3.)

¹⁾ Az alsóbb rendü papság mind a görögkatolikusoknál, mind a nemegyesülteknél érvényesen házasodhatik; de amennyiben nemességök hivatalszerinti, gyermekeik nem máskép, mint a netáni családi jogoknál fogva örökölhetik a nemességet, — a földesuri hatóság alul azonban 1848. előtt is szabadok voltak. (1723: 69.)

²⁾ Ezen helyettes — vicarius — csak honpolgár lehet (1500: 35.), valamint a szentszék is minden ügyvitelében a magyar nyelvet köteles használni. (Lásd f. 35. §.)

5. az eretnekség minden nemei, s általában minden ügyek, melyekben büntetésképp egyházbóli kirekesztés szabhatott (u. o. 2. és 9. §§.)¹⁾.

Ide tartoztak még régebben a leánynegyedet követelő perek, a papi tized, uzsoravétség, az egyházi rend tagjainak megsértése, az özvegyek és ügyefogyottak minden pereit.

A szentszék hatásköre a püspöki megye egész területére kiterjed; innen a főlebbezések az érseki székre, s onnan az ország primásához, a kalocsai érsektől azonban a primási szék elkerülésével közvetlenül a r. pápához terjesztendők. Legfelsőbb főlebbviteli bíróság a róm. pápa, ki a bíraskodással rendszerint valamely magyar egyháznagyot biz meg.

77. §. Hiteles helyek.

Hiteles helyeknek — *loca credibilia* — azon káptalanok és conventek hivatnak, melyek közhitelességü pecsétekkel és levéltárakkal lévén ellátva, mindennemű okiratokat megőrzés végett átvehetnek, azokról saját pecsétjük alatt hiteles másolatokat adhatnak; végrendeletekről, örökbevallásokról, ügyvédi megbizásokról, meghatalmazásokról, óvásokról s ellenmondásokról okiratokat szerkeszthetnek, s bizonyítványokat állíthatnak ki. (II : 13., 15., 16., 21. 1723 : 40., 41.)

Hiteles helyek a latin szertartásuak valamennyi káptalanjai, a rosnyói, kassai székes-, valamint a sopronyi és nagyszombati társas káptalanok kivételével; továbbá a következő conventek: sz. Adorjáni Szalaváron (s. Adriáni de Szalavár), sz. Benedeki Barsmegyében (s. Benedicti de juxta Gron), sz. Mártoni Pannonhalmán (s. Martini de s. monte Pannoniae), Ker. sz. Jánosi Jászón (s. Joannis Baptistae de Jaszov.), sz. kereszti Leleszen (s. crucis de Le-

¹⁾ A szentszék a hazai törvények és a kanonjog szerint szolgáltat igazságot (1559 : 40. 1563 : 27.). Ha illetéktelensége nyilvánvaló, az ügyet a polgári hatóságoknak — az egyházi javadalmak különbeni elvesztése mellett, átengedni tartozik (1492 : 46. 1618 : 70.). A szentszék ítéleteit a polgári bíróságok hajtják végre (sz. István II. 2.).

lesz), sz. Mihályi Csornán (s. Michaelis de Chorna), s a bold. Szüiről nevezettek Kolos-Monostoron és Turóczon (B. M. V. de Kolos-Monostor et de Thurócz) ¹⁾.

78. §. A hiteles helyek eljárása.

A hiteles helyek hatásköre azon püspöki megyékre — dioecesis —, melyekben székhelyöket tartják, és a szomszéd megyékre terjed, azon jogok pedig, melyeket némely káptalanok, ezen határokon kívül, sőt az egész országra nézve gyakoroltak, — eltöröltettek (1723: 40.) ²⁾.

¹⁾ A hiteles helyek fenállása s jogai az 1231: 21. tczikkre alapíthatók, mely azt rendelte, hogy mivel a prestaldusok (birói küldöttek) csalárdsága által az országban sokan károsodnának: azoknak idézvényei s bizonyítványai a megyei püspök vagy káptalan bizonytsága nélkül hatálytalanok legyenek, és a prestaldus, ha csalás miatt vád alá helyezették, magát csak az érintett bizonyítványokkal, s csekélyebb ügyekben a szomszéd conventek vagy kolostorok bizonyítványával igazolhassa.

E törvényhely már különbséget tón a hiteles helyek közt a jog kiterjedésére nézve, amennyiben a conventek csak kisebb ügyekben tanuskodhattak. A különbség később is fenállott. Így IV. Béla a jászói conventnek 100 giráig adott engedélyt örökbevallási szerződések írására, az 1351: 3. tcz. pedig az apró conventeket az örökbevallások felvételétől általában eltiltotta. Ujabb törvények szerint valamennyi hiteles helyek egyenlő jogokkal bírnak. (II: 13. 15. 1723: 41.)

Azon sok viszályok között, melyek hazánk viharos multjában a hiteles helyeket is érték, némelyek, mint a budai, aradi stb. káptalanok — végkép elenyésztek, mások jogaikat s hivatalos pecsétjüket veszítették el. A székes-fehérvári káptalan az 1827: 26. tczikkben nyerte ismét vissza hitelességét, a szatmári pedig az 1836: XXIII. tcz. által ruházottat fel a hiteles helyek jogaival. A közelebb megszűnt abszolút rendszer a hiteles helyeket hatályon kívül helyezte, az orszb. szabályelvek által pedig (VIII: 8. §.) az előbbi törvényekhez képest ismét fenállóknak jelentettek ki. (Bővebben a hiteles helyekről Kelemen I. köt. 137. 138. §§.)

²⁾ Az 1550: 63. és 1556: 39. tczikkék szerint az esztergomi káptalan, mint hiteles hely hatásköre az egész országra, s az egri káptalané a tiszántuli kerület távolabbi vidékeire is kiterjedt.

Ami a hiteles helyek szerkezetét s eljárását illeti:

1. a convent előljárója — apát vagy prépost — csak azon rendnek szerzetese lehet; (1486: 11.)

2. mind a káptalan, mind a convent hivatalos eljárásának érvényességéhez szükséges, hogy legalább öt taggal birjon, kiknél a tárgy- és nyelvismeret mulhatlanul megkivántatik; (1723: 39. tcz. 5. §., 1741: 25.)

3. a hiteles helyek valamennyi tagjainak hittel kötelezve kell lenniök; (1741: 25.)

4. hogy a tagok kellő számmal vannak, azt a megyés püspöknek évenként két ízben megvizsgálni s a netáni hiányt pótolni kötelessége; (1486: 12. 1723: 39. tcz. 6. §.)

5. minden ügyletről felvett okirat legalább két tag által aláírandó s a levéltárba elteendő; (u. o. 14. §.)

6. a hiteles helyek minden általuk felvett jogügyletről hiteles bizonyítványt adni tartoznak; (u. o. 7. §.)

7. az okiratok felvételétől, vagy kiadásától, a törvényesnél magasabb díjt követelni a hivatalos pecsét elvesztését vonja maga után; (1495: 23.)

8. ha a hiteles helyek hivatalos megkeresés — mandatum requisitorium — folytán valamely okirat kiadását megtagadnák: annyiszor, amennyiszer 500 pfrtnyi pénz-bírságra és kártérítésre büntettetnek; (1723: 42., 43., 45. 1765: 11.)

9. hasonló büntetés sújtja azon hiteles helyeket, melyek levéltáraikat rendetlenül vezetik; (1807: 14. és 1765: 11.)

10. a hiteles helyek azon tagja, ki eljárásában törvénszegést követ el, vagy hamis előadást tesz: az egyházi javadalmak elvesztése mellett örökös fogsággal büntettetik (Zsigmond VI: 8.); azok pedig, kik hivatalos pecsét alatt hamis okiratot állitnak ki, az 1498: 14. tcz. szerint megbélyegeztettek, — s az 1723: 9. tcz. szerint hűtlenség vétkében lakolnak.

79. §. Országnagyok.

A nemesek második rendjét a világi főurak — magasabb nemesség —, vagy országnagyok képezik (1608. 1. kor. u. 1687. 10), kik ismét

1. ország bárói vagy zászlós urak ¹⁾, a következő rangfokozat szerint : nádor, országbíró, horvátországi bán, tárnok — változatlanul; — továbbá főlovászmester, főajtónálló-, főkamrás-, főudvarnok-, főpohárnok-, főasztalnokmesterek, a magyar nemes testőrség kapitánya, kineveztetésök ideje szerint, és a pozsonyi főispán. (I : 94.) ²⁾

2. A mágnások, szorosabb értelemben, kik vagy hivatalszerintiek, mint a megyék főispánjai, vagy születésszerintiek, hová a bennszületett, vagy honosított hercegek, grófok és bárók számíttatnak.

80. §. Az országnagyok előjogai.

Az előbbi §-ban előszámlált országnagyok általában a nemesség államához tartoznak ugyan (I : 2.), de némely előjogokra nézve a köznemesektől különböznek. Jelesül :

1. Az országgyűlésre királyi levél által, személyenkint hivatnak meg, melyre 800 frt büntetés terhe alatt személyesen ³⁾ tartoznak megjelenni;

2. Országgyűlésen a felsőtablánál foglalnak helyet a megelőző §-ban kitett rangfokozat szerint, — megjegygetvén, mikép az ország zászlósi után közvetlenül a két koronaör következik; a továbbiaknál elsőség az örökös főispánokat illeti, míg a kinevezettek, hivatalba lett beiktatásuk ideje szerint jönnek egymás után;

¹⁾ A „zászlósúr“ elnevezés még a nemesi felkelések korából származik, s azokat illeti, kik a kir. hadsereghez, saját költségökön és zászlóik alatt fegyveres csapatokat tartoztak állítani. A zászlósok az 1498 : 20. és 21. czikkekben névszerint előszámlítvák. Hivatnak még az országnagyok király jobbágyainak (II. Endre : 10.), és mágnásoknak. (1454 : 5.)

²⁾ Régebb időkből több magas állású főurak említettnek még az ország bárói közt, — névszerint: az erdélyi vajda, a szörényi (I : 94.) macsói, sói, vazarai, boszniai, broncsi, krucsói stb. bánok. (Fehér : cod. dipl. V. 2. Franknál I. köt. 66. §.)

³⁾ Azon országnagyok, kik az országgyűlésen személyesen megjelenhetni akadályozva voltak, valamint özvegyeik, kik a törvényhozásban személyesen részt nem vehettek : maguk helyett, a birtokos nemesek közül követet — absentium ablegatus — küldeni köteleztettek. (1625 : 62. és 1681 : 51.) A távollevők követeinek azonban mindig az alsó tablánál volt helyök. (1681 : 51.) A követküldési jog az 1848. évi törvények szerint többé nem gyakoroltathatik.

3. Az országgyűlést, annak befejezése előtt, királyi engedély nélkül el nem hagyhatják; (Ulászló III : 1. 1635 : 79. 1662 : 53.)

4. Az ország bárói különösen, ügyvédi megbízásokat saját pecsétjük alatt adhatnak; (II : 13.)

5. Az ország báróinak vérdija (I : 2. II : 40.), s özvegyeik törvényes hitbére (I : 93. 94.) 400 pfrt, élődijok 200 frt; egyéb országnagyok vérdija 400-, özvegyeik törvényes hitbére azonban 200 (I : 93.), s élődijok hasonlóul 200 frt.

81. §. Nádor.

A nádor, mint az ország legfőbb birája (1481 : 9.), az ország rendes biráinak egyike (1486 : 68.), sőt biró a király és ország között (1492 : 33. 1574 : 18.): az ország bárói közt első helyen említendő. E fontos hivatalról következők tartandók meg :

1. a nádori hivatal az országgyűlésen, s választás utján töltetik be; ¹⁾

2. a nádor, egyidejűleg több hivatalt is viselhet, mely kedvezményben kivülr csak az országbiró, és horvátországi bán részesül; (1498 : 70.) ennél fogva :

¹⁾ A nádori méltóság felállítása még szt. Istvántól veszi eredetét, azonban Hunyadi Mátyás alatt adatott át a nemzetnek legelőször, — a mennyire t. i. törvényeink emlékeznek — azon jog, hogy nádorát maga választhassa; és II. Lajos alatt a megválasztottnak, hogy e hivatalt haláláig viselhesse.

A nádorválasztás az 1608 : kor. e. III. tcz. szerint következőleg megy végbe : a király négy alkalmas egyént — kettőt a r. katolikusok s kettőt az evangelikusok közül — kijelöl, neveiket két biztosa által az országgyűléshez leküldi s zárt levélben a primásnak kézbesítetteti. A jelöltek neveit rejtő levél az országgyűlés színe előtt töretik fel, s a jelöltek azonnal névszerint kikiáltatnak. Erre a választás rögtön kezdetét veszi, mely ha közfelkiáltással el nem döntethetik, szavazásnak van helye; a választás a többség által határozottván meg, s egyszersmind az ország törvényei közé is bezikelyeztetvén. Az új nádor, hivatalos esküjét a király és országgyűlés színe előtt teszi le. Nádor nem létében a legközelebb összeülendő országgyűlésnek nádort választani mindig legelső teendője.

3. elnöke a felsőtáblának (1687 : 10.), elnöke a hét-személyes táblának (1723 : 24.), és előlölője a magyar kir. helytartótanácsnak; (1723 : 97.)

4. a nádor törvényszerinti gyámja és gondnoka a kis-korú királynak (1481 : 2. 1681 : 1.), s a gyámság ideje alatt joga van országgyűlést tartani; (1481 : 3.)

5. a királyi méltóságnak, Ő felsége távollétében, hely-tartója, — azon jogok érintetlenül hagyásával, melyek a felség személyéhez kötvék; (1481 : 10. 1681 : 1. 1741 : 9. és 1848 : III. 2. 3. §§.)

6. a király távolléte alatt a honvédelem és igazság-ügy legfőbb vezetése illeti; (1555 : 1. 1613 : 7. 1681 : 1. 1715 : 33. 1723 : 4.)

7. hasonló körülmények közt a közigazgatási ügyeket a magyar kir. helytartótanáccsal egyetértőleg vezérli; (1723 : 4.)

8. a nádor, 1848 előtt Pest Pilis és Solt törv. egye-sült megyék főispánja (1659 : 76.) és a jászkunok főkapitánya (1498 : 47. 1715 : 34. 1791 : 5.) volt, mely hivatalairól az 1848. XXVIII. tcikkben lemondott. ¹⁾ Egyéb jogai az illető helyeken adatnak elő.

¹⁾ Cs. kir. főherczeg István nádor, mint Ő felségének az országból távollétében teljhatalmu kir. helytartója, személyének sérthet-lensége (1848 : III. 2. §.), s helytartóilag gyakorolt legfelsőbb jogai mellett a felelős miniszteriumnak törvény értelmében alárendelt hivatalokat nem viselhetvén, Ő cs. kir. főherczeg-sége ugy Pest Pilis és Solt törv. egyesült megyék örökös főispánsága, mint a jászkunok grófsága gyakorlásáról, Ő fel-ségének az országból távolléte idejére lemond, s ennek következtében ezen időre rendeltetik :

Pest, Pilis és Solt törv. egyesült vármegyék főispánságát ezen hivatalnak helytartója viseli, ki is a többi főispánságokra nézve törvényesített kinevezési viszonyba helyeztetik, s hiva-tala a többi főispánságokkal egyenlő rangra emeltetvén, neki az országgyűlésen a főrendi táblánál ülési és szavazati joga leend. (1848 : XXVIII. 1. §.)

A jász-kun kerületek nádori főkapitánysága főispáni rangra és hatóságra emeltetik, s ezen kerületekre nézve Ő fensége a nádor királyi helytartó, törvényes jogait, az illető felelős miniszterium útján gyakorlandja. (2. §.)

82. §. Országbiró.

Az ország zászlósai közt a második helyet az országbiró — judex curiae regiae — foglalja el, kit egyéb országnagyoktól s nemesektől következő előjogok különböztetnek meg :

1. Az országbirót a nádor után első hely illeti a felső táblánál, sőt ennek, nádor nem léteben, vagy akadályozása esetében rendszerinti elnöke; (1687 : 10.)

2. egyike az ország rendes biráinak; (1486 : 68.)

3. a hétszemélyes táblának közbirája, s nádor nemléteben, vagy jelen nem léte esetében hivatal szerinti előülője; (1723 : 24.)

4. joga van a királyi ítélő táblához alországbirót, és országbirói ítélőmestert, kik az államkincstárból díjaztatnak — nevezni; (1715 : 29.)

5. kinevezését a felségtől nyeri, kinek kezeibe egyszersmind hivatali esküjét teszi. (1486 : 23.)

83. §. A bán.

A kapcsolt részek — Horvátország, Tótország és Dalmátia — bánja rangban harmadik az ország bárói közt, mindazáltal, ha nádor és országbiró hiányzanak, az országgyűlés elnökletében a tárnok által megelöztetik. A bán :

1. elnöke a báni táblának, mely a kapcsolt részekre nézve a kir. ítélő táblával egyenlő; (1723 : 27.)

2. a magyar kir. helytartótanácsban üléssel és szavazattal bir; (1791 : 58.) ¹⁾

3. a kapcsolt részek nemesi felkelő serege az ő parancsnoksága alatt áll; (1808 : 5.)

A jász-kun kerületek által a nádornak fizetni szokott tiszteletdíj (3000 darab arany) eddigi állapotában továbbá is fentartatik. (3. §.)

¹⁾ Mária Terézia 1767. évben egy külön horvát királyi helytartótanácsot szervezett a bán elnöklete alatt, de a mely 1779-ben a magyar kir. helytartótanácsba bekebelezetett; s innen a bánnak s még néhány horvátnak az utóbbi hatóságnál ülése s szavazata van. (Fényes „Magyarország leírása“ 38. §.)

4. fizetését a királyi kincstárból huzza; 1715 : 114.)

5. hivatalára nézve a felség előtt hiteltetik meg. (1486 : 73.)

84. §. Tárnok.

Negyedike az ország zászlósainak a tárnok — tavernicus —, ki is :

1. a nádor és országbiró távollétében a felsőtáblának rendszerinti elnöke;

2. a hétszemélyes táblának közbirája, s a magyar kir. helytartótanácsnak hivatal szerinti tanácsosa, sőt ez utóbbinál rendszeren ő szokott elnökölni; (Fényes „Magyarorsz. leírása“. 38. §.)

3. kineveztetését a felségtől nyeri, kinek kezeibe egyszer szersmind hivatali esküjét teszi. (1486 : 73.)

Birói hatalma, melyet némely királyi városokra nézve, a felebbezett ügyekben s birói parancsok által gyakorolt, a legujabb törvényhozás által hatályon kívül tétetett.

85. §. A többi országbárók.

Kevésbbé fontos, s nagyobb részint csak a királyi udvar fényéhez tartozik a többi országzászlósok hivatása, s ezt is csak rendkívüli esetekben, t. i. koronázás és országgyűlések alkalmával gyakorolják. Így a főlovászmester országgyűlés alatt a királyi udvar és az országgyűlés tagjainak elszállásolására, valamint az élelmi szerek árának szabályozására, a főajtónálló az országgyűlési teremekbe bejárásoknál megtartandó rendre ügyel; a testőrség kapitánya, a volt magyar gárda parancsnoka volt, s egyéb zászlósok a koronázási ünnepélyen tesznek némi szolgálatokat.

86. §. Egyéb országnagyok.

Ezek között elsőség illeti a két koronaört, kik a felsőtáblánál, közvetlenül az ország bárói után következnek. Az 1492 : 3. tcz. azt rendeli, mikép a magyar szent korona azon férfiak kezeiből, kiket az országnagyok maguk közül

egyetértőleg választanak, ki ne vétessék. De itt a főurak közt egyháznagyok és ország bárói egyenlően említettnek, s az örök száma meghatározva nincsen. Az 1500 : 23. cz. már világosan körülírja, hogy koronaörökül a világiak közül, s számszerint ketten választassanak. A kijelölés, melynél a vallásra nincs tekintet, a király által történik, s a választás az országgyűlést illeti.

A főispáni méltóság némely megyékben, családi vagy hivatalszerinti kiváltságos jognál fogva egyes családokhoz vagy személyekhez van kötve. Ulászló alatt törvényileg (1504 : 3.) kimondatott ugyan, hogy megyei hivatalok örökösen senkinek ne adományoztassanak; mindamellettt örökös főispánok valamint a régiebb időkben, ugy azóta is neveztetnek ¹⁾. Egyéb főispánok a király által neveztetnek, s hivatali esküjüket, a beiktatás alkalmával, a megye közönsége előtt teszik le.

A születés szerinti országnagyok, hercegi, grófi vagy bárói czimeiket kiváltságkép nyerik, s míg a többi országnagyok méltósága s előjogai személyhez vannak kötve : az ő családi előjogaik és czimeik, törvényes leszármazás utján az utódokra is átszállanak.

87. §. Köznemesek.

Azok után, miket a nemesi osztályról, a megelőző §§-okban előadtunk, a köznemességről kevés mondandónk van. Minden személy, ki a nemesség államához tartozik, az egyházi és világi országnagyok kivételével, a köznemesség osztályába jő, mely osztályt a köznemesi elnevezés a főuraktól, s az országos nemesi czim a helyhez kötött vagy egyházi nemesektől különböztet meg.

A köznemesek vérdija 200 frt, élődija 100 frt (II : 70. III : 36.), s özvegyeik törvényes hitbére 200 frt (1840 : XXII. 85. §. 6.).

¹⁾ Ily örökös főispánok családi jog szerint : a herceg Pálffy (Pozsony), herceg Eszterházy (Sopron), herceg Batthyány (Vas), gróf Nádasdy (Komárom), gróf Schönborn (Bereg), gróf Csáky (Szepes), b. Révay (Turóc) és gróf Erdődy család (Varasd megyékben). Hivatal szerint : az esztergomi érsek és primás Esztergom-, s az egri érsek Hevesmegyében.

88. §. A nemesség nemteljes nemei.

A nemesi előjogok sem helyhez, sem feltételhez kötve nincsenek, s innen az előszámlált kiváltságos személyek országos nemeseknek hivatnak. Némelyeket ellenben, nemesi szabadalmak csak bizonyos feltételek alatt, vagy bizonyos területen illetnek, s innen, megkülönböztetésül az országos nemesektől, helyhez kötött nemeseknek neveztetnek. Ide tartoznak :

1. Az egyházi nemesek vagy is az esztergomi érsek, győri püspök és káptalan, a zágrábi érsek és káptalan, végre a pannonhalmi főapát nemesei ; mely egyháznagyok, azon czélból, hogy fegyveres erőről minden alkalommal rendelkezhessenek : jobbágyaik közül többeket szabad földbirtokkal, illetőleg nemesi szabadalmakkal láttak el. Az egyházi nemesek azonban

a) csak oly egyházi javakat nyerhettek főpapi adományozás útján, melyek egyenesen e célra jelöltettek ki ;

b) az adományozás, katonai szolgálatok céljából keletkező, csupán fiágot illetett ;

c) a beiktatás az adományozó egyháznagy kiküldöttje által ment végbe ;

d) az egyházi nemesség helyhez kötött lévén, azon területen kívül, hol az illető, rendes lakhelyét tartotta — nem gyakoroltathatott ;

e) az adományozott jószág, kihalás vagy hűtlenség esetében, háramlási jogczimen az adományozó főpapra szállt vissza.

Egyébiránt az egyháznemesek is adómentességet élveztek (1567 : 14. 1741 : 63.); egyháznemesi telkökre nézve a katonaszállásolás alul kivétettek (1567 : 14.); révet és vámot az egész országban nem fizettek (1563 : 59.), és saját tisztviselőkkel — nádor, alispán, szolgabíró és esküdt — voltak ellátva (1599 : 8.), — míg birtok — és jogpereikben a kegyurnak ugynevezett nyolczados törvényszéke bíraskodott. Az 1848. évi törvényhozás, és az orszb. szabályelveknél fogva az egyháznemesek is mind a közteherviselés, mind a megyei bíraskodás tekintetében a többi megyei lakosokkal egyenlő elbánásban részesülnek.

2. A szent-gáliak, vagy királyi vadászok, Veszprém-megyében, kik egyéb nemesekkel együtt, a megyei hatóság alatt állanak. (1618: 24. és 1622: 52.) Adományozott jogaik és birtokaik mindkét ágat illették, annyira, hogy a nemesség, a birtokkal együtt, gyakorlatnál fogva anyai joron is átszállott az utódokra.

3. Turopolyai, vagy Turmezei nemesek Zágráb-megyében, kik 1848. előtt különtörvényszékkel birtak, honnan pereiket a megyéhez felebbezték.

A helyhez kötött nemesek személydíja egyenlő a köznemesekével.

II. FEJEZET.

Polgárok.

89. §. A polgárjogok kiterjesztése.

A „polgár“ név széles értelemben a hon valamennyi lakosait, az idegenekkel ellentétben — illeti, szorosabb értelemben pedig azokat foglalja magában, kik a nemesség államához nem tartoznak. Az előbbi fejezetben nemesi előjogokról levén szó, láttuk, hogy azok nem csupán azért szüntek meg kiváltság lenni, mert hatályon kívül tétettek, hanem nagyrészen azért, mert a polgári osztályra is kiterjesztettek, — mint a hivatal- és birtokképeség, törvényhozás és kormányzat stb. Az egyenjogusítást még határozottabban körvonalozzák az orszb. szabályelvek, a II: 2. §-ban kimondván, miképen nemesek és nemnemesek által elkövetett büntettek büntetésmódjának, nemének és mértékének meghatározása tekintetében, a nemes és nemnemes között többé különbség nem lehet, s hogy a nemnemes a nemeshez emeltetvén, testi fenyítéssel nem büntetethetik. A 3. §. a nemesek vagy nemnemesek által elkövetett büntettek iránti eljárás tekintetében a régi magyar törvények szerint fenállott különbséget, — és pedig nem a nemes joga csonkításával,

de a nemnemesnek a nemeshez emelésével — hasonlóul megszünteti; minélfogva az előző vizsgálat, vagy enélküli befogatás, letartóztatás, vagy szabadláboni hagyatás, kezességrei bocsátás, védelem és perorvoslatok használhatása tekintetében a régi magyar büntető törvényeknek és gyakorlatnak azon szabályai, melyek előbb csak a nemesek által elkövetett büntettekre valának alkalmazhatók, jövőben a nemnemesek által elkövetett büntettekre is egyiránt alkalmazandók.

90. §. A polgárok osztályzata.

A jogegyenlőség, mely a polgárokat a nemesekhez emelte, még hatályosabban munkált azon válaszfalak lemontásában, melyek maguk a polgárok közt fenállottak; a mennyiben még is a polgárok osztályait hazánk közjogi intézményei, a lakhely, történeti alapokon nyugvó kiváltságok, alkotmányos szerkezet s némi részben a magánjogi törvények különböztetik el: a jogegyenlőség csak addig terjedhet, meddig emez alkotmányos határvonalak engedik; — ennélfogva a szabad királyi városi, szabad kerületi és megyei nemnemes lakosok maiglan is megannyi alosztályait képezik a polgároknak.

91. §. Szabad királyi városok.

Szabad kir. város neve alatt azon polgárok közönsége értetik, kik minden földesuri s megyei hatóságtól függetlenül, csupán a királynak alárendelve, saját kormányzati s birói hatóságuk alatt, evégre adományozott kiváltságaikhoz képest, közügyeiket önállólag intézik, s együtt véve, jogilag egy nemes személyt képeznek. Innen a szabad, innen a királyi elnevezés ¹⁾. A szabad kir. városok polgárai részint testületileg, részint egyénileg jönnek tekintetbe;

¹⁾ A „királyi“ melléknév onnan is származik, hogy a szabad városok folytonosan a szent koronához tartoztak, (1514: 3.) — a nélkül azonban, hogy a felség által, akár végkép akár ideiglenesen elidegeníthetnének.

maguk a városok ismét az 1848- előtti és az 1848-évi törvényhozás szerinti jogállapothoz képest különböznek. ¹⁾

92. §. A városok jogállapota 1848. előtt.

A szabad királyi városok részére, királyilag adományozott kiváltságok érvényességéhez megkivántatott, hogy azok bebizonyított érdemeknek szolgáljanak jutalmul, s az országgyűlés végzeményeibe becikkelyeztessenek. ²⁾ Ily kiváltságok voltak :

1. minden királyi város egy jogi nemes személyt képezett, — hatalmaskodási vétségekben e szerint mint egy személy állott perben, s a kiszabott bírságot, mint egy nemes személy fizette; (III : 19. 1647 : 81. 1741 : 63.)

2. minden királyi kisebb haszonvételek, melyek megyékben a földesurakat illetik, a városok területén a szabad kir. város kizáró tulajdonához tartoznak; (1681 : 41.)

3. minden királyi város országos és heti vásárokat s nyílt piaczkokat tarthatott, melyre jogot közvetlenül a királytól nyert;

4. minden királyi város, nemesi felkelések alkalmával, azon megyének, melynek területéhez tartozott — zászlója alá egy kellőleg felszerelt lovas katonát küldött; (1808 : 2. tcz. 13. §.)

¹⁾ A szabad városok egy eredetűek a megyékkel, sőt ez országnak a magyarok bejövetele előtt is több városai voltak, melyekről még a római írók is emlékeznek. A „város“ elnevezést onnan nyerték, hogy védelmökre vagy bizonyos erősség szolgált, vagy egészen be valának kerítve. Legrégiebb lakosait a városoknak nagyobb részben azitt talált, vagy később bevándorlott iparosok s kereskedők tették, kiket az uralkodók az ipar és kereskedés fejlesztése tekintetéből részint közvetlenül behívtak, részint beköltözni engedtek, s bizonyos jogokkal és kiváltságokkal ajándékoztak meg.

²⁾ Az 1687: 17. tcz. határozottan tiltakozott a királyi városok számának szaporítása ellen, — azt adván okul, hogy számuk a többi országos rendekét már úgy is túlhaladja; mindazáltal ily felvételek a királyi városok sorába később is történtek (1715 : 108.), — Arad, Eszék, Pécs, s az utolsó évtizedben Kecskemét szabad királyi városok lettek, a nélkül azonban, hogy az országgyűlésre meghívást nyertek volna.

5. a királyi városok negyedik rendjéhez tartoztak az országnak, s mint ilyenek, az alsó táblánál két két követ által képviseltettek; (1608 : 1. kor. u.) ¹⁾

6. szabadalmaikban, a mennyiben azok az ország törvényeivel vagy a nemesek előjogaival nem ellenkeznek — megerősítették; (1649 : 15.)

7. hivatalos levelezéseik postadíjmenteseknek nyilvánítottak; (1741 : 31.)

8. minden királyi város kegyuri joggal — jus patronatus — birt, melynélfogva plebanusait szabadon választhatta; (1681 : 41.)

9. az 1542 : 33. tcz-nél fogva ingatlan birtokot sem királyi adomány, sem zálog utján nem szerezhettek ugyan, — de addigi birtokaikat megtarthatták; egyébiránt

10. a megyében fekvő nemesi javaik tekintetében a megye hatóságát és birói illetőségét elismerni tartoztak; (1537 : 3. 21. 1542 : 35. 1498 : 38.)

11. a hus árának szabályozására (1659: 71. 1625: 40.) és a mértékek feletti felügyeletre nézve (1715: 63.) a megyétől függöttek;

12. minden királyi város tulajdon czimerrel és hivatalos pecséttel birt.

93. §. Belkormányzat.

További lényeges szabadalma a királyi városoknak az önálló, független belkormányzatban állott. A városi hatóság biráskodása az 1659 : 53. tczben minden városi telkekre és javakra kiterjesztetett, s az 1681 : 41. tcz. a városi telkek feletti biráskodásból minden más hatóságot, a városin kívül kirekesztett. Ide tartoznak még :

1. a városok helyhatósági szabályokat alkothattak (III : 2. cz. 7. 8. §§.), — a nemeseknek azonban nem ezen statutumok, hanem az ország törvényei szerint kellett igazságot szolgáltatniok; (1647 : 79.)

¹⁾Ugyancsak az 1687 : 17. tcz. előszámlálja azon szabad kir. városokat, melyeket az országgyűlésen ülési s szavazatjog illetett, — de e jog némely későbbi időkben szabadalmazott kir. városokra is kiterjesztetett. (1638 : 42. 63. 1649 : 39. 40. 1655 : 65. 1681 : 60.)

2. a büntetéseket, kivételével a nemes személyeknek, letartóztathatták és elítélhették; (III: 20.)

3. a gyámi és gondnoki számadások megvizsgálásában az ország törvényeihez kellett magukat tartaniok; (1715: 68. cz. 14. §.)

4. az adóssági követeléseket elsőbbség végett betáblázhatták (1723: 7.), — sőt rendes telek- és betáblázási könyvet egyesítve kellett vezetniök; (1840: XXI: 15. §.)

5. tisztviselőiket maguk választhatták (1681: 41.) s e jog gyakorlatában nem háborgattathattak; (1715: 36.)

6. a tisztikarnak választás utjání megalakítása vagy kiegészítése a kir. biztos- vagy tanács hármás kijelölése mellett a városi közönség által ment végbe;

7. a tisztikar választásánál vallási vagy nemességi felekezethez tartozni 2000 frt. büntetés alatt tiltva volt; (1609: 44.)

8. ha a városi bírák valamely ügyben érdekelve lettek volna, a tanácskozásban mások által voltak helyettesítendők, — s ha ugyanazon érdek az összes tiszti karra kihatott volna, két hét alatt más szomszéd város hatóságát kellett, elfogulatlan bíraskodás végett megkeresniök; (1659. 53.)

9. minden közügyek ellátása a tiszti kart illette, — közigazgatás és belkormányzat a polgármester elnöklete alatt a tanács, s az igazságszolgáltatás, polgári és büntető ügyekben a főbíró elölülése alatt a városi törvényszék által gyakoroltatván ¹⁾;

¹⁾ A szabad kir. városok az igazságszolgáltatás és jogorvoslat tekintetében tárnokiakra és személynökiekre osztattak. Tárnoki városok voltak: Arad, Bártfa, Buda, Debreczen, Eperjes, Győr, Kaproncza, Károlyváros, Kassa, Kis-Márton, Komárom, Korpona, Körös, Kőszeg, Modor, Nagy-Szombat, Pécs, Pest, Posony, Sopron, Szabadka, Szakolcza, Szathmár-Németi, Szeged, Temesvár, Ujvidék, Zágráb és Zombor: Személynökiek: Bazin, Eszék, Esztergom, Kézsmárk, Lőcse, Pozsega, Ruszt, Székes-Fehérvár, Szent-György, Trencsin, Varasd, Zólyom, — s a szabad királyi bányavárosok: Baka-Bánya, Béla-Bánya, Besztercze-Bánya, Breznó-Bánya, Körömöz-Bánya, Libet-Bánya, Nagy-Bánya, Selmece-Bánya és Uj-Bánya. A tárnoki városok, felebbezett pereiket, a meny-

10. minden királyi városnak volt egyszersmind külső tanácsa, mely a népszólok — szószóló — elnöklete alatt, a lakosság arányához képest 40—100 választó polgárokból állott. A tiszti kart a külső tanács választotta, mely utóbbinak meghallgatását a tanács, a közvagyon kormányzatában, s az adó kivetése és felosztása kérdéseiben soha nem nélkülözhetette.

94. §. Szabad kir. városok az 1848. évi törvényhozás szerint.

Az 1848-évi törvényhozás a kir. városoknak mindezen kiváltságos jogait fenhagyta, s csak annyiban tön változást, a mennyiben azt a népképviselőt szükségessé tette. Így az 1848 : XXIII. tcz. 1. §-a értelmében, a város mint önálló törvényhatóság közdolgait törvényes felsőbb felügyelés alatt minden más törvényhatóságtól függetlenül, a köztörvények szerint s alkotmányos uton tovább is igazgatja. A város törvényhatósága, a 2. §-ban minden a város határában létező egyénekre és javakra, különbség nélkül kiterjesztetett. (lásd f. 59. §.) Egyéb intézkedései a most érintett törvényhozásnak részint a városok felosztását, részint a tisztujitást, részint a tisztujitás megtartását, részint a tisztikar és képviselők választását, részint végre a tanácsot és közgyűléseket szabályozzák.

nyiben értékök 60 frtot túlhaladott, a tárnok előlülése alatt s a városi küldöttekből alakult törvényszékre felebbezték, 60 forintnyi értéken aluli perekben a felebbezés meg nem engedtetvén. A tárnoki székről oly perekben, melyeknek tárgya értékben 300 frtnál kevesebb volt, felebbezési jogorvoslatot használni nem lehetett, — 300 forintnyi értéken felüli perek pedig a hétszemélyes táblához felebbeztethettek. A személynöki szék elnöke a személynök s tagjai a királyi táblának meghívott bírái voltak. További felebbvitelnek a személynöki széktől nem volt helye, — mi által azonban a perujitási jogorvoslat ki nem záratott. Végre megjegyzendő, hogy a tiszti ügyészi keresetek, válóperek és bünfenyítő ügyek, valamennyi királyi város törvényszékétől a királyi ítélő táblához voltak felebbezés útján felterjesztendők. (Ókröss törv. eljárás Pest, 1862.)

95. §. A városok felosztása.

Oly városok, melyekben 12,000 lakosnál kevesebb van, kis városoknak, — melyekben 12,000 lakosnál több, de 30,000 lakosnál kevesebb van, közép városnak, — és melyekben 30,000 lakosnál több van, nagy városoknak neveztetnek. (1848 : XXIII. 4.)

96. §. Tisztujtítás.

Az országgyűlési követek választásáról az egész országra nézve általánosan külön törvény rendelkezvén, a városi tisztviselők választására nézve ezennel határoztatik: (5. §.)

A városi közönségnek, a nőket kivéve, mindazon tagjai, kik teljes koruak, sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás miatt fenyíték alatt nincsenek, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül, választók; ha

a) A város határához tartozó, és a telekkönyvben tulajdonos, vagy egyszersmind hitveseik nevére is különleg beirt oly házat vagy telket egy év óta birnak, melynek értéke kis városban 300, — közép városban 700, — nagy városban 1000, különösen Pest városában 2000 pengő forint; vagy

b) A város határában mint kézművesek, bejegyzett kereskedők, gyárosok, egy év óta telepedve vannak, tulajdon műhelylyel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral birnak, és ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

c) Tudorok, sebészek ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, kik a városban egy év óta telepedve vannak; és kis városban 40, — közép városban 60, — nagy városban 80, — Pest városban 100 pengő forint házbért fizetnek.

d) Ezeken kívül mindazok, kik a város kebelében két év óta telepedve vannak, és kis városban 200, — közép városban 400, — nagy városban 600, — Pest városban

800 pengő ft. biztos jövedelmet, keresetök vagy tőkeértékek után, kimutatni képesek.

e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fenebbi pontokban leirt képességgel nem birnak is. (6. §.)

A 6. §. a) pontja alatt kiszabott birtoklási idő nem kivántatik meg azon esetben, ha valaki a képesítő ingatlanak birtokába örökség útján jut. (7. §.)

A választási jogot senkitől, ki a 6. §-ban leirt képességgel bir, megtagadni vagy elvenni, semmi szin alatt nem lehet. (8. §.)

A 6-ik §-ban körülirt képességgel bíró választók a tisztviselőket, és városi képviselői testület tagjait fogják választani a tisztujító székeken. (9. §.)

A választási jogot gyakorolni, csak személyesen lehet. (10. §.)

97. §. A tisztujítás megtartása.

A jelen (1848.) törvény kihirdetése után a polgármester, illetőleg bíró, azonnal közös és nyilvános ülésben egybegyűjti az eddigi tanácsot és választott polgárságot. E gyűlésben a tisztujítószék megtartására a gyűlés tagjai által elnök, egyszersmind küldöttségek választatnak, a választók összeírása végett; továbbá intézkedések tételnek az összeírási eljárás végrehajtása és a választás helye, és ideje körül. (1848: XXIII. 11. §.)

A választás napján, a választott elnök előlülése alatt szintén nyilvános ülés tartatik; és e gyűlésben (12. §.)

Mindenekelőtt küldöttségek választatnak a gyűlés tagjai által, a szavazatok összeszedésére, és a kijelölés feletti intézkedésre, titkos szavazás által, legalább tiz tagból, az összeirt választók közül alakítandók. (13. §.)

Szintén e gyűlésen, a tisztikarnak és választott polgárságnak tagjai eddig viselt hivatalaikról lemondanak, a választási elnök pedig a választás idejére kapitányt, tiszti ügyészt és jegyzőt helyettesít. (14. §.)

98. §. A tisztikar választása.

A tisztviselők közül a polgármester, főbiró, főkapitány és alkapitányok, tanácsbeliek, jegyzők, tiszti ügyészek, levéltárnok, telekbiró, számvevő, tiszti főorvos, fősebész és főmérnök megválasztatnak. A választás kijelölés mellett, a kijelölés a kijelölő választmány által, a választási elnök közbejöttével, történik. (1848:XXIII. 15. §.)

A városban jelenleg létező tisztviselők közül azon egyének, kik oly hivatalt viseltek, mely a jelen törvény kihirdetése előtt, éltök fogytáig rendszerint ujtás alá nem esett, fizetésöket éltök fogytáig megtartják; ellenben ha a jelen törvény szerint tartandó tisztujítás alkalmával, vagy az eddig viselt, vagy magasabb hivatalra megválasztatnak, a választást elfogadni kötelesek, különben nyugpénzöket elvesztik;—és szintén úgy elvesztik akkor, ha fenyítő közkereset útján bármikor valamely büntény miatt marasztaltatnak. (16. §.)

A számadással tartozó hivatalnokok ezúttal a városi törvényhatóságnak részletes elrendezéseig, eddig viselt hivatalaikban meghagyatnak ugyan; a pénz- és egyéb táraakra leendő felügyelés azonban a jelen törvény szerint választandó tanács felelőssége alá helyeztetik; mely hogy ebbeli felelősségének teljes mértékben eleget tehessen, egyszersmind azon hatalommal ruháztatik fel, hogy tapasztalando bármely visszaélés, vagy hanyagság esetében, a számadókat a körülményekhez képest azonnal elmozdithassa, sőt le is tartóztathassa, és bünperbe idéztethesse, helyettök ideiglenesen más kezelöket nevezhessen, és általában a pénztárak biztosítása iránt minden szükséges intézkedéseket megtehessen. (17. §.)

99. §. Képviselek választása.

A képviselő testület tagjai kijelölés nélkül választatnak. (1848:XXIII. 18. §.)

Ezen választásnak mikénti eszközlése, a választóknak a választás könnyítése tekintetéből kerületekrei elosztása,

a szavazatok összeszedése, és minden egyéb, a választás körül előfordulható teendők iránt, azon közös gyűlésben tétetik intézkedés, melyben a választók összeírása határoztatik el. (19. §.)

Az alatt, míg a törvény máskép intézkedend, képviselőül a város bármely telepedett lakosa törvényesen bevett valláskülönbség nélkül megválasztható. (20. §.)

A képviselő testület kis városokban legalább 30, közép városokban legalább 82, nagy városokban legalább 157 tagból áll. (21. §.)

A képviselők száma, a legkisebb számon fölül az állandó lakosok számához képest következőleg emelkedik :

a) kis városokban az első 1500 számon felül, minden 200 lakos után, az első 30 képviselőhöz adatik egy képviselő;

b) közép városokban az első 12,000 számon felül, minden 400 lakos után, az első 82 képviselőhöz adatik egy képviselő;

c) nagy városokban, az első 30,000 számon felül, minden 800 lakos után, az első 157 képviselőhöz adatik egy képviselő. (22. §.)

A képviselők a közgyűléseken személyenkint tanácskozási joggal és határozó szavazattal birnak. (23. §.)

Minden választásokra a szavazás a választók által titkosan történik. (24. §.)

100. §. Tanács és közgyűlések.

Azalatt, míg a törvény részletesen intézkedend, a tanács azon hatósággal ruháztatik fel, melylyel jelenleg a megyei kis-gyűlések birnak, — a közgyűlés pedig ugyanazon hatósággal, melylyel a megyei községi gyűlések vannak ellátva, kivéve a be- és kitáblázásokat, továbbá azon kérdéseket, melyek szoros értelemben birói eljárást igényelnek, vagy birói zár megrendelését foglalják magukban. (1848 : XXIII. 25. §.)¹⁾

¹⁾ A megyei köz- és kisgyűlésekről fentebb az 54. §-ban volt említés.

Mind a közgyűlésnek, mind a tanácsnak ülései nyilvánosak. (26. §.)

Az ülésekben a hallgatóságnak a tanácskozásokat megháborítani nem szabad. A csendet fentartani az elnök kötelessége, és e részben különösen e czélból a tanács által választandó csendtiszték vezérlete alatt a nemzeti örsereg ügyel. (27. §.)

Az állandó szakbizottmányok hatósága, milyenek: az árvai, gazdasági, szépitési és egyéb bizottmányok, jelen állapotban megtartatik, a bizottmányok közvetlenül a tanácscsal, a tanács által pedig a közgyűléssel állnak összefüggésben. (28. §.)

A közgyűlés áll: a városi tisztviselőkből és képviselőkből együttvéve; —elnöke a polgármester, vagy akadályozása esetében a legidősb tanácsbeli. Határozat hozatalára kis városokban legalább 20, — közép városokban legalább 30, nagy városokban pedig legalább 40 tag együttléte szükséges. (29. §.)

Közgyűlést tartani kell minden hónapban legalább egyszer, lehet ezenkívül többször is, valahányszor ezt vagy a közgyűlés előre megrendeli, vagy a tanács, s illetőleg a polgármester, sürgető körülmények miatt szükségesnek tartja. (30. §.) ¹⁾

101. §. A szabad királyi városi polgárok egyenkint.

A szabad kir. városok polgárai ²⁾ csak testületileg képezvén egy jogi nemes személyt, egyénileg nemesi előjogokban nem részesültek ugyan, egyébiránt a többi nem-

¹⁾ A városi bíróság, mely az igazságszolgáltatás körében foglalkozik, a törvénykezési eljárás tárgyát képezi. (Lásd Ökröss törv. eljárás. Pest, 1862.)

²⁾ Ezen polgárjogok élvezete 1848. év előtt, a szabad kir. városnak nem minden lakóit illette; polgárjogért a tanácshoz kellett folyamodni, mely azt, olyanoknak, kik a város területén ingatlan vagyonnal birtak, s feddhetlen életűek voltak, esküés meghatározott díj mellett, ünnepélyes oklevélben adományozta.

nemesektől több kiváltságos jogokra nézve különböztek ; jelesül :

1. a királyi városi polgárok tulajdon vagyonuktól vámot nem fizettek ; (1741 : 28.)

2. azon tárgyaktól, melyeket az örökös tartományokba, saját használatukra kivittek, vagy onnan magukkal hoztak, harminczadot sem fizettek ; (1723 : 14.)

3. a királyi városi polgárok, egyenlően az országos nemesekkel, habár mesterséget vagy kereskedést gyakorolnának is, a helypénz fizetés alul mentek és szabadok voltak ; (1836 : XXXIII.) ¹⁾

4. a városi hatóság és néhány királyi tanácsos ajánlára nemességet szerezhettek ; (1649 : 15.)

5. a városi polgárok javaiban végrendelet s törvényes örökösök hiányában a városi, — hűtlenség és felségárulás eseteiben a királyi fiscus örökösödött ; (1647 : 87.) ²⁾

6. szerződési és örökösödési perekben a nemesek ellen már az 1836-évi törvényhozást megelőzőleg is saját nevökben perelhettek ; (1802 : 20.)

7. végrendeleteiket, ha sajátkezüleg irták és aláírták, tanuk által felolvastatni nem tartoztak, vagy is zárt végrendeletet tehettek ; (1840 : XIV.)

8. a kir. városi polgárok személydíja egyenlő a köznemesekével (III : 9.), — t. i. a vérdíj 200 frt. élődíj 100 frt., s özvegyeik törvényes hitbére 200 frt. (1840 : XXII. 85. §. b.)

Egyébiránt azon kir. városi polgárok, kik a megyében, jobbágyföldeket birtak, nemcsak a törvényes szolgálókat teljesíteni, hanem vétségeik esetében a földesur biráskodását is elismerni tartoztak. (III : 18. 19. 1498 : 38., 41. 1514 : 51. 1518 : 27.)

¹⁾ Ezen §-ban 1, 2. és 3. alatt foglalt tehermentesség az 1848 : VIII. tcz-ben a köztelherviselésnek minden honlakosra különbség nélkül lett kiterjesztése által megszüntetett.

²⁾ A szabad kir. városok, háramlási jogot a polgárok hagyatékában jövőre nem gyakorolhatnak : minden hagyaték, mely törvény vagy végrendelet szerint egyéb örököst nem illet, az orszb. szab. I. 18. §-sa folytán a szent korona ügyvédére száll.

102. §. A jász-kunkerületi polgárok.

A jász-kunok földesuri s megyei hatóságtól függetlenül, eleitől fogva szabad kerületet képeztek. ¹⁾ A jászok, továbbá a nagy- és kiskunok ismét külön kerülettel bírnak, melyek együttvéve a hármaskerületet képezik. Ezen kerületek szabadalmi az 1745. évi máj. 6-kán kelt kir. oklevél szerint következők:

1. a három szabad kerület lakosait, az ellenök indított perekben az országnak semminemű egyházi vagy polgári bírósága, az ország nádorán, mint a jász-kunok bíróján, és saját kapitányaikon vagy bíróságukon kívül maga elé nem állíthatta, s el nem ítéltette, — kivételt a szentszék illetősége, a katonai ügyek s azon eset képezvén, ha a szabad kerületek valamely lakosa, idegen területen, ingatlan javakat birt, vagy büntett elkövetése alkalmával a tett helyén elfogatott;

2. a jászok és kunok az ország határain belől, saját személyöktől s áruiktól réven és vámon nem fizettek, de

¹⁾ A jász-kunok különböző időkben költöztek be honunkba, s bár hitben, szokásokban és nyelvben magyarok lettek, nevöket lakhelyök határait s kiváltságaikat maiglan fentartották.

Első letelepülés 1089. év táján sz. László királyunk alatt történt, a midőn Lászlónak Horvátországban távolléte alatt nagyszámu kuncsapatok törtek be és pusztítottak az országban; ezeket László a Temesnél legyőzte, nagy részint foglyokká tette, — majd a keresztyén vallás felvételére, s polgárosultabb életmód követésére ajánlkozván, a Tisza és Zagyva közt megtelepítette. Ezekből származtak a mai jászok.

Második bevándorlás II. István uralkodása alatt 1122—1129. év táján történt, azon kunok közül, kik a Besenyők társaságában Komnenus János keleti császár ellen csatát vesztvé, Bolgárországból menekülni kénytelenítették. Ezeket István király a mai Kiskunságban telepítette meg.

Harmadik tömeges beköltözés IV. Béla alatt 1239. évben azon negyvenezer kuncsaládé volt, mely a rabló tatárok elől magyar földre és korona alá menekült, s telephelyül a mai Nagykunságot nyerte.

A jász-kunok, letelepedésöktől fogva folytonosan külön kerületet képeztek, a megyei s egyéb hatóságok alul, egyenlően a szabad kir. városokkal, függetlenek voltak.

királyi harminczadot a kivitt vagy behozott czikkektől fizetniök kellett ¹⁾;

3. adóssági vagy egyéb követelések miatt, a mennyiben a kerületen kívül fekvő vagyont nem birtak, egyedül saját bíráik előtt vonathattak perbe; ennélfogva idegen hatóság által sem meg nem idéztethettek, sem annyival kevésbé le nem tartóztathattak;

4. a fő- vagy nádori kapitány kinevezése az ország nádorát illette; ennek előlülése alatt azonban kapitányokat, — kerületi s városi bírákat és tisztviselőket pedig maguk, szabadon választottak;

5. földjeiknek s községeiknek, melyeket a sérvitézek pesti laktanyájától megváltottak ²⁾, szabad s független tulajdonosai lettek;

6. a kerületeknek s egyes városoknak megengedettett, hogy idegeneket, kik azonban földesurhoz kötelezve nem

¹⁾ Az 1836: XXXIII. tcz. azon rendelete, mely a szabad kir. városok polgárait, ha mindjárt kereskedést vagy mesteriséget gyakorolnának is, a helypénz fizetés alul felmentette: — az 1840: XXVIII. tcz.-ben a jászkunkerületek birtokos lakóira is kiterjesztetett. Mindezen kiváltságok a közteher viselésnek a hon minden lakóira, különbség nélkül lett kiterjesztésével (1848: VIII. tcz.) megszüntettek.

²⁾ I. Leopold 1702. évben az egész kerületet eladta 500,000 ftért, a német vitézi rendnek. Minthogy a kerület koronajószág volt, s a koronajavak, hazai törvényeink szerint elidegeníthetlenség: az ország rendei a történt eladás ellen óvást tenni el nem mulasztották; sőt az 1712. évben összeült országos választmány a történt elárusítást érvénytelennek nyilvánította. Ennek következtében a német vitézi rend a vételtől elállott, az 1715. évi országgyűlés pedig elhatározta, hogy a vételár felerészben a királyi kincstár, s felerészben az országos pénztár által, a német vitézi rendnek, három év alatt visszatéríttessék. Hogy pedig a visszaváltás annál hamarabb végbe menjen, az összeget a hadastyánok pesti kórháza előlegezte, s így a jász-kun kerületek ez utóbbinak zálogbirtoka lőnek. Majd 1745.-évben a jászkunok letévén a zálogösszeget, saját függetlenségöket, s teljes birtokjogukat visszaszerezték. Azok már, ki a zálogösszeg kifizetéséhez tettelegesen hozzájárultak, valamint azoknak utódai, maiglan is redemptusoknak hivatnak, s ingatlanok vételénél más egyebek felett vételőjoggal bírnak. (1848: XXV. 15. §.)

voltak, maguk közé befogadván, a közterhek aránylagos viselésére szoríthatóknak, de a szökevény jobbágyokat a földesurnak kérelmére kiszolgáltatni tartoztak ¹⁾);

7. a jász-kun kerületek lakói, kerületeiknek fentebb mondott kiváltságaira s előjogaira nézve, egymás között egyenlők voltak;

8. a szabad kerületekben fekvő r. kath. egyházközségeknek jogukban állt, valamely általuk választott alkalmas egyént lelkészül ajánlani; — s azt, vagy általában a ki nevezettet tisztelettel fogadni, s illetményeit pontosan kiszolgáltatni tartoztak;

9. saját területök határain belől vérbírói hatalommal is felruháztatván, minden elkövetett büntettek felett jogérvényesen ítéltettek; végre

10. kiváltságaikra, s előjogaikra nézve a nádor törvényes oltalma²⁾, a hazát közösen illető ügyekre nézve pedig a magyar kir. helytartótanács rendelkezése alá helyeztetek.

11. Később ugyancsak Mária Terézia, 1751-évi october 5-kén egy 24 cikkelyből álló szabályzatot adott ki a jász-kunok részére, melyben leginkább a birói illetőség foglaltatik. Ezen szabályzat az 1751: 25. tczben országgyűlésileg is megerősített ³⁾.

12. Az 1791: 29. tcz. által a jászkunok az országrendei közé felvétetvén, az országgyűlésen ülési s szava-

¹⁾ A midőn még az örökös jobbágyság fennállott, s a költözni akaró jobbágy, földesurától a távozásra engedélyt nem nyerhetett: törvényileg tiltva volt a szökevény jobbágyokat befogadni, annyival inkább, felszólítás után is visszatartóztatni. Az 1635: 51. tcz. azokra, kik a szökevény jobbágyokat, az illető földesur, vagy hatóságának megkeresésére kiadni vonakodtak: 300 magyar forintnyi pénzberságot határozott. Ezen rendelet hatálya az 1638: 67. tczben a jászkunokra is kiterjesztetett. (Lásd 1655: 44.)

²⁾ Mikép szűnt meg a nádornak előbb gyakorolt felügyeleti joga a jászkunok kerületére nézve, az 1848-évi törvényhozásban: fenebb a 81. §-ban említettet.

³⁾ Ezen birói illetőségi szabályok, a szabad kerület autonomiájához képest némi eltérést engedtek a jász-kunoknak azon általános jogelvektől, melyek a törvénykezési eljárásban, egyebekre nézve fenállanak. (Lásd Ökröss törv. eljárás Pest, 1862.)

zati jogot nyertek, s két követ által az alsó táblán képviseltettek.

13. Az 1836: XXII. tczben rendeltetett, hogy a jászkunkerületek a hazai bíróságokkal és a többi hatóságokkal folytatandó levelezéseiket és közléseiket a kerületek neve aláírásával és bold. Mária Terézia királynő által 1746-évben adott hiteles pecsétjük alatt gyakorolhassák; ugy viszont a hazai bíróságok és a többi hatóságok intézményeiket és levelezéseiket közvetlenül a kerületek czime alatt, magukhoz a kerületekhez utasítsák.

14. A jászkunok személydíja az 1800-évben alkotott szabályokban van megállapítva, és pedig a vérdíj 50, s az élődíj 25 frnyi összegben.

103. §. Jász-kunkerületek az 1848-évi törvényhozás szerint.

Az 1848-évi törvényhozás, valamint a szabad kir. városok, ugy a jászkunok szabadalmait is, melyek a megelőző §-ban közöltettek — érintetlenül hagyta, s csak annyiban módosítá, a mennyiben a módosítást részint az előjogok korlátozása, részint a közteherviselés, részint az általános népképviseleti rendszer a törvényhozásban — mulhatlanul megkivánták. Igy az 1635: 75. tcz., melynélfogva a jászkun kerületek hatósága alul az ezek területén lakó nemesek kivételt képeztek, hatályon kívül lépett; az 1848: VIII. tcz. a közteherviselést Magyarország s a kapcsolt részek valamennyi lakosaira különbség nélkül kiterjesztette; az 1848: V. tcz. 5. §-sa szerint, a jászkun-kerületek a képviselők táblájához 4 követet küldenek. Az 1848-évi törvényhozás további intézkedései a tisztikar választására, és a közgyűlésekre, illetőleg közigazgatásra vonatkoznak.

104. §. Tisztikar választása a jászkun-kerületeknél.

Az 1848: XXV. tcz. ideiglenesen, míg a törvény a jászkun-kerület belszerkezetéről részletesen intézkednék, a kerületi tisztviselők és közgyűlési képviselők választására nézve következőket rendeli:

A kerületi tisztviselőket ugyanazok választják, kik az

országgyűlési követeket fogják az V. tcz. szerint (lásd f. 51. §.) választani. (1848: XXV. 1. §.)

A közgyűlési képviselőket a községi választók választandják, egyedül a községi képviselők közül. (2. §.)

Közgyűlési képviselő, minden jászkun község részéről négy választatik. (3. §.)

Kerületi tisztviselők kijelölés mellett, a kerületi képviselőtestület tagjai kijelölés nélkül választatnak. (4. §.)

A kijelölendők névsorának elkészítése végett a tisztujitást megelőző közgyűlés által hat tagból álló küldöttség fog választatni, mely a nádori főkapitánynyal szótöbbség szerint intézkedendik. (5. §.)

Ezen törvény kihirdetése után a nádori főkapitány az eddigi szokott alakban azonnal közgyűlést hirdet, és e közgyűlés által küldöttségek fognak neveztetni, a kerületi választók összeírása végett, továbbá intézkedés tételik a községi választóknak ugyanezek által leendő összeírása, a községbeli előljárók és képviselők megválasztása, úgy szintén a kerületi képviselőtestület megválasztása iránt. (6. §.)

Miután minden községben a helybeli választások, és a kerületi képviselőtestület tagjainak választása megtörtént, a nádori főkapitány ez iránt értesülvén, kerületi tisztujitószekeket, és ezt megelőzőleg közgyűlést hirdet, mely közgyűlésre a jelen törvény szerint megválasztott kerületi képviselőtestület tagjai is meghivandók. (7. §.)

E közgyűlésben a tisztujitás tartása tekintetéből szükséges intézkedések megtételnek, a szavazatok összedesésére küldöttség választatik; az eddigi tisztviselők pedig hivatalaikról lemondván, a tisztujitás idejére csendbizont, tiszti ügyészt és jegyzöt, a nádori főkapitány helyettesit. (8. §.)

Mind a képviselők, mint a tisztviselők választására a szavazás titkosan történik. (9. §.)

105. §. Közgyűlések és közigazgatás.

A közgyűléseknek elnöke a nádori főkapitány, ennek akadályozása esetében az alkapitány, — tagjai a kerületi tisztviselők, és kerületi képviselők, ezeken kívül minden

külön községből a főbíró és főjegyző, személyenkinti egyes szavazattal. (1848 : XXV. 10. §.)

A közgyűlés ülései nyilvánosak. (11. §.)

A csendet fentartani az elnök kötelessége, és ennek rendelkezése alatt a nemzeti őrsereg vigyáz fel. (12. §.)

Közgyűlés tartatik minden évnegyedben egyszer; tartathatik gyakrabban is a körülményekhez képest, ha vagy maga a közgyűlés előre megrendeli, vagy az elnökkapitány szükségesnek látja. (13. §.)

Míg a törvény a közigazgatás alakításáról részletesen intézkedend, a közigazgatás formái és módja, azon változásokon kívül, melyek a jelen törvénytől fogva szükségesek, az eddigi gyakorlat szerint meghagyatik. (14. §.)

A redemptióból eredő magánjogi viszonyok, és haszonvételek, a törvény további rendeleteig ezennel világosan fentartatnak. (15. §.)

106. §. Hajdukerületi polgárok.

A hajduk ¹⁾ szabadalma abban áll, hogy városaik külön kerületet képeznek, mely az 1791 : 29. tczikknél fogva a negyedik rendbe felvétetvén, az országgyűlés alsó házában két követ által volt képviselve; továbbá a megyei s egyéb hatóságok alul függetlenül, mind a kormányzat, mind az igazságszolgáltatás ügyeiben saját maguk által választott biráiktól függenek, melyek, mint hajdan katonai hatóság, a hajdukerületben lakó nemesek fölött

¹⁾ A hajduk e nevöket harezias szolgálatuk alkalmából nyerték, s Bocskay István katonáitól származnak, kik — számszerint 9254 — a szabad vallásgyakorlat kivívásában nem csekély érdemet, vezéröktől pedig nemességet szereztek. Kiváltságaik 1605 : dec. 10-ikével kezdődnek, mely napon Bocskay szabadalomlevelöket aláírta, s valamennyiöket teljes tulajdonjoggal s személyes nemességgel felruházta. Ezen szabadalmakban — területi önállóság, megyei hatóság aluli mentesség, közügyeiknek független kormányzata, igazságszolgáltatás saját biráik által, külön tiszti kar és tisztválasztás — II. Mátyás, II. Ferdinand, I. Leopold és III. Károly által is megerősítették, de személyenkint, nemeseknek soha el nem ismertettek.

1848. előtt is ítélték. A hajduk a nemesi felkelésen lovasok állítása és pénzsegély által vettek részt. (1805 : 1. 1808 : 2.)

107. §. Hajdukerület az újabb törvényhozás szerint.

Az 1848-ik évi törvényhozás a hajdukerület jogviszonyaira is csak annyiban volt hatással, amennyire a fentebb kifejtett jogelvek szükségessé tették. Területi önállóság, egyenlően a megyékkal; birói illetőség, a személyek különbségére tekintet nélkül, s két követ küldése az alsó táblához, a népképviselőt alapján. Az orszb. szabályelvek úgy a jász-kun-, mint a hajdukerületi bíróságokat is, előbbi szerkezetökben és hatályukban, visszaállíták (orsz. szab. I. 26. §.). Az 1848-ik évi törvények a tisztikar választása, ugyszintén a közgyűlések és közigazgatás körül, a népképviselőt szellemében, a hajdukerületre nézve is intézkedtek.

108. §. Tisztikar választása a hajdukerületben.

Az 1848-ik évi törvényhozás ideiglenesen, míg a törvény a hajdukerület belsejéről részletesen intézkedik, a kerületi tisztviselők és közgyűlési képviselők választására nézve következőket rendel:

A kerületi tisztviselőket ugyanazok választják, kik az országgyűlési követeket fogják az V. tcz. szerint (lásd f. 51. §.) választani. (1848 : XXVI. 1. §.)

A kerületi és városi tisztviselők kijelölés mellett, a városi képviselői testületek tagjai pedig kijelölés nélkül választatnak. (2. §.)

A kijelölendők névsorának elkészítése végett a tisztújítást megelőző közgyűlés által hat tagból álló választmány fog választatni, mely a főkapitánynyal szótöbbség szerint intézkedik. (3. §.)

Ezen törvény kihirdetése után azonnal a főkapitány az eddigi szokott alakban közgyűlést hirdet, és e közgyűlés által küldöttségek fognak neveztetni a kerületi választók összeírása végett; továbbá intézkedés tétetik a városi

választóknak ugyanezek által leendő összeírása, a városi tisztviselők és képviselők megválasztása iránt. (4. §.)

Miután minden városokban a helybeli tisztviselők, és a képviselőtestület tagjainak választása megtörtént, a főkapitány eziránt értesülvén, kerületi tisztujító széket, és ezt megelőzőleg közgyűlést hirdet, mely közgyűlésre a jelen törvény szerint megválasztott városi helybeli képviselőtestület tagjai is meghivandók. (5. §.)

E közgyűlésben a tisztujítás tartása tekintetéből szükséges intézkedések megtétnek, a szavazatok összedesére küldöttség választatik, az eddigi tisztviselők pedig hivatalaikról lemondván, a tisztujítás idejére csendbistost, tiszti ügyészt és jegyzőt a főkapitány helyettesít. (6. §.)

Mind a képviselők, mind a tisztviselők választására a szavazás titkosan történik. (7. §.)

109. §. Közgyűlések és közigazgatás.

A közgyűléseknek elnöke a főkapitány, ennek akadályozása esetében az alkaptány, tagjai a kerületi tisztviselők és városi képviselők, ezeken kívül minden külön városokból a főhadnagy és főjegyző, személyenkinti egyes szavazattal. (1848: XXVI. 8. §.)

A közgyűlés ülései nyilvánosak. (9. §.)

A csendet fentartani az elnök kötelessége, s ennek rendelkezése alatt a nemzeti őrsereg vigyáz fel (10. §.)

Közgyűlés tartatik minden évnegyedben; tartathatik gyakrabban is, a körülményekhez képest, ha vagy maga a közgyűlés előre megrendeli, vagy az elnökkapitány szükségesnek látja. (11. §.)

Míg a törvény a közigazgatás alakításáról részletesen intézkedend, a közigazgatás formája és módja, azon változásokon kívül, melyek a jelen törvélynél fogva szükségesek, az eddigi gyakorlat szerint meghagyatik. (12. §.)

Az adományból eredő magánjogi viszonyok és haszonvételek a törvény további rendeleteig ezennel világosan fentartatnak. (13. §.)

A hajdukerületben jelenleg működő királyi biztosság, és egyéb a hajdukerület belszerkezetére, illetőleg a hajdu-

kerületi lakosok közötti személyes álladalmi viszonyokra vonatkozó eddig kibocsátott, s e törvénnyel ellenkező kormányrendeletek ezennel megszüntetnek. (14. §.)

110. §. Fiume és Buccari szabad tengerkereskedési kerületek.

A két kerületek külön két törvényhatóságot képeznek; mint ilyenek, törvényhatósági beldolgaikat egymástól függetlenül intézik; — az ország többi törvényhatóságaival, valamint kormányával és főtörvényszékeivel közvetlenül leveleznek, s mint más törvényhatóságok, beldolgaikra nézve a törvény határai között felsőbb felügyelés alatt szabályokat alkotnak. (1848: XXVII. 1. §.)

A kerületek törvényhatósága alá büntető, rendőri, és magánjogi tekintetben, alá vannak vetve minden a kerületek határain belül létező egyének és javak, különbség nélkül, kivéve a szolgálatban álló katonákat, azonban csak szorosán vett személyes s bünvádi keresetekre, és szolgálati vétségeikre nézve, továbbá a váltó, kereskedési és tengerügyelői, tanácsbirósági illetőségéhez tartozó ügyeket és személyeket. (2. §.)

Mind Fiume-, mind Buccari kerületben törvényhatósági főtisztviselő az alkapitány, ki egyszersmind rendes elnöke a közgyűlésnek és kapitánysági törvényszéknek is. Az alkapitány akadályozása esetében helyette a kapitánysági törvényszék legidősb tagja elnököl. Mindenik kerületnek külön alkapitánya van, kit Ő felsége nevez. (3. §.)

A szóbeli bíróságot illetőleg az 1836: XX. és 1840: XI. tezikkek e kerületekre is kiterjesztetnek. A közgyűlés által választandó két kerületi bíró és törvényszéki főjegyző fogják szóbeli perekben a bírói széket együtt képezni. (4. §.)

111. §. Patriciusok.

A jelenleg létező patriciuscsaládok czimeiket megtartják; az eddigi kinevezett patricius-tanácsnokok, a közgyűlésben a képviselőkkel együtt résztvesznek, és általá-

ban minden képviselői jogokkal bírnak: jövőben mindazonáltal patricius-tanácsnokot nevezni nem lehet. (1848: XXVII. 5. §.)

112. §. Választók.

A két kerületben választók: a községnek mindazon tagjai, kik a szabad királyi városokról szóló XXIII. törvényczikkben a hasonló népességű szabad királyi városokra nézve megállapított képességgel bírnak, továbbá a patricius-tanácsnokok, bár a szükséges értéki képességgel nem bírnak is, végre a hajóskapitányok és hajós irnokok. (1848: XXVII. 6. §.)

A választási jogot senkitől, ki a 6. §-ban említett értéki képességgel bír, megtagadni vagy elvenni semmi szín alatt nem lehet. (7. §.)

A 6. §-ban említett választók a kerületi bírákat és képviselőket fogják választani, a kerületi tisztujtó székeken. (8. §.)

A választási jogot gyakorolni csak személyesen lehet. (9. §.)

113. §. A tenger melléki főkormányzó.

A tenger melléki főkormányzó, mint a két kerületeknek közös főkapitányuk, elnöke a kerületekben a tisztujtó székeknek, és a követválasztási gyűléseknek; elnöke továbbá a helybeli királyi kormányzéknek, — és a kerületeknek mint törvényhatóságoknak közvetlen közigazgatásán kívül, minden egyéb hivatalos köre épségben megtartatik. (1848: XXVII. 10. §.)

114. §. Képviselőt.

A képviselők a patricius-tanácsnokokkal és tisztviselőkkel együtt a kerületi közgyűlésekben tanácskozó és határozó szavazattal bírnak, de különválva gyűlést nem tarthatnak. (1848: XXVII. 11. §.)

Az alatt, míg a törvény másképp rendelkezend, képviselőül a kerület bármely letelepedett lakosai megválaszthatók. (12. §.)

A képviselők száma annyi leend, mennyi a szabad királyi városokról szóló XXIII. czikkben, a hasonló népességű kir. városokra nézve megállapított. (13. §.)

A képviselők kijelölés nélkül választatnak. (14. §.)

A kerületi bírák a kijelölendők közül választatnak. (15. §.)

Minden választás titkos szavazás által történik. (16. §.)

115. §. A választások megtartása.

A jelen törvény kihirdetése után, a tengeremelléki kormányzó az eddigi szokott alakban mindenik kerületben külön tartandó közgyűlést hirdet, melyben intézkedések tételnek a választók összeírása, és a választás helye és ideje körül. (1848: XXVII. 17. §.)

Ugyanezen gyűlésben tételik intézkedés a képviselők választása iránt is, e tekintetben különösen a szavazatok összeszedése, és a választóknak kerületekrei felosztása iránt. (18. §.)

A választás napján szintén közgyűlés tartatik, melyben az eddigi kerületi bírák hivatalaikról lemondván, a gyűlés tagjai által, a választók közül, legalább tiz tagból alakítandó bizotmány választatik a kijelölés fölötti intézkedésre. (19. §.)

A kijelölés — a kijelölő választmány és a kormányzó által szótöbbséggel állapítottatik meg. (20. §.)

Azalatt, míg a törvény máskép rendelkezend, e törvény szerint csak a kerületi bírák, illetőleg képviselők választatnak, és három évről három évre újítatnak; a képviselők helyei csak új választás által, a rendes időszaki választások alkalmával tölthetnek be; ellenben ha a tisztviselők soraiban üresség időközben támad, ily tisztviselők helyett a közgyűlés által ajánlandók közül ideiglenesen a tengeremelléki kormányzó, — mint a két kerületnek főkapitánya, helyettesít. (21. §.)

Az igazgatósági bírák a közigazgatásnak külön szakaira külön választatnak. (22. §.)

A kerületi bírák megválasztása után a képviselők választatnak meg. (23. §.)

116. §. Tanács és közgyűlések.

A tanács és közgyűlésnek hatósága azalatt, míg a törvény a közigazgatásnak mikénti elrendezése iránt részletesen intézkedik, jelen állapotában megtartatik. (1848 : XXVII. 24. §.) Mind a közgyűlésnek, mind a tanácsnak ülései nyilvánosak. (25. §.) Az ülésekben a hallgatóságnak a tanácskozásokat megháborítani nem szabad. A csendet fentartani az elnök kötelessége, és az ülésben különösen e czélból a tanács által választandó csendtisztok vezérlete alatt a nemzeti őrsereg ügyel. (26. §.) A közgyűlés elnöke az alkapitány, akadályozása esetében a kapitánysági törvényszék legidősb tagja; tagjai a tisztviselők, patriciustanácsnokok, és képviselők, személy szerinti egyenlő szavazattal. (27. §.) Közgyűlés tartatik minden hónapban legalább egyszer; lehet ezenkívül többször is, valamennyiszer a közgyűlés előre megrendeli, vagy a tanács, s illetőleg alkapitány -- sürgető körülmények miatt szükségesnek tartja. (28. §.) A katonaaállításról ezen kerületek, kikötői minőségöknél fogva, a tengeri kereskedés és hajókázás felvirágzása tekintetéből, felmentetnek, — és e részbeni kiváltságos szabadságaik törvényileg megerősítetnek. (29. §.)

117. §. A XVI. Szepesi városok kerülete.

Ezen szabad kerület Szepesmegyében fekszik. Eredetileg 24 községből állott, s már a XI. században jelentékeny szabadalmakkal bírt. Zsigmond király 1412. évben tizenhárom e szabad városokból, Lublyó, Podolin, és Gnezda kamarai községekkel együtt, sógorának, Jagelló lengyel királynak elzálogított, s ezzel a szepesi kerületei kétfelé osztotta. Azon rész, mely a magyarkorona alatt maradt, szabadalmait apránként elvesztette, s a megyébe bekebelezetett; az elzálogított tizenhat város pedig szabadságát a lengyel uralom alatt is megtartotta; s midőn Mária Terézia alatt 1772. évben, Lengyelország felosztása alkalmával magyar kézre ismét visszakerült, régi szabadsalmaiban újból megerősítetett. A kerület, kiváltságos helyzeténél fogva a megyétől független, egy kir. admini-

strator és tartományi gróf kormányzása alatt saját tiszti karral bir, mely hatósági jogait mind a közigazgatás, mind az igazságszolgáltatás körében önállólag gyakorolja.

118. §. Egyéb szabad kerületek.

Az említetteken kívül voltak még némely kisebb kerületek, melyek a megyék városaitól és községeitől vagy bizonyos különbirói testületre, vagy a korábban fennállott uriszékek alóli mentességre nézve tértek el, s melyek ez utóbbi eltörlésével s a voltjobbágyok egyenjogusításával kiváltságos terület lenni megszűntek. Ilyenek voltak:

1. Bars, Hont és Zólyommegyék városai, — Körmöcz, Selmeç, Zólyom, Baka-bánya, Új-bánya, Béla-bánya és Libet, számszerint heten, melyek a polgári ügyeket a körmöczi bíró elnöklete alatt a hét város küldötteiből alakult közös törvényszékre, s innen a személynökhöz felebezték.

2. Tiszai kerület Bácsmegyében, mely következő tiz városból állott: Martonos, Ó-Kanizsa, Zenta, Osztrova, Mohol, Petrovoszelo, Ó-Becse, Szent-Tamás, Turja és Földvár. (1791: 7.) Szabadalmaik I. Ferencznek 1800. évi mart. 14-kén kiadott kir. adományából erednek.

3. Nagy-Kikindai kerület Torontálmegyében; birói hatósága a csödügyekre nézve a legujabb törvényhozás által is fennhagyatott. (orszb. szab. IV. 1. 1844: VII. 1. §.)¹⁾

119. §. Szabad városok.

A szabad királyi városokon és szabad kerületeken kívül megemlítendők még azon szabad községek, melyek 1848. év előtt uri hatóságot nem ismertek, vagy legalább attól csupán az urbéri viszonyokra nézve függöttek, közügyeiket pedig a belkormányzat és igazságszolgáltatás

¹⁾ Ezen szabad kerületekhez tartoztak a lándzsás székek is számszerint tizen, Szepesmegyében, melyek lakosai hajdan a király személye körül testőri szolgálatot teljesítettek. A lándzsás székek az 1802: 10. tcz. által a megyéhez csatoltatván, önálló kerület lenni megszűntek.

körében saját biráik által önállólag intézték. Ide tartoztak a koronai városok : Miskolcz, Mező-Kövesd, Keresztes, Diós-Győr stb.; a királyi javak : Holics, Sascsin, Mosou, Ovár; a püspöki városok : Eger, Kalocsa, Csanád, Nagy-Várad, Nyitra, Vác, Veszprém stb., s némely egyes szabad városok, mint Pápa, Gyöngyös, Kanizsa, Tata stb. A mi ezen szabad városokat illeti :

1. a szabad városok rendezett tanácscsal voltak el látva, mely mint tanács, a község ügyeit látta el, s mint törvényszék, a lakosok pereiben első folyamodásilag bírászkodott;

2. azon szabad városok, melyek semminemű urbéri viszonyok által nem korlátoltattak, a felebbezett pereket a megye törvényszékére, egyebek pedig az urizékhez terjesztették; (1723 : 74. 1765 : 29.)¹⁾

3. a szabad városok oly esetekben, midőn jogilag egy személynek voltak tekintendők, — aszerint, amint a földesuri hatalomtól teljesen függetlenek voltak, vagy nem : a nemesi bíróságok, vagy az urizék előtt pereltettek meg. (1638 : 67. 1655 : 43. III : 25. 26.)

Egyébiránt a szabad városok, a nemesség államához községileg sem tartozván; adósságokat, elsőbbség végett be nem tábláztathattak (1723 : 107.)²⁾, nemesi jószágot sem nem szerezhettek, sem nem birtokolhattak (1542 : 33, és I : 4. 1638 : 68. 1715 : 23), s amennyiben még is ily javakat szereztek volna, azokból az ország bármely nemesi által, biróilag kirekesztethettek. (1715 : 23.)

¹⁾ A törvénykezési eljárásra nézve az orszb. szabályok akkép intézkedtek, hogy ily rendezett tanácsu megyei városok törvényszékeitől a felebbezett ügyek summás eljárás szerint a megyei törvényszék, rendes perfolyamban pedig a királyi tábla elé terjesztessenek. (orszb. szab. I. 41. §.)

²⁾ Betáblázások az 1840 : XX. tcz. szerint a megyei közgyűléseken. szabad királyi városok tanácsa, jász-kun városok és a hajdukerületi közgyűlés előtt, a bányavagyonra nézve pedig a bányászti hegymester és jegyző előtt történhetek. (I. §.) A rendezett tanácsu megyei városok maig sem birnak telekkönyvi hatósággal (orsz. szab. I. 146. §.), s a birtokbiróságot ezen városokra nézve is a megyei állandó törvényszék gyakorolja. (orszb. szab. I. 35. §.)

120. §. Szabadosok.

Igy nevezettek azon személyek, kik egyrészt a nemesség államához, vagy valamely királyi és szabad városhoz, vagy kerülethez nem tartoztak ugyan, de másrésztől más — mint urbéri területen laktak, vagy egyébként, tisztes polgári állásuknál fogva a földesuri hatóság alul kivétettek. Az előbbiekhöz számítandók a haszonbérlok, tőzsérek, és főleg a kik anyjok vagy nejük javait, családi viszonynál fogva, de nemesi előjogok nélkül, birtokolták; az utóbbiakat az ügyvédek, orvosok, mérnökök stb. tették, s ezek közé a görög egyesült papok fiai is, törvénytől fogva (1723 : 69.) tartoztak. A szabadosok jogviszonyai következőkben állottak :

1. oly szabadosok, kik nemes anyától származtak, az az anyától öröklött javakat, birtokukban jogosan megtarthatták; (I : 113. 1659 : 70. 1687 : 18.)

2. nemesi javakat azonban nem szerezhettek, s a nemesi szeretteknek birtokából bármely nemes által kiüthetettek; (1715 : 23.)

3. sőt oly jószágot is, melyet az anya, vagy ennek halála után öök, mint örökösök eladtak, erőltetési per után vissza nem követelhettek, — míg a zálogbirtokot, hasonló körülmények között érvényesen visszaválthatták;

4. oly szabadosok, kik az anya vagy nő birtokában lakván, erőszakossági vétséget követtek el : elmarasztalásuk esetében, egyenlően a nemesekkel 100 frtnyi élődij fizetésére köteleztettek (1659 : 70. 1687 : 18.), — míg az ellenében hasonló vétség miatt elmarasztaltak csupán 40 frtot tartoztak fizetni; (847. dt.)

5. a világos örökösödési, zálog- és szerződési pereket általában minden szabadosok, saját felperességök alatt folytathatták;

6. oly szabadosok, kik a megye terheit, egyéb adókkal aránylag viselték, az alispán engedelmé és utlevele nélkül a megye területéről el nem költözhettek; (1723 : 60.)

7. szabadosok, kik földesuri telkeken laktak, mind a birói illetőségre nézve egyenlő tekintet alá jöttek a jobbágyokkal, —

a többi szabadosok, szokásnál fogva csupán a nemesi bíróságok előtt voltak megperelhetők;

8. szabadosok után, végrendelet s törvényes örökösök hiánya esetében, minden szerzett és ingó javakban a királyi ügyész örökösödött. ¹⁾

121. §. Megyei polgárok.

E disz-s név illeti azon megyei lakosokat, kik előbbi törvényeink szerint urasági földet és azzal összeköttetésben álló jogokat csupán használati, de örök joggal birtokoltak, s ezért a földesurnak a természetényekből aránylagos részt adni, bért fizetni és munkálatokat teljesíteni tartoztak.

Ezen meghatározás már előre is gyanítani engedi, mikép a néposztály, melynek jogviszonyait taglalandók vagyunk, mind vagyonára, mind személyére nézve idegen hatalom által korlátoltatott, s hogy e korlátozás az elnyomottnak mind anyagi helyzetére zsibbasztólag, mind emberméltóságára lealázólag hatott, s hogy végre az elnyomott néposztály a hatalmasabbak önkényének szolgálván martalékul, sok viszontagságot, sok nyomot szenvedett át, míg önjoguvá, míg részesévé lön azon isteni eredetű jogoknak, melyeket az ember „szabadság“ név alatt imád, s míg kivetközvén a rablét békőiből, a polgárok sorába felemelkedett. ²⁾ De ez önjoguakká lett személyeknek, kik a honpolgárok legnagyobb részét képezik, külön fejezetet szentelendünk.

¹⁾ Mikép módosultak ezen jogositványok az újabb törvényhozás, jelesül az 1848. évi országgyűlés s az orszb. szabályelvek rendeletei folytán : az eddig mondottakból könnyen átérthető.

²⁾ multum ille et terris jactatus et alto
Vi superum
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem.

(Aeneis. L. I.)

III. FEJEZET.

V o l t j o b b á g y o k .

122. §. Á t a l á n o s t á j é k o z á s .

Mindazon honpolgárok, kik az eddig előszámlált osztályokhoz nem tartoztak, 1848. év előtt egy közös néven jobbágyoknak ¹⁾ neveztettek, s kétfélék voltak, t. i. szoros értelemben vett jobbágyok és zsellérek. Jobbágy szorosabb értelemben oly urihatalom alatt álló személy, kinek belső és külső illetménye, vagyis háza (házhelye) és szántóföldje van; és zsellér, ki földbeli illetménnyel nem bir. A zsellér ismét házas, kinek belső illetősége, vagyis háza (házhelye) van, és házatlan zsellér ²⁾.

A volt jobbágyok helyzete s jogviszonyai fokozatos művei voltak az időnek, és a törvények, a történelemben, honnan fejlődésüket vették — nagyobbbrészt visszatertek. De az 1848. évi törvényhozás, mely a voltjobbágyokat a a testvériség és jogegyenlőség nevében első, üdvözölte, nem rombolva jött, hogy szabadalmakat erőszakoljon ki és tulajdont tegyen semmivé : a nemzet böles nyugalmá-

¹⁾ A „jobbágy“ szót némelyek innen : „jobb adj“ (azaz inkább otthon maradni és adózni, mint katonáskodni), — mások pedig a „jobbéd“ szótól származtatják, mely utóbbi, héber nyelven szolgát jelent. Régiebb törvényeinkben a főurak is jobbágyoknak (jobbationes regis) hivatnak, de ez utóbbi elnevezés kétségtelenül a „jobb ág“, vagy „jobb ágy“ szavakból vette eredetét.

²⁾ A jobbágyoktól és zsellérektől, kiket most már közös néven voltjobbágyoknak fogunk nevezni, különböztek hajdan a taxások, kik szintén nem voltak ugyan teljes tulajdonosai az általuk mívelt földeknek, és a földesurnak az urbéri törvényekhez képest bizonyos bért (taxa) fizetni s szolgáltatásokat teljesíteni tartoztak; de szerződészerű viszonyaikat a földesurral, tetszés szerint felbonthatták, s a teljesítendőket teljesítése után szabadon költözhetek. (1723 : 60.)

nak s tökéletes jogérzületének volt az legfényesb tanujele, mely míg egyik félnek mindent megadott, a másik féltől nem vett el semmit, s míg a voltjobbágyot személyi szabadságához s a teljes tulajdonhoz juttatta, a voltföldesurnak illő kárpótlást s elégtételt biztosított.

Egyébiránt az 1848. évi törvényhozás utait a megelőző országgyűlések már nagy mértékben előkészítették. Az 1840 : VII. tcz. 9. §-a megengedte, hogy akár egyes jobbágyok, akár egész községek, mindennemű tartozásaikat, örökidőre megválthassák, — az uri hatóság azonban sértetlen hagyatván. Másrésről az 1848. évi törvényekben a mű teljesen befejezve nem lett; némely átmeneti intézkedések csak később következtek be; sőt maiglan is állnak még fenn egyes jogviszonyok, melyek a megszüntetett urbéri kapcsolatra einlékeztetnek. A voltjobbágyok jelenlegi jogállapotának ismeretéhez ennélfogva azok előbbi helyzete s a fennállott urbéri viszonyok áttekintése mulhatlanul megkívántatik.

123. §. Történeti fejlődések.

A történelem felosztását azon mozzanatok képezik, melyek a voltjobbágyokat a sanyaru szolgaságból szabadabb üdületre, majd a törvények jótékony védelme alá, s végre az alkotmány sáncaiba vezették. E történetileg és jogilag egyiránt nevezetes mozzanatok négy korszakot különböztetnek meg a voltjobbágyok történetében; az első korszak Mária Terézia urbéri szabályozásaig, második az 1836. évi országgyűlésig terjed; a harmadik korszak az 1836. és 1840. évi törvényeket foglalja magában, végre a negyedik korszak, megnyitvatva az 1848. évi törvényhozás által, a jelen viszonyokat ismerteti.

124. §. A voltjobbágyok helyzete az urbéri szabályzat behozata előtt.

Öseink a katonáskodástól feltételezván szabadságukat s előjogaikat), honfoglaló s duló csatákon kívül egyébbel

1) Nullis quaestuariis aut vulgaribus artibus dediti, sola militia nobilitatem definiverunt. (Verbőczy : előb.)

alig foglalkoztak, a béke rövid idejét pedig fegyvergyakorlatokkal s vadászattal töltötték be. Vagyonuk a meghódított és felosztott földekből ¹⁾, továbbá gulyákból és ménesekből ²⁾, — és a mely mindezeket ellátta, s a nememes foglalkozásokat teljesíté, nagyszámu szolgálcsapatból állott.

A midőn e hont elfoglalták, az öslakosokat is, kik ipart és földművelést űztek, birtokba vették azon földrészekkel együtt, melyeket a hadi szerencse az új hazából kinekkinek osztályrészüil juttatott; s így alakult csakhamar a honlakosok három osztálya, — az elsőt a katonák, — nemesek —, másikat a rabszolgák, s harmadikat a parasztság, közép osztály a nemesek és szolgák között — képezvén. Később a nemesek száma kevesebbre olvadt, a rabszolgáké és parasztoké ellenben növekedett. Fentebb a 7. §-ban több eset van említve, melyben a nemes személy szabadságát elveszíté; sokan pedig vagyonhiányból és egyéb körülmények nyomása folytán kényszerítettek nemnemesi munkákra, miáltal előjogaikból kivetkőzve, lassankint a parasztság nagy zömébe olvadtak. Idejárult, hogy a kereskedés, ipar és földművelés czéljából számos idegenek költöztek be honunkba, kik a mennyiben a szabad kir. városok és szabad kerületek kiváltságainak részeseivé nem tétettek, a parasztság számát növelték.

Mind a rabszolgák, mind a parasztság általában meggyeztek abban, hogy személyökre s vagyonukra nézve urí hatalom alatt állottak. A szolgák sorsa később lényegesen javult; a keresztyén vallás, s a mindinkább megszilárdult béke szelid neimtoi türhetőbbé tették a rabigát, mig nem apránként a rabszolgaságnak neve is elenyészett.

¹⁾ A magyarok, még mielőtt Etelközt elhagyták, s a honfoglalás nagy munkáját megkezdték volna: megvetették alapját a nemzet alkotmányának, mely a 2. pontban előlegesen megállapítá, hogy a mit közös erővel szerzendenek, abban mindnyájan igazságosan részesüljenek. (Horváth Magyarország tört. I. köt. 21 lap.) Itt alapul a meghódított ország fölosztása, s a nemesség kirekesztő birtokképesége.

²⁾ Comitatur eos animalium magna multitudo, equorum equarumque, item boum ac vaccarum armenta. (Leo sap. Pfahlernél jus georg. IV. lap.)

A szolgák megszűntek tárgy lenni, s a parasztok sorába léptek.

A parasztok — rustici, máskép hospites, — kik régiebb időktől fogva jobbágyoknak nevezettek, a nemesek szolgálatában részint házi foglalkozásokra, részint földművelésre alkalmaztattak. A földművelő parasztok nem birván a földek tulajdoniségével, a nemesektől, kiket a föld tulajdona illetett, s kik innen földesuraknak hivattak — nyertek földeket művelés végett, melyek élvezeteért bizonyos szolgálatokat teljesíteni s bért fizetni tartoztak. Innen az „urbéres“ név, s az urbéri viszonyok eredete.

Volt ugyan, mint fentebb (122. §.) megjegyeztük, egy faja a parasztoknak, kik az urasági földeket időről időre megújítandó szerződés mellett használák, s kik taxásoknak hivattak; de a tulajdonképeni urbéresek, az általuk használatba vett földek birtokában állandóan benmaradtak, azt örököseikre is átruházhatták; sőt e birtokba, — ha azt netán elvesztették, s időközileg a föld, kolostori vagy egyházi javadalommá nem fordított, törvényszerint is visszahelyezendők voltak. (Kálmán : I. 19.)

Miben állottak a szolgálatok, s egyéb feltételek, melyeket a jobbágy, földesurának teljesíteni tartozott : bizonyosan nem tudhatni; — őseink egyszerű életmódja, másrésről a földbirtok kiterjedése s elegendő munkás kezek hiánya után azt kell hinnünk, mikép az urbéri viszonyok, kezdetben legalább, túlterhelők nem voltak. II. Béla a dömösi prépostság részére 1138-évben kiadott adománylevelében elősorolja azon tartozmányokat, melyeket az adományozott ötvenkilencz helység évenként teljesítendő volt, — és ezek összesen a termékek tizedében, továbbá 1522 darab juh, 1522 köböl liszt, 1522 akó sör, 761 kősó kiszolgáltatásában állottak, s mely 761 adózót egyenlő mértékben terhelt; ezenkívül mindenik község évenként 175 akó méhsört, 1000 szál deszkát, 50 malacot, — szűz Margit ünnepére valamennyi község együttvéve 4 hizlalt ökröt, 30 kövér juhot, 30 ludat, 40 tyukot, 20 kősót, — végre a karácsoni és ismét a husvéti ünnepekre 20 ludat, 40 tyukot és 10 kősót adott, — szolgálatukat pedig a kolostor épületének jó karban fentartása és szénakaszálás tették. Ugyancsak II. Béla adományából, a dömösi pré-

postsághoz tartozott öt helység (Udvornik, Vten, Gran, Mathala, Setkelu) együttvéve minden sz. Györgynapon 175 nyestet küldött a földesurnak; továbbá a malaczokból, valamint a községben tartózkodó esztergályosok gyártmányaiból tizedet adott, végre a prépost parancsára vadászati szolgálatot teljesített. ¹⁾

Felette érezhető hiánya volt mindemellett is az urbéri viszonyoknak, hogy a jobbágyok megadóztatását a törvényhozás nem szabályozván, a földesurak önkényének szabad zsákmányul engedte; s a mily arányban növekedett az önkény, a birtokvágy: a jobbágyok helyzete fokonkint annál mélyebb nyomorba süllyedt s elviselhetlenebb lön. Ez önkényt az utolsó Árpád szoritá meg először, — megengedvén, hogy a jobbágyok, ha a földesuri tartozásokat lerótták, szabadon költözhetnek, s más urat választhatnak. (Quilibet rusticus seu jobbagio alicujus nobilis, si voluerit, de possessione domini sui, habita licentia, et justo ac consveto suo terragio persoluto, ad possessionem alterius nobilis, vel alias, quo ei placuerit, cum omnibus suis rebus, libere se causa commorandi, transferre valeat. 1298: 70.)

De ez üdvös törvény, azonkívül, hogy csak Magyarországra nézve volt érvényes, s a kapcsolt részekre ki nem terjesztetett ²⁾, a következő fejedelmek erélytelenségén, s az oligarchák merész hatalmán hajótörést szen-

¹⁾ Az adományozási okirat ide vonatkozó helyei olvashatók Pfahler „jus georgicum regni Hungariae“ czimű jeles munkájában, mely az urbéri viszonyokra, s a voltjobbágyok történetére nézve az 1836. évi törvényhozást megelőző időkből kétségtelenül a legkimerítőbb.

²⁾ A szabad költözködési engedély Zsigmond alatt megújított. „Sanximus praeterea, ut . . . generaliter, quilibet liberae conditionis homines de possessionibus nobilium in ecclesiarum possessiones, et de ecclesiarum possessionibus in nobilium possessiones, temporibus semper successivis, universis, et perpetuis, liberam, tutam et omnimodam, manendi causa et se transferendi habeant facultatem-harum nostrarum litterarum per vigorem.“ (1405: 6.) De ez engedély a drávántuli részekre ki nem terjesztetett. „Jobbagiones autem ultra Draavae fluvium residentes, hujusmodi libertatis privilegio gaudere nolumus, sed potius in suis antiquis consvetudinibus eos decrevimus permanere.“ (u. o. 2. §.)

vedett. Itt egy földesur tartóztatta le a menekülni vágyó jobbágyot; anott egy hatalmasabb, erőszakkal rabolta el azt, ki önkényt lakhelyet és urat változtatni nem akart; s már Nagy-Lajos és Zsigmond ily kihágások fékezéséről törvényileg intézkedni kénytelenítették. (1351: 16. és 1405: 6.) A szabad költözhetést ugyancsak Zsigmond ujlag megengedte; sőt az 1435: 7. tczben, annyiszor a mennyiszor három marca pénzbírságot szabott azon földesurra, ki költözni akaró jobbágyát, az urbéri s egyéb tartozások lerovása után is erőszakkal visszatartóztatta; Ulászló pedig (1504: 16.) a jobbágyok költözése és befo-gadása kérdéseiben határozni a szolgabíró hatalmazván fel, azokat, kik ez eljárás mellőztével jobbágyokat erőszakkal elrabolnak, vagy jogtalanul visszatartóztatnak: 25 nehéz sulyu marca, vagyis 100 aranyforint bírságra itélni határozta.

Nagy-Lajos uralkodását a voltjobbágyok történetében két törvény tette emlékezetessé. Az egyik (1351: 6.) minden urbéri földek és szőlők termékeiből kilenczedet határozott a földesuraknak; a másik (1351: 18.) azon jobbágyokat, kik valamely büntettségben lettek bünösökké, a földesur bíraskodása alá rendeli. Amaz a kilenczedet, utóbbi az uriszék birói hatalmát alapította meg; mindenik egész az 1848-évi törvényhozásig hatályban állott.

Az eddig mondottakból látnivaló, miképen törvényhozás nem mulasztá el a jobbágyok helyzetét s viszonyait oly arányban szabályozni, a mint a kor szelleme kívánta s a körülmények megengedték. De e kevés törvények sem tartattak tiszteletben, — a jobbágyok a törvénytapodó önkény minden átkaival elárasztattak. Elvégre a parasztság türelmet vesztett, s vad hévvel ragadá meg az alkalmat, mely a bilincsbe vert kezeket más, nemesebb célra ugyan, de a legrosszabbul választott időben — felfegyverezte. — Bakacs Tamás esztergomi érsek Rómából, hová X. Leo pápához segélyért fordult — 1514. évben visszatért. Segédhadak és pénz helyett egy pápai bullát hozott magával, melyben a törökök ellen viendő keresztes katonák gyűjtésére, országszerte felhatalmaztatott. A kihirdetés, többek tiltakozása ellenére megtörtént, s a felhívást féltelmes eredmény követte. Munkakerülő, elégtelen parasztok nagy tömegben gyülekeztek Bakacs zászlói alá az

ország minden részeiből, kik csakhamar 40,000 főnyi sereget képeztek, egyes és tömeges felkelők által pedig hovatovább szaporodtak. A közben a keresztes sereg tétlenül vesztegelt, a nemesek udvara és földjei munkaerő nélkül maradtak: a földesurak tehát követelték, hogy jobbágyaik az uri munkákhoz visszatérjenek, az addig honnmaradtakat pedig táborba szállani nem engedték. Most a parasztok, régi boszúból s jövő felszabadulásuk reményében, a török-hadjáratra nyert fegyvereket saját földesuraik — a nemesek ellen fordították, és Dózsa György vezérök alatt irtóháborut folytattak, melyet a legaljasabb büntettek, féktelen düh s vad pusztítás jellemeznek. — A pórlázadás, Zápolya János erdélyi fejedelem segélyével, még azon évben elnyomtatott, de annak következményei még századokig nyomták a parasztokat. A polgárháboru bevégezte után (1514.) Pesten azonnal országgyűlés tartatott, melynek végzeményeit többnyire a felzilált viszonyok helyreállítása, a nemesség biztosítása és kártérítése, valamint a gonosztevők büntetése foglalják el. Így a 4. tcz. az alispánokból, négy szolgabíróból és tizenkét nemesből megyénként biztosságokat állított fel, melyek a nemesek kárát eskü szerint értékesítsék, a megtérítés a vétkeseknek ismert parasztokat terhelvén; a 8. tcz. a legyilkolt nemesek vérdíját rendelte megfizettetni; a 12. tcz. a természetben meglevő zsákmányokat, azok tulajdonosainak visszaszolgáltatni rendeli; a 15. tcz. szerint minden nős, vagy telkes jobbágy, vagy zsellér, tartozott földesurának egy aranyforintot s oly helyeken, hol eddig magasabb összeg volt szokásban, ezen nagyobb összeget fizetni¹⁾; a 16. tcz. szerint minden héten egy napot uri munkában tölteni²⁾; a 17. tcz. szerint minden hónapban egy csirkét adni; a 18. tcz. szerint a föld minden termékeiből és a borból a földesuraknak ki-

¹⁾ Innen származik a füstpénz, melyet egy forintnyi összegben jobbágy és házas zsellér még az 1836: VII. tcz. 1. §-sa szerint is tartozott a földesurnak fizetni. A füstpénz egyéb jobbágyi tartozásokkal együtt az 1848: IX. tcz. által töröltetett el.

²⁾ Az uri szolgálat e neme is egész 1848. évig fennmaradt. Az 1836: VII. tcz. szerint t. i. egy egész telkes jobbágy évenként 52 napi igás-, vagy e helyett 104 napi gyalogmunkát szolgálni köteleztetett.

lenczedet s a főpapságnak, az eddigi szokás szerint, tizedet mérni; a 19. tcz. szerint minden évben, és pedig pünkösztör egy fiók s Mártonnapkor egy hizott ludat, végre a 20. tcz. szerint minden tiz telek után karácsonykor egy hizlalt sertést adni. További biztosítás végett az 57. tcz. megengette, mikép a nemesek, a fejedelem tudtával, várakat, tornyokat s erődítvényeket szabadon építhetnek; a 60. tcz. pedig az alsóbb rendü papságnak, tanulóknak, hajduknak és parasztoknak a fegyverviselést szigoru büntetés alatt eltiltotta. De mindezeknél fontosabb a 14. tcz., mely azt rendelte, hogy a fellázadt pórok valamenyien halálbüntetéssel lennének ugyan illetendők; hogy azonban a további vérontás elkerültessék, és mert a nemesség, parasztok nélkül el nem lehet: a mennyiben mint vezérek, vagy bebizonyult gonosztevők ismertetnek — halállal lakoljanak, a többiek pedig érdemszerint örökös jobbagység alá vettessenek. A gyászos emlékü törvény (1514: 14. tcz.) ekkép hangzik:

„Quamquam omnes rustici, qui adversus dominos eorum naturales insurrexerunt, tamquam proditores, capitali poena essent plectendi: ne tamen tanti sanguinis effusio adhuc sequatur, et omnis rusticitas, sine qua nobilitas parum valet — deleatur:

§. 1. Statutum est, quod universi capitanei, centuriones ac decuriones, concitatoresque aliorum rusticorum, ac manifesti homicidae nobilium, praeterea violatores virginum et mulierum, omni gratia semota, occidantur, et ubilibet exstirpentur.

§. 2. Caeteri autem rustici, refusis et persolutis damnis ac homagiis praenotatis, in personis eorum salvi maneant.

§. 3. Attamen, ut hujusmodi prodicionis eorum memoria atque temporalis poena, etiam ad posteros ipsorum diffundatur et transeat; et quam enorme facinus sit, in dominos insurgere, omne saeculum agnoscat; amodo deinceps, universi rustici in hoc regno ubilibet residentes (demptis civitatibus liberis et muratis, que majestati regiae fideles fuerunt; et illis quoque exceptis, qui penes dominos eorum, et sacram coronam hujus regni in vera fidelitate perstiterunt, cum aliisque sceleratis rusticis in hac seditione non participaverunt) per hanc infidelitatis ipsorum notam, amissa libertate eorum. qua de loco in lo-

cum recedendi habebant facultatem: dominis ipsorum terrestribus mera et perpetua rusticitate sint subjecti.

§. 4. Neque de caetero, contra voluntatem et consensum dominorum suorum de loco in locum recedendi et sese moraturos conferendi habeant facultatem.“

A bekövetkezett korszakban iszonyodva szemléljük visszariasztó képét a nyomornak. A jobbágy idejét s termékeit nagyrészből az urbéri adók emésztették fel, — s mely számára visszamaradt a mostoha földön: Ferdinand katonái tiporták le; az urbériség terheit a török igája is nehezíté; nyomás és inség mindenfelől! elannyira, hogy maga az országgyűlés (1536: 26. tcz.) e szavakban jajdult fel: „nihil praeter nudum corpus, illudque diris affectum verberibus, miserae plebi relinquitur.“

125. §. Maria Terézia urbéri szabályzata.

Az 1514. évi országgyűlés közelebb idézett törvényei félreismerhetlenül a boszu műve, — bünyfenyitő ítélet inkább, mint törvények voltak, s annyival szigorubbak, mert a tévutra vitt bünösökben az ártatlan utódokat is lakoltatták. Maga a törvényhozás, három évtized múlva e tettét már bünbánólag visszavonta. Az 1547: 26. és 27. tcz. újra szabad költözést engedett a jobbágyoknak, s a szolgabirákat felhatalmazta, mikép olyanok részére, kik tartozásaikat hiány nélkül lerótták, s a földesur ellen igaztalan eljárást bizonyíthatnak: előleges bejelentés után, a földesur ellenére is távozási engedélyt adhassanak. ')

1) Az 1547. évi országgyűlés szép jelét adta a bünbánatnak és részvétnek, midőn a szabad költözhetés visszaállítását ekkép indokolja: „... variis exemplis et vetustis et recentioribus saepenumero palam innotuit. Dei optimi maximi vindex ira, ob peccatum aliquod populi gravius; neque ulla res magis ab aliquot annis, florenti quondam Hungariae venisse videatur oppressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei.“ (26. tcz.) A költözés módját pedig ugyanazon évi 27. tcz. következőleg szabályozta:

Azon jobbágy, ki máshová költözni akar: azon földesurat, vagy nemest, kinek birtokára költözendő, és azon megyének, melyben lakik — szolgabiráját, szándékáról értesitse. A szolgabíró, a jobbágy illetően akaratát az illető földesurnak vagy előljárójának tudtára adja. (1. §.)

Hasonló kedvezményben részesíti az 1556: 27 és 28. tcz. a költözni akaró jobbágyot ¹⁾, és jogositványban a szolgabírórt; de mindezen éstöbb üdvös törvények, meghiusulva a nemesség makacs ellenszegülésén, teljesedésbe nem mehetek.

A mit megtörni férfierélynek és törvénynek nem sikerült: a rabság lánczait gyöngéd női kezek oldották meg. Maria Terézia, miután a jobbágyok siralmas helyzetét az 1764. évi országgyűlésnek előterjesztette, de sorsukban javulást, terheikben könnyítést nem eszközölhett: három évvel később, 1767-ben, királyi tekintélylyel készíttette el és léptette életbe a róla nevezett urbéri szabályzatot, mely az 1791. évi országgyűlésen ideiglenes hatálylyal elfogadtatván, egész 1836-ik évig zsinórmértékül szolgált. Ezen szabályzat szerint a jobbágyok birtokában talált minden föld-

Tizenöt nap eltelte után, ha a földesur, jobbágyát a maradásra rá nem vehető, a szolgabíró azon megye lakosai közül, melynek területén a jobbágy tartózkodik — választandó egy nemes személy kíséretében a kérdéses birtokba megy, sa költözni kívánót, saját előljárója, s jobbágytársai jelenlétében megesketi arra, mikép nem személyes gyűlöletből, és nem más egyéb tekintet, mint azon körülmény folytán indíttatva távozik: mert földesura által, a régi szabadság és szokások ellen, pénzfizetés, szolgálatok s egyéb teljesítmények által szerfelett túlterhelhetik. (2. §.)

Ezen eskü letétele után mindazon tartozásokra nézve, melyek őt akár a földesur, akár azoknak alattvalói vagy egyéb lakosok iránt, pénzben vagy egyéb ingóságokban és szolgálatokban kötelezhetik, teljes elégtételt szolgáltatasson. (3. §.)

Lakházát rosz karban, vagy elpusztult állapotban ne hagyja. (4. §.)

Minden peres kérdéseket, melyekbe lakostársaival bármily ügy iránt bonyolodott, eltávoztta előtt végkép kiegyenlitsen. (5. §.)

És ezek után a jobbágy, teljesítvén a teljesítendőket, a szolgabírótól, ennek nemes társa jelenlétében engedélyt nyer, és szabadon, hová akar, elköltözhetik. (6. §.)

A távozonak elhagyott háza pedig a földesur birtokában marad, ki azt tetszése szerint más jobbágyoknak átengedheti. (7. §.)

¹⁾ A midőn az 1556: 27. tcz. a szabad költözhetést ismételve megengedte, a 33. tczben megtiltá, mikép a költözők, az ország határain kívül, más tartományokba ki ne vándorolhassanak.

beli illetmények összeirattak, s a munkálat egy példánya a megye levéltárába, másik példánya a jobbágyközségnél, s a harmadik a helytartótanácsnál, szabad megtekinthetés és használat végett letétezt. Ez időtől fogva a földesur, a jobbágy kezén lévő földet sem el nem vehette, sem nem csonkithatta, sem a megállapított urbéri tartozásokon fölül jobbágyát nem terhelhette. — Az 1791: 35. tcz. pedig, mely a már hatályban levő urbéri szabályzatot ideiglenesen fenntartani rendelte, — azon számos régiebb törvények nyomán, melyek a szabad költözhetést megengedték és szabályozták (1405: 6. 14. 1458: 15. 1547: 26 és 27. 1550: 34. 1566: 27. stb.): az örökös jobbágytságot végkép eltörölte.

126. § Urbéri viszonyok az 1836. évi törvényhozás szerint.

Mindezen intézkedések csak átmenetet képeztek ama roppant horderejű törvényekre, melyeket a nemzet annyi méltányossággal és tapintattal az 1836. évi országgyűlésen alkotott. E törvények a korábban fenállott jogviszonyok szerint, s leginkább a Mária Terézia-féle urbéri szabályok alapján kimerítő codexét adják az 1848-ig hatályban levő urbériségnek, s részint a földesurak és jobbágyok személyes jogait különkülön vagy kölcsönösen, részint a földesurnak jobbágyai s ez utóbbiaknak a földesur iránt kimutatott tartozásait, illetőleg követelményeit szabályozzák. Személyes jogviszonyokhoz tartoznak a jobbágyok szabad költözhetése, a szabad adásvevés, az urbéri tartozások megváltása, örökváltság, továbbá a földesur pártfogói jogai egyes jobbágyokra és a községre nézve, végre az uri törvényszolgáltatás. Vagyoni jogviszonyok a lobbágytelki állomány, és azzal összekapcsolt haszonvételek, továbbá a jobbágyok által teljesítendő tartozások, — megjegyeztetvén, mikép az urbéri törvények alaki része, mely az 1836. évi törvényekből maiglan fentartatott, alább fog közölni. ¹⁾

¹⁾ Az 1836. évi urbéri törvények az 1840: VII. tcz. által némely pontokban módosítást szenvedtek. Ezen módosítások, a törvényhely kitételével, mindenütt, az illető helyeken meg fognak közölni.

127. §. A jobbágyok költözése esetében megtartandó eljárás.

Akármely költözni akaró nemcsak minden uri- és köztartozásaira, de magános adósságaira nézve is eleget tenni köteleztetik; ha mindazáltal a földesuri- és köztartozásait leróvja, a magánosokra nézve pedig a hitelezőtől elfogadott kezességet állit, őt letartóztatni nem lehet. A vagyoni hiánya esetében pedig azt kell tenni, mit a hazai törvények rendelnek. (1836: IV. 1. §.)

Minden költözendő saját földesurától elbocsátó — és az alispán- vagy az illető szolgabirótól ingyen adandó utlevelet szerezzen; ugyanazért a költözés esetében az elmenés időhatárául sz. Gergely pápa napja szabtván ki, az iránt a helybeli előljárók jelenlétében september 1-ső napja előtt kell az uradalomnak jelentést tenni. (2. §.)

Ha a földesur, mihelyt a költözni akaró az 1-ső és 2-dik szakaszokban foglalt kötelességeit teljesíteni, elbocsátó levelét ki nem akarná adni: a jobbágy az alispánhoz folyamodjék, ki előtt, ha a panasz iránt általa kése delmezés nélkül kihallgatott földesuraság megtagadásának törvényes okát nem adhatná, csupán az alispánnak bizonyítványával — melybe e környülállás is be lesz en iktatandó — szabadon elmehet, az alispán pedig az egész dolog folyamatát megvizsgálás végett, a közelebbi közgyűlés elébe terjeszteni köteleztetik. (3. §.)

Azon váratlan esetre pedig, ha valamely földesur a költözni akaró jobbágyot még ezután is letartóztatná, az alispán segéd-birótársaival az ily jobbágyot — ha a szükség úgy hozná magával — hatalomkarral is, de a melyet mindig előbb a közgyűlésben kell megítél ni s elhatározni, a letartóztatás által okozott, s a felek voltaképi meghallgatása után kitudandó károk és költségek megtérítésével, rövid uton szabadon bocsáttassa el, ezenkívül a tiszti ügyészeknek a letartóztató ellen 200 pforint büntetés megvételére keresete leendő, mely sommának fele a megye házi pénztárát, fele pedig a letartóztatott jobbágyot fogja illetni; ellenben a jobbágyot az uradalom, vagy a 3-ik szakaszban érintett esetben az alispán bizonyítványa nélkül befogadni, az illető tiszti ügyész felperessége mellett

megveendő, és egészben a megye házi pénztárának jutandó szintén 200 forint büntetés alatt szorosán tilalmaztatik. (4. §.)

Ha valamely helységnek számos, vagy minden lakosai szándékoznának lakhelyöket elhagyni, mihelyt ezen törekedés a földesurnak tudtára esik, azt az illető törvényhatóságnak tüstént jelentse be; ez pedig, amely különben is az 179°/₁-ik évi 35. tcz. rendeleténél fogva ily esetekre felvigyázni köteleztetik, annak okát és eredetét, a lakosok és földesur annak rendje szerint leendő kihallgatása mellett, szorgalmasan nyomozza, s ha némely alapos okok adatnak elő, ezeket jó móddal elhárítani iparkodjék; amit nem eszközölhetvén, ugyanazt a megye a fenforgó környülállásokkal együtt, a dolognak addig is egész voltában leendő fenntartása mellett, a kir. helytartótanácsnak bejelenti, ez pedig, a szükségképen megkívántatott intézkedéseket a törvény értelmében tegye meg. (5. §.)

128. §. Az adásvevés szabadsága.

Mivel a jobbágytelki állomány javítására fordított munkának illő bére, a III. rész 30. czime szerint, a jobbágyoknak igazságos tulajdona, hogy azok akár ettől, akár a költözés törvényes hasznaitól el ne essenek — az I. rész 40. czimének rendelete fentartatván — minden jobbágy-nak vagy zsellérnek megengedtetik: hogy a telekbe tett költségeket és javításokat, a teleknek és jobbágyi állományoknak haszonvételevel együtt, szabad adásvevés útján — a saját földesurat, és ugyanazon helység közbirtokosait s a községeket kivéve — más akárkinek eladhassa, a ki egyszersmind ezen haszonvétellel egybekötött minden uri- s a XI. tcz. által megállapított közterheket tartozzék viselni. (1836: IV. 6. §.)

Az említett szabad adásvevés sikeresítésére megkívántatik:

a) A földesur megegyezése; de, hogy ennek önkényes, igazságtalan, s ezen törvény 4-ik szakaszában megállapított büntetés alatt tilalmazott ellenzése által a cél elérése bizonytalan ne legyen, az igazságos megtagadás esetei csak azok lehetnek, melyekben a jobbágy elmozdításának

helye lészen; a beköltözendő külföldiekre nézve pedig meghatároztatik: hogy közölök mindazok, kik a hozandó törvény elvei szerint lakosságot nyerendnek, jobbágytelki haszonvételt szerezhessenek.

b) A bejegyzés; mely végre a jegyzőkönyvnek egy példánya a földesurnál, másik pedig a helybeli községnél fog tartatni; melyben minden adásvevés esetében a földesur megegyezésével kötött szerződés szóról-szóra beirattassék; hogy ha pedig a vevő jobbágy hibája miatt a bejegyzés elmulasztatik, a szerződés megsemmisítettnek tekintessék. A bejegyzés taksája végre még az oly helyeken is végképen eltöröltetik, hol eddig gyakorlatban volt; — fentartatván e részben az eddig kötött urbéri szerződések iránt a VIII. tcz. rendelete.

Egyébiránt nyilván rendeltetik: hogy a szabad adási tehetőséggel élni akaró jobbágy, ha különben a jelen törvényzcikkkel megállapított feltételeknek tökéletesen eleget tett, a telek haszonvételét akármikor, s jelesen a 2. §-ban meghatározott időhatáron kívül is, a vevőre átruházhatja. (7. §.)

Kijelentetik továbbá, hogy minden ilyes adásvevésekben az urbéri rendbeszedési jog fenmarad; — minélfogva:

a) Az ilyes adásvevések az egész határ összesítésének (commassatio) semmikép akadályul nem lesznek.

b) Azon esetben, ha az eladás által másra szállt ilyes jobbágytelkek a törvényes mértéket felülhaladnák, az azoknak haszonvételét bíró jobbágyok az előbbeni felesleges mennyiséget új rendbeszedés alkalmával teljességgel nem kívánhatják, hanem az ország különböző helyeinek osztályzata (classificatio) szerint meghatározott törvényes mértékkel tartoznak megelégedni; — ugy viszont, ha a telek törvényes mennyiségében hiány volna, az esetek különbségéhez képest, vagy az állományok pótoltassanak ki, vagy az ezektől járó tartozások szállittassanak le.

c) Oly helyeken, hol a legelő még közös, az adásvevések a törvényesen eszközözlendő urbéri rendbeszedést, következőleg az elkülönzést, vagy megszorítást sem fogják akadályozni, valamint az előbbeni közhasználatnál

fogva, a törvényes járandóságon felül, a legelő hasznvétele sem terjesztethetik ki. (8. §.)

Ezen adásvevéseknek eseteiben a jobbágytelkek külső illetőségeit a belsőtől akármi módon elszakasztani, vagy a telkeket a földesuraságnak megegyezése nélkül szétदारabolni szorosan tiltatik. (9. §.)

129. §. Az adásvevés korlátoltsága.

Hogy azonban számosb teleknek kevés kézbe jutásából kár ne következék, a legnagyobb mennyiség, melyen felül ugyanazon egy vevőnek egy községben urbéri telkeket szerezni nem szabad, oly módon állapottatik meg, hogy azon helyekben, hol az urbéri birtok 40 egész jobbágytelki állományt felül nem halad, csak egy egész telket, — hol pedig az egész urbéri telkek mennyisége ezen számot felülhaladja, ott, — jelesül 40 telektől fogva 80-ig berekesztőleg két telket, — 80-tól fogva 120-ig berekesztőleg három telket, — végre, a mely helyeken az egész urbéri telkek mennyisége az utóbb érintett számon tulmegy, ott négy s nem több egész telket — vehet meg ugyanazon egy személy.

Kivétetnek azonban következő esetek :

a) ha örökösödés vagy végintézetnél fogva valamely telkek olyanra szállanak, ki már a kiszabott legnagyobb mennyiséggel bir;

b) ha a telkek — fentartatván az 1741: 8. cz. rendelete — birói ítélet mellett követelés fejében adatnak által, vagy a hitelezők összehívása, vagy árverés alkalmával a megbukott jobbágynek telkeit valaki, mint legtöbbet ígérő, szerzi meg;

c) ha a telek elhagyatott, s más senki annak mivélését felvállalni nem akarná;

d) ha valamely jobbágy több, véle bár egy kenyéren élő fiai közül egyiknek vagy másiknak külön lakhelyéül a meghatározott számon felül is szerezne telkeket; s végre

e) ha valamely helységnek telkei nem egész vagy fél házhelyekre, hanem más arányban, t. i. $1\frac{1}{2}$ — vagy $\frac{5}{4}$ -ed rész telekre volnának kiszabva, és a földesur az ily álló

mányok felosztásába meg nem egyeznék; mert akkor, ha például az előrebocsátottak értelmében két telek szerzésére képes jobbágy egyenkint $\frac{5}{4}$ -ed részből álló két-telek vétele által, már két egész helynél is többet szerezne, a földesur azonban ezen állomány eldarabolását meg nem engedné, az ebből eredő felesleget is szabadon megtarthatja.

Egyébiránt az eddig szerzett urbéri telkek, ugyszintén Temes-, Torontál- és Krassómegyék, s az országnak más helyei és községei, melyekben az urbéri telkeknek szabad adásvevése eddig korlátlanul divatozott, e törvény rendelete alá nem tartoznak. (1836: IV. 10. §.)

Ezenkívül minden zálog, vagy ehhez hasonló lekötés czime alatt teendő adásvevések, a szerződés megsemmisítése, és a rajta fekvő pénznek elvesztése alatt átalánfogva tiltatnak. (11. §.)

130. §. A jobbágyok elmozdítása.

A telkes jobbágyok és urbéri zsellérek elmozdításának — fenmaradván az I-ső rész 40. czim rendelete ¹⁾ — következő esetekben léssen helye:

a) ha a telkes jobbágy vagy urbéri zsellér az uri és közterhek viselésére nyilván elégtelen lenne; még pedig ha tulajdon vétke miatt, a következő §-ban meghatározandó mód szerint, azonnal, — különben pedig, miután nekie tehetségének helyreállítására egy évi időhatár engedtetett; — ha tovább

¹⁾ A hármas törvénykönyv idézett I. 40. czime az apai és ősi javoknak a testvérek közt mikép leendő felosztásáról ad szabályokat. A vagyon a testvéreket egyenlően illeti, — ugyanazonban, hogy az apai lak a legifjabb fiúnak jusson, s a többiek érték szerint egyenlő házat, vagy építési költséget nyerjenek. A házakhoz, szántóföldekből, erdőkből, rétekből és legelőből aránylagos rész hasítandó ki; ha tehát az osztály alá vett nemesi birtok minden testvérnek egyenlő ellátására elegendő nem lett volna: valamelyik örökös számára jobbágházat lehetett elfoglalni. De ehhez, az adó tekintetéből, — minthogy a foglalmány nemesi birtokká s így adómentessé vált: mindig királyi jóváhagyásnak kellett járulni (kir. határozat 1773: sept. 20. 5023. sz.).

b) nagy, és a közönségre nézve veszedelmes kicsapongásokban, — vagy

c) ha jobbágyi kötelességére nézve az uraság kárával több izbeli nyilvános nyakasságban vétkesnek találhatnák. (1836: IV. 12. §.)

Az elmozdítás egyedül urbéri uton fog végrehajthatni; szabad lévén a törvény értelmében a fölebbvitel.

Az elmozdító végsőítéletnek kihirdetése után három hónap engedtetik a telkes jobbágyinak, vagy urbéri zsellérnek, hogy azalatt a kiegyenlítendőknél kölcsönös kiegyenlítése megtörténhessék, s egyszersmind ő más lakhelyről gondoskodhassék; — ha e törvényes időhatár alatt a telkes jobbágy, vagy urbéri zsellér, javainak eladása által magáról másképp nem gondoskodott volna, annak saját épületei s javításai, a telek haszonvételével együtt, törvényes bizonyosság s tisztii ügyész jelenlétében árverés után fognak eladattatni, ezeknek árából, úgy mint a költözés egyéb eseteiben, mindenekelőtt a tartozások lerovatván, a fennmaradandó összeg magának a telkes jobbágyinak, vagy urbéri zsellérnek kezébe adattassék. (13. §.)

Ha a telkes jobbágy vagy urbéri zsellér törvényes elmozdítása esetében az előbbi §-ban rendelt árverés fogamat nélkül maradna, vagy bármely oknál fogva más jobbágy befogadásának szüksége támadna, a földesur azonban ezt mindjárt nem teljesíthetné: az illető telek elhagyása esetét az illető szolgabíró, különösen, még pedig hivatala elvesztése, s a kár megtérítésének is egyedül önnön személyére szorított terhe alatt, tartozik kihirdetés végett a megyének legközelebbi közgyűlésére bejelenteni; a megye pedig, míg a telek megszállítása maga módján eszközölthetetik, a dolog mivoltához képest, előrebozsátván az elhagyatás okai iránti vizsgálatot, az illető községet hathatósan arra bírni igyekezzék, hogy az ily telek miveltését a velejáró hasznokkal és terhekkel vállalja magára. Ha pedig a vizsgálatból kitünnék, hogy a telek haszonvehetlenné lett, vagy a földesur kegyetlenkedése miatt hagyatott el: ily telek az első esetben, amennyire akár részben, akár egészen egyáltalában haszonvehetetlen, vagy a tartozások mértékére nézve szállit-

tassék le, vagy az urbéri telkek számából töröltessék ki, és az aziránti határozat, a dolog addig egész voltában leendő fenntartása mellett, a kir. helytartótanácsnak jelentessék fel, az utóbbi esetben pedig a földesur ellen a kegyetlenkedés büntetésére intézendő keresetnek leendő helye; azon elhagyott telek pedig, megszállításáig, — mire az 1723-ik évi 18. tcz. értelme szerint minden elhagyott telekre nézve ügyelni kell, — a községnek, vagy akárkinek, ki azt mivelni akarja, használás végett a szokott terhek viselése mellett adassék át. Egyébiránt amennyiben ily telekre a megyében jobbágy nem találkoznék, az a helytartótanácsnak jelentessék be. (14. §.)

A jobbágyok és zsellérek gyermekeinek a szabad költözhetést, fenntartván a törvényes atyai hatalmat, megtagadni, következőleg mesterség-tanulástól, vagy akármi más tisztességes életneme követésétől őket eltiltani, semmikép nem lehet; kiknek a költözés esetében nem a földesur elbocsátó-, hanem egyedül a vármegyei tisztviselő bizonyító-levelére lesz szükségök. Ezen rendelet a házatlan zsellérekre is kiterjesztetik, úgy mindazonáltal, hogy ezek eleve kötelezéseiknek mindenkép eleget tegyenek. (15. §.)

131. §. Urbéri kötések.

Azon régi kötések, melyek az urbéri rendszabály behozatala idejét felülmulják, vagy eddig urbéri uton alapítottak meg: ennekutána sem vétethetnek kérdésbe; amennyiben pedig bizonyos feltételekhez lennének szabva, csak ezek multával lesznek a törvény útján felbonthatók. A következő bánásmód tekintetében alább a 4. §-nál megállapított intézkedés, a dolognak addig is a maga mivoltában leendő hagyása mellett, fog megtartatni. (1836: VIII. 1. §.)

Jövendőre pedig megengedtetik a jobbágyoknak, hogy csupán tartozásaikra, szolgálataikra és adózáisakra nézve külön-külön örökös kötéseket tehessenek; — sértetlen maradván a helytartótanács útján a királyi felségnek felügyelési joga. Azonban a királyi adományból származott uri haszonvételek ezen örökös urbéri kötéseknek tár-

gyai nem lehetnek, és ha valamikép azokban foglaltat-
tak, e részben az ezek iránt egyezett földesur örököseinek
keresete mellett törvény útján visszaszerezhetők lesznek;
— a többi foglalatjára nézve megállván az örökös urbéri
szerződés. (2. §.)

Hogy azonban az örökös kötésekre adott általános
szabadság által visszaéléseknek alkalmatosság ne nyujtas-
sék, akár az urbér behozatala után eddig tett, akár pedig
jövendőben teendő örökös kötések, következő esetekben
is lesznek felbontathatók:

1. Ha bebizonyíttatnék, hogy azok erőszakkal és fé-
lelemmel csikartattak ki, vagy ravaszsággal és csalárd-
sággal szereztettek.

2. Ha olyanok által, kik arra megkivánt szerződési
tehetőséggel nem birtak, köttettek; mely szerződések
ugyan önhatalommal el nem töröltethetnek, mindazáltal
azoknak felbontására, avagy megerőtlenítésére a törvény
útja mind a két rész előtt fennmarad. (3. §.)

Ha az örökös kötések vagy az ideigleniek is, időköz-
ben lehetetlenekké vált feltételeket foglalnának maguk-
ban, egyedül azon ok miatt az említett kötések megerőt-
lenítésének vagy felbontásának helye nem leend, hanem
mindkét esetben a hasonló feltételek helyett urbéri uton
mások tétessenek, s a feltételi helyettesítés után az örökös
kötések ugyan a szerződésszerinti bánásmódja örökös vol-
tát továbbá is megtartják, — az ideigleni kötéseknek pedig
a kötött idő lefolytáig megtartani kellett; a szerződési
bánásmód ott, hol az urbér valósággal behozva nem volt,
mindennemű kötésekre nézve ezentul is meghagyatván.
(4. §.)

Ideigleni kötéseknek pedig szabad lesz a jobbágyoknak
nem csak az uri tartozásokra, szolgálatokra és adózásokra,
hanem a királyi adományból származott haszonvételekre,
és uri jogokra nézve is a törvényes bizonyosság jelenlétében
kötni; a határozatlan időig kötött szerződésekre nézve
pedig, melyekben a felmondásnak semmi határídeje nincs
megállapítva, mindkét részről egy éves előrebecsátandó
felmondás tartassék meg. (5. §.)

Az évenkénti tartozásokat tárgyzó akár örökös, akár
ideigleni urbéri kötések, melyek egyébiránt is minden bi-

róság előtt szoros magyarázatuk lesznek, mindenkor a tisztí ügyész és törvényes bizonyság jelenlétében tétessenek, mely arra figyelmeztvén, hogy a kötés a munkák és egyebek árához, s egyszersmind a keresethez és élhetés módjához alkalmaztatva tétessék, — az ilyenén uriegyezésekből következő jobbágyi kötelességeket, mindenkor eleve a törvényes tartozások állandó rendszerével fogja egybeazonosítani, ezen egybeazonosításról szóló levelét pedig a megye törvényszékének bemutatandja; mely ha bárminő kényszerítés vagy ravaszság közbejöttét, vagy pedig azt venné észre, hogy az új kötésbeli terhek egyetemenvéve, a szintén egyetemben számított urbérieknél súlyosabbak, a kötést nem fogja ugyan módosítani, hanem a feleket új egyezésre utasítani; különben pedig a törvényszéknek helybenhagyása után egy példányban a megye levéltárába tétessék, két példányban pedig a kötőfeleknek adattassék ki. Végre az olyatén szerződésnek ereje, ha ideigleni, a törvényszéki megvizsgálás után azonnal foganatba jő, — fennmaradván a királyi felségnek a helytartótanács útján leendő felügyelési joga; az örökös szerződések pedig mindenesetre az eszközésbe való vétel előtt, a királyi helytartótanács eleibe fognak terjesztetni. (6. §.)

A megszállítás, biztosítás (gueralis), sóltési (scultialis), jutalmazási (inscriptionalis), vagy bármi egyéb címek alatt tett vagy teendő kötések, a határ jövőd rendbeszedését (épségben maradván különben a kötésbeli tartozások) semmikép sem akadályoztathatják. (7. §.)

132. §. Örökváltság.

Az 1836: VIII. tczikk, mely az urbéri kötésekről intézkedett, az 1840-ik évi országgyűlésen következőleg módosított:

Megengedtetik, hogy a földesur és jobbágy közti szabad egyezés által meghatározandó bizonyos általános összeg fizetésével akár egyes jobbágyok, akár egész községek földesuri tartozásaikat, szolgálataikat és adózásaikat (az uri hatóság azonban sértetlen hagyatván) tökéletesen és örök időkre úgy megválthassák, hogy az oly szabad

egyezkedésekkel készült szerződések, mint urbéri örökös kötések az 1836: VIII. tcz. 3. §-ában elszámolt eseteken kívül, bármely tekintetből felbontásoknak többé helye nem leszen, s a megváltás fejében lefizetett summa törvény előtt teljesen azon természetű leendő, milyen a megváltott urbéri telek vala; — és ennél fogva a törvény további rendelkezéseig határoztatik: hogy ily megváltások eseteiben, a megváltási tökesummák a törvények értelmében biztosított állapotban tartassanak, oly módon, hogy ha ezen megváltások koronai, egyházi vagy közalapítványi jószágokban történtek, a megváltási tökesummák teljesen biztosított állapotban fentartására a magyar kir. helytartótanács, és illetőleg a királyi fiscus ügyeljen fel, — és az, kit a megváltott urbéri javak jövedelme illetett, azon tökesummától járó kamatokat szedje; ha pedig magános javakban történnék, a megváltási summára nézve törvényes jogaikat minden illető felek biztosíthatják.

Egyébiránt minden örökmegváltási szerződések a szerződő feleknek szükséges példányokon felül még két példányban lesznek elkészítendőek, aláírandók s végrehajtás előtt az illető megye közgyűlésének bemutatandók. A közgyűlés egyik példányt levéltárába eltévén, a másikat hasonlóképen végrehajtás előtt a kir. helytartótanácsnak fogja haladék nélkül megküldeni, a végett, hogy Ő felsége legfelsőbb felügyelési jogánál fogva, a kir. helytartótanács által, egyedül a közadó állandó fundusának épségbentartására, és amennyire az örökmegváltás koronai, egyházi vagy közalapítványi javakban történnék, a megváltási summának biztosítására felügyelhessen; s ha netalán az említett tekintetből valamely észrevételek tétetnének, azokat a kir. helytartótanács minél előbb, s amennyire lehet, hat hónap alatt az illető megyének megküldi, — vagy, ha illető észrevétel-magát elő nem adná, arról is a megyét ugyanazon idő alatt tudósítja; nem tétetvén pedig az említett tekintetből semmi észrevétel, a szerződés a megyei közgyűlésen kihirdettetik, és azonnal teljesedésbe vétetik. (1840: VII. 9. §.)

133. §. A községek beligazgatása.

A község birája a földesur által kijelölt legalább három alkalmas lakosok közül, — az esküdt emberek és kisbirák pedig minden földesuri kijelölés nélkül, — és ugyan mind ezek, mind amaz, oly helyeken, hol az eddig divatozott gyakorlat szerint a helybeli lakosok összesége minden különbség nélkül befolyt az előljárók választásába, továbbá is azon módnak megtartásával, — egyebükt pedig, hol eddig bármely különböző választási módok divatoztak, minden a helységben, vagy annak határában házat vagy fekvő javakat bíró és a választáson jelenlevő helybeli lakosoknak egyenkint számítandó szavazatával esztendőnkint fognak választatni; — a közbirtokosokra nézve a bíró választása iránt az rendeltetvén különösen: hogy ha azok maguk közt három nap alatt sem egyeznének meg a kijelölendők iránt, ily esetben az illető szolgabíró a községnek bíróságra alkalmas három személyeket választás végett terjeszsen elő.

Jegyzőt pedig, ki jó erkölcséről és ügyességéről ismeretes, a földesurnak jóváhagyása mellett az illető község szabadon fogad, mely jóváhagyás megtagadása esetében a megye közönsége a fenforgó nehézségeket elintézi, és mindenesetre arra fog figyelmezni, hogy a községek jegyzők nélkül ne maradjanak.

A helybeli bírák és esküdtök egy évnek leforgása előtt nem fosztathatnak meg szolgálataiktól, ha csak kötelességek nagyobb elmulasztásával nem terheltetnének, vagy egyéb fontos körülmények másnak behelyeztetését szükségessé nem tennék; a jegyzők pedig vétségökhöz képest, vagy más szükség úgy kívánván, a szerződési idő lefolyta előtt is, a földesur előretudtával, a községek által szolgálatukból elbocsáttathatnak.

Egyébiránt azon községek, melyek eddig jegyzőiket s előljáróikat az uraság minden befolyása avagy jóváhagyása nélkül szabadon választották, s illetőleg felfogadták, ezen szokások mellett ezentul is meghagyatnak. (1836: IX. 1. §.)

Nehogy a jobbágyközségek közhaszonvételei és jövedelmei egyedül a tehetősebb lakosok javára szolgáljanak,

azoknak rendes igazgatására, és — hacsak be nem bizonyítatnék, hogy a házi gazdálkodás nagyobb hasznot hajt a községnek, nyilvános árverés útján haszonbérbe adására, a községek az uraság által szoríttathatnak; honnan a haszonbérbeni kiadásoknak s az olyatén haszonvételek vagy közös jövedelmek a végre tartandó árveréseknek alkalmával, a helybeli bíró és előljárók azt a földesuraságnak idejekorán, és a végre bejelenteni tartoznak, hogy vagy maga a földesur, vagy tisztje minden közbejöhető csalárdság, vagy alattomos egyetértés megakadályoztatása végett jelen lehessen, és a történeteket meghitelesíttesse, ha csak a haszonbérletbe maga az uraság szándékoznék befolyjni, mely esetben az olyatén árveréseken köztisztviselőnek jelenlenni és felügyelni kelletik. (2. §.)

Miután a közadó az illető helyekre kivettetett, aziránt az uraság a község bírái és előljárói által a végett tudósítassék, hogy felügyelési jogánál fogva az adónak jobbágyaira való személyenkénti kivetésébe befolyhasson; annak beszédésébe azonban soha se avatkozzék. (3. §.)

Minden esetben, de leginkább ha nincs, vagy oly csekély a közjövedelem, hogy a község szükségéit az adófizetők által kell pótoltatni, a jegyző a bíróval s helybeli előljárókkal — meghallgatván a községet — minden állandó, és az év leforgása alatt hihetőkép előfordulandó közköltségekről minden év elején jegyzéket készítsenek, s azzal azt is, mimódon sikereltethetik legkönnyebben az érdekelt költségek felosztása? s egyszersmind azoknak a község közjövedelmei hozzájárultával eszközölhető lerovását az uraságnak mutassák be; kinek kötelességében fog állani, azon jegyzéket megvizsgálni, s a kitételek valóságát megtudván, helybenhagyni. Ha pedig a földesurak vagy tisztjeik azon vizsgálatot a bemutatás napjától számított egy hónapi idő alatt meg nem tennék, annak haladék nélküli teljesítésére a járásbeli szolgabíró köteleztetik; — a községek attól, hogy az uraság előretudta nélkül adóságokat csinálhassanak, továbbá is eltiltatván. (4. §.)

A község számadásait minden év lefolytával a földesurak vagy maguk, vagy tisztjeik által vizsgálják meg, s egy uttal mindazokat, mik a számadás vizsgálatával és megbírálásával kapcsolatban vannak, rendeljék el. Hogy

pedig ezeknek az uraságok részéről történhető elmulasztásával a községek ne károsodjanak, minden esztendő első felében a járásbeli tisztviselők pontosan összeírván azon jobbágyi községeket, melyeknek közelebb mult esztendei számadásaik az illető uraságok által meg nem vizsgáltatnak, arról jelentéseiket a legelső megyei közgyűlésre adják be, mi is megtörténvén, az oly számadásoknak az uraság költségére leendő megvizsgáltatása iránt a megye részéről szükséges intézkedések tétessenek. (5. §.)

134. §. A voltföldesur gyámbirói hatalma.

Mihelyest a község lakosai közül a szülőknek bármelyike meghalálozván, árvákat hagy maga után, — a helybeli biró két esküdttel és a jegyzővel a megholtnak vagyonát szemmel tartsák; sőt ha a szülőknek egyike sem lenne életben, a vagyon bátorságáról is gondoskodjanak, s egyszersmind azon esetet nyomban mind az uraságnak, mind a járásbeli szolgabirónak is — ki aziránt a megyének tudósítást tenni köteles — bejelentvén, az árva egész vagyona felől az uraság közbenjöttével tökéletes összeírást készítsenek, melynek egy példánya a községnél is mindenkor megtartassék. ¹⁾ Természetes, vagy végintézetbeli gyámatya nem létében, az uraság meghallgatván a közöniséget is, e végre alkalmas tulajdonokkal biró személyt maga előtt esztendőnként adandó számadási kötelelességgel, s az árvák vagyonához irányzandó mértékletes jutalom mellett, a mennyiben senki oly alkalmasos nem találkoznék, ki ingyen szolgálni akarna — gyámatyának fog nevezni, s egyszersmind köteleztetik mindenkép arra ügyelni, hogy mind az árvákra, mind vagyonukra szükséges gondviselés fordittassék; nem lévén helye akár ezen czim alatt, akár az összeírás alkalmával valamely taksáltatásnak vagy napi díjnak.

¹⁾ Idejárt az 1840: tcz. 10. §-ának még következő rendelete: „hogy miután a jobbágyok árvái egész vagyonának tökéletes összeírása megkészítették, annak a kerületi szolgabiró által bemutatandó egy példánya a köztörvényhatóságok levéltárába is mindenkor tétessék be.“

Minthogy ezen gondviselés a jobbágyi kapcsolattal viszonyos legfőbb uri kötelességek közé tartozik, oly földesurak, kik ezen tisztóket nem teljesítik, s kiknek elmulasztása által az árva vagyona főképen a szükséges felügyelés hiánya miatt akár az eredeti összeírás, akár a gondviselés ideje alatt kárt szenvedett, kötelesek lesznek az illető örökösöknek minden veszteségét arra az esetre kipótolni, ha a kár a vagyon iránti rendelkezésbe és gondviselésbe befolyt helybeli előljárók, uraság tisztjei, és gyám-
atyák által (a mennyire t. i. a kár ezek vétségének lenne tulajdonítható) meg nem téríttethetnék, a hol pedig a kár egyedül az ur vétsége által történt, csak ő maga tartozzék kárpótlással; — az e részbeni kérdés elővétele és ítélese a tiszti ügyész felperessége mellett a megyék törvényszékére tartozván. (1836 : IX: 6. §.) Ha valamely kisebb koru gyermekkel elmaradott özvegy anyja más földesur törvényhatósága alá akar költözni, bár az olyatén gyermekek atyai vagyona az előbbeni földesur felügyelése alá tartozik, mindazonáltal az árva vagyonának már meglévő vagy az özvegy elmenetelével készítendő összeírása rendszerint mindenkor az illető földesurasággal, vagy azon tanácsossal, melynek törvényhatósága alá költözik az özvegy, közlendő lészen (7. §.); magában értetődvén, hogy a gyámság alattlévők gyám-
atyáknak a földesuraság által helyben hagyandó megegyezése nélkül vagyonukról nem rendelkezhetnek, — a gondviselések következő eseteiben is mindazokat megtartani kelletvén, melyek a gyámságra nézve rendeltettek. (8. §.) Hasonlóan ha valamely jobbágy magzatok nélkül mulnék ki e világból, köteleztetnek a bíró és a helybeli előljárók azt az uraságnak, kit a végrendelet nélküli világos magvaszakadásnak esetében az örökösödés illet, nyomban bejelenteni; — a III-dik rész 30-ik czimének rendelete oda terjesztetvén ki, hogy a jobbágyok ezentúl, minden akár ingó, akár ingatlan szerzett vagyonaikról teljes végrendelezési szabadsággal birjanak. (9. §.) ¹⁾

¹⁾ Az idézett törvényhely (III : 30.) azt határozta, hogy a jobbágy törvényes örökösök hiányában ingóságairól szabadon végrendelezhetik. Az ingatlanok már két különböző tekintet alá jönek. Az ősi ingatlanok (mint előbb. örökösök nem létében)

135. §. Földesuri törvényhatóság.

Az uriszékek hatósága minden oly tárgyak tekintetében, melyek eddig oda tartoztak, a jobbágyokra nézve továbbá is oly móddal állapittatván meg: hogy a jobbágyoknak ezentul is első folyamodási uton a földesuraság nevében és költségein szolgáltatassék ki az igazság, — azon uriszékek iránt jelesül, melyeken a földesur és jobbágy közti perek fognak folytattni, következők rendeltetnek:

Olyatén uriszékeken a földesur maga, vagy tisztjei soha előlülök vagy közbirák nem lehetnek, hanem a földesur maga helyett előlülőnek mást, a törvények értelmében részrehajlás nélkül valót, még pedig táblabirót nevezni tartozik; két meghivottakat továbbá, de szintén semminemű törvényes kifogás alá nem eshetőket, a törvénytudók közül, ugyan a földesur választhat, kik a birói hitet — ha még le nem tették volna — az uriszék előtt letenni köteleztetnek; — a megyék köztisztviselőit is (az alispáni, szolgabirói, esküdti, jegyzői és tiszti közügyészi hivatalokat viselők, és a rendes fizetést szedő táblabirák kivételével) olyatén uriszéki előlülőnek valamint meghivottaknak is alkalmaztatni lehetvén, ezek mindazáltal ugyan ezen perekben a törvényszéki vizsgálatkor szavazattal többé nem birván.

A törvényes bizonyosság s egyszersmind közbirói minémüségi jelenlétre az illető járásbeli szolgabiró, s esküdt hivattassanak meg, ha pedig ezek törvényesen akadályoztatnának, vagy törvényes kifogás alá esnének, helyettök mások, ugy szintén a (birói szavazattal azonban nem biró) tiszti közügyész még akkor is, ha a jobbágyok valamely más maguk által választott ügyvéd segedelmével élnek, a közadó alapjaira leendő felügyelés végett, mindenkor a

minden esetre a földesurat illették, azokról tehát a jobbágy nem rendelkezhetett; azon ingatlanok pedig, melyek az elhalt jobbágynak saját szerzeményei voltak, a földesurra és a végrendeleti örökösre egyenlő részekben szállottak. Ha végre a jobbágy sem törvényes örökösököt, sem végrendeletet nem hagyott hátra: egész hagyatéka, ingók és ingatlanok a földesurra háramlottak.

megye közönsége által küldetessenek ki. — Az ítélet-hozásra a feljebb előszámlált öt ítélők jelenléte mindenkor s oly nyilvános határozással lesz szükséges, hogy azon feljebb kijelölt ítélők számát bármely tekintetből soha szaporítani, vagy kevesíteni ne lehessen. Uriszéki jegyzőt pedig, a ki azonban szavazattal nem birand, a földesur (saját ügyészeit és tisztjeit, vagy más törvényes kifogás alá eshetőket kivéve) szabadon nevezhet. (1836 : X. tcz.)

A jobbágy urbéri panaszát az uraságnak jelentse be, és ha ott 15 nap alatt orvoslást nem nyerne, a fő- vagy alispán-hoz, vagy a járásbeli szolgabíróhoz folyamodjék, ki a megye gyűlését, vagy illetőleg maga kiküldetetését sem várván be, a felek kihallgatása mellett a panaszt nyomban vizsgálja, s illetőleg vizsgáltassa meg; — azon alkalommal a vizsgáló tisztviselő mindenek előtt a panaszt barátságos uton elintézni igyekezzék, és minden esetre intézetei sikeréről a legközelebbi közgyűlésre körülállásos, s a panaszlóknak annak idejében ingyen kiadandó jelentést tegyen. (1836 : X. 1. §.) Az egyezés nem eszközölthetvén, a mint erről a megyének tudósítás tétetik, a megye közönséges uriszék tartására megszabott záros határidőt fog rendelni az illető földesurnak a végett, hogy a felek közt fenforgó egyenetlenség a megye közönsége által rendelendő tiszti-ügyészi pártfogás mellett, ha a panaszló azzal élni akarna, az uriszéken maga módja szerint vizsgáltassék meg, s a dologra tartozó segéd adatokkal illendően elkészítendő, és minden halasztást okozó kifogások elzárásával bevégezendő per, azon uriszék által rendet tartólag ítéltessék el, s a törvényes bizonyosság által birtokon belüli megvizsgálás végett, a megye törvényszékének adattassék be.

Hogy ha pedig az uriszék tartása a megye közönsége által rendelt határidő alatt elmulasztatnék, ekkor a közelebbi közgyűlésből az uraság költségeire egy oly urbériszék szerkesztessék egybe, mely első folyamodásu ítélőszéki minéműségben a kirendelendő határidő alatt késedelem nélkül bíraskodjék, s a melynek tagjai is a közönség által nevezetessenek ki.

Végre, hogy ha némely földesurak csekély jövedelmeik miatt az ily uriszékek költségeit tetemesebb károk nélkül nem viselhetnék, hogy a szükséges költségek fogyat-

kozása miatt az igazság kiszolgáltatása felne akadjon a megye közönsége mindig ily esetben a földesur, vagy az ennek uriszéke előtt perlekedni akaró jobbágyok folyamodására szerzend magának tudomást abbéli tehetetlenség felől, s az elismertetvén, az oly földesur és jobbágyai közti perekre nézve az első folyamodásu ítélőszéki biráskodás kötelessége a megye közgyűléséből az illető tagoknak is kinevezésével rendelendő uriszék által, s minden napidij s költségi illetőség, ugyszintén a honi pénztár és adózó nép terheltetése nélkül fog teljesítettni. (2. §.) Ha a földesurat illető urbéri tartozások világos szerződés vagy a törvény rendeleténél fogva semmi kétséget sem szenvednének, és a földesur az ily adózások megvételének folyvásti gyakorlatában volna, s ha ezenfelül azok iránt még addig a jobbágyok részéről semmi panasz fel nem terjesztetett, következésképp a dolog még villongási állapotra nem jutott, ez esetben engedetlen jobbágyai ellen perre fakadni nem köteles, hanem azokat földesuri hatóságánál fogva a helybeli előljárók jelenlétében, világos olyatén tartozásaik teljesítésére — testibüntetés nélkül azonban — végrehajtással is szoríthatja; és megfordítva, ha valamely jobbágy eddig békességesen használt urbéri tartozmányaiból és haszonvételeiből eslekvőleg kivettetnék, ezt a szolgabíró esküdt társával, meghallgatván a földesuraságot, — ha a panaszt, s az esztendő s egy nap alatt történt kiüttetést valóságosnak találandja, a károk és költségek megtérítésén felül, előbbeni használatába helyheztesse vissza, és végzését a megye közgyűléséhez adja be, — mindkét esetben az urbéri ut fennmaradván. (3. §.) Ha a perek kiváltságból vagy az urbértől különböző jog cziméből erednek, vagy pedig az urbéri kötések megerőtlenítése végett indittatnak, ezeket a legfőbb ítélőszékig birtokon belől lehető feljebbvitelek megengedésével, a törvény rendes utján kelletik folytatni; azon perek pedig, melyek tárgyául az urbérből vagy ennek következtében kötött szerződésekből származó kérdések szolgálnak, az uriszék, mint első folyamodásu ítélőszék előtt lesznek indítandók, s lépcsőnkénti uton hasonlóképp a királyi helytartótanács birtokon belőli megvizsgálása alá tartoznak. — Minden ítéletek pedig, melyek jövendőben urbéri perekben vagy az első folyamodási bíróság, vagy a

feljebbvitel útján, (következöleg a kir. helytartótanács által is) hozattatnak, a törvényeken alapult, és soronként előszámlálándó okokkal lesznek támogatandók. (4. §.) ¹⁾

136. §. A földesuri törvényhatóság illetősége.

Hogy a jobbágyok úgy összesen, mint külön-külön minden tekintetben, és így földesuraik iránti viszonyaikban is, minden önkénytől menttek, s vagyonaikra és személyeikre nézve voltaképen biztosítottak legyenek, — azon eseteken kívül, melyekre nézve már az előbbi törvény-cikkelyek rendelkeztek, a jobbágyi kapcsolatból eredő urbéri több egyéb rendetlenkedések és kihágások megfenyítése iránt e következők határozatnak:

1-ör. A földesuri munkát resten, vagy épen a földesur kárával tevő úgy nem nemes, mint nemes jobbágy, ha a munkán, vagy különben jelenlevők bizónyságtételéből kijön, hogy ámbár azon nap ismételve megintetett, büntetés alá eső azon tette mellett makacsul megmaradt, olyatén helytelen munkájának be nem tudásán felül, a földesur, vagy az által, ki annak tekintetével bir, kettőzött munka tételére szorittassék, a VII-dik törvénycikkely 5-ik §-ban kifejezett oly móddal: hogy a kettőzött munkáknak egyikét a jobbágyi tartozási járandóságba mindenkor beszámítani kelletik; továbbá, hogy a jelen pontban érdekelve lévő áthágások esetei, a következő 2-ik pontban kiszabott büntetések alá soha és semmi szín alatt ne vonattathassanak. ²⁾

2-or. Az urbéri rendeletet általhágó jobbágy, jelesen pedig, a ki földesura, vagy ennek embere parancsolatjainak

¹⁾ Az 1836 : X. tcz. 4. §-ának rendelete, az 1840. évi törvényhozás által oda is kiterjesztetett, hogy ezentúl a megyék urbéri törvényszékei a kir. helytartótanáccsal hivatalosan levelezhetve, az urbéri tárgyú felebbvitt minden pereket önmaguk a kir. helytartótanácsához közvetlenül felterjeszthessék. (1840 : VII. 11. §.)

²⁾ Az 1836 : X. tcz. 5. §-nak 1. szám alatti szakasza annyiban szenvedett változást, hogy mindazok, kik a földesuri munkára makacsságból meg nem jelenő jobbágyoknak megítélésök és büntetésök, valamint ezeknek módja tekintetében az 1840 : VII. tcz. 7. §-ban megállapítottak, a földesuri munkát resten, vagy makacsságból épen a földesur kárával tevő jobbágyokra is egyiránt kiterjesztettek. (1840 : VII. 12. §.)

magát vakmerően ellene szegezi, ha a vétség valósága a jelen voltak bizonyosság-tételéből, vagy egyébképen is kijön, hasonlóul a földesur, vagy az által, ki ennek tekintetével bir, reá azonban mindenkor két tanu jelenlétében kimondandó egy naptól három napig tartó áristommal megfenyítettethetik; sőt ez a vétség minémiségéhez képest az uriszék által legfeljebb nyolcz napig kiterjesztethetik; — közönséges rendeletül az állapittatván meg: hogy az áristom sem más pótolékkal nem sanyaríttathatik, sem bármely esetben is testi, vagy más nemére a büntetésnek által nem változtathatik, — és hogy a feljebb előszámlált minden esetekben a büntetés kiszervedésére alkalmas, de egyszersmind a vétkes jobbágy egészségét semmi tekintetben nem veszedelmeztető fogsági helyről, valamint a magukat nem táplálható szegényebb jobbágyoknak fogságuk ideje alatti szükséges tápláltatásokról a földesur gondoskodni köteleztetik.

Ha pedig a jobbágy földesurát vagy ennek emberét éppen méltatlansággal vagy személyes megbántással illeti, vagy különben a vétség minémisége súlyosabb fenytéket kíván, törvényszéki megbíralás alá bocsáttassék. — A feljebb érdeklött vétségeket elkövető nemes jobbágy végre minden esetben a megye törvényszéke által reá vétsége mivoltához mérsékelve szabandó büntetés alá vettessék.

3-or. A jobbágyok által a földesuraknak vagy ezek részéről a jobbágyoknak tett károk tekintetében, e következők lesznek megtartandók:

a) A jobbágyok által az erdőkben, vetésekben, szőlőkben s egyéb földekben és rétekben tett mindennemű károkat, valamint azokat is, melyeket a jobbágyok egymásnak tesznek, ha azok tetemes ravaszságon és hibán kívül tétettek, a földesur részrehajlás nélküli, s a felek egyike ugy kívánván, a szomszéd községekből megkeresendők és a dologhoz értők által, a helybeli előjárók befolyásával fogja megbecsülnetni, s a tett valósága megtudása után a kárttevő jobbágyot az előrebocsátott móddal meghatározott kár, ha ez 60 frton túl nem terjedne, s a becset tevőknek járó napi díjok és költségek megtérítésére földesuri hatósággal s végrehajtással is, ugyanazon helybeli előjárók jelenlétében, szoríthatja, — ezen ítélet tételétől a

vármegye törvényszékére csak birtokon kívül engedtetvén a feljebbvitel. Azon károknak helyreállítása pedig, melyek 60 forintokat meghaladnának, az uriszek ítéletére tartozik, innen a törvények értelméhez képest illetve a feljebbvitel.

b) Azon károkra nézve is, melyek tetemes hibából vagy ravaszságból, ugyszintén a kilenczed vagy az e helyett divatozó mennyiség csalárd eltitkolásából és az urbéri rendeletek bármely általhágásával, a földesuraknak a jobbágyok által okoztattak, a földesur mindenekben ugyan az a) pontban megszabott módot követendi, s ezenfelül az uriszek a ravaszság vagy tetemesebb hiba valóságát elegendőképp megtudva, a kárttevő jobbágyot egy naptól fogva nyolcz napokig terjedhető áristomi büntetéssel is elmaraszthatja.

c) Azon károkat, melyeket a jobbágyok alattomos makkoltatással vagy gubacsszedéssel tesznek az uraságnak, kijelelőleg meghatározni alig lehetvén, ezekre nézve egy naptól fogva nyolcz napokig terjeszthető áristomi büntetésen felül, melyet a feljebbi b) pont alatt rendelt móddal az uriszek fog a vétkesre szabni, annak lesz helye, hogy jelesül a makkolás végett alattomosan behajtott minden darab sertésért mások által fizetett bér kétszeresen vétessék meg, az összeszedett gubacs és makk pedig foglaltassék el, sőt ha az abbéli kár másképp is bebizonyítottának, a kár megtérítésének is helye leend. ¹⁾

¹⁾ Az 1840-ik évi országgyűlésen az 1836 : X. tez. 5. §. 3. szám alatti a) b) és c) pontjainak rendeletei akkép világosítottak, illetőleg módosítottak : hogy a károk megbecslésére alkalmazandó helybeli előljárók vagy egyéb dologhoz értők mindenkor eskettessenek meg ; különben pedig minden a szántóföldekben, rétekben, mezőkön, szőlőkben, erdőkben, kertekben s más akármely helyen és néven lehető mindennemű ültetvényekben készakarva törekvő kártételek, tolvajságoknak tekintetvén, — az olyas kárttevők, akár nemnemesek, akár nemesek legyenek azok, mint egyenes tolvajok, — valamint az erdők és más akármiféle ültetvényekre való felvigyázás végett rendelt öröknek megtámadói és sértői is, a büntető törvényszékek által az ország törvényeiben kiszabott s vétségeik mivoltához mérseklendő büntetés alá vettessenek, s egyszersmind az általuk okozott károkért teljes elégtételre köteleztessenek. (1840 : VII. 13. §.)

d) Viszont pedig, ha a földesur teszen kárt jobbágyának, a szolgabíró előre bocsátván a helybeli előljárók jelenlétében teendő vizsgálatot, s a dolog munkába veendő barátságos elintézése meg nem történhetvén: a földesurat a jobbágyokra nézve megállapított móddal kivilágositandó kárnak, ha ez 60 forinton túl nem terjed, pótlásába, ugy a becs költségeinek megtérítésébe summás uton marassza el, s ebbeli végzése foganatját, — egyedül a birtokon kívüli feljebbvitelt megengedvén, — fogja eszközteni. A feljebbi summán túl pedig csak a megye törvényszéke, előlegesen és summásan bíraskodjék; mely által egyszersmind a földesur azon esetben, ha a kár tetemes hiba vagy ravaszság által jött volna közbe, kétszeres büntetésben hasonló módon fog marasztalni.

e) A nemesi kiváltsággal bíró jobbágyok az általok akár földesuraiknak, akár jobbágytársaiknak tett bárminő károkra nézve, minthogy ily summás uton áristomi büntetés alá nem vettethetnek, általjában azon bíróság, intézkedés és büntetés alá fognak tartozni, melyek feljebb d) pont alatt a jobbágyaiknak kárt tevő földesurakra nézve vannak megállapítva.

f) A cselédekre nézve közönségesen rendeltetik: hogy ezek azon károkat, melyeket gazdájok tudtánkívül gondatlanságukkal vagy korhelységökkel önnön személyiségökben követnek el, szolgálatjuk szegődött béréből, vagy egyéb vagyonaikból megtéríteni tartozzanak; — ha pedig az illetén kár tetemes hibáikból, ravaszságukból vagy csalárdóságukból követtetett el, ezen esetben a nemes cselédek ugyan a d) alatt megállapított móddal, s a szolgabíró által a kárnak kétszeres megtérítésében, — a nemnemesek pedig az olyatén kár egyszeres visszapótlásán felül, azon birói intézkedési móddal, mely a jobbágyokra nézve b) alatt megszatott, még egy naptól fogva nyolcz napokig terjeszthető áristomi büntetéssel lakoljanak, — azon károk azonban, melyeket a cselédek gazdáik, barmaik és apró marháik által okoznak, fennmaradván a cseléden való viszonzkövetelés, minden esetben maga a gazda által fognak megtérítettetni.

g) A mennyiben végre ugy a nemes, mint nemnemes akár cselédek, akár jobbágyok, a feljebb kijelölt károk meg-

téritése reájok háritandó kötelességének eleget nem tehetnének, az ilyenek a megye törvényszéke által vétségökhöz mérséklendő büntetés alá vettessenek.

4-er. Valamint hogy pedig az előre bocsátott, s megátalkodott makacskodással vagy roszasággal összekötött kihágások, rendetlenkedések és kártételek esetei ismételt előfordulásakor, szabadságában áll a földesurnak, hogy a IV-dik törvényczikkely 12-dik §-ban megszabott módon jobbágyát telkéről elmozdithassa: úgy a jobbágyainak szántsándékkal, és ismét kárttevő, vagy jobbágyát méltatlanul vagy a feljebb megállapított intézkedési rendszer által megszabott mértéken túlhatólag büntető földesur is, a tiszti ügyész felperessége alatt, kihágása minémiségéhez képest 50 frtktól 200 frtkig biróiképen meghatározandó, s felerészben a megsértettet, felerészben pedig a házipénztárt illetendő büntetésben marasztassék el, — a kegyetlenkedés esetében pedig büntető per útján is a megsértettnek való elégtételre szorittassék, és a vétekhez mérséklendő büntetés alá vettessék; a jobbágyok vagy cselédek által elkövetett tetemesebb és magukban bünt foglalo kihágásoknak megfenyítése, a büntető rendszerinti ítélőszékekre tartozván.

5-ször. Az előre bocsátottak iránti biráskodások mindennémü eseteiben pedig a rendelkező biró; ha a felek kívánják, az általa hozott ítéletet ingyen kiadni tartozzék. (5. §.)

137. §. Jobbágytelki állomány.

Minthogy a helyek osztályzata s a jobbágytelki állománynak ezen épült mennyisége az illető urbéri szabályok által az ország minden részeiben már régóta meg van határozva, s annyi időtől fogva igen sok telekosztály s határrendbeszedés az érdeklött intézetekben alapul: az eddigleni urbéri rendeletek által megállapított helyosztályozat s állománymennyiség jövendőre is fenn fog tartatni.

Ehhezképest ugyanazon jobbágytelki állomány, mely Magyar- és Horvátországra nézve a helyosztályozati rendszeres munka folytában Mária Terézia alatt kelt urbéri rendelet által 1100, 1200 vagy 1300 négyszög ölre számi-

tott holdak, vagy illetőleg kaszálók mennyiségével minden helyekre nézve kiszabattatott, — valamint Temes, Torontál és Krassó megyékben is minden holdra határozott 1600 □ ölekben a legelőre nézve is megállapított, és végre Posega, Szerém és Veröcze vármegyékben különös helyosztályozat mellett, és minden megyében meghatározott hold-szám mértékben, jelesen Szerém és Veröcze ¹⁾ megyékben egy hold szántóföldet 2000, a kaszallót 1000 □ öltre — Posega vármegyében pedig mind a szántóföldet, mind a kaszálót 1296 □ öltre számított mennyiséggel mai napig divatban van, mind belső, mind külső járandóságra nézve jövedőre is alapul tartatik meg, és azért a belső egy egész telki-állomány, (Posega, Szerém és Veröcze, nemkülönbén Temes, Torontál és Krassó vármegyékben is meghagyattatván az eddigi szokás) mindenütt egy holdban határoztatik meg, — a külső tartozmányok pedig állani fognak: (1836 : V. 1. §.)

¹⁾ Veröczemegye diakovári járásabeli minden helységek határában, az eddigi szokás megtartásával egy hold urbéri szántóföld 1620 —, a kaszáló pedig 1296 négyszög ölekkel számítandó (1840 : VII. 1. §.)

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Abauj	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	22
	2-dik		24
	3-dik		26
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol sarjut kaszálni lehet		6	
Hol sarjut kaszálni nem lehet		8	
Arad	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	26
	2-dik		28
	3-dik		30
	4-dik		32
<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol mindig kaszáltatik sarju		8	
Hol ritkán kaszáltatik sarju		10	
Hol soha sem kaszáltatik sarju		12	
Árva	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	24
	2-dik		26
	3-dik		32
	4-dik		40
<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol sarjut kaszálni lehet		6	
Hol sarjut kaszálni nem lehet		8	
Bács	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	32
	2-dik		34
	3-dik		36
	4-dik		38
<i>A rétekre nézve :</i>			
Minden osztályiránti különbség nélkül		22	
Baranya	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	22
	2-dik		24
	3-dik		26

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ká- száló
Baranya	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12
Bars	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	18
	2-dik	20
	3-dik	rendü osztályban	22
	4-dik	24
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8
Békes	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	34
	2-dik	rendü osztályban	36
	3-dik	38
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Minden osztály iránti különbség nélkül		22
Beregh	<i>Öt osztály-rend :</i>		
	1-ső	18
	2-dik	20
	3-dik	rendü osztályban	22
	4-dik	24
	5-dik	28
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12
Bihar	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	26
	2-dik	28
	3-dik	rendü osztályban	30
	4-dik	32
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Borsod	<i>Négy osztály-rend.</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	26
	2-dik		28
	3-dik		30
	4-dik		32
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol mindig kaszáltatik sarju			8
Hol ritkán kaszáltatik sarju			10
Hol soha sem kaszáltatik sarju			12
Csanád	<i>Két osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	36
	2-dik		38
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Minden osztály iránti különbség nélkül			20
Csongrád	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	34
	2-dik		36
	3-dik		38
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Minden osztály iránti különbség nélkül			22
Eszter- gom	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	20
	2-dik		22
	3-dik		24
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol mindig kaszáltatik sarju			6
Hol ritkán kaszáltatik sarju			8
Hol soha sem kaszáltatik sarju			10
Fejér	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	22
	2-dik		24
	3-dik		26
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol mindig kaszáltatik sarju			8
Hol ritkán kaszáltatik sarju			10
Hol soha sem kaszáltatik sarju			12

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Gömör	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	24
	2-dik		26
	3-dik		28
	4-dik		32
<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol mindig kaszáltatik sarju			8
Hol ritkán kaszáltatik sarju			10
Hol soha sem kaszáltatik sarju			12
Gömör	A Kis-Honti kerületben.		
	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	18
	2-dik		20
	3-dik		22
<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol sarjut kaszálni lehet			6
Hol sarjut kaszálni nem lehet			8
Győr	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	20
	2-dik		22
	3-dik		24
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol mindig kaszáltatik sarju			6
Hol ritkán kaszáltatik sarju			8
Hol soha sem kaszáltatik sarju			10
Heves	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	26
	2-dik		28
	3-dik		30
	4-dik		32
<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol mindig kaszáltatik sarju			8
Hol ritkán kaszáltatik sarju			10
Hol soha sem kaszáltatik sarju			12
Hont	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	} rendü osztályban	18
	2-dik		20
3-dik	22		

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben	
		Hold	Ka- száló	
Hont	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol sarjut kaszálni lehet		6	
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8	
Komárom	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső } rendü osztályban	20		
	2-dik }	22		
	3-dik }	24		
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol mindig kaszáltatik sarju		6	
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		8	
Hol soha sem kaszáltatik sarju		10		
Krassó	Ezen vármegyében négy rendü, t. i. egész, fél, fertály és nyolczad telkek találatnak, miszerint abban semmi osztályrendnek helye nem levén, egy egész telkes jobbágy birni fog :			
	Szántóföldben	24		
	Rétben	6		
	Köz-legelőben	3		
	Belső telki járandóságban	1		
	Összesen	34		
	Egy fél telkes jobbágy :			
	Szántóföldben	12		
	Rétben	4		
	Köz-legelőben	2		
	Belső telki járandóságban	1		
	Összesen	19		
	Egy fertály telkes jobbágy :			
	Szántóföldben	6		
	Rétben	3		
Köz-legelőben	1			
Belső telki járandóságban	1			
Összesen	11			

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Krassó	Egy nyolczad telkes jobbágy a kör- nyüállásokhoz képest akár rétbén akár szántóföldben	5	
	Köz-legelőben	1	
	Belső telki járandóságban . . .	1	
	Összesen .	7	
	Némely helyeken pedig . . .	8	
Liptó	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső } rendü osztályban	18	
	2-dik }	20	
	3-dik }	24	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol sarjut kaszálni lehet		6	
Hol sarjut kaszálni nem lehet . . .		8	
Marma- ros	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső }	22	
	2-dik } rendü osztályban	24	
	3-dik }	26	
	4-dik }	30	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol mindig kaszáltatik sarju . . .		8	
Hol ritkán kaszáltatik sarju . . .		10	
Hol soha sem kaszáltatik sarju . .		12	
Mosony	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső }	20	
	2-dik } rendü osztályban	22	
	3-dik }	24	
	4-dik }	26	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
Hol mindig kaszáltatik sarju . . .		6	
Hol ritkán kaszáltatik sarju . . .		8	
Hol soha sem kaszáltatik sarju . .		10	

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Nógrád	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	20
	2-dik	22
	3-dik	24
	4-dik	26
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		6
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		8
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		10
Nyitra	<i>Öt osztály-rend :</i>		
	1-ső	16
	2-dik	18
	3-dik	20
	4-dik	22
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8
Pest	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	24
	2-dik	26
	3-dik	28
	4-dik	30
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12
Pozsony	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	16
	2-dik	18
	3-dik	20
	4-dik	22
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Sáros	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	20
	2-dik	} rendü osztályban	22
	3-dik		24
	4-dik		26
<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8
Somogy	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	22
	2-dik	} rendü osztályban	24
	3-dik		26
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12
Soprony	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső	16
	2-dik	} rendü osztályban	18
	3-dik		20
	4-dik	22
<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8
Szabolcs	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső	28
	2-dik	} rendü osztályban	30
	3-dik		32
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Szala	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső } 2-dik } rendü osztályban 3-dik }	18 20 22	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8
Szatmár	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső } 2-dik } rendü osztályban 3-dik } 4-dik }	26 28 30 32	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12
Szepes	<i>Négy osztály rend :</i>		
	1-ső } 2-dik } rendü osztályban 3-dik } 4-dik }	22 24 26 30	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12
Temes	Ezen vármegyében négy rendü, t. i. egész, fél, fertály és nyolczad telkek találatnak, miszerint abban semmi osztályrendnek helye nem levén, egy egész telkes jobbágy birni fog :		

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Temes	Szántóföldben	24	
	Rétben	6	
	Köz-legelőben	3	
	Belső telki járandóságban . . .	1	
	Összesen .	34	
	Egy fél telkes jobbágy :		
	Szántóföldben	12	
	Rétben	4	
	Köz-legelőben	2	
	Belső telki járandóságban . . .	1	
	Összesen .	19	
	Egy fertály telkes jobbágy :		
	Szántóföldben	6	
	Rétben	3	
	Köz-legelőben	1	
Belső telki járandóságban . . .	1		
Összesen .	11		
Egy nyolczad telkes jobbágy a kör- nyülállásokhoz képest akár rétben akár szántóföldben	5		
Köz-legelőben	1		
Belső telki járandóságban . . .	1		
Összesen .	7		
Némely helyeken pedig	8		
Tolna	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső } rendü osztályban	22	
	2-dik }	24	
	3-dik }	26	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju	8	
	Hol ritkán kaszáltatik sarju	10	
Hol soha sem kaszáltatik sarju . . .	12		

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben	
		Hold	Ka- száló	
Torna	<i>Négy osztály-rend :</i>			
	1-ső	} rendü osztályban	26	
	2-dik		28	
	3-dik		30	
	4-dik		32	
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol mindig kaszáltatik sarju		8	
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10	
	Hol soha sem kaszáltatik sarju . . .		12	
Torontál	Ezen vármegyében négy rendü, t. i. egész, fél, fertály és nyolczad telkek találatnak, miszerint abban semmi osztályrendnek helye nem levén, egy egész telkes jobbágy birni fog :			
		Szántóföldben	24	
		Rétben	6	
		Köz-legelőben	3	
		Belső telki járandóságban	1	
		Összesen	34	
		Egy fél telkes jobbágy :		
		Szántóföldben	12	
		Rétben	4	
		Köz-legelőben	2	
		Belső telki járandóságban	1	
		Összesen	19	
		Egy fertály telkes jobbágy :		
	Szántóföldben	6		
	Rétben	3		
	Köz-legelőben	1		
	Belső telki járandóságban	1		
	Összesen	11		

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben	
		Hold	Ka- száló	
Torontál	Egy nyolczad telkes jobbágy a kör- nyülállásokhoz képest akár rét- ben akár szántóföldben	5		
	Köz-legelőben	1		
	Belső telki járandóságban	1		
	Összesen	7		
	Némely helyeken pedig	8		
Trencsin	<i>Négy osztály-rend :</i>			
	1-ső } rendü osztályban	16		
	2-dik }	18		
	3-dik }	20		
	4-dik }	22		
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol sarjut kaszálni lehet		6	
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8	
Turócz	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső } rendü osztályban	16		
	2-dik }	18		
	3-dik }	22		
	<i>A rétekre nézve :</i>			
		Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8	
Ugocsa	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső } rendü osztályban	20		
	2-dik }	22		
	3-dik }	24		
	<i>A rétekre nézve :</i>			
		Hol mindig kaszáltatik sarju		8
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		10	
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		12	

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben	
		Hold	Ka- száló	
Ung	<i>Négy osztály-rend :</i>			
	1-ső	} rendü osztályban	20	
	2-dik		22	
	3-dik		24	
	4-dik		26	
	<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol mindig kaszáltatik sarju			8	
Hol ritkán kaszáltatik sarju			10	
Hol soha sem kaszáltatik sarju			12	
Vas	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső	} rendü osztályban	18	
	2-dik		20	
	3-dik		22	
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol sarjut kaszálni lehet			6
Hol sarjut kaszálni nem lehet			8	
Veszprém	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső	} rendü osztályban	22	
	2-dik		24	
	3-dik		26	
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol mindig kaszáltatik sarju			6
Hol ritkán kaszáltatik sarju			8	
Hol soha sem kaszáltatik sarju			10	
Zemplén	<i>Négy osztály-rend :</i>			
	1-ső	} rendü osztályban	20	
	2-dik		22	
	3-dik		24	
	4-dik		26	
	<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol mindig kaszáltatik sarju			6	
Hol ritkán kaszáltatik sarju			8	
Hol soha sem kaszáltatik sarju			10	

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben
		Hold	Ka- száló
Zólyom	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső }	18	
	2-dik } rendü osztályban	20	
	3-dik }	22	
	4-dik }	24	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol sarjut kaszálni lehet		6
	Hol sarjut kaszálni nem lehet		8
Posega, Szerém, Veröcze	<i>Három osztály-rend :</i>		
	1-ső }	24	
	2-dik } rendü osztályban	32	
	3-dik }	40	
		<i>A rétekre nézve :</i>	
	Minden osztály-rendre nézve		8
Körös	Következnek a Horvátországi vármegyék,		
	s jelesen a Podravai kerületben.		
	<i>Négy osztály-rend :</i>		
	1-ső }	12	
	2-dik } rendü osztályban	14	
	3-dik }	16	
	4-dik }	18	
	<i>A rétekre nézve :</i>		
	Hol mindig kaszáltatik sarju		6
	Hol ritkán kaszáltatik sarju		8
	Hol soha sem kaszáltatik sarju		10

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben										
		Hold	Ka- száló										
Körös	<p>A verbovci kerületben.</p> <p><i>Négy osztály-rend :</i></p> <table> <tr> <td>1-ső</td> <td rowspan="4">} rendü osztályban</td> <td>16</td> <td rowspan="4">} 6</td> </tr> <tr> <td>2-dik</td> <td>18</td> </tr> <tr> <td>3-dik</td> <td>20</td> </tr> <tr> <td>4-dik</td> <td>22</td> </tr> </table> <p><i>A rétekre nézve :</i></p> <p>Mint feljebb a podravai kerületben</p>	1-ső	} rendü osztályban	16	} 6	2-dik	18	3-dik	20	4-dik	22		10
	1-ső	} rendü osztályban		16		} 6							
2-dik	18												
3-dik	20												
4-dik	22												
Varasd	<p>Kolon hegyén (Montis Claudii) fekvő helyekben.</p> <p><i>Négy osztály-rend :</i></p> <table> <tr> <td>1-ső</td> <td rowspan="4">} rendü osztályban</td> <td>18</td> <td rowspan="4">} 6</td> </tr> <tr> <td>2-dik</td> <td>20</td> </tr> <tr> <td>3-dik</td> <td>22</td> </tr> <tr> <td>4-dik</td> <td>24</td> </tr> </table> <p><i>A rétekre nézve :</i></p> <p>Mint feljebb a podravai kerületben</p>	1-ső	} rendü osztályban	18	} 6	2-dik	20	3-dik	22	4-dik	24		10
	1-ső	} rendü osztályban		18		} 6							
2-dik	20												
3-dik	22												
4-dik	24												
Varasd	<p>s jelesen a hegyen fekvő he- lyekben.</p> <p><i>Három osztály-rend</i></p> <table> <tr> <td>1-ső</td> <td rowspan="3">} rendü osztályban</td> <td>12</td> <td rowspan="3">} 5</td> </tr> <tr> <td>2-dik</td> <td>14</td> </tr> <tr> <td>3-dik</td> <td>16</td> </tr> </table> <p><i>A rétekre nézve :</i></p> <p>Hol mindig kaszáltatik sarju</p> <p>Hol ritkán kaszáltatik sarju</p> <p>Hol soha sem kaszáltatik sarju</p>	1-ső	} rendü osztályban	12	} 5	2-dik	14	3-dik	16		9		
	1-ső	} rendü osztályban		12		} 5							
2-dik	14												
3-dik	16												

Vármegye	s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben	
		Hold	Ka- száló	
Varasd	A sikon fekvő helyekben.			
	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső } rendű osztályban	14		
	2-dik }	16		
	3-dik }	18		
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol mindig kaszáltatik sarju . . .		6	
	Hol ritkán kaszáltatik sarju . . .		8	
	Hol soha sem kaszáltatik sarju . . .		10	
Zágráb	A hegyi kerületben s Turo- polya mezején, s jelesen pedig a Zágrábi, Szt. Jánosi, Szávai, Kulpán inneni és Kulpán tuli járásokban.			
	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső } rendű osztályban	12		
	2-dik }	14		
	3-dik }	16		
		<i>A rétekre nézve :</i>		
		Hol mindig kaszáltatik sarju . . .		5
		Hol ritkán kaszáltatik sarju . . .		7
		Hol soha sem kaszáltatik sarju . . .		9
		A tenger melléki és a hegyi já- rás helyeiben.		
	<i>Négy osztály-rend :</i>			
1-ső } rendű osztályban	12			
2-dik }	14			
3-dik }	16			
4-dik }	18			
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Mint feljebb a hegyi kerületben . . .		5	
			7	
			9	

Vármegye	O s z t á l y z a t	Szántó- földben	Rétben	
		Hold	Ka- száló	
Zágráb	A hegyaljai kerületben.			
	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső	} rendü osztályban	14	
	2-dik		16	
	3-dik		18	
	<i>A rétekre nézve :</i>			
	Hol mindig kaszáltatik sarju . . .			5
	Hol ritkán kaszáltatik sarju . . .			7
	Hol soha sem kaszáltatik sarju . .			9
	A síkon fekvő kerületben.			
	<i>Három osztály-rend :</i>			
	1-ső	} rendü osztályban	18	
	2-dik		20	
	3-dik		22	
	<i>A rétekre nézve :</i>			
Hol mindig kaszáltatik sarju . . .			6	
Hol ritkán kaszáltatik sarju . . .			8	
Hol soha sem kaszáltatik sarju . .			10	

Az egy vagy más nemű telekbeni illetőségben gyakran előforduló feleslegesség, vagy hiány a megigazitást szükségessé tévén, ha a belső telek a meghatározott mennyiségnél akár mennyivel nagyobb lenne, az a belső telek természetét megtartván, a külső járandósághoz fog számíttatni, — s viszont, a belső telek hiánya a külső telki járandósággal pótolassék ki, mely esetben a belső járandóság pótlására fordított külső föld szintén belső telki természetet vesz magára; — a hol pedig a rétek hiányát a telek utáni szántóföldekből, vagy viszont, kell kipótolni, ott a rét nagyobb vagy kisebb termékenysége a kipótolandó szántóföld osztályához illesztve, rendszerint minden szántóföldi hold egy kaszás réttel, és viszont, fog kipóttatni. Végre a mennyiben a telek utáni szántóföldek hiánya Posega, Szerém és Verőcze megyékben szőlőkkel is szokott póttatni, egy hold szántóföld két kapás szőlővel ér fel. (2. §.)

Ha valamely irtvány a jobbágy-telki állományba fog laltatott oly annyira, hogy természetét elvesztvén, már az állománynak részét tenné, sem azettől többé el nem szakíttathatik, sem a jobbágyok részéről a megváltás vagy irtásbér megtérítése fejében követelés nem tétethetik. (3. §.)

Az efféle jobbágy-telki állományoknak felcserélései, vagy elosztásai, a mennyire ezek a földesurnak kijelentett megegyezése nélkül eddig történtek, maga utján, — a jövődre netalán történendők pedig summás uton, a törvényes bizonyság és tiszti ügyész közbenjöttével, kik ez iránt tudósításukat a vármegye közönségének beadni mindig kötelesek lesznek, a földesur által felbonthatók; ha pedig a felcserélésre, elosztásra avagy a telkeknek a IV. t. cz. 9. §-ban érintett szétदारabolására a földesur megegyezése hozzájárulna, csak felére vagy negyed-részre, nem pedig ezek alul eshetik meg. Oly elosztások mindazonáltal, melyek ezen mennyiségen alul ekkoráig tétettek, mostani állapotukban megmaradnak. A mennyire pedig (Temes, Torontál és Krassó vármegyék ide nem értetvén) egy negyed részen alul eldarabolt jobbágy-teleknek haszonvétele áruba bocsáttatnék, e részben a jobbágy-telkeknek törvényes mennyiségre leendő visszaállítása tekintetéből a jobbágy ne nyerhesse el különben

a földesur megegyezését, hanemha ezen adás-vevés által a jobbágytelki részeknek összekapcsolása is eszközöltet-
hetnék. Mely czélnak elérését a földesurak kötelesek esz-
közölni azon esetben is, midőn valamely jobbágy magva-
szakadtával egy negyed részen alul eldarabolt telekbeli
részben örökösödvén, azt más jobbágnak által fogják adni.
(4. §.)

A mennyiben pedig a telekbeli illetőségre nézve zálo-
gitások, vagy ideigleni cserék jöttek volna eddig közbe,
ha ezek az uraság megegyezésével keletkeztek, a földesur
a szerződési feltételek megszüntével a jobbágyot vissza-
váltásra szoríthatja, addig pedig az urbéri tartozásokat az
akkori haszonvevőtől kívánhatja; ha pedig földesuri jóvá-
hagyás nélkül, vagy annak ellenére történtek azok, a föl-
desurnak nemcsak a telki állományok visszaszerezheté-
sére, de a zálogi, vagy netalán a csere következtében fe-
lülfizetett summának elvesztésére is leend a vevő, és ille-
tőleg az ellen keresete, kivel a jobbágy vegyes cserébe
bocsátkozott; azon községek, melyekben e részben is kü-
lönös szerződési rendszabály divatozik, a jelen szakasz hatá-
rozata alá nem tartozván. (5. §.)

Az állomány mennyisége a fél- és negyedtelekre
nézve, kivéven Temes, Torontál és Krassó megyéket, hol
az egész, fél, negyed s nyolczadtelekben levő arányos
különbség a tartozások különbsége által egyenlítettik ki,
— az ország egyéb részeiben mindenkor egyenes arány-
ban értetik. (6. §.)

Ha a földesur szüksége vagy könnyebbsége úgy kíván-
ván, urbéri helyekben külső vagy belső tartozmányokat
akarna felcserélni, ez nékie egy tökéletes annyitérőnek
természetben való megadása, s az épületekre és javitá-
sokra nézve teljes kielégítés mellett, urbéri uton szabad
legyen. Egyébiránt Temes, Torontál és Krassó megyék-
ben az eddig ottan divatozott rendelet továbbá is erejét
megtartandja, melynélfogva a jobbágyok is jobb élhetés
és sorsuk javítása tekintetéből telki állományaiknak egy-
másközti felcserélését a földesurnál szorgalmazhatják.
(7. §.)

Végre a fennálló urbéri zsellér-telkeknek állományai
mostani állapotukban, mely az urbéri rendbeszedés alkal.

mával zsinórmértékül szolgálанд, meghagyatván jövendőre azon legkisebb tér, mely zsellérteleknek kijegyeztetnék, 150 □ ölekre határoztatik. Ha pedig valamely zsellér ezen házhelyen kívül más belső- vagy külső-telki tartozmányokat is kapna, szabad lesz a földesurnak ezen tartozmányoktól járandó kötelezések iránt az olyatén zsellérral törvényes bizonyság közbejöttével alkura lépni, vagy őt arranézve, ugyanazon bizonyság befolytával, aránylag értendő jobbágyi állapotba tenni. (8. §.)

138. §. Jobbágyi haszonvételek a telkek használatán felül.

A megelőző §-ban jobbágytelki állományról volt szó, mely a szántóföldet és kaszálót foglalja magában. A jobbágytelki állományon kívül azonban még egyéb haszonvételek is engedettek a jobbágyoknak, mely jobbágyi haszonvételek az irtásra, bormérésre, pálínkafőzésre, legelőre, faizásra s egyéb erdei haszonvételekre, nádlásra, husmérésre, sa természetmények szabad eladására vonatkoztak; magában értetvén, mikép ezen haszonvételeket a voltjobbágyok csak annyiban követelhatték, a mennyiben azoknak gyakorlata a helyviszonyokhoz képest lehetséges volt. Ez áll különösen az irtásra, erdei haszonvételekre és nádlásra nézve. Ezekről egyenkint.

139. §. Irtásföldek.

A telek utáni állományba be nem számított, vagy eredetileg, s egyedül a jobbágyok élelmére nem szánt minden irtásokat a jobbágyok addig, mig azok urbéri uton vissza nem vétetnek, a földesurral kötött, vagy a törvényes bizonyság s tiszti-ügyvéd közbenjöttével, a kik eziránt tudósításaikat a vármegye közönségének beadni kötelesek, kötendő szabad egyezés szerint; — ha pedig ez nem eszközölthetnék, az eddig divathan volt föld- vagy haszonbérfizetés mellett fogják használni, mihelyt pedig azok visszaváltatnak, nyomban az uraság szabad rendelkezése alá jutnak. Hogy pedig az irtások visszaváltása iránt meghatározott szabály legyen: azok, melyek az uraság ellenmondása mellett történtek, a rájuk fordított

munka megtérítése nélkül az uraság által visszavétethetnek, — azokra nézve pedig, melyek az uraság ellenmondása nélkül, bármely időpontban ekkoráig tétettek, valamint azokra is, melyek iránt vagy a földesurral kötött egyezés szolgál alapul, vagy a melyeken valamely summa pénz törvényesen fekszik, ezennel határoztatik: hogy ez utóbbiak csak a törvényesen rajtok fekvő pénz lefizetése mellett, vagy illetőleg az egyezés tartalma szerint, — az előbbiek pedig, melyek iránt az érintett két eset nem fogrog fenn, akármikor, mindazonáltal a birói becsü-ár lefizetése mellett vétethessenek vissza. Mely birói becsü-árt úgy kell érteni: hogy mindenkor előrebocsáttatván a reája fordított munka mennyisége s minősége iránti vizsgálat, ez számba vétesék, s ezek mindenestre urbéri uton vizsgáltassanak meg, és a k. helytartó-tanácsnak, a dolog addigi egész voltában leendő fentartása mellett, terjesztessenek fel.

Hogy a jövőben teendő irtásokra nézve, melyek földesuri engedelem nélkül teljességgel tiltatnak, egyik vagy másik fél rövidséget ne szenvedjen, ezen földesuri engedelem szükségkép mindenkor írásba foglaltassék, abban a visszaváltáskor megtérítendő munkabér világosan feljegyeztessék, s így az uraság jegyzőkönyvébe — a mi az adás-vevési szerződések okáért minden uradalomnál, s minden községnél fog tartatni — beiktattassék; az nyilván kijelentetvén: hogy a földesur a jobbágy által írásba foglalt uradalmi engedelem nélkül tett irtásokat, törvényes bizonyság s tisztí ügyész jelenlétében, kik arra felvi-gyázni kötelesek, hogy sem az urbéri állományokból, sem a jelen törvény kihirdetése idejénél régibb irtásokból valami ez uton el ne szakasztassék, — minden bér megtérítése nélkül visszaveheti; mely summás visszavehetési jog azonban minden irtás esetében, csak az illetén irtás használatának kezdetétől számlálándó három esztendeig fog gyakoroltathatni, azok lefolyta után pedig az uradalmi engedelem nélkül tett irtások is egyedül urbéri uton lesznek visszaszerzendők; — ellenben ha a földesur a kiváltás föltételeit írott engedelmébe foglalni elmulasztaná, akkor a kiváltás csak szabad egyezés útján történhessék meg. (1836 : VI. 1. §.)

140. §. Bormérés.

Minden jobbágy-község, melynek t. i. különös birája s esküdtjei vannak, a hely fekvése s kiterjedéséhez képest egy vagy több házakban bort mérhet, akár volt ezelőtt annak használatában, akár nem; — ha saját szőlőhegye van, Szt. Mihály napjától fogva Szt. Györgynapig, ha pedig szőlőhegye nincs, Sz. Mihály napjától csak karácsony napjáig. Ha a földesur a korcsmának száma iránt a jobbágyokkal meg nem egyezhetnék, az a szokott urbéri uton fog elhatároztatni, úgy azonban: hogy a bormérés mindig csak magában a helységben, s nem azon kívül, vagy sátor alatt engedtetik meg. — Mindazonáltal azon községek, melyek az urbéri korcsmáltatás ideje alatt tartott kiváltási országos vásárok alkalmával a bormérést a helységen kívül fekvő gyepen is gyakorlották, ezen használatban jövődre is megtartatnak.

Szőlőhegy név alatt értetnek pedig olyan tájak, melyek az uraság nyilvános megegyezésével szőlőveszszökkel beültetettek, és a melyekből a földesur eddig kilenczedet, vagy e helyett tizedet, vagy hegyvámot, vagy ezzel felérő bért szedett; mert a szőlőveszszökkel beültetett egyéb földek, melyek e tekintetek alá nem jönnek, nem szőlőhegyek, hanem csak kertek sorába számítandók.

A bormérés mindazonáltal nem szorittatik egyedül a határbeli termésre, hanem a fenn meghatározott idő eltöltéig a községeknek máshol szerzett borokat is szabad lesz kimérni. Valamint pedig minden mérés egyes jobbágyoknak teljességgel, úgy a törvényes határidő elmúltával a községnek is elfoglalás büntetése, vagy is a csap alatt találtató egész mennyiség elvesztése alatt, ezután is tiltva marad; kivévn azonban a szőlőhegyekben szertesélylyel lakókat, kiknek a bormérés a jobbágyoknak máshol engedett időn kívül is azon megszorítással lészen szabad: hogy csak azoknak számára, kik szőlőkben dolgoznak, s csupán a szőlőmunka ideje alatt (a hol ez eddig szokásban volt) mérhessenek bort; az oly hegyi lakosokra azonban, kik községeket tesznek, szintén úgy, mint a sikon lakó munkásokra, a fentebb irt bormérési mód, úgy mint egyéb

községekben változhatatlan szabályul leend. Továbbá nyilván kijelentetik: hogy az ilyen urbéri bormérés-haszonvétel által sem az uri bormérés joga, s ennek gyakorlása, sem a földesurnak vendégfogadó s korcsma építése vagy felállítására nézve szoríthatatlan szabadsága, de az 1598-ik eszt. 35-ik törvény is legkisebb sérelmet sem fog szenvedhetni, ugy azonban: hogy az eddig szokásban volt ház-sor szerinti bormérés, melynél fogva a földesurak boraik kimérésére szoríthatták jobbágyaikat, ezennel eltörlöttnek jelentetik ki; hogy pedig a korcsmáltatási földesuri jog alkalmas uri telek nem léte miatt ne akadályoztassék, vagy épen el ne enyésztessek, ha a közel lévő gyepen a különben is illető uri jognál fogva, vendégfogadó vagy korcsma állításra alkalmas hely ki nem jelöltethetnék, szabad lesz ezentul is a földesurnak, hogy e végre alkalmas helyet, akár az V-ik törvénycz. 7-ik szakaszában meghatározott csere utján, akár egyezésnél fogva magának szerezhessen.

Egyébiránt bármiféle bor behozatala, akár saját házi szükségekre, akár kereskedés végett, hordókban, antalgokban, akókban vagy más ilynemű mértékekben, melyek az ország külön részeiben különbözőkép neveztetnek ugyan, de mindenütt abroncsok alatt vannak, a jobbágyoknak minden megszorítás, avagy fizetés nélkül szabad leend, — betegeskedés avagy lakodalom esetében kisebb mennyiségben is megengedtetvén a bor bevitele. (1836: VI. 2. §.)

141. §. Pálinkafőzés.

A jobbágyoknak, de csak önmaguknak, megengedtetik, hogy törkölyből, gyümölcsből, borból, borseprőből, és minden földi természetnyekből, egyedül csak a gabona kivételével, (ide nem értvén azon gabona-mennyiséget, mely a kolompér élesztésére megkivántatik) akár saját szükségökre, akár akónkénti kereskedésre pálinkát főzhessenek, aztaz onban kimérniök szabad nem lészen; — azon részeiben az országnak mindazonáltal, hol a jobbágyok a pálinkafőzést gabonából is eddig gyakorlották, azok e haszonvétel gyakorlatában továbbá is meghagyatván. — A pálinka-kazánoktól vagy üstöktől mindenki, a ki azokkal

él, nem tekintve a kiégetett mennyiséget, 2 forintot fog az uraságnak esztendőnként fizetni. (1836: VI. 2. §.) ¹⁾

142. §. Legelő.

Mint hogy a jobbágyoknak, mennyire a helybeli környülállások engedik, elegendő legelőt kell adni, leginkább az ennek megszorításából s aránytalan használásából eredni szokott panaszok megszüntetése, s egyszersmind a nemzeti ipar előmozdítása tekintetéből a jobbágyi legelő a földesurétól, — valahol csak azt a helyzet engedi — ha azt a földesur, vagy a közbirtokosok közül egy, vagy végre az urbéri telekkel bíró jobbágyoknak nagyobb része kívánja, a megyei közgyűlés által rendelendő küldöttség közbenjöttével, törvényszék által megvizsgálandó szabad egyezés mellett, mely iránt utóbb a királyi felségnek a helytartó-tanács utján leendő felügyelési joga fennmarad, — vagy ha ezen egyezés nem eszközölthetnék, urbéri uton —, előre bocsáttatván, ha kívántatnék, minden tartozmányok összesítése, elkülönöztetni rendeltetik. De ennek hihasításában vigyázni kell, hogy a legelői járandóság oly tájon ne adassék ki, mely egyáltalában haszonvehetetlen, t. i. vagy árvíz, vagy homoktorlás, vagy más okok miatt, barom- s marhalegeltetésre nem alkalmas.

A legelő elkülönöztetését nemcsak a gyp felosztására, de a megállapított elvek s mód szerint, ha lehet, más földekre is ki kell terjeszteni; azért is a földesurat saját rétjein, ugarjain, tarlóin, s egyéb majorsági földjein a jobbágyok kirekesztésével, — ellenben az urbériekben egyedül magukat a jobbágyokat fogja a legeltetési gyakorlat

¹⁾ Az 1836: VI. 2. §-ának ezen rendelete akkép világosittatik, hogy a jobbágyoknak itt engedett pálinkafőzés a zsellérekre is nyilvánosan értetik; különben pedig az említett szakaszhoz az tétetik, hogy a jobbágyoknak és zselléreknak az általuk főzött pálinkát kimérniök, vagy a földesurat a részben illető pénz megadása nélkül pálinkát főzniök, a tiltott bormérésre szabott elkobzási büntetés terhe alatt szabad nem lészen; — mindenesetre fennmaradván az olyatén kihágások eseteiben az illető földesuraság részére még az is, hogy szenvedett kárra és költségeire nézve is, urbéri uton magának teljes elégtételt szerezhessen. (1840: VII. 2. §.)

illetni. Hogy pedig a kizárólag nyert legelő hasznával minden egyes jobbágy is elkülönözve élhessen, és szorgalma nevelésére földjét külön válva is szabadon használhassa, a rendbeszedés alkalmával, a mennyire eszközölhető, és a gazdálkodás módja javulja, ha a jobbágyság nagyobb része kívánandja, minden egyes jobbágyinak egész tartozmánya az illető legelővel együtt egy tagban, vagy ha a helybeli körülmények nem engednék, legalább dülő szerint hasittassék ki.

Hogy azonban a legelő elkülönözése eseteiben — melyet a legelőnek szűk volta nem akadályozhat — a földesuri igazak semmi csorbulást ne szenvedjenek, nyilván kijelentetik: hogy a földesurat a legelő használatától sem az eddigi nemgyakorlat, sem a legelő szűke miatt elzárni nem lehet. Kivétetnek mindazáltal 1-ször azon határok, melyekben a földesur a legelő használásáról vagy az urbér behozatala alkalmával lemondott, vagy későbbi rendbeszedés által abból kirekesztetett, vagy végre szerződések következtében attól önként elállott; 2-or azon határok is, melyekben a földesurnak az urbérin kívül semmi belső vagy külső birtoka nincsen, és a legelő jogával eddig sem élt, egyszersmind a legelő az illető urbéri bíróságok ítélete szerint oly csekély, hogy a jobbágyság azon vonó marhái részére, melyek az uri szolgálatokra, és urbéri földjeinek mivelésére szükségképen megkívántatnak, sem ad a föld minemőségéhez képest elegendő élelmet.

Mely kivételeken kívül a szűk legelő minden egyéb eseteiben, mind a jobbágyságnak kiadandó legelőbeli mennyiségnek, mind a földesurnál megmaradandó résznek a helybeli körülállások szerint leendő meghatározása az illető urbéri bíróságok ítéletére bízatik. Egyébiránt az ország legnagyobb részén előforduló rendszerinti esetekben egy egész telekre a legelőbeli haszonvételnek legkisebb mennyisége 4, a legnagyobb 22, — ezerkétszáz négyszög öltre számított holdban, és így a kisebb állományokhoz képest aránylag, állapittatik meg, oly módon: hogy ezen fentebbi határvonalak között, a jobbágyságnak kiadandó legelőbeli mennyiségnek a jobbágyság szükségéhez és a helybeli körülállásokhoz, a földesuri igazaknak épségben való fenntartása mellett, mérsékelt meghatározása az

illető urbéri bíróságok ítéletére bizatik. Azon határookban pedig, melyek az ország többi részeiben lévő arányon túl tágas és felette bő legelőkkel vannak ellátva, ezekben a fentebb kijelölt környülállásokhoz képest a rendes esetekre határozott legnagyobb illetőségnél nagyobb mennyiség is adathatik urbéri uton; önként értetődvén: hogy a meghatározandó mennyiségek kiadása után fennmaradó legelő minden esetben és mindenütt egyedül a földesurat illeti.

Hogy a legelő kihasítása alkalmával az összehasonlításra nézve támadható kétségek elmellőztessenek, mind a két katholikus és görög nemegyesült szertartásu plebánusi, ugy a két vallásu lelkipásztori járandóság, akár legyen azoknak fiókegyházok, akár nem, egy egész telki, — az iskolamesteré pedig és helység jegyzőé különkülön fél telki illetőséghez fognak hasonlittatni, s ezen mennyiséggel valóságosan kiadattatni; — kivévén, ha ezeknek valamelyike élleme fejében nagyobb, azaz egy egész telket felülhaladó mennyiséget birna, akkor a legelőt is ehhez kell mérsékelni. Többnyire az urasági tisztek és szolgák iránti gondoskodás a földesur szabad rendelkezésétől függvén, ezeknek szükségéről, midőn a közlegelő elkülönözése valóságosan végrehajtatik, következőleg annak minden új rendelkezése alkalmával, csak maga a földesur az ezelőtti közlegelőnek tulajdon számára elkülönözött részéből fog intézkedni a szerint, hogy a tisztek és szolgák marháikat a község legelőjén ezentul soha se tarthassák.

Nyolcz urbéri zselléreknek pedig egy egész telki járandóság fog kiadattatni. ¹⁾

Végre Temes, Torontál és Krassó megyékben, melyekben a legelő illetősége már meg van határozva, az eddigi szokás nemcsak az urbéri s az ugynevezett beneficalis telkeken gyakorlott legelő iránt, de az extrasessionalis vagy industrialis név alatti telkekre nézve is, a mennyire az urbéri táblákba iktatva vannak, továbbá is fenn fog tartatni. (1836 : VI. 3. §.)

¹⁾ Ugyanezen VI. tcz. 3. §-a 6. szakaszának rendelete akkép világosittatik, hogy azon egész telki járandóság alatt, mely az említett szakaszban nyolcz urbéri zsellérnek kiadatni rendeltetett, egyedül a legelőjárandóság értetik. (1840 : VII. 3. §.)

143. §. Faizás, s egyéb erdei haszonvételek.

Hol a helység határában erdővel bir az uraság, és a jobbágyoknak, ugyszintén a község szolgálainak az urbérek, vagy következő urbéri rendbeszedések, vagy a divatozó szokás szerint engedtetett a tüzi faizás haszonvétele, ott azokat a tüzi faizás továbbá is ingyen illeti; mire nézve — ha eziránt panasz támadna — az uraság és jobbágyok közt, a megyei közgyűlés által rendelendő kiküldöttségnek, mely eziránt tudósítását beadni köteles lészen, közbenjöttével szabad egyezés lészen kötendő, mely nem eszközölthetvén, a tüzi faizás tárgya az előbocsátottakhoz képest szokott urbéri uton határozottassék el; — ily ügynek végső elintézéseig a jobbágyok azon haszonvételben, melylyel ekkoráig éltek, megtartatni rendeltetvén.

Azon helyeken pedig, melyeknek határában az uraság erdejében annyi épületfa találtatik, hogy abból az erdei rend sérelme nélkül eladni lehet, s a jobbágyoknak az urbér, vagy következő urbéri rendbeszedések, vagy pedig a divatozó szokás szerint ingyen való épületi faizás engedtetett, a földesur továbbá is az eddig gyakorlatban volt, és ennél nem nagyobb mennyiségben, jobbágytelki vagy urbéri zsellérház s istálló fedelére (ide nem értvén azonban a zszindelt és deszkát) a szükséges fát ingyen adni köteles, egyedül a Hármaskönyv I-ső R. 40-dik cikkelyének rendelete esetében történő elbecsülés alkalmával szabadságában fog állani a földesurnak az, hogy a jobbágyainak ingyen szolgáltatott épületi fák árát a becsár általános summájából levonhassa.

Mind a két katholikus és görög nemegyesült szertartásu, ugy a két vallásu lelkipásztorokra és iskolamesterekre nézve, egyedül azon helyekben, hol a faizás azelőtti állandó szokásnál vagy nyilvános egyezésnél fogva eddig azokat ingyen illetve, ezen szokás, vagy egyezés jövődöre is maga épségében fennmarad.

A makkoltatás a jobbágyoknak az uradalmi erdőben, de csak abban, mely lakhelyök határában fekszik, 6 krajczárral olcsóbban, mint más idegennek, azonban csupán tulajdon szükségökre, és nem kereskedés végett, engedtetik meg. Temes, Torontál, Krassó vármegyékben pedig a

makkoltatás a jobbágyoknak ugyanazon urodalomnak, melyhez tartoznak, ha szintén határkivüli erdeiben is, (külön uraság jobbágyai, és olyanok, kiknek határában makkos erdő van, ide nem értetvén) az eddig szokásban volt bér mellett, mely egy nagyobb darabtól csak 6, a kisebbtől pedig 3 krajczárban határozott meg, egyedül tulajdon, nem pedig más helyről hajtott, vagy kereskedés végett vett sertéseikre nézve aszerint leszen szabad, hogy a befogadandó sertések a makk-mennyiséggel legalább három hónapig érjék be; — azon esetben pedig, ha a makk az uraság által befogadott idegen sertések száma miatt 3 hónapoknak lefolyta előtt elfogyna, a jobbágyoknak innen következett kára téríttessék meg. Végre Posega, Veröcze és Szerém vármegyékben a makkoltatás ekkoráig divatozott urbéri rendelet szerint, oly móddal fogja illetni a jobbágyot szintén tulajdon szükségére, nem pedig kereskedés végett szerzett sertéseire nézve, hogy hol a makkmennyiség legalább 8 hetekre elegendő, egy nagyobb sertéstől 12, a középszerütől pedig 9, a kisebbtől végre 6 krajczárok fizetessenek bér fejében a földesurnak; minden alattomban behajtott darabtól ezentúl is kettős taksafizetés állapítottván meg.

Ezekon kívül a jobbágyokat semmi egyéb kedvezés vagy haszon a határak körében fekvő uradalmi erdőkben nem fogja illetni, annál kevésbbé követelhetnek azok valamit a határakon kívüli erdőkben, ha csak a faizás hasznvétele a jobbágyoknak ily határkivüli erdőkben az urbér behozatalakor, vagy későbbi rendbeszedés, vagy eddigi gyakorlat szerint nem engedtetett; mert ez esetben a kijelölt határkivüli erdőkben a jobbágyságot a tüzi faizás, sőt ezen §. 2-ik részében foglalt rendelkezéshez képest az épületi faizás továbbá is fogja illetni; — egyébiránt pedig a földesur határbeli erdeiből sem kézi művekre, sem pálinka égetésre vagy éppen a kereskedésre jobbágyainak fát adni nem leszen köteles; ugy a makkoltatás vagy gubacsszedés joga is az uraságnak szabad és szoríthatatlan rendelkezésétől fog függni; ellenben (a gesztenyét, diót és más nemes gyümölcsöket kivéven) minden egyéb erdei vad gyümölcsöknek szedése a jobbágyoknak szabad leszen.

Ha mindazáltal az erdők valamely helyekben szántó-

föld vagy rét helyett adatván, a jobbágytelki állománynak részét tennék, azokkal jövődre a jobbágyok szintügy, mint egyéb urbéri javaikkal szabadon és megszorítás nélkül fognak élni; a hol pedig az állományon felül akár a községnek, akár egyes jobbágyoknak külön telkek után lennének kivágva, mint az épületi, úgy a tüzi faizás, nemkülönben a makkoltatás és gubacs szedése is a jobbágyokat fogja illetni (fenntartatván mindézekre nézve az uraság használata is, a mennyire annak gyakorlatában lenne, úgy fenntartatván mindenkor az erdővágás módjának és rendnek elhatározása iránt az uraság tehetősége és fő felvigyázási joga,) sőt ha az érintett erdők oly állapotban volnának, hogy megtartatván az erdei rend, a jobbágyok tüzi épületi faizás szükségén felül, még kereskedésre is szolgálhatnának, ez a jobbágyoknak megengedtetik, s e végre mindenkor az uraság rendező felügyelése alatt vágandó fák, még pedig ha az erdő összevéve az egész községet illeti, a község által meghatározandó, s ugyancsak nekie jutandó aránylagi taksafizetés mellett, ha pedig az erdő a lakosok közt személyenkint van kiosztva, a helybeli telkes jobbágyoknak önkereskedés-üzésre fizetés nélkül adattassanak ki. (1836 : VI. 4. §.)

144. §. Nádlás.

Mely határban nádas van, és hol a nádlási haszonvétel az urbér behozatalakor vagy későbbi rendbeszedés által a községnek és község szolgálainak megengedtetett, vagy ezek az eddigi gyakorlatnál fogva annak használatában voltak, ott azon nádlási haszonvétel az eddigi használat rendje szerint ezentúl is azokat fogja illetni; mely helyekben pedig kiszárittatván a nádas, annak haszonvétele elenyészett, azokban a jobbágyok a megszünt haszonnal együtt járó 40 kéve nádi tartozás megszüntetésén felül, semmi egyéb kárpótlást az uradalmon nem követelhetnek, kivéven azon helyeket, hol a nádasnak bizonyos része, ha szintén 40 kéve nád adózás mellett is, a községnek vagy egyes jobbágyoknak külön-külön telkek után, urbéri állományaikon felül, s kirekesztő használatukra akár az urbér, akár az uradalom által lenne kijelölve, — mert az ily nádas

kiszáritott földjeit a jobbágyoknak ezentúli használatára kell átengedni, a jobbágyok pedig a 40 kéve nád eddig divatban volt tartozásnak természetben, vagy ha eziránt a kölcsönös egyezés nem eszközölhető, a törvényhatóság által a helybeli körülményekhez képest meghatározandó annyitérőnek megadására ezentúl is fognak köteleztetni. (1836 : VI. 5. §.)

145. §. Húsmérés.

Ha az uraság, kinek igazaihoz számittatik a mézár-széki jog, a lakosoknak szükségére elegendő húst nem vágatna, akkor a jobbágyoknak a különben tilalmazott húsmérés, — az uraságnál aziránt előre teendő jelentés után — megengedtetik, valamint akkor is, ha a különben egészséges marhájok valamely véletlen eset által további megtartásra alkalmatlanná tétetett volna, szabad lészen nékiek az olyatén marhát kimérni, vagy azt a mézáros által kimérettetni. (1836 : VI. 6. §.)

146. §. A természetmények szabad eladása.

Valamint a jobbágy bármiféle természetményeinek (egyedül azokat kivévén, miknek árulásától különös törvény által van eltiltva) akár kisebb, akár nagyobb mértékben s mennyiségben lehető eladását ezentúl is minden taksafizetés nélkül teljes szabadsággal gyakorolhatja, ugy a bolt és az ettől kívánható haszonbér-megvehetés joga a földesur igazai közé tartozik; hogy azonban e haszonbér önkényes megvétéléből a nemzeti szorgalomra és kereskedésre kár ne következék, nyilván kijelentetik: hogy minden jobbágy különbség nélkül az alább meghatározott illető bér lefizetése mellett, mind telki, mind zselléri illetősége helyén boltot nyithat, azt akár tulajdon portékáinak eladására használhatja, sőt haszonbérbe is kiadhatja akárkinek, kivévén azon egy esetet, midőn a bolt a helységben lakossággal nem bíró idegennek adatnék bérbe, mivel ilyen esetben a bérbe kivenni akarót helyes és nyomos okokból, s kivált ha súlyos, és a községre nézve veszedelmes kihágásokról megjegyzett személy volna, a bolt

kibérlésétől a földesur szabadon eltilthatja. Minden egyéb esetekben az illető bér lefizetése után a földesur által, akár a boltnyithatásban, akár annak kibérlésében, vagy bérbevévésében megakadályozott fél az alispán által, a földesurnak meghallgatása után, a helytelen akadályozás esetében a boltnyithatás vagy bérlés használatába be fog helyezettetni, mely behelyezettést, ha a földesur nem engedné, az alispán segéd birótársaival, ha a szükség úgy hozná magával, hatalomkarral is, de a melyet mindig a közgyűlésben kell megítélni, s elhatározni, az akadályozás által közvetlen okozott, s a felek voltaképi meghallgatása után kitudandó költségek és magából a megtagadásból eredett károk megtérítésével, rövid uton végre fogja hajtani, a szünő nyereség és a következhető kár, mint a törvény rendes útjára tartozó ide nem értetődvén; — a meg nem elégedett félre nézve az urbéri ut fennmarad. Egyébiránt mind a boltnyithatás, mind annak haszonbérbe adásának használatával élni akaró jobbágy, földesurának a boltokra nézve megállapított három osztályzathoz képest, a következő bért fogja fizetni, jelesen :

Az 1-ső rendű boltoktól, olyanoktól t. i., melyekben jelesb középszerű posztók, nemkülönb selyem, s a gyárakból s lerakóhelyekből első kézből, t. i. bevásárlott egyéb nemesebb portékák tétetnek ki az eladásra, s honnan az ily portékák a házaló kereskedőknek szoktak eladatni, — évenkint 20 frtot.

A 2ik rendű boltoktól, melyek csekélyebb értékű portékákkal vannak felkészítve, és az országos uton kívül esnek, hol t. i. ritkább az eladhatási alkalmatosság, a boltoknak birtokosa pedig az 1-ső rendű kereskedőkhöz nem hasonlíttathatik ugyan, de a vásárookra eljár, — évenkint 15 forintot.

A 3-ik rendű, vagyis a falukon lévő boltoktól, melyeknek birtokosai vásárookra járnak ugyan, de selyem vagy más nevezetesebb portékákkal nagyobb mennyiségben nem kereskednek, és portékáikat is a vidéki kereskedőtől szokták beszerezni, — évenkint 10 frtot.

Azok, kik nyitott bolt nélkül házról házra üzik a kereskedést, ezentúl minden taksafizetéstől mentek lesznek.

Végre ezen 7-ik §-ban megállapított rendszabály az

oly községek lakosaira is kiterjesztetik, melyekben a bolt-beli jogot maguk a községek gyakorolják, önként értetőd-vén: hogy ahol eddig a boltnyithatásért a fölebb megá-lapított taksáknál kisebb, vagy épen semmi bér nem fizet-tett, ott ezen szokás tovább is fenn fog tartatni. (1836: VI. 7. §.)¹⁾

147. §. A jobbágyi haszonvételek további
korlátozása.

Az előszámlált urbéri haszonvételeken felül a jobbá-gyok sem a vadászat, halászat s madarászat jogait elfog-lalási büntetés alatt, sem kiváltság nélkül a vásár, piacz, vám és révbéli jogokat nem gyakorolhatják, — Temes, Torontál és Krassó vármegyékben mindazonáltal azon eddig ott fenállott urbéri rendelet továbbá is meg fog tartatni, mely szerint némely községeknek az okvetetlenül szükséges nádlás fejében nékiek általadott tavakban gya-korolható halászhatás is megengedettik; ha pedig valamely jobbágy földesuri engedménnyel bármely nemü malom vagy más királyi adományból származott uri jognak lenne birtokában, azt az uraság urbéri uton, — a dolog addigi egész voltában leendő fenntartása mellett, a tett épületek-nek, és minden javításoknak törvényes uton eszközendő igazságos megbecsülése, és a törvényesen rajta fekvő pén-zeknek megtérítése mellett, visszaveheti; Posega, Veröcze

¹⁾ Ugyanezen VI. tcz. 7. §-a 1-ső szakaszának kezdő sorai ekkép igazítottak, s részint bővítettnek:

Valamint a jobbágy bármiféle természetményeknek és sa-ját készítményeinek (egyedül azokat kivéven, miknek áru-lásától különös törvény által van eltiltva) akár kisebb, akár nagyobb mértékben s mennyiségben lehető eladását ezentúl is minden taxafizetés nélkül, teljes szabadsággal gyakorolhatja; ugy a bolt és az ettől kívánható haszonbér megvehetési joga a földesur igazai közé tartozik; különben pedig a jobbágyok mind ott, hol földesurok engedelmével boltot nyitottak, s az attól járó taxát fizetik, és a só azon boltbani árulásának ed-dig gyakorlatában voltak, mind pedig oly helyeken is, hol a lakosok boltnyitás és valamely taxafizetés nélkül a sóvali kereskedésnek gyakorlatában vannak: ezen gyakorlatban to-vábbá is meghagyatnak. (1840: VII. 4. §.)

és Szerém vármegyékben azonban az ottan divatban volt malom-taksák azalatt nem emeltethetnek fel, melyek a földesurnak esztendőnként fizetendő malombér fejében, jelesen a kanalos malomra nézve 1 forintra, más közönséges folyóvizi malom minden kerekétől 2 forintra, végre a Duna-, vagy Drávai malomtól 8 forintokra voltak határozva; de ha valamely tárgyra nézve különös kiváltságok avagy kötések mutattatnának elő, ezeknek foglalatja fog megtartani. Mindazáltal a királyi adományból származott uri haszonvételek vagy a földet egyébkint érdeklő jogok, ha s mennyire ezekre nézve a jobbágyok sajátságai joggal előállanak, s ezen állításukat a mostani valóságos használat támogatja, az illető törvényszék előtt indítandó törvény útján enyészethetnek el. (1836 : VI. 8. §) A jobbágyok a határon kívüli haszonvételekre semmi követelést nem tehetnek, kivévén, ha akár az urbér behozatalakor, akár az urbéri rendbeszedés alkalmával nékiek egyszersmind határ-kivüli haszonvételek és telki állományok kijelöltettek, és az urbéri könyvbe beiktattattak, vagy pedig ha azok különben is mostani gyakorlatban, az uraság ellenzése nélkül, lennének. (9. §.)

148. §. Jobbágyi tartozások.

A jobbágy által művelt föld tulajdona a földesurat illette, a haszonvételekért tehát minden jobbágy, bizonyos adózások és szolgálatok teljesítésére köteleztetett. A jobbágyi tartozások pénzfizetésben, természetények kiszolgáltatásában és munkálatok teljesítésében állottak, melyekről a régiebb gyakorlathoz képest az 1836 : VII. tcz. intézkedett.

149. §. Füstpénz.

Minden jobbágy vagy urbéri zsellér, ki tulajdon külön házzal bir, esztendei bér fejében egy forintot, melynek egy felét Szt-György, a másikat pedig Szt-Mihály napján letenni köteles, fizetni fog földesurnának. Mindazonáltal az országnak azon részeiben, hol ezen adózás a belső helyekre szorított, vagy hol arra nézve a fenn határozottnál

könnyebb bér divatozott, az e részben fenálló szokás, valamint Posega, Veröcze és Szerém vármegyékben is azon eddig megtartott rendelet ereje továbbá is fenn fog maradni, mely szerént a házas zsellér ottan az esztendei forintnak fennjelölt határnapokon leendő fizetésére szintén köteleztetvén, a földdel bíró jobbágy egy egész telektől esztendőnként 3 forintokat, s ehhez aránylag a fél és negyed telektől ezen summa fele — vagy illetőleg negyed részét ugyancsak a fentebbi határnapokon fizetni tartozik az uraság földi jogaiért. (1836 : VII. 1. §.)

150. §. Kilenczed.

Kivévén a belső telki illetőséget s a telekhez tartozó réteket, minden egyéb föld terméséből köteles a jobbágy földesurának kilenczedet természetben adni, ha csak ennek annyit érőben megváltása eddig nem divatozott, vagy éppen azon adózás aluli teljes felmentés ki nem köttetett avagy szokásban nem volt.

A hol eddig a jobbágyi földektől heted, vagy nyolczad, tizedi adózás nélkül divatozott, az továbbra is megállapittatik; de a hol a heted vagy nyolczad a tizeddel együtt szokott adatni, egyedül az állományhoz tartozó földekre nézve azon heted vagy nyolczad helyett ennekutánna kilenczed fogja a földesurat illetni.

Végre, hol a föld terméséből nem ugyan az egyházi rend jogaihoz tartozó, hanem a földesuri joggal járó tized név alatti tartozás van divatban, ott ezen tized egészen a kilenczed megvétele iránt megállapított elvekhez alkalmaztassék; egyébiránt mindenütt, ha csak egyezés nem köttetett, az eddigleni szokás, és jelesen Temes, Torontál és Krassó vármegyékben is az ugynevezett industrialis vagy extrasessionalis telkekre nézve, melyeknek minden holdjától 30 krajczár industrialis név alatti taksa évenként fizetetik, nemkülönben a kerti gyümölcs, káposzta és tizedadás alá eddig nem tartozott egyéb termékekre nézve, jövedőre is fenn fog tartatni.

Ezen adózások megvételére nézve pedig — a hol csak lehet — a kilenczed fejében akár tiszta szemül, akár szemül és szalmában kötendő bizonyos mennyiség felől, vagy más

valamely módon (egyedül a jobbágytelki állományoknak részét tevő földeknek természetben való kihatása feltétele világos kivételével) a földesurak és jobbágyok közt, egy vagy több esztendőkre szabad egyezések tétessenek; — mely hasznos intézetelőmozdítása egyszersmind a törvényhatóságoknak kötelelességökben fog állani.

A len és kender iránti eddigi szokás, — mely szerint vagy kilenczed természetben, vagy minden egész telkes jobbágytól az uraság kenderéből vagy lenéből hat font és így a kisebb állományt birótól ehhez arányzott mennyiségű fonás kivántathatik, továbbá is oly világos hozzávétellel erősítettik meg: hogy a mely helyeken eddig a fonásbeli szolgálat volt szokásban, a jobbágyok szabad választására hagyattatik fel, hogy tovább is fonásbeli szolgálatot tenni, vagy a helyett az urbéri kenderföldről a kilenczedet állandóul természetben kiadni inkább kívánják-e? ott, a hol kender és len urbéri földekben nem természetik, fonástétel nem kivántathatván. Mindazonáltal Temes, Torontál és Krassó, nemkülönben Posega, Veröcze és Szerém vármegyékben eddig sem lévén helye a fonásnak, az utóbbi 3 megyékben sem a lenből s kenderből, sem más ugynevezett kisebb tized alá tartozó növényekből, akár ezek kertekben, akár más urbéri tartozás alá vetett földekben természetik, ugyszintén a szilvából is tized nem vétethetik.

A telek utáni föld fentebb említett természetéből következik: hogy a rétbeli illetőség pótlására adott szántóföldről nem jár kilenczed, valamint a legelőből sem, ha ez már el lenne különözve, és a jobbágyok közt fejenként felosztva általok miveltenék, — ellenben a szántóföldek kiegészítésére adott rétekből, habár fel nem szántatnak is, de kaszálókép használtatnak, a kilenczed ki fog szolgáltatni; ugyanazért azon telki szántóföldről, melyet a jobbágy az uraság jóváhagyásával kertté vagy szőlővé változtatott át, tekintetbe vétetvén a bévetendő mag neme, és a rendszerinti termés, ha kivántatnék, megyei tisztviseléség által eszközendő egybehasonlítás szerint a kilenczed, vagy e helyett a divatban lévő tized, vagy heted, avagy nyolczad, a hol t. i. illetén adózás tized nélkül szokásban van, szolgáltatassék ki; sőt ha ezen adózás tüstént meg nem adathatnék, a következő esztendőben is pótolassék ki; ugy viszont,

ha a jobbágy a rendes nyomások (calcaturae) bevetésének elmulasztása nélkül az ugart vagy olyas]szántóföldet, melyből a kilenczed azon esztendőre már kiadatott, hol a legeltetés tekintete, és a föld neme második vetést enged, folyvást ismét bevetné, s abból még azon esztendőben termést nyerne, akkor ugarból, vagy az ily második termésből semmit sem tartozik adni.

A kilenczed vagy a környülálláshoz képest a helyett szokásban lévő heted-, nyolczad- vagy tized-szedetés, s behordatására nézve az 1802. ki 7. ik törvény cz. rendelete ugy változtatik meg: hogy mihelyt a jobbágyok akár az egész határban, akár ennek valamely részében vagy dülőjében az aratást elvégzik, ha a község elöljárói jelentést teendének az uraságnál, ez a jelentéstől számlálendő 3 nap alatt (a közbejövő ünnepuapok kizárattatván) minden további halasztás nélkül tartozzék minden termés neméből járó kilenczedet, vagy illetőleg a tartozási mennyiséget akár az egész határban, akár valamely már learatott dülőben is kivenni; mit ha az említett határidő alatt elmulasztana, szabad lesz a jobbágyoknak, az uraság illető részét a földön hagyván, a többi termést elhordani, s az uraság az ott hagyott részszel, melyet a jobbágy többé ingyen behordani nem köteles — minden utóbbi nyomozás és követelés nélkül megelégedni tartozik. Azonban a kilenczedet, vagy az e helyett járandó illetőséget, kivévén a most említett esetet, a jobbágyok urbéri köteleességekön felül ingyen tartoznak behordani, de csak a helybeli határon belől. (2. §.)¹⁾

151. §. Hegyvám.

Az asszuszlőt és az ebből csepegő nedvet (essentia) kivévén, a bortermésből szintén kilenczed vagy hegyvám

¹⁾ Az 1836: VII. tcz. 2. §-a 5. szakaszának rendelete akkép világosittatik, hogy ha a jobbágy, azon 5. szakasz engedelmenél fogva a kender — s len földektől a fonásbeli szolgálatot kívánná tenni, akkor ezen szolgálat egyedül azon földekre értetik, melyek vagy az urbéri tabellában, mint olyanok, kijelölve vannak, vagy az eddigi szokás szerint azon fonásbeli szolgálattal voltak terhelve; magától értetvén, hogy az urbéri több földekben vetett bármely természetményekből a kilenczed az említett VII. tcz. rendelete szerint járulandó a földesur részére. (1840: VII. 5. §.)

illeti a földesurat, a mint t. i. eddig szokásban volt; mely szokás és a törvényes mérték megtartása iránt az 1715: 97-ik és 1802: 7-ik törvénycikkelyek ¹⁾ ezentúl is teljes erejükben maradnak. Posega, Verőcze és Szerém megyékben azonban a telki állományba be nem számított szőlőktől pintek adatnak, oly móddal, hogy minden akó mustból csak egy pint, azaz két pozsonyi itcze illeti a földesurat.

Hogy pedig ezen úrijog gyakorlata sérelmet ne szenvedjen, a kilenczed vagy tized alatti szőlőkben termett szőlőfürtöknek eladása a földesur engedelmé nélkül tilalmaztatik, — megengedtetvén azonban azoknak tulajdon szükségére leendő használhatása.

A szüretelés idejét mindenkor ugyan az uraság határozza meg, de ez ennek kijelölésében arra figyelmezzon, hogy a szőlőmivelők ne károsodjanak, — miről előre gondoskodni a vármegyék kötelesek; azon megyék pedig, melyek eddig a szüret idejét közvetlenül szokták kijelölni, ezen gyakorlatban jövendőre is meghagyatnak.

A bor-kilenczed vagy hegyvám beszedésére és behordására nézve pedig az 1802: 7-ik és 1807: 3-ik törvénycikkelyek ²⁾ fognak megtartatni, úgy azonban, hogy az illető járandóságot csak a helybeli határon belől tartozzanak behordani a szőlő-gazdák, — hacsak az iránt szerződés vagy

¹⁾ Az 1715: 97. tcz. meghagyja, hogy a földesurak a hegyvámot, a szőlőtermelők kárával, s eltérőleg a régi szokástól, különbeni erőszakosság vétsége s büntetése alatt, felebb ne emelhessék, s hogy a hegyvámra nézve az 1655: 31. tczben megállapított pozsonyi mértékhez, s husz évi háborítlan gyakorlathoz alkalmazkodjanak. Az 1802: 7. tcz. a megyét felhatalmazta arra, mikép azon időt, mely alatt a földesur a hegyvámot átvenni tartozik, a földesurak meghallgatása mellett megállapíthassa. Minden földesurnak mellőzhetlen kötelessége volt a kilenczedet, mustban, vagy szőlőfürtökben, ezen határidő lejártáig kivenni.

²⁾ Az 1807: 3. tcz. szerint a szőlőtermelők nem köteleztethettek arra, hogy a kilenczed beszedése végett, összes termésöket a földesur helyiségéhez szállítsák, hanem a földesurnak állt tisztében, megbizottjait a szőlőkbe kiküldeni, s a kilenczed mennyiségét a hely színén megállapíttatni, — melyet aztán a jobbágyok a földesurhoz, beszállítani tartoztak.

egyezés által más rendelkezése nem történt; fennmaradván a hegyaljára nézve az 1827. 31-ik törvényczikkely rendelete. ¹⁾

Ha hegyvám alatt lévő szőlő-hegyekben valamely esztendőben semmi bor sem teremne, az említett járandóság hiányát a jobbágyok, s bortermesztők következő esztendei termésből tartoznak kipótolni. Az ugynevezett szőlő-lábaktól járó adózás iránt, a fenálló szokás tartassék meg. (1836: -VII. 3. §.)

152. §. A kilenced további korlátozása.

A méhrajoktól, bárányoktól és gödéktől, ugy szintén apró majorságban, és tojásokban egyes jobbágyok által, valamint borjukban is több jobbágyok által összesen tett eddigi adózások, ugy nem különben a vaj kiszolgáltatása is, jövedőre megszüntetnek. (1836: VII. 4. §.)

153. §. Uri szolgálatok.

Mi a szolgálatokat, vagyis uri munkákat illeti: Magyar- és Horvátországban (Temes, Torontál és Krassó vármegyéket kivévén) minden egész helyes jobbágy hetenkint egy, és így egész esztendőn által 52 napi igás, vagy, ha a földesur akarja, egy igás helyett két napi gyalog munkát szolgálni köteleztetik, — a nagyobb vagy kisebb állománnyal bíró jobbágy ezen mértékhez aránylag teendő munkával tartozván. A házas zsellérek esztendőnkint 18, a házatlan zsellérek pedig 12 napi kézi munkára kötelesek. — Posega, Veröcze és Szerém vármegyékben pedig azon szokás továbbá is fenn fog tartatni, mely szerint egy egész helyes jobbágy esztendőnkint 24 napot két marhával, és így aránylag a fél — vagy negyed telket bírő zen munkamennyiség fele vagy — negyedrészt kiszolgálni, és ha a jobbágnak marhája nincsen, vagy a földesur kézi munkát kíván, egy két marhával teendő napi

¹⁾ Az 1827: 31. tczben országos bizottmány küldetett ki a hegyaljai bortermelés megtekintésére, azon meghagyással: hogy annak felvirágoztatása és a kereskedés élénkítése iránt a következő országgyűlésnek kidolgozott tervet mutasson be,— mi azonban meg nem történt.

munkát két gyalog napszámmal megváltani köteles; a többi 28 ígás, vagy 56 kézi és nem több munkák úgy lévén egyedül megvehetők, hogy egy két marhás munkáért 24 krajczár, egy gyalog napszámmért pedig 12 krajczár fizetessék a jobbágnak; végre a házas zsellér esztendőnkint 12, — a házatlan pedig 10 napi kézi munkával fog tartozni. Temes, Torontál és Krassó vármegyékben e következő, eddig ottan divatban volt uri munkák rende tartatik meg: ¹⁾

Telekkel bíró jobbágy.	O s z t á l y z a t.	Járan- dóság	Természetben leszolgálándó	Készpénzben megváltható	Tesznek.	
					ft.	kr.
		kézi napszámok.				
Egész telkes.	Az 1-ső osztályban	104	45 ¹ / ₂	58 ¹ / ₂	9	45
	A 2-dik „	78	35 ¹ / ₂	42 ¹ / ₂	7	5
	A 3-dik „	62 ¹ / ₂	29 ¹ / ₂	33	5	30
Fél telkes.	Az 1-ső osztályban	58	27	31	5	10
	A 2-dik „	43 ¹ / ₂	21	22	3	45
	A 3-dik „	35	17	18	3	—
Fer- tály telkes.	Az 1-ső osztályban	34	18	16	2	40
	A 2-dik „	25 ¹ / ₂	14	11 ¹ / ₂	1	55
	A 3-dik „	20 ¹ / ₂	11 ¹ / ₂	9	1	30
Nyol- czad telkes.	Az 1-ső osztályban	21 ¹ / ₂	21 ¹ / ₂	—	—	—
	A 2-dik „	16	16	—	—	—
	A 3-dik „	13	13	—	—	—
Házás zsellér		8	8	—	—	—
Házatlan zsellér		6	—	6	1	—

¹⁾ Ugyanezen VII. tez. 5. §-sa 1. szakaszának rendelete akkép világosittatik, hogy ott, hol egy egész házhelyes jobbágy esztendőnkint át 52. napi ígás, vagy ha a földesur akarja, egy napi munka helyett két napi gyalogmunkát szolgálni köteleztetik: ezen mértékhez aránylag tartoznak a fél-, negyed- vagy nyolczadrész telkeket használó jobbágyok a törvényben kijelölt móddal, napfelköltétől fogva napnyugatig dolgozva, az ígás vagy galog napi munkákat földesuraiknak megtenni. (1840: VII. 6. §.)

Ezen munkák pedig alkalmas dolgosokkal, eszközökkel s marhákkal oly módon fognak véghez vitetni: hogy a szántásra használandó marha számára nézve továbbá is fenntartatván az eddigi gyakorlat, egyéb igás munkáknál csupán két vonó marhát szabad legyen kívánni. Ha pedig a földesur ebbeli munkákat akár saját hasznára, akár más kibérlett jószágainak mivelésére nem fordíthatja, s netalán másnak különösen haszonbérbe adni akarná, akkor szabad választására bizatik a jobbágyoknak: valljon a kijölelendő uri munkát annak, kinek bérbe adatott, végezni, – vagy pedig egy napi igás munkát 20 kral, a gyalog munkát pedig 10 krral számítva, a földesurtól megváltani akarják-e? Mely esetben mind a földesurak illetén bérbeadási szándékok iránt jobbágyaikat 30 nappal előbb, mind ezek a megváltás elfogadásáról földesurokat ugyan azon időközben, az illető szolgabíró által tudósítani tartoznak; magában értetődvén, hogy ezen megváltás jóvoltával a jobbágyok egyenkint is élhetnek.

Továbbá ezen uri munkára nézve, (melyekben különben a nyugalom, etetés és itatás ideje kiszabásában a helybeli bevett szokás fog fenntartatni) a jövés s hazamenésnek tekintetbe vétele és betudása iránt határoztatik: hogy ha az uri munkák a helybeli határon szolgáltatnak le, ezeket az esztendő különböző részére való tekintet nélkül, napfelkeltétől fogva napnyugatig kell folytatni, ugy mindazonáltal, hogy az etetés s itatásnak fentebbi módon meghatározott idején felül a jövés és hazamenés is a jobbágy munkájába számítassék be; ha pedig a munkások más, egy, vagy legfeljebb másodfél órányi messzeségnél távolabb nem fekvő helyről rendeltetnek dologra, azok November, Deczember, Január és Február hónapokban hazulról oly móddal tartoznak megindulni, hogy a nap felkeltével a kiszabott munka helyén megjelenjenek, a honnan napnyugattal haza bocsáttassanak; ellenben a többi hónapokban napfelkeltétől napnyugatig teendő jobbágyi munkák a jövet s hazameneteli betudással értetődnek; Temes, Torontál és Krassó vármegyékben ezen beszámításnak a távolság vagy esztendei időszakasz minden különbsége nélkül helye lévén. Azon esetben továbbá, ha a munkások másodfél órányinál nagyobb távolságra rendeltetnek ki, urdol-

gára, a jövésre és hazamenetelre fordított egész időt munkájokba kell számítani. Hogyha az uri munka a közbejött eső, vagy más akadály miatt nem folytathatnék, a napnak csak azon délelőtti vagy délutáni része, mely munkában töltetett ugyan, de a közbejött akadály által félbeszakasztatott, a jövetellel és hazamenetellel együtt számittatik be az uri munkába, — ha pedig semmit sem dolgozott, hanem parancsolatnál fogvajött csak, és tért vissza a jobbágy, csupán a jövet és menet fog munka fejében elfogadtatni. Egyébiránt az etetés és itatás ideje, vagy pedig a jövés és hazamenés beszámítása iránt a földesur és jobbágyok közt támadó kérdések a helybeli környülállásokhoz és a helyek távolságához képest, — melyeket különben is mindenütt közhatóság által szükség elhatározni, — az illető megyék által eligazítandók, avagy megítélendők; a meg nem elégedett félnek az urbéri ut szabad maradván.

Hogy pedig a földesurak a jobbágyok munkájának czélirányos hasznát vehessék, arra kelletvén figyelmeznii minden rendüi uri munkák megvételére nézve, hogy legalább egy negyed része az esztendei járandóságnak, a hat teli hónapra hagyassék, szabad lesz a földesurnak sürgetős munka idején — kivévén egyedül a szántást — a telki állomány aránya szerint járó munkát minden héten, mig az t. i. tartand, kettőztetni, ugy mindazonáltal, hogy az illetén munkák is az esztendei járandóságba betudásanak; házas és házatlan zsellérek azonban a munkák ily kettőztetésére nem szorittathatnak, — Temes, Torontál és Krassó vármegyékben pedig eddigi szokás szerint a következő hét jövendőre is szabad marad a telkes jobbágy-nak. Hasonló beszámítás mellett megendeditik az is, hogy a távolabb helyről rendelendő jobbágyok (kiket ezen ut és munka felől, hogy arra készülhessenek, jó eleve értesíteni kelletik) a jövés és hazamenés betudásával számitott négy napig folyvást szorittathassanak akár kézi, akár igás urimunkának tételére, de az ily munkák egy hónap alatt rendszerint csak egyszer, sürgetőbb mezei munka idején pedig kétszer kívántathassanak meg, ugy azonban: hogy egy hét mindenkor szabad maradván az uri munkától, a másik hét a földesur dolgára fordittassék, mely eset-

ben köteleztetik a földesur, nyáron a marhák elegendő legelőjéről, télen pedig mind magának a jobbágyoknak, mind marháinak szükséges és alkalmas elhelyezéséről gondoskodni.

Valamint azonban a földesurnak sem a jobbágyok által ur dolgára állított marhákat ne talán munkája siettetése végett több felé osztani, sem a jobbágyot általános, és végre oly urimunkára, melylyel a földesuri jóváhagyás, vagy legalább elnézés mellett esztendei illetősége fejében adós maradott, ezentul szorítani nem szabad: ugy viszont, ha az ily tartozás a jobbágy nyakasságából vagy restségből származnék, joga lesz a földesurnak, az illetén késedelmes vagy makacs, kivált sürgető dolog idejében földesurnának könnyen nagy kárt okozható jobbágy költségére az elmulasztott, és a vonakodó jobbágy által pótlólag végzendő munkán kívül mást fogadni. Egyébiránt ezeknek többszöri ismétlése eseteiben a IV-dik törvény 12-ik §-sa c) alatti értelme szerint a jobbágy törvényes elmozdításának leendő helye. (5. §.) 1)

1) Ugyanezen VII. tcz. 5. §-sa 5. szakaszának rendelete következőleg bővítettik:

A földesuri munkának teljesítését makacsságból elmulasztó jobbágy azonkívül, hogy az elmulasztott munkát pótlólag végeznie kellek, — esetről esetre minden egyegy gyalognapi munka elmulasztásaért folyó ezüst pénzben egy-, minden ígás napi munkának hasonló elmulasztásaért pedig két forinttal büntetessék; a dologbani eljárásra nézve közönséges szabályul azon mód állapittatván meg, hogy a földesur vagy megbizottja, ki e részben rendes jegyzőkönyvet tartani és folytatni köteleztetik, az oly makacssági vád alá eső jobbágyot maga elé állitva, őt a helybeli két előjárók vagy legalább semmi kifogás alá nem eshető két tanunak mindenkori jelenlétében voltakép hallgassa ki, s ha mentségét és lehető próbáit, melyeknek előadhatása soha ki nem zárthatik, elégteleneknek találandja, az elmarasztaló ítéletet reá ugyan mondja ki, s azt szintén a helybeli előjárók, vagy két más tanu jelenlétében rögtön hajtsa is végre; az eljárás módjáról szóló jegyzőkönyvi kivonatot és ítéletet azonban a megbüntetett jobbágynek, ha ugy híváná — egész kiterjedésében, s ön — vagy megbizottja aláírásával meghitelesítve, mindenkor és ingyen adja ki.

154. §. Vadászati szolgálat.

A vadak akármely nemei által okoztatni szokott károknak meggátlására nézve, kötelesek a jobbágyok (kivéven Temes, Torontál és Krassó vármegyéket hol ezen tartozásnak jövöre sem léssen helye) minden telektől, s ehhez aránylag, nem különben nyolcz zsellért egy telekkel egybehasonlítva, ezeknek részéről is egy személyt urbéri munkáikon felül, a jövetel és menetel idejét is bele számítva, három napi vadászatbeli szolgálatra küldeni, mely végett (maguknak fegyverök rendszerint nem lehetvén) azt, valamint puskaport és ólmot is adni fog nékiek az uraság; ugy mindazonáltal, hogy ezen vadászatbeli tartozás sem más szolgálat nemére ne fordíttathassék, se a jobbágy által pénzen vagy természetményekkel meg ne váltathassék, azonban a vadászatbeli s illetőleg az ártalmas vadaknak kiirtásában szükséges segéd-munkákra, következőleg a hajtókra is alkalmaztassék. (1836: VII. 6. §.)

155. §. Hosszu fuvar.

Eltöröltetvén jövendőre a hosszú fuvar — helyette egy egész telkes jobbágy két marhával két napig, a kisebb állományuak pedig ehhez aránylag fognak a szántáson kívül, szokott gazdasági munkákat tenni, — kivéven Temes, Torontál és Krassó, nem különben Posega, Verőcze és Szerém vármegyéket, melyekben az érintett tartozás eddig sem divatozott. (1836: VII. 7. §.)

Egyébiránt a földesur, vagy megbízottja végzetén meg nem nyugvó jobbágy részére a birtokon kívüli felebbvitel s ily célból a kerületi szolgabíróhoz lehető folyamodás szabadon fenhagyatván, — a kerületi szolgabíró ily esetekben, a megyétől kiküldetését sem várva, a felek meghallgatásával a szoros vizsgálatot tegye meg, s tudósítását, minden iratokkal és a földesuri illető jegyzőkönyvi kivonattal együtt a köztörvényhatóságához késedelem nélkül beadván, az egész dolog a megyének legelső alkalommal tartandó urbéri törvényszékén megvizsgáltatva, ítéltessék el. (1840: VII. 7. §.)

156. §. Erdei s nádlási szolgálat.

Az urbéri telkek állományába be nem foglalt erdőben faizás használásában élő jobbágyok, tartozni fognak, jelesen: minden egész telkes jobbágy, s ehhez aránylag a kisebb állománnyal bírók, lakó helyöktől két közönséges mértföldnyi távolságnál nem messzebb, az uraság által kijelölendő erdőből egy pozsonyi mértékű öl fát, a földesur által jószága határán belől kimutatandó, s a vágás helyétől a lerakás helyéig két közönséges mértföldnél szintén messzebb nem eshető helyre hordani, s azt a fennjegyzett mértékben összerakni, a házas zsellérek pedig fejenkint fél öl fa összevágásával kötelesek; — azonban nem csak Temes, Torontál és Krassó vármegyékben, hol e czim alatt uri adózás eddig sem divatozott, hanem Posega, Verőcze és Szerém vármegyékben is, hol a marhátlan jobbágyok által összevágott ölfa behordásának kötelessége a marhás gazdákat, de csak ezeknek lakhelyök határában fekvő erdőkre nézve, illetve, az e részben fenálló szokás jövedőre is fenntartatik. ¹⁾

Hol pedig a jobbágyok urbéri nádlás hasznáival élnek, ott minden földdel bíró jobbágy egy egész telektől 40 kéve nád levágására, és az ölfa behordása tekintetében meghatározott távolság aránya szerinti összehordására köteles; — a nádlási jótékonytságot használó zsellérek is fejenkint 20 kéve nád levágásával szintén tartozván. (8. §.)

¹⁾ Ugyanezen VII. tcz. 8. §-sa 1. szakaszának rendelete ezen szavak után: „a házas zsellérek pedig fejenkint fél öl fa összevágásával kötelesek“ — kezdve, következőkép változtatva módosittatik:

Egyébiránt a törvénynek ezen rendelete az ölfa-vágás és behordás tekintetében Posega, Verőcze és Szerém vármegyékre nézve is kiterjesztetik; a mennyiben azonban az említett három megyebeli némely helységekben az ölfavágás és behordás eddig gyakorlatban nem volt, úgy Temes, Torontál és Krassó vármegyékben is, hol e czim alatti uri adózás eddig sem divatozott, az e részben fenálló szokás jövedőre is fenntartatik. (1840: VII. 8. §.)

157. §. Iparosok, kereskedők és művészek szolgálatainak megválthatása.

Az olyatén művészek s mesteremberek, kik egyedül művészségök s mesterségök gyakorlásából élnek, és kiknek telki tartozmányok nincsen, — valamint az ilyen kalmárok és kereskedők is, uri munka-kötelességeiket készpénzzel megválthatják, melynek mennyisége azon esetben, ha a földes urasággal meg nem egyezhetnének, szokott urbéri uton fog elhatároztatni. (1836: VII. 9. §.)

A község belső és külső földjeitől járó adózásokra nézve az előbbi szokás tartassék meg. (10. §.)

158. §. Az uri szolgálatok további megszorítása.

Ezen esztendőnkénti uri szolgálatokon, s adózásokon felül a földesurak jobbágyaiktól semmit sem kívánhatnak; minél fogva minden elsőbbség, avagy mások előtti vételbeli földesuri jogok, valamint minden kényszerítések, ugy bármely természetü s nemü szolgálatok, taksáltatások, ugy szintén kizárások nemei is, (fenntartatván egyébiránt a fentebbi VI-ik törvény-cikkely határozata) jövedőre minden megkülönböztetés nélkül az egész országban, s ahhoz kapcsolt részekben megszüntetvén, a megyék kötelességében állani fog, felvigyázni: hogy a számvetések rendszerint tétessenek, és hogy a jobbágyok felesleges munkákra ne szorittassanak, hanem hogy ha a járandóságon felül több munkát kívánna a földesur, aziránt jobbágyaival szabad alkura lépjen.

Hogy ha pedig a jobbágy uri munkára törvényes járandóságán felül kényszerítették, ily esetben a földesur az okozott kárnak megtérítésére, és minden gyalog vagy igás munkának a kényszerítés idejekori folyó ár szerint kétszeres megfizetésére, a fentebbi IV-ik törvény-cikkely 4-ik §-a által meghatározott rövid uton szorittassék; — mely tilalmas kényszerítések ismétlése esetében az általhágó földesur ellen egyszersmind a szokott törvény utján a IV. törvény-cikkely 4-ik §-a által meghatározott módon a tiszti ügyész felperessége mellett, annyiszor, mennyiszor az

általhágás történik, 200 forint büntetésnek leendő helye. (1836: VII. 11. §.)

Udvari telkeken lakó, vagy bármely nevezet alatt pusztákra telepített, és a földesur engedelményéből valamely uri majorságbeli telkeket használó zsellérek, uri tartozásaikra nézve egyedül a földesurral teendő szabad egyezéstől függenek. (12. §.)

159. §. A z 1848-évi törvényhozás.

Ez volt képe az urbériség s a volt jobbágyok állapotának 1848-ig. Az országgyűlés, mely 1847. végén utószor Posonyban, összeült, s 1848-évi szept. György hó 11-ik napján bezáratott: teljes elégtételt adott a multak fájdalmáért, s az urbériséget, azon haszonvételeken kívül, melyeknek a jobbágyok szerződés vagy szokásszerű élvezetében voltak, végkép eltörölte.

Mikép szűnt meg azon jogi kapcsolat, mely a földesurat és volt jobbágyokat az urbéri viszonyokhoz képest, személyi s vagyoni tekintetben egyesíté: erre nézve tekintsük át futólag az 1836-évi törvényhozás szabályait.

E mű 127. §-ában a jobbágyok költözése esetében megtartandó eljárásról, 128 és 129 §§-aiban az adásvevésről, 130. §-ában a jobbágyok elmozdításáról, végre a 131. és 132. §§-okban a jobbágytelkeknek és szolgálatoknak évenként, vagy örök időre, személyenként, vagy község szerinti megváltásáról volt szó. Mindezen törvények és jogviszonyok a jobbágytelkek teljes tulajdoniségében s a voltjobbágyoknak engedett szélesb körü polgárjogban hallgatólag enyésztek el.

Menjünk tovább. A fentebbi 133. §. a községek beligazgatását a 134. §. a földesur gyámbirói hatalmát, a 135. §. a földesuri törvényhatóságot, s a 136. §. annak illetőségét tárgyazza. Ezek iránt az 1848. évi törvényhozás következőkben intézkedett:

1. Az uri törvényhatóság megszüntetik; — ideiglenesen, míg a törvénykiszolgáltatás általánosan rendeztetni fog, azt, polgári ügyekben, a summás perekre nézve, ott, hol rendezett elsőbirósági hatóságu tanácsok nincsenek, a

szolgabírák, — büntető és rendes folyamú polgári perekre nézve pedig a megyei törvényszék fogja gyakorolni. (1848: IX. 4. §.)

2. Azon summás szóbeli és mezei rendőrségi perek, melyek eddig a földesúri hatóság által itéltettek, a IX. tcz. 4. §-ának rendeletéhez képest, ezután a szolgabírák által lévén itélendők: a megyék, ha, és a mennyiben a szolgabírák a jelenlegi számban elegendők nem lennének, a szükséghez képest a ministerium beleegyezésével azoknak, illetőleg az esküdteknek számát szaporíthatják (1848: XI. 1. §.)

3. Oly perek, melyek eddig az elsőbírósági hatósággal ellátott rendezett tanács által az uriszékekre vitettek feljebb: ezután egyenesen a megyei törvényszékre fognak felebb vitetni. (2. §.)

4. Oly helységekre nézve, melyek rendezett elsőbírósági hatóságu tanácssal ellátva nincsenek, a megyék a szükséghez képest több törvényszékeket, mint első bíróságokat, alakíthatnak, melyeken az alispán akadályozása esetében elnököt a törvényszék tagjai önsoraikból választanak; ezen törvényszékektől felebbvitel szintén a királyi és illetőleg báni táblára történendik. (3. §.)

5. A büntető hatóság a IX. tcz. 4. §-ának rendelete szerint az uri hatóság megszüntével szintén a törvényszékekre lévén ruházva: az uradalmak, az ezen hatóság gyakorlására szükséges épületeket és készületeket ideiglenesen a megyéknek átengedni kötelesek. (4. §.)

6. Az árvai és birói számadások a megyei számvevőszékek által vizsgálandók, melyek ezennel törvényszéki hatósággal ruháztatnak fel; felebbvitel ez esetben is a királyi s illetőleg báni táblához történik; a megyéka hivatalnokok számát e tekintetben, mennyire szükséges, a ministerium beleegyezésével szaporíthatják, s általában részletes intézkedéseket hozhatnak a megyei árvák dolgának mily alakbani kezelése iránt. (5. §.)

7. Az elsőbírósági hatóságu rendezett tanácssal el nem látott községekben, az előljárók választása iránt ideiglenesen a megyék fognak intézkedni. (1848: XXIV. 3. §.)

8. Ugyanitt megemlítendő még, mikép a szent korona ügyvédének öröklése ott, hol sem törvényes, sem végren-

deleti örökösök nem léteznek, minden vagyona, külön b-
ség nélkül kiterjedvén, a földesur, háramlási joggal, a
jobbágyok után többé nem birhat. (orszb. szab. I. 18. §.)

Vége a fentebbi 137—156 §§-sokban azon rendeletei
foglaltatnak az 1838-évi törvényhozásnak, melyek a job-
bágytelki állományt, a jobbágyi haszonvételeket és a job-
bágyi tartozásokat szabályozzák. Ezekiránt az 1848-évi
országgyűlés a következőket határozta :

1. Az urbér, és azt pótló szerződések alapján eddig
gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli
fizetések, e törvény kihirdetésétől fogva örökösen meg-
szüntetnek. (1848. IX.)

2. Oly helyeken, hol eddig urbéri rendezés, vagy le-
gelöelkülönzés még nem történt, a faizásra és legelte-
tésre nézve az eddigi gyakorlat továbbá is megtartatik.
(IX. 3. §.)

3. A törvényhozás a magánföldesurak kármentesíté-
sét a nemzeti közbecsület védpajzsa alá helyezi. (IX. 1. §.)¹⁾

¹⁾ Az 1848-évi törvényhozás a földesurak kármentesítésére nézve
bizonyos kiindulási pontokat s átmeneti intézkedéseket álla-
pitott meg, melyek azonban, idők s körülmények változván,
foganatba nem vétethettek. Az érintett törvényhelyek kö-
vetkezők :

Ő felsége a magánföldesuraknak akkénti kármentesítése
iránt, hogy az eddigi urbéri tartozásokkal felérő tőkeérték
részökre a közállomány által hiány nélkül kifizetessék, a
legközelebbi országgyűlésnek részletesen kidolgozandó
törvényjavaslatot fog magyar ministeriuma által előterjesz-
tetni. (1848: IX. 2. §.)

Oly földbirtokos ellen, kinek birtokához e törvény ki-
hirdetése előtt urbériség volt kapcsolva, a kereskedési visz-
nyokból eredő váltók kivételével, egyéb adóssági követelé-
sek, a törvény további rendeleteig fel nem mondhatók, és
csupán a törvényes kamatok nem fizetése iránti követelések
hajtathatnak be ellene birói eljárás útján. (5. §.)

Az urbéri mindennemű tartozásoknak a IX. tcz által
történt megszüntetése következtében rendeltetik, hogy az
országgyűlés berekesztése után megszünendő urbéri javadal-
mak igazságszerinti megbecsültetését Ő felsége miniszte-
riuma lehető legrövidebb idő alatt eszközölje. (1848: XII. 1 §.)

A megbecsülés alapjaul egyedül azon haszon szolgáland,

160. §. Országbirói szabályelvek az urbéri viszonyok körül.

Az 1848-évi törvényhozás, az urbéri kapcsolat megszüntével, két kérdést hagyott még fenn, melyekre nézve csak a kiindulási pontokat állapítá meg, — a gyakorlatbani kivített végre nem hajthatván: s e kérdéseket a jobbágyi haszonvételek szabályozása, és a földesurak kármentesítése képezi. A tennivalók ezen részét jelenleg országgló királyunk Ő felsége végezte bé; ki azonfelül, hogy az osztrák általános polgári törvénykönyv bevezető nyilt-

mely abból az illető földesurakra valósággal háramlott, nem pedig azon teher, melyet az ezt szolgáltató alattvalók viseltek. (2. §.)

A megbecsülésnek miképen leendő eszközlését az illető minister határozandja meg, a megbecsülendő évi haszon értéke huszszorozva teszi a kármentesítési tókéét. (3. §.)

A megbecsülés helyessége ellen teendő kifogásokat az igazságügy- ministerium által országkerületenkint nevezendő négy, és a kapcsolt részekben külön egy, öt-öt tagból álló, és a status által díjazandó választmány summásan itéli el. (4. §.)

Az ekkép meghatározandó becsérték fejében a ministerium az illető birtokosoknak haladéktalanul status kötelezvényeket ad. A kötelezvények kifizetésére a kincstári fekvő javak köttetnek le, s a ministerium felhatalmaztatik ezek alapján kölcsön eszközlésére, vagy az említett javaknak részletenkinti eladására. A mennyiben pedig az említett fekvő javak elegendők nem lennének, a kincstári és országos egyéb jövedelmek is azoknak kielégítésére hypothekaul szolgálának. (5. §.)

Az állam az ekkép biztosított tartozásnak kifizetését ezennel lekötelezi, s azt valóságos status-adósságnak elismeri. (6. §.)

Ezen statusadósságnak miképp leendő kamatozása és törlesztése iránt a ministerium a legközelebbi országgyűlésnek törvényjavaslatot teend, mely is fölöle végkép határozand. (7. §.)

E törvényrendelet ezen statusadósság minden kötelezvényébe szórul szóra beiktatandó. (8. §.)

A már eddig kötött urbéri örökváltsági szerződésekre nézve, a jelen törvény alapján, a körülményekhez képest, a ministerium fog igazság és méltányosság szerint intézkedni. (9. §.)

parancsában kimondotta, mikép az át. ptkönyvnek az előbb létezett, most azonban már megszüntetett és jövőre meg nem engedhető paraszti, jobbágyi és függetegségi kötelékre vonatkozó határozatai nem alkalmazhatók (VII: 1. pont): 1853. évi mart. 2-kán két rendbeli nyiltparancsot bocsátott ki, melyek közül egyik az urbéri kapcsolat s ezzel rokon jogállapotok folytán fennálló viszonyokat, másik az urbéri kárpótlást és földtehermentesítést szabályozza.

Ezen cs. nyiltparancsokra, s általában az urbéri ügyekre nézve az orszb. szabályelvekben következők határozottak:

Az 1836. és 1840. évi urbéri törvények folytán időközben keletkezett, az urbéri szabályozások minden nemére, az arányossági perekre és a földtehermentesítésre kiterjedő legfelsőbb szabályok az 1848. ik évi viszonyokkal összeütközésben nem lévén: azok a legközelebbi törvényhozás intézkedéseig, az 1791: 35. tcz. példája nyomán, minden innen az ország alkotmányos állására és alaptörvényeire vonatkozó hátrányos következtetés nélkül, anyagi tekintetben továbbra is hatályban maradnak. (orsz. szab. VI. 1. §.) ¹⁾

Alaki tekintetben mindazonát az urbéri és arányossági ügyek keresztülviteléről az 1836. 1840. és 1848. évi törvények által eléggé gondoskodva levén: az eljárásra és a bíróságokra nézve ez uton teendő intézkedések mellözhetlen szüksége egyelőre fenn nem forog. (2. §.)

Az urbéri törvények anyagi részét tehát ez időszerint az idézett két cs. nyiltparancs, s alaki részét az 1836. 1840. és 1848. évi törvényhozás által szabályozott rendbeszedési és arányossági eljárás képezik. Ezekről egyenkint.

161. §. Urbéri viszonyok szabályozása az 1853. márt. 2-án kiadott legfelsőbb rendelet szerint.

A létezett urbéri kapcsolatnak s a földesuri hatóság-
nak megszüntetése folytán, az urbéri kapcsolatból s a

¹⁾ Ehhez hasonló eset az 1791-évi országgyűlésen fordult elő, melynek 35. tczikkére az orszb. szabályelvek hivatkoznak. Az idézett tcz. t. i a Mária Terésia-féle urbéri szabályzatot ezen záradék mellett fogadta el: „absque ulla exinde contra leges regni fundamentales formanda consequentia.“

földesuri törvényhatóságból eredő és következtetett jogok, járandóságok, és kötelezettségek is elenyésznek (1. §.)

Az urbéri kapcsolat megszüntetése következtében a voltjobbágyok a kezökön levő urbéri földbirtokban (urbéri jobbágy- és urbéri zsellértelkek) teljes tulajdoni, s szabad rendelkezési joggal ruháztatnak fel, fenhagyatván a telkek szétदारabolása iránt fenálló rendszabályok. (2. §.)

Urbéri földbirtoknak azon telkek tekintendők, melyek az urbéri táblákba, mint az urbéri jobbágy- és urbéri zsellértelkek állománya iktatvák be, vagy későbbi időben urbéri tartozások szakadatlan megvétele által ilyeseknek ismertettek; legyenek bár ezek urbéri, vagy ennek helyét pótló szerződési bánás alá vetve. (3. §.)

Ezenkívül az urbéri telkekkel a voltjobbágyok tulajdonává válnak a már törvényesen elkülönzött, vagy jövőben törvényes uton elkülönözendő legelők, nem különben azon erdők s nádasok is, melyek az urbéri faizás, és nádlás végett a voltjobbágyoknak átengedtettek, vagy jövőben átengedtetnének. (4. §.)

Az urbéri jobbágy- és urbéri zsellértelkek törvényes mértéke, az eddigi urbéri törvények által meg lévén állapítva, ezen határozat minden urbéri tárgyalásoknál zsinór-mértékül szolgálанд. (5. §.)

A pusztá telkek a mostani birtokosok teljes tulajdonává válnak. Pusztá telkek gyanánt azonban azon telkek nem tekintendők, melyek birtokosaik által csak az 1848. és 1849. évek alatt hagyattak el, s ezek által azóta ismét birtokba nem vétettek. Az ilyes telkek tekintetében a korábbi birtokosoknak s jogutódaiknak birtok- és tulajdonjogai érintetlenül maradnak. (6. §.)

Az urbéri állománynak a földesuri földekből, vagy a közös legelőből foglálás által keletkezett minden nagyobbitása, nem különben annak az azelőtti földesuraság általi foglaláson alapuló kevesbülése, az eddigi törvények szerint kezelendő, azonban azon korlátozással, hogy oly békés birtokot, mely az 1820. éven tulterjed, többé megtámadni nem lehet. Az 1820. év óta történt ilynemű foglalások iránti keresetek is, azon esetekben, hol a telkek tagosítása s a legelő elkülönzése kéretik, a kereseti jognak különben elvesztése terhe alatt, ezen munkálatok eszközlése

alkalmával szorgalmazandók, s ezekkel egyszerre tárgyalandók s elhatározandók. Ha ezen munkálatoknak sem egyike sem másika nem kéri, úgy az illetén panaszok a kereseti jog különbeni elenyészési terhe alatt legfeljebb ezen nyiltparancs kihirdetésétől számítandó három év alatt benyújtandók (7. §.). Azon földek ellenben, melyek azon térnek fölmérése után, mely az urbér behozatalakor meghatározott számú urbéri telkek öszletekép a voltjobbágyoknak átadott — mint maradékföldek találtak, s melyekből az eddigi urbéri törvények szerint új telkek valának képezendők, a földesuraknak járandó kárpótlás mellett a jelen birtokosoknál maradnak. Ez által azonban a voltjobbágyok nem jogosítatnak föl arra, hogy ily módon szaporodott birtokuknál fogva a legelő, és erdő elkülönzésénél urbéri telkeik után járandó törvényszerű mértéket meghaladó illetményt követelhessenek. (8. §.)

Az irtásföldekkeli bánás következőkép szabályoztatik:

I. A jelen birtokosok kezei között maradnak:

a) azon irtásföldek, melyek valamely urbéri telekhez törvényesen akkép csatoltattak, hogy előbbi minőségüket elvesztették, s az urbéri telek alkatrészét képezik; b) azon irtásföldek, melyek a voltjobbágyoknak eredetileg és egyedül életfentartás végett adattak át; c) azon irtásföldek, melyeken megszállítások léteznek, ha ezek birtokosainak ezen megszállításokon kívül egyéb, urbéri telekhez tartozó birtokuk nincsen; d) azon irtásföldek, melyek a birtokosoknak örök időkre földbér, természetbeni adózások, vagy szolgáltatások mellett szerződésileg adattak át. Az irtásföldeken b) c) és d) alatt fekvő tartozások a birtokosok által megváltandók.

II. Minden egyéb irtásföldek, mennyiben azt különös szerződések nem gátolják, az illető földesurak által visszaválthatók. A földesurak mindazáltal kötelesek az illetén visszaváltható irtásföldeknél, ha ezek különös feltételek nélkül, s határozatlan időre adattak át, — ezen nyiltparancs kihirdetése után három év alatt, — azokra nézve pedig, melyek bizonyos feltételek mellett, s meghatározott időre vannak a voltjobbágyok kezei között,

a feltételek teljesítése s a megállapított határidő lefolyta után három év alatt, barátságos egyezkedés útján, vagy az irtási költségek, az irtásföldeken fekvő beruházások megtérítése által, vagy az irtásföldek egy részének átengedése által, a visszaváltást szorgalmazni. A barátságos egyezkedésnek az illető hatóság befolyása mellett kell történnie, mely annak végrehajtását eszközölné. Ha az ilyes egyezkedés nem sikerül, a földesur köteles a kiszabott határidő megtartása mellett a visszaváltást az urbéri törvény útján teljesíteni, ellenkező esetben visszaváltási joga elenyészik, s az irtásföldek a birtokosok megmásíthatlan tulajdonává válnak, és egyedül a rajtok fekvő szolgáltatásokat tartoznak megváltani. (9. §.)

A voltjobbágyokat az egykori földesuraságok erdeiből illető haszonvételek megváltása tekintetében a következő rendeletek szolgálnak szabályul: Ott, hol a voltjobbágyok a faizás törvényes élvezetében vannak, számukra helyette azon földesurasági erdőből, melyben eddigelé a faizást törvényesen gyakorolták, egy azon haszonvételnek megfelelő rész leszen kihasítandó. A fenmaradó erdőtér a földesurnak teljes tulajdonul marad, mindegyik felet a számára kihasított erdőrészben az erdőrendőrségi szabályok megtartása mellett minden erdei haszonvételekre teljes jog illeti. Ezen rendelet az egyes jobbágyok, vagy egész községek számára már kihasított erdőkre nézve is szabályul szolgál. Ha az egykori földesuraság az erdők elkülönzésénél magának egyes haszonvételeket föntartott, a voltjobbágyok kötelesek a fentartott haszonvételeket megváltani. (10. §.)

A voltjobbágyok számára kihasítandó erdőrész területe, ha az iránt szabad egyezkedés nem jönne létre, per útján leszen meghatározandó. Az illető bíróságok e végre kötelesek mindenekelőtt a voltjobbágyokat törvényesen illető haszonvételeknek s viszonyszolgáltatásoknak mivoltát kinyomozni, továbbá szakértők meghívása mellett a kitudott illeték fedezésére megkivántató erdőtért, tekintettel a helyviszonyokra, s különösen az erdőnek minőségére s termési képességére, minden telekre nézve minősége aránya szerint megállapítani. Nyolcz zsellér számára egy egész telki illetőség leszen kiszabandó. E részben azonban

azon elv tartandó szem előtt, hogy rendszerint egy egész telekre két holdnál csekélyebb, s nyolcz holdnál nagyobb tér, holdját 1200 négyszög öllel számítva, nem szabathatik, és csupán ott, hol a helyviszonyokhoz képest ezen mérték mellett az eddigi törvényes haszonvétel el nem érthetik, szabad kivételképpen nagyobb számú mértéket, de semmi esetben sem tizenkét holdon felül, — holdját 1200 négyszög öllel számítva, határozni. Egyébiránt az illetőség két holdnál csekélyebb mértékre is leszállíthatatik, ha a jobbagynak eddigi törvényes faizása oly csekély volt, hogy azon famennyiség folytonos megnyerésére két holdnyi erdőtér nem kívántatik. Továbbá ügyelni kell arra, hogy a jobbagyok számára oly minőségű erdőrészek hasittassanak ki, melyek a faizás folytonos gyakorolhatására alkalmasak legyenek. (11. §.)

Azon lelkészek s iskolatanítók számára, kiket az eddigi urbéri törvények szerint faizás illet, a felhozott elvek szerint ott, hol az erdőrészek kihasítása megtörténik, hasonlóképp egy erdőrész leszen kihasítandó, és pedig a mennyiben más egyezkedés nem létezik, az elsőbbek számára egy egész, az utóbbiak számára egy fél telki illetőséggel. (12. §.)

Az ezen határozatok folytán a voltjobbagyok számára kihasítandó erdőrész községerdő gyanánt kezelendő. A községerdőbe, a lelkészek s iskolatanítók számára kihasítandó erdőrészek is befoglalandók, s ennél fogva a község által az illető famennyiség kiszolgáltatandó. A körülményekhez képest, s hol a viszonyoknál fogva tanácsosabbnak mutatkozik, az erdő felosztása helyett a jogos erdei haszonvétel az illető erdőből meghatározott évenkénti fa-illetményé átváltoztatandó, kellő módon kitudandó, s a kiszolgáltatás módja és ideje megállapítandó. (13. §.)

Az erdei haszonvételek végső rendezéseig az eddigi törvényes határozatok úgy ezen haszonvételek tekintetében, mint az ezekért járó vizonszolgáltatokra nézve erejökben fenmaradnak. (14. §.)

Az egykori földesurak, s a voltjobbagyok kívánata folytán az eddigi urbéri törvények szerint az utóbbiaknak engedett nádlási haszonvétel, szabad egyezkedés, vagy bi.

rói ítélet által akkép szabályoztathatik, hogy ezért a volt-jobbágyok számára addig, míg a nádas kiszáradása magától be nem következik, vagy mesterségesen nem eszközöltetett, évenként, vagy változatlan mennyiségű nád szolgáltatassék, vagy a törvényesen járó nádszükséglet fedezése végett a nádasból meghatározott terjedésű tér jelöltessék ki, avagy végre pénzváltás, vagy különbeni egyenérték adassék; melynél a földesur a voltjobbágyok és lakosok részéről őt illető viszonszolgálatokat számbaveheti. A voltjobbágyoknak azonban jogában áll, ezen viszonszolgáltatást, míg magának a nádjárandóságnak szabályozása bekövetkezik, pénzben megváltani. Ha a nádasnak egy bizonyos része, a községeknek vagy egyes jobbágyoknak telkeik után az őket illető urbéri földeken felül s kizáró használatukra átengedettetett, az teljes tulajdonukká válik, s a rajta fekvő adózások megválthatók. (15. §.)

A legeltetés azon földeken, melyek ezen nyiltparancs határozatainál fogva a voltjobbágyok tulajdonaivá válnak, az egykori földesurakat többé nem illeti, de a jobbágyok sem legeltethetnek az urasági földeken. Ugyanez áll az erdő- és nádrészek elkülönzése, nemkülönben a legelő felosztása után, az elkülönített részek tekintetében. (16. §.)

A szőlőhegyfokok s szőlőktől járó adózások, és szolgáltatások csak akkor tekintendők megszüntetteknek, ha ezek oly telek alkatrészét képezik, mely ezen nyiltparancs 3. §-ához képest urbéri teleknek tekintendő. Ilyetén szőlőhegyek és szőlők jelen birtokosaik teljes tulajdonává válnak. Minden egyéb szőlőhegyektől és szőlőktől a szerződési, vagy eddigelé divatozott szolgáltatások és adózások, valamint netalán a szőlők fentartását érdeklő kötelezettség meg nem szüntetvék. Ezek azonban, ha ezen nyiltparancs 20. §-ának osztályába nem tartoznak, megválthatók, s míg a megváltás megtörténik, vonakodás nélkül teljesítendők. (17. §.)

Ha a voltjobbágyok részéről azon kifogás tétetik, hogy a szőlők közös legelőföldbe ültetvék, erre csak akkor kell tekintettel lenni, ha bebizonyítatik, hogy a legelőjog gyakorlására jogosítva volt községbeli tagok mindjárt a szőlőkkel beültetendő területnek kiosztásánál, a közös legelő megszorítása miatt, a kiszabott uton panaszt emeltek, s

hogy ez vagy figyelembe nem vétetett, vagy végkép el nem intéztetett. (18. §.)

Azon földek tekintetében, melyek a 3. 4. 6. 7. 8. 9. 15. és 17. §§-ok rendeletei alá nem esnek, azonban az urbér behozatalakor már, vagy később benépesítették, vagy a voltjobbágyoknak különbeni mivelés, beültetés, vagy más-nemü haszonvétel végett, írásbeli, vagy szóbeli egyezkedés által évenkénti természetbeni szolgáltatások, adózások, vagy bér mellett örök időkre, vagy a család, avagy férfiág kihaltáig átengedettek, a jelenlegi birtokállapot a szerződés, vagy eddigelé divatozott szolgáltatások mellett fentartandó. Az ilyes földeken fekvő tartozások megválthatók. (19. §.)

Ideiglenes szerződések, valamint tisztán magánjogi haszonbér — és zálogszerződések ezen nyiltparancs rendelete alá nem esnek. (20. §.)

Az egykori jobbágyoknak korcsmálási joga az eddigi urbéri törvényekhez képest fentartatik. (23. §.)

A földesuri korcsmálási, malom- és halásznai jog tekintetében ezen jogok szabályozásának fentartása mellett az eddigi törvények határozatai szolgálnak zsinórmértékül. (24. §.)¹⁾

162. §. Urbéri kárpótlás szabályozása az 1853. márt. 2-kán kelt cs. nyiltparancs szerint.

Az urbéri kapcsolat és a földesuri törvényhatóság megszüntetése folytán elenyészett jogokért és járandóságokért a jogositottak számára kellő kárpótlás rendeltetik. Ezen kárpótlás az ország által s az országos jövedelmekből teljesítetik. (1. §.)

Az ezen nyiltparancs szerint meghatározandó kárpótlásba ugy az 1853. márt. 2-kán kelt legfelsőbb rendeletben

¹⁾ Ezen cs. nyiltparancs 50. §-ból áll. A többi része a birtokviszonyok szabályozásáról különösen, továbbá az urbéri törvény-székekről s azok mikénti eljárásáról ad szabályokat; mely az urbéri törvényeknek a magyar törvényhozás szerinti alaki részével összeférhető nem lévén, az orszb. szabályelvek elfogadásával hatályon kívül lépett.

megszünteknek nyilvánított urbéri tartozások, mint a földesuri törvényhatóság megszüntetése folytán elenyészett jogok és járandóságok is benfoglaltatnak. Ily jogoknak és járandóságoknak nyilvánítottak: a) a házatlan zsellérek tartozásai; b) a pálinkakazánoktól fizetett díj, amennyiben ez az urbéri viszonyon alapul; c) az urbéri telkekeni boltnyitás és az ettől fizetendő bér szedésének joga; d) a kizáró mézárszéki jog; e) a földesurnak azon joga, miszerint egykori jobbágyának a téglavagy mészégetést, a kövágást, agyag- és fővenyásást annak földén megtilthatta, vagy ezen jog gyakorlásaért magának adózást köthetett ki, ahol ezen jog a jobbágyi kapcsolat megszüntetéseig gyakoroltatott. (2. §.)

A földesuri törvényhatóság gyakorlásával egybekapcsolva volt kötelezettségek, a jelen nyiltparancs szerint a megszüntetett urbéri járandóságokért eső kárpótlási összeg meghatározásánál már figyelembe vették. Ennélfogva azokért a kárpótlási összegből többé semmi sem huzatik le. Ezen kárpótlás a következő határozatok szerint szabatik ki. (3. §.)

Miután az urbéri telektől tartozások Magyarországon egyformán szabályozvák, a földesuri kilenczedbéli jövedelem pedig minden megyéknek a közterhek elosztása végett az 1844. évben országgyűlésileg készített, s jelenleg az adó kivetésére használt osztályozása alapján kitudható: ennélfogva az urbéri kárpótlás osztályszerűleg sorozott általános összegben fog adatni (4. §.)

Az említett osztályozást tekintve, a megyék nyolcz osztályba soroztatnak. Az első hét osztály három, — a nyolczadik pedig két osztályra osztatik, a határok fenálló urbéri osztályozása szerint, minél arra kell figyelemmel lenni, hogy az első hét osztályban a negyedik és ötödik urbéri osztálybeli határok a harmadik osztályba, a nyolczadik osztályban pedig a harmadik, negyedik és ötödik urbéri osztályok a második osztályba sorozandók. (5. §.)

A kárpótlás a nyolcz osztályok mindegyike — és az illető osztályokbeli egy egész urbéri jobbágytelekért következő módon állapittatik meg:

Fehér, Sopron, Mosony, Pósony, Tolna, s Vas megyében osztályonként 700 — 650 — 600 frt; Békés, Csanád, Esz-

tergom, Győr, Nyitra s Pestmegyében 650 – 600 – 550 frt; Baranya, Borsod, Csongrád, Komárom, Somogy, s Veszprémben 600 – 550 – 500 frt; Abauj, Bars, Bihar, Arad, Heves, Nógrád, Zala s Tornában 550 – 500 – 450 frt; Gömör, Hont, Szabolcs, Szatmár, Zemplén s Zólyomban 500 – 450 – 400 frt; Sáros, Szepes, Ung s Trencsinben 450 – 400 – 350 frt; Bereg, Ugocsa s Liptóban 400 – 350 – 300 frt; s végre Árva, Marmaros s Turóczmegyében 350 – és 300 frt. Azon esetekben, melyekben az 1844. év óta valamely megye területi kiterjedésében változás történt, a kárpótlás kitudásánál a telkek osztályozása tekintetében az 1844. évi állapot veendő alapul (6. §.)

$A^{3/4}$, $2/4$, $1/4$ stb. telkektől járandóságok, ezeknek az egy egész telekérti osztályszerű kárpótlási összeghez felosztási arányához képest akkép határozandók meg, hogy ezekért a jelen nyiltparancs 6. §-ában az egy egész telekre nézve kimondott kárpótlási összegnek $3/4$, $2/4$, $1/4$ stb. része esik. Zsellértelekért, az illető megye osztálya különbségének tekintetbe vétele nélkül 50 frt töke kárpótlás határoztatik (7. §.).

A maradék földekért, melyek az 1853. mart. 2-kán kelt legfelsőbb rendelet 8. §-a szerint a jelenlegi birtokosok kezei közt hagyatnak, a kárpótlást egyedül ezek, és az ország közrejárulása nélkül kötelesek fizetni. A kárpótlási összeg akkép szabandó ki, hogy ezen földek minden holdjáért azon összeg határozottassék, mely az ezen nyiltparancs 6. §-a szerint az ill. tő határbeli egy telekre szabandó kárpótlási összegből, az ugyanazon határban egy telekre törvényesen megkívántató állomány tekintetbe vételével, egy holdra kárpótlási átalányul esik (10. §.).

Az 1853. mart. 2-kán kelt legfelsőbb szabályok határozatai szerint megválthatóknak nyilvánított, nem urbéri természetű tartozásokérti kárpótlás, a kötelezettek által egyedül, s az ország közrejárulása nélkül fizetendő. (11. §.)

A megválthatóknak nyilvánított tartozások megváltásának csak akkor van helye, ha az a járandósághoz jogosítottak által, vagy az ugyanazon jogosított irányában egy községben lekötelezettek mindnyája, vagy legalább ezek nagyobbrésze által az ugyanazon egynemű földektől tartozásukra nézve kéretik (12. §.).

Mindenekelőtt a felek barátságos egyezkedése megkísérlendő, melynél a kölcsönös követelések kiegyenlítése a tartozással terhelt földek egy részének átengedése által is történhetik. Ha az egyezség kísérlete sikertelen marad, a megváltás következő módon foganatosítandó : a) a pénzbeli tartozások, mennyiben azok eddig bécsi értékben fizetettek, névszerinti összegökben a bécsi értéknek 250 : 100 folyam szerinti conventiós pénzre vonása mellett számítandók ; b) a természeti munkabeli szolgáltatások az urbéri megváltási árak szerint egy igás nap 20 pkrjával, egy gyalog nap pedig 10 pkrjával veendők számításba ; c) a kikötött, vagy divatozó termésbeli adózásokból keletkező jövedelmek kiszámítása végett egy választott bíróság állítandó fel, mely az a) és b) pontok alatt érintett tartozások mennyisége, és minősége iránt támadó vitakérdések fölött is határozand. Ezen választott bíróság egyik tagja a járandóságához jogosított, vagy a jogosítottak összesége által, a másik a kötelezettek által nevezendő ki, a főnök pedig a kinevezett két bíró által választandó. A választott bírót azon fél részére, mely kinevezési jogával a kitűzött határidő alatt nem él, valamint a főnököt is azon esetben, ha ennek választása iránt a bírák meg nem egyezhetnek, a bíróság nevezi ki ; d) a választott bíróság köteles ugy a termésbeli adózások mennyiségét és minőségét, mint az 1836 – 1845. évekbeni helybeli s ezek hiányában a legközelebbi piaczi árakat kitudni, s tiz évi közép számítás szerint az évi jövedelmet meghatározni ; e) az összes szolgáltatásoknak megállapított évi értéke huszszoros összegben tökesítendő, a beszedési költségek s a földesur egyéb terhei fejében egy hatodrészt levonandó, s az ekkép megállapított váltságösszegnek részletenkinti lefizetése iránt a felek között a barátságos egyezség megkísérlendő. Ha a barátságos egyezség létre jő, az abban megállapított részletenkinti fizetés a kötelezettek által egyedül, s az ország közrejárolása nélkül teljesítendő. Azon esetben, ha a barátságos meg egyezés nem létesül, bírói ítélet fog a megváltás iránt határozni (13. §.).

Ha az ezen nyiltparancsban érintett, kárpótlás mellett megszüntetett, vagy megválthatóknak nyilvánított szolgáltatásokkal a voltjobbágyok és ezektől különböző bánásmód

alatt létező földbirtokosok 1853. január 1-jeig tartozásban vannak, azoknak pénzzé változtatása, és hat egyenlő félévi részletekbeni lefizetése a voltjobbágyok, és ezektől különböző bánásmód alatt létező földbirtokosoknak megengedtetik, mennyiben az, egyezségek, vagy birói ítéletek által, melyek ezennel fentartatnak, nem akadályoztatik. Az ilyes hátralékok pénzzé változtatása az ezen nyiltparancs 13. §-ában megállapított árak szerint, behajtása pedig summás per útján eszközzendő. (15. §.)

Ha egyes jobbágyok, vagy egész községek urbéri szolgáltatásaikat, munkáikat és adózásaikat a földesurasággal szabad egyezséggel megállapított pénzösszegért örök időkre megváltották (megszüntették), az ilyes, szerződésileg örökre megszüntetett szolgáltatások, ha a kikötött szerződési feltételek már egészen teljesítvék, vagy a szerződések tartalma szerint jelen nyiltparancs kibocsátása napjáig egészen teljesítendőek lettek volna, a kárpótlási tárgyalás tárgyát nem képezik, s visszakövetelésre, a megállapított kötelezettségek aluli felmentésre, vagy a közjóvelemekből megtérítésre igénye egyik félnek sem lehet. (16. §.)

Ha az ily szerződések csak részleg teljesítettek, a kötelezettek csak a jelen nyiltparancs kibocsátása napjáig már lejárt részleteket kötelesek lefizetni, s az addig le nem járt részletek lefizetése alul fölmentvék. A jogosítottaknak ellenben igényök van az ezen nyiltparancs elvei szerint kiszabandó kárpótlás azon hanyadrészére, mely a megszüntetett szolgáltatásoknak a szerződési feltételekhez képest még teljesítettnek létező részére esik. (17. §.)

Ha a megszüntetési szerződésekkel a kötelezetteknek egy általános összegért az urbéri termékek megváltásán kívül nem urbéri természetű földek, vagy földesuri jogok is adattak át, és ha az urbéri szolgáltatásokért eső összeg a szerződésekből ki nem vehető, ezen szolgáltatások értékét szakértők és választott birák által kell kitudni, és ezen nyiltparancs 16. 17. 18. §§. határozatai szerint eljágni. (18. §.)

Az ezen nyiltparancs szerint a megszüntetett urbéri járandóságokért szabandó kárpótlás az egykori földesuri birtok után, a birtokos személyének különbsége nélkül ki-

tudandó, és nem csupán a magán földesurakat, hanem az egyházi, kamarai, pénzalapi, és alapítványi javakat is illeti. (20. §.)

Amennyiben az egyházi tized, vagy királyi adományozás, vagy jogérvényes örökbevallások folytán magánosok tulajdonává vált, az egyházi tized megszüntetése által keletkezett veszteségek az országos jövedelmekből megtérítendők. Az évi jövedelem a tizedlajstromokból és szolgáltatási jegyzőkönyvekből, s ily segédadatok hiánya esetében az igazolandó bemondások alapján az 1836—1845. évről tíz évi középleg szerint kinyomozandó. Ott, hol megváltási szerződések léteznek, a kárpótlás az ezen tíz évbéli megváltási árak alapján minden további levonás nélkül megállapítandó. Ha ily esetekben a lelkész az említett tizednek tizenhatod- vagy különben valamely hanyadrészét huzta, azért a megfelelő rész a jogosított számára kitudott kárpótlási összegből az illető javadalom rovására levonandó. (21. §.)

Az alsóbb rendű papság tizedveszteségeért a kárpótlás az egyházi jövedelmek 1802. évi összeírása alapján, mint járadék, az országos jövedelmekből szabandó ki (22. §.)

Az egyháziak, plebániák és iskolák számára adózások és szolgáltatások, melyek sem az egyházi tizeden általában, sem az urbéri telkektől földesuri kilenczeden nem alapulnak, — a megszüntetett szolgáltatások között nem foglaltatnak, és a kötelezettek által továbbá is teljesítendők. (23. §.)

163. §. Eljárás és birói illetőség az urbéri per utján eszközlendő rendbeszedés és arányosítás tekintetében.

A rendbeszedésnek — regulatio — az a célja, hogy mind a földesur, mind a voltjobbágyok illetősége, a mennyiben az egyezségileg megállapítva még nem volna — per utján s hivatalból kimutattassék. — A rendbeszedési per folyamát az 1836 : X. tcz. 6-ik és következő §§-ai következőleg szabályozzák :

a) a helybeli határok urbéri per utján eszközlendő

rendbeszedésének ott van helye, hol azt a földesur, vagy a voltjobbágyok nagyobb része fogja kívánni; azon határok mindazonáltal, melyek a telkek összesítése, ugy a telki állományok és legelő elkülönzése mellett már ezelőtt rendbeszedettek, vagy a jelen törvény szabálya s elvei szerint ennekutána rendbeszedetni fognak, azok uj rendbeszedés alá nem eshetnek;

b) azon határokra nézve, melyek már egymásközi szerződés, vagy az eddig megállapítva volt szabály értelme szerint hozott, és felsőbb megvizsgáláson is keresztülvitt bírói ítélet következésében szedettek rendbe, az uj rendbeszedésnek czélja egyedül az összesítés, vagy telekbeli tartozmányok s a legelőnek elkülönzése, s így a jobb s értelmesebb gazdálkodás behozatala lehet; ezen uj rendbeszedés által azonban a jobbágyok azon urbéri illetősége, melyet már egyezség, vagy bírói ítélet mellett birnak, soha meg nem fogyaszthatatik, sem urbéri tartozásaik változtatást nem szenvedhetnek, s még annál kevésbé szaporíthatnak. Mihezképest az is magában értetik, hogy a fentemlített esetben az előbbeni rendbeszedés alapja és feltételei egész kiterjedésökben megtartandók lévén, a jobbágyok telki állományait mennyiségökre és minőségökre nézve tökéletes annyitérőben kell kihasítani és kiadni;

c) a még rendbe nem szedett helyeken, hol egyezésből származott bánásmód divatozik, a rendbeszedés, ha azt szintén a földesur vagy a voltjobbágyok nagyobb része kívánná, csak az egyezés által megállapított elvekhez, s feltételekhez alkalmaztatva, s mindenkor a földek összesítésére, és elkülönzésére való figyelemmel fog megtörténhetni;

d) mely közbirtokosságban nincs még behozva a törvényes arány, ott, ha valamely közbirtokos, vagy a voltjobbágyok nagyobb része az urbéri rendbeszedést kívánná, ez a meghatározott elvek szerint a törvényes arány behozatalával eszközözendő, s azzal együtt végrehajtandó leszen;

e) az urbéri rendbeszedés minden előszámlált esetiben egyszersmind, a mennyire eszközölhető, az összesítést megrendelni és végrehajtani kelletik. ¹⁾

¹⁾ Az 1836 : X. tcz. 6. §-ának a) b) c) d) és e) pontjai alatt foglalt rendeletekhez az 1840 : VII. tcz. 14. §-a által következők tétettek :

Ami pedig magát a rendbeszedési pert, s ennek elkészítése s folytatása módját illeti :

f) a per kezdetén az alispán (1848 : X. tcz. 3. §.) mindenekelőtt megvizsgálja, és a beperlett okok utmutatása szerint hozandó birói ítélet által határozza meg, nincs-e oly törvényes, vagy szerződési akadály, mely az előrebocsátottak értelmében kívánt rendbeszedésnek ellentállana? Ítéletét azonban (de csak akkor, ha valamelyik fél kívánja; 1840 : VII. tcz. 14. §.) a törvényszék vizsgálata alá terjeszti; a meg nem nyugvó félnek a birtokon belőli felelőssel megengedtetvén. — Ezen előleges kérdésnek birói eldöntése után; ¹⁾

g) minthogy a rendbeszedési pernek tulajdona, s természete azt hozza magával, — az urbér behozatala ideje-

1. Mely közbirtokosságokban még nincs behozva a törvényes arány, és ennek behozatala végett a közbirtokosoknak egyike is az arányossági pert megindítani és folytatni nem akarná, a jobbágyoknak nagyobb része pedig az urbéri rendezést és összesítést kívánná : az oly közbirtokosok ellen a megyei tisztii ügyész, önfelperessége alatt, az alispáni szék előtt az arányossági pert törvényesen indítsa meg és végeztesse be.

2. Mely közbirtokosságokban az urbéri rendezést a jobbágyoknak nagyobbrésze kívánja, a közösen tartandó uriszék költségei viselésének — az 1836 : XII. tcz. 18. §-a rendeletének ide is kiterjesztésével — a közbirtokosok közbirtokaik mivoltához mérsékelve, közösnök lennie kellett, — az oly közbirtokos, ki e részben önkényt eleget tenni nem akarna, tartozásának viselésére a megyék tisztii ügyészeinek felperessége alatt szóbeli per útján szorítottassék; magában értetvén, hogy a nemesi udvartelkeket biró azon közbirtokosok, kiknek semmi urbéri javaik és jobbágyaik nincsenek, az urbéri rendezési perek miatt tartani kellő uriszékek költségeinek viselésében résztvenni nem tartoznak.

3. Ha az urbéri rendezési perek miatt tartani kellő közös uriszék határnapjának kijelölésére nézve a közbirtokosok maguk között meg nem egyesülnének, az illető közbirtokosoknak bármelyike, vagy a jobbágyok a megye közönségéhez folyamodjanak, ez pedig az 1836 : X. tcz. 2. §-ában megállapított szabályok teljesítésével, uriszék tartása végett határidőt rendeljen, s azon az uriszék valósággal és okvetlenül megis tartassék.

¹⁾ Ugyanezen X. tcz. 2. §-ának f) pont alatti rendelete akkép módosittatik : hogyha a per kezdetén mind a földesuraság, mind

beli állapot az akkoron készült urbéri lajstromokból, és végrehajtási jelentésekből, s egyéb segédadatokból a törvényes bizonyosság, tisztí ügyész és munkálódó földmérő által nyomoztassék ki, valamint a jobbágyi tartozmányok jelen állapotja is méretessék fel, és ezen felmérés hitelesítettessék meg; — ezekután pedig a dülök osztályozata megtétetvén, a rendbeszedési terv, a telki állományok új rajzolatát egyetemben kimutató földabroszszal együtt oly módon készítettessék el, hogy a haszonvehetetlen, s a rendes mezei munkára nem alkalmas földek, a közben fekvő utak, valamint az olyan tájak is, melyek határjárás, avagy valamely vizsontagság által elszakasztattak, a földmérői számvetésből kihagyatván, az illetőségek, amennyire lehet, egy tagban jelöltessenek ki, vagy a környülállásokhoz képest (figyelmeztvén lehetőségig a szomszédságokra, és vetői nyomásokra — calcatura —) osztassanak fel; végre a fenmaradó földeknek, irtásoknak és javításoknak állapotja, mennyisége és ezeknek illendő ára voltaképp világosítottassék ki; — a dülök minémüése s mennyiségének osztályozata iránt pótlólag különösen rendeltetvén, hogy ezen osztályzat a felek s az egybehivandó szomszédok jelenlétében, úgy nem különben alkalmas, részre nem hajló, az uraság és jobbágyok által szabadon s egyenlő számmal választandó személyek hozzájárultával történjék meg. Miután minden perbeli segédeszközök készen lesznek, az eljáró alispán a megyéhez folyamodik, mely küldöttséget rendel ki; ez pedig részre nem hajló földmérő közbejöttével a munkálódó földmérő által készített földabrosz, s a dülök osztályzata,

a jobbágyok részéről egyiránt az nyilvánítottik, hogy nincs semmi oly törvényes vagy szerződési akadály, mely a törvény értelmében kívánt urbéri rendezés behozatalának ellentállana, — s ezen kölcsönös és teljes megnyugvánál fogva az uriszék az urbéri rendezésnek behozatalát ítéllettel megállapítja: ily esetben azon körülmény érdemében hozott uriszéki ítéletet a megyei törvényszék s illetőleg a kir. helytartótanács felsőbb megvizsgálása alá előlegesen felterjeszteni nem szükséges; ha mindazáltal a részben birói elítélést kívánt bármely kérdés vagy ellenzés fordult volna elő a perben, a törvénynek azon f) pont alatti rendelete szorosán megtartassék. (1840 : VII. 15. §.)

és a telekkönyv meghitelesítése előrebocsátásával, a felek között fenforgó kérdéseket azon felek szabad és önkényti összeegyeződésekkel kiegyenlíteni igyekezzenek, — mely barátságos egyezés akár eszközöltetik, akár nem, a küldöttség pontos egybehasonlító irományt készít, és azt a többi segédeszközökkel, nemkülönb a telekkönyvvel, és minden telki állományoknak számszerinti rajzolatát kimutató földabroszszal egyetemben, mindazon környülállásoknak, melyek ezeken kívül a helyszínén kifejlődtek, különös előszámllálása mellett, a dolgot addig mindig maga épségében hagyván, az alispáni szék eleibe terjesztendi.

h) A birói ítélet által valóságosoknak és hasznothajtóknak ismert épületek s javítások árát az fogja fizetni, kinek egyenes s hasznos birtokába kerülnek azok; s ha ez iránt a felek meg nem egyezhetnének, a fizetendő mennyiség illendő becsü által törvényesen számíttassék ki, és az alispán által határozottassék meg; az oly épületek és javítások árát azonban, melyek az előbbeni birtokosnak hasznot hajtottak ugyan, de az új birtokosra nézve haszonvehetetleneknek tekintetnének, nem az, hanem a rendbeszedést kívánó fél tartozzék az előbbi birtokosnak megtéríteni; — az alispán által hozandó végső ítéletet minden esetben bővebb megvizsgálás végett, lépcsőnkinti felebbvitel után, birtokon belől a megyei törvényszékhez, innen a királyi táblához (1848 : X. tcz. 5. §.) felterjesztetni kellett. (6. §.)¹⁾

Ily új rendbeszedés alkalmával kijelölendő telkek mennyiségét azon állomány földmérői kimérése fogja meghatározni, mely az urbér behozatala idejében telki illetőségkép a jobbágyok által használtatott; minélfogva ha az új rendbeszedés alkalmával azon eredeti urbéri lajstromokra nézve, melyek akkor a jobbágyok bemondása szerint készítették, ezen bemondás hibája folytában fogyatkozás tapasztaltatnék, az urbéri lajstromok a telkek számának leszállításával fognak megigazittatni; — hogyha pedig az urbér behozatala idejében kimért telkek illetőségén felül

¹⁾ Ugyanezen X. tcz. 6. §-ának h) pont alatti rendeletéhez az tétetik : hogy a kir. helytartótanács a felebbvitel után eleibe terjesztett urbéri rendezési pereket okvetlenül azon idősr szerint vegye tárgyalatás alá, amint azok a megyéktől hozzá felérkeztek. (1840 : VII. 16. §.)

valamely földek maradnának fel, ezekből az 1723 : 18. tcz. rendelete szerint új urbéri telkek alkottassanak, s ezekhez, ha az addig birt közlegelőből ki nem telik, szintén a felmaradott földekből kihasítandó legelő is adattassék. Ha mindazonáltal az első esetben a jobbágyok azt bizonyíthatnák, hogy azon fogyatkozás onnan eredett, mivel az uraság az urbér behozatala óta, az általuk telki illetőségekön felül használt földeket elvette, akkor ezen fogyatkozás kipótlására köteleztetik az uraság; — valamint viszont azon fennmaradott földek, melyekre nézve hebizonyíttatnék, hogy azok a közös legelőből, vagy az uraság egyéb földeiből elszántással, vagy más móddal a jobbágyok által elfoglaltattak, s az urbéri tartozmányok azokkal szaporítottak, ezek a földesur szabad rendelkezése alá esnek vissza, amazok pedig a közös legelőhöz visszacsatolandók lesznek; azon tartozmányok pedig, melyek a IV. tcz. 14. §-a értelmében haszonvehetetlenekké lettek, jegyzésbe tétessenek. (7. §.)

A dolog folytában az illető földmérő által elkészített minden munka, biróikép kiküldöttek által, részre nem hajló földmérő közbejöttével hitelesíttessék meg; a felmérés költségeit pedig a földesur viselni köteleztetvén, csupán azon esetben, melyben a jobbágyok kívánják a rendbeszedést, fogja a kézi és szekeres munkák kiszolgáltatásának terhe ezeket illetni; — s mivel a határok megcsonkításából a jobbágyokra nézve is kár szokott háramlani, erre nézve a munkák, s költségek hozzájárulta tekintetében rendeltetik: hogyha a földesur a helység határai iránt megtámadtatik, akkor a jobbágyok a kézi és a szekeres munkához ingyen járulni kötelesek; ellenben ha az uraság részéről mozdítatik elő a kereset, ezen köteletség a jobbágyokat nem illeti. (8. §.)

Ahol pedig a jobbágyi állományban, vagy legelőben tapasztalt részbeli fogyatkozás az egész határ rendbeszedését szükségessé nem teszi, ottan fogyatkozást részben szenvedő minden jobbágy csak az urbéri lajstrom megigazítását kívánhatja. (9. §.)

Az urbéri rendezés megigazítása, anuak folyamata alatt történt számolás, vagy kimérésbeli hibák helyrehozása, vagy időjártával történt fogyatkozások miatt szintén urbéri megszabott uton több ízben is eszközöltethető, s azt

egyes jobbágyok alapos panaszára is végre kell hajtani; mely megigazításbeli perben mindazok megtartassanak, és teljesíttessenek, melyek a rendbeszedési perre nézve rendeltettek és megállapítottak. (10. §.)

164. §. Összesítés, legelő elkülönzés és faizás az 1848. évi törvények szerint.

Az 1848 : IX. tcz. 3. §-ának folytatában rendeltetik :

1. Oly helyeken, hol a földesur és voltjobbágyai közt a legelőelkülönzés, illetőleg urbéri rendezés, akár egyezség, akár urbéri per útján valóságosan és tettelesen már végrehajtatott, az ekként megtörtént összesítés, illetőleg elkülönzés többé fel nem bontathatik. (1848 : X. 1. §.)

2. Oly helyeket illetőleg, melyekre nézve az összesítési vagy elkülönzési per a földesur és voltjobbágyai között e törvény kihirdetése alkalmával végítélet által már be van ugyan fejezve, de ezen végítélet még felsőbb vizsgálatról, vagy végrehajtástól függ : az összesítési vagy elkülönzési per felsőbb vizsgálata a királyi és illetőleg báni tábla által történik, az ekként végsőleg eldöntött perben pedig az ítélet, vagy ha a kérdés a felek között egyezség útján intéztetett el, ezen egyezség az alispáni bíróság által végrehajtható. (2. §.)

3. Oly összesítési és illetőleg elkülönzési perek, melyek e törvény kihirdetésekor már folyamatban vannak, de végítélet által még be nem fejeztettek : vagy a jelen törvény kihirdetése után czéloztatnak folyamatba tételni : az alispáni bírósághoz tételnek által, illetőleg ezen bíróság előtt lesznek indítandók, — a barátságos egyezség megpróbálása az eljáró bírónak minden esetben szoros kötelessége lévén. (3. §.)

Oly helyeken, hol a földesurnak voltjobbágyai a faizást, makkolást, gubacsszedést, vagy bármely egyéb javadalmakat az urbéri törvények korlátai között a földesur erdejében gyakorolják, és e tekintetben különösen kihasított erdőrészszel ellátva nincsenek : a faizási haszonvételnek, ugyszintén a makkoltatási, gubacsszedési s egyéb javadalmaknak elkülönözve leendő gyakorlására, akár a földesur, akár voltjobbágyai pert az alispáni bírósák előtt

különösen is indithatnak; mely eljárásban a felek között a barátságos egyezséget mindenekelőtt megpróbálni az eljáró bírónak szintén szoros kötelességévé tétetik. (4. §.)

A 3. és 4. §§-okban említett perek a megyei törvényszék, innen a királyi illetőleg báni tábla által fognak felelbbvitel útján, az ítélet végrehajtása előtt vizsgáltatni. (5. §.) Minden más urbéri perek, melyek urbéri panaszok, vagy szolgálatok, kilenczed és dézma tekintetéből jelen törvényczikk kihirdetésekor folyamatban vannak: ezen nel megszüntetnek. (6. §.)

HARMADIK SZAKASZ.

NEMÖNJOGU SZEMÉLYEK.

165. §. A nemönjogu személyek korlátozása.

A nemönjogu személyek, kiknek a törvény és fennálló szabályrendeletek egyetemesen kötelező erején kívül, saját egyéniségökben alapuló egyéb megszorításokat is kell tűrniök, részint családi viszonyok, részint a törvényekben rendelt képviselet által korlátoltatnak.

166. §. Család és rokonság.

Család nevezete alatt értetnek a törzsszülők, valamennyi utódaikkal együtt ¹⁾; azon személyek összekötése pedig, kik egy közös törzsből származván, ugyanazon családhoz tartoznak : rokonságnak vagy vérségnek nevezetik.

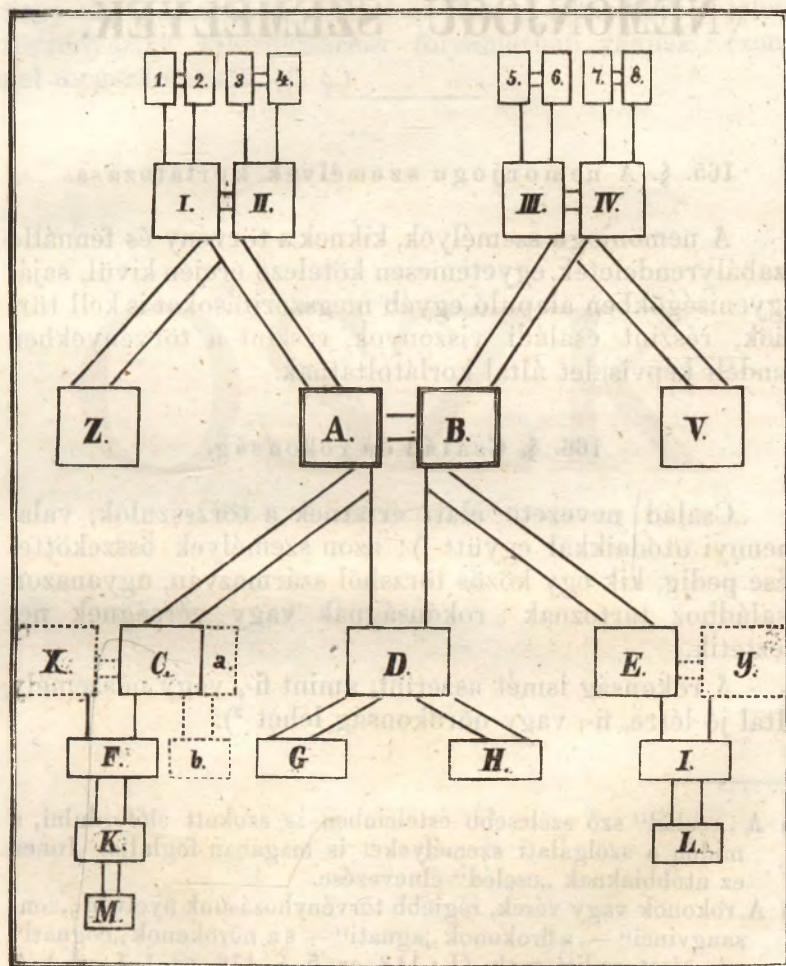
A rokonság ismét aszerint, amint fi-, vagy nőszemély által jő létre, fi-, vagy nőrokonság lehet ²⁾.

¹⁾ A „család“ szó szélesebb értelemben is szokott előfordulni, a midőn a szolgálati személyeket is magában foglalja. Innen ez utóbbiaknak „cseléd“ elnevezése.

²⁾ A rokonok vagy vérek, régiebb törvényhozásunk nyelvén „consangvinei“ —, a firokonok „agnati“ — s a nőrokonok „cognati“ név alatt említettnek. (I : 113. cz. 5. §. 116. cz. 1. §. stb.) A firokonokat a fivérek utódai teszik, a nőrokonok pedig nővérektől származnak le; vagy felfelé : a gyermeket, apjának fivéreihez firokonság, s nővéreihez illetőleg azok utódaihoz nőrokonság fűzi.

167. §. A rokonság fokozatai.

A köztörzsöktől leszármazó személyek rendsora nevezetik rokonsági vagy vérségi ágnak, — és pedig egyes, vagy oldalágnak, aszerint, amint ugyanazon köztör-

zsöktől akkép származnak, hogy egyik a másikat nemzette; vagy ugyanazon törzszülöktől akkép hozzák le származá-

sukat, hogy egyik a másikat nem nemzette, s ismét külön egyenes ághoz tartoznak.

Vége az oldalág is kétféle; t. i. egyenlő, ha két egyenes ágban hasonló számú, — és nemegyenlő, ha a kettő közül valamelyikben több személyek vannak. A rokonoknak az egyenes vagy oldalágon egymástóli távolsága iznek neveztetik. ¹⁾

168. §. Rokonsági ízek számítása a canonjog szerint.

A rokonsági ízek számítása különbözik aszerint, amint egyenes vagy oldalágon történik.

Egyenes ágban : amennyi a személy — egyet kivéve, annyi az íz ²⁾.

Az oldalági ízek meghatározásánál, egyenlő és nem egyenlő oldalág között következő szabály tesz különbséget :

¹⁾ A. — férj — és B. — nő — törzsszülőktől három gyermek származik : C. D. és E. C. nemzi F-et, F. nemzi K-t s K. nemzi M-et, — eszerint C., F., K., és M. egyenes ágban vérek. C. származékai már D-hez, és annak utódaihoz, valamint E-hez és ennek gyermekeihez oldalági rokonságban állanak, mert A. B. köztörzsoektől ugyan, de akkép származnak le, hogy egyik a másikat nem nemzette, míg E, I. és L. ismét külön egyenes ágat képeznek a köztörzsoekig. — C. egyenes ági vonala négy személyt foglal magában, t. i. C, F, K, és M-et. E. vonala ellenben három tagot számít, t. i. E, I, és L-et : a két ág tehát, egymáshoz viszonyítva nemegyenlő oldalág leend. Ha távolabbi rokonokról van szó, messzebb kell keresnünk a köztörzsoekt. Az lenne péld. a kérdés, mily rokonságban áll D. Z-hez ? A családfán addig kell felmennünk, míg Z. is ugyanazon köztörzsoek alá esik. E köztörzsoek I. II. nagyszülőkből áll : tehát D. nemegyenlő oldalági rokona Z-nek. És így tovább (lásd a 212. lapon.

²⁾ Már tudjuk, mi az egyenes ág. A kérdés az : hanyadízigen rokon D, A-hoz ? felelet : első ízigen ; mert ezen ágban két személy van, s ebből egyet levonva, csak egy marad fenn. Vagy : hanyadik ízben rokona M, 2-nek ? felelet : hatodik ízben ; mert M-től felfelé egyenes vonalon 2-ig, ennek is beleszámításával összesen hét személy létezik, s ezen számból egyet levonva, hat marad fenn. Az összeszámítás utján nyert mennyi-

egyenlő oldalágon azon ízben állanak egymáshoz a rokonok, melyben mindkettő áll a köztörzsökhöz ¹⁾;

nemegyenlő oldalágon pedig azon íziglen rokon a kettő egymáshoz, mely ízben a távolabbi áll a köztörzsökhöz. ²⁾

Ez a canonjog számítása, melyet erészben mind a r. katolikusok, mind az evangélikusok követnek.

169. §. Rokonsági ízek számítása a római jog szerint.

A római jog, mely szerint a keleti egyház számít, — egyenlő és nemegyenlő oldalág között különbséget nem tévén, mindkét ágon összeszámítja a személyeket; a nyert mennyiség, egyet levonva, az ízek számát mutatja. ³⁾

ségből pedig azért kell egyet mindig levonni, mert a személy, kinék rokonságáról szó van, sajátmagához, bizonyos távolságban nem állhat, vagyis saját személyére nézve rokonsági ízt nem képezhet. (l. a 212 lapon.)

¹⁾ Először is az egyenlő oldalágot illetőleg: C. és D. egyenlő oldalági rokonok lévén, kiszámítandó, hogy egyenes ágon, hanyadízben állanak a köztörzsökhöz. Mind C., mind D. első ízigleni rokonságban vannak a közapához — A —, tehát egymásnak első ízbeni rokonai — oldalágon. Vagy K. és L. kishunokák: K, A-nak egyenes ágban harmadízígleni rokona, — tehát L-el hasonlóul harmadízígleni rokonságban áll. Felesleges említeni, mikép egyenlő oldalágnál, — ha az egyiknek a köztörzsöktől, egyenes ágoni távolságát kiszámítottuk, már a másiké is tudva van; épen azért neveztetik a két ág egyenlőnek, mert ugyanazon mennyiségű tagokat számít.

²⁾ A nemegyenlő oldalágon csak a köztörzsöktől távolabbi rokon jó számításba, s anyyadiáz íziglen álland a másik oldalági kérdéses rokonhoz, a mennyi ízben ő, egyenes ágon a törzsszülőhöz áll; péld. kérdés lenne, hogy M, hanyadízíglen rokona D-nek? felelet: negyedízíglen; mert M. mint távolabbi rokon, egyenes ágon, A-hoz, mint köztörzsökhöz, negyedízígleni rokonságban áll. (l. a 212. lapon.)

³⁾ A megelőző §-ban felhozott példákat ezen számításához alkalmazva: D, A-nak elsőízíglen, M, Q-nek hatodízíglen, C, D-nek másodízíglen, K, L-nek hatodízíglen, és M, D-nek ötödízígleni rokona.

170. §. Törvényes és egyházi rokonság.

A rokonságot, melyről a megelőző §§-ok tárgyaltak, a törvényes házasság, illetőleg a vérségnek törvényszerű leszármazásból eredt közössége állapítja meg, és ez minden vallásfelekezethnél, különbség nélkül fenállónak tekintetik. Ezenkívül, kizárólag a r. katolikusoknál, a rokonságnak még következő fajai vannak :

1. törvényes rokonság, az örökbefogadó és örökbefogadott, valamint ez utóbbi és az örökbefogadónak gyermekei között;

2. egyházi rokonság, mely ismét kétféle, amint t. i. keresztségből, vagy bérnálásból származik. A keresztség lelki rokonságot alapít a keresztelő személy, a keresztelt gyermek, s ez utóbbinak szülői közt, — s a bérnálás a bérnáló személy, a bérnált gyermek és ennek szülői között.

171. §. Sógorság.

Azon kapcsolat, mely házassági egybekelés által egyik házastársat a másik házastárs rokonaival összeköti : sógorságnak hivatik ¹⁾. És így a sógorság házassági kapcsolatból származván, — aszerint különbözik, amint maga a házasság törvényes, vagy nem; a törvényes ismét, amint teljesen végbement, vagy csak kilátásba helyeztetett. A törvényes házasságból törvényes vagy szabados, — a nem törvényesből pedig törvénytelen vagy nemszabados sógorság támad; továbbá a teljesen végbement, vagyis elhálás által megerősített törvényes házasság valódi, — a törvényes ugyan, de még el nem hált házasság pedig, valamint az eljegyzés költött vagy névleges sógorságot alapít.

A sógorsági ízek számításának szabálya szerint : a mennyi íziglen rokon valaki az egyik házastárshoz, annyi íziglen áll sógorságban a másikkal. ²⁾

¹⁾ A közélet szélesebb értelmet ad a sógorságnak, s ez elnevezést mindkét házastárs rokonaira kiterjeszti; azonban a sógorság, a férj rokonai és a nő rokonai közt törvényszerűen semmi viszonyt nem alapít, s csupán a férj, és neje rokonai közt, vagy megfordítva, a nő és férje rokonai közt jó létre.

²⁾ A sógorsági ízek számítására nézve : a mely íziglen áll rokonságban valaki az egyik házastárshoz, ugyanazon íziglen leendő

172. §. Szülők, gyermekek.

Szülők neve alatt általában, egyenes ágon a felfelé menő, s gyermekek nevezete alatt ugyancsak egyenes ágon valamennyi leszármazó rokonok foglaltatnak. Szorosabb értelemben szülőknek, valamely gyermekre nézve az apa és anya — első íz — hivatnak, ezek szülői ismét nagyszülőknek, — a további ízben összülőknek, egy ízzel távolabb az apai ágon dédeknek, s az anyain üköknek, — végre ezek szülői az apai családban dédösöknek, s az anyai részről ükösöknek neveztetnek. A szülők tekintetében lefelé: első származék a gyermekek, második az unokák, harmadik a kisunokák, majd negyed-, ötödunokák, és így tovább. Távolabbi rokonok, egyenes ágban felfelé az ősök vagy elődök, s lefelé az utódok. ¹⁾

A szülői és gyermeki viszony a házassági egybekelésből támad.

I. F E J E Z E T.

Házasság.

173. §. A házasság fogalma.

A házasság, vallási szertartások által szentesített oly kölcsönös szerződés, melyben két különböző nemű személy, férfi és nő, szabadon és jogérvényesen kötelezik magukat

sógora a másik házastársnak; péld. Y. nőül veszi E-t: kérdés, hanyadíziglieni sógorságba jő a köztörzsökhöz (A—B)? felelet: E. a köztörzsöknek első ízigleni rokona, — tehát Y, A-B-hez első ízigleni sógorságban áll. Vagy: X. neje lesz C-nek; minthogy C, L-hez harmadíziglieni rokonságban áll: annál fogva X, ugyancsak L-nek harmadíziglieni sógornője leend.

¹⁾ Oldalági rokonok: az első ízben testvérek (fivér, nővér), második ízben az egyenlő oldalágon unokatestvérek, nemegyenlő oldalágon a köztörzsökhöz közelebbi rokon nagybátya, illetőleg nagynéne, a távolabbi unokaöcs, illetőleg unokahug stb. nevet viselnek. Sógorságban: egyik házastárs, a másik házastárs szülőire nézve vő, illetőleg meny, maguk a szülők, gyermekek

elválhatlan közösségben élni, egymást kölcsönösen segíteni, gyermekeket nemzeni és azokat felnevelni. ¹⁾

174. §. Házassági törvények.

Magyarország lakosai a házassági kötés s egyéb viszonyok tekintetében különböző törvények alatt állanak. E különbség a hitágazatokból és a vallás intézményeiből ered, s csak azon szabályokban olvad össze, melyeket az egyházi és polgári törvények a szentírás, vagy észjog közös változhatlan elveiből merítenek. A most érintett közös forrásokon kívül, katolikusok házassági ügyeiben a canonjog, s az evangélikusokra nézve II. József császárnak 1786. évi mart. 6-kán kelt s az 1791 : 26. tez. 11-ik §-a által szentesített szabályzata (constitutio josephina) szolgálnak irányadóul.

175. §. Eljegyzés.

A házassági egybekelést eljegyzés, vagy jegyváltás előzi meg, mely nem egyéb, mint a megkötendő házasságnak kölcsönös és ünnepélyes ígérete. Az eljegyzés bizonyos szertartások mellett, vagy azok nélkül megy végbe. Ünnepélyes szertartás törvényileg nem kívántatván, csak szokásban tartja fenn magát, s gyűrűváltásban, foglaló és jegyajándék előlegezésében, továbbá a házassági ígéretnek írásban, vagy szóval s tanuk előtt, ünnepélyes kijelentésben áll. Azon személyek, kik között a jegyváltás történt, a valóságos házasság bekövetkezteig jegyeseknek nevezetnek.

házastársára nézve ip és nap, — valamelyik szülőnek második házastársa végre, az első házasságból származott gyermekekre, s ily gyermekek a szülő második házastársára nézve kölcsönösen „mostoha“ nevek által különböztetnek meg.

¹⁾ A romai jog következő meghatározást ad a házasságnak : „conjunctio maris et foeminae, consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio.“ A canonjog szerint sacramentum, laicis proprium, quo vir et mulier secundum praecepta ecclesiae conjunguntur. Innen a különbség, mely a r. katolikusok és evangélikusok házassági törvényeiben átszövődik.

176. §. Az eljegyzés kellékei.

Az eljegyzés ugyan még nem maga a szerződés, hanem a kötendő szerződésnek — mely a házasság, csupán előleges ígérete; de mivel oly személytől, ki érvényes szerződésre nem képes, annak kötelező ígérete sem származhatik: eljegyzés, joghatálylyal csak oly személyek közt mehet végbe, kik a törvényszerű köteleztetés képességével birnak.

Az eljegyzés érvényességére különösen megkívántatik:

1. hogy az két különböző nemű személy — férfi és nő — között, — a kik ezenfelül a házassági egybekelésben törvényileg nem gátoltatnak — menjen végbe;

2. kiskorúak, hét éven aluli korban, továbbá esztelenek és örültek — ez utóbbiak az örvöngés szakában a jegyváltásra természetileg képtelenek;

3. a házasság ígérete az eljegyzés alkalmával, tévedéstől, félelemtől, erőszaktól s csalárdságtól szabad állapotban, komolyan és határozottan, maguknak a jegyeseknek akaratóból származzék;

4. az eljegyzés bizonyos feltételektől tétethetik függővé, — lehetetlen vagy a házasság céljaival ellenkező feltétel azonban az eljegyzés érvénytelenségét vonja maga után;

5. jegyváltás meghatalmazott által is történhetik, — de a meghatalmazásnak különösen az ügylet e nemére kell szólania, s az eljegyzendőt, minden kétség vagy tévesztés elhárítása tekintetéből, határozottan megneveznie.

177. §. Az eljegyzés hatálya.

Az eljegyzésnek hatályt s törvényes következményeket csak a r. kath. vallás tulajdonit ¹⁾, — és pedig ahhoz képest, amint jelenre, vagy jövőre szól, másképp: amint a házasság a lelkész előtt már megkötöttet, de elhálás által megerősítve még nincsen, vagy a házassági egybekelés még csak kilátásba helyeztetett. A jelenbeni eljegyzés (spon-

¹⁾ II. József, már idézett rendelvényében (1786: mart. 6.) a jegyváltás minden következményeit a r. katolikusokra nézve is eltörölte; annak joghatályai azonban II. Leopold alatt ismét visszaállítottak.

salium de praesenti) már a házasság jellegét ölti fel, s mint ilyen, alább fog említettetni; a jövőrei eljegyzés (sponsalium de futuro) pedig következő joghatályokkal bir :

1. az eljegyzésből költött vagy névleges sógorság ered, mely a rokonság fokozataihoz képest, mint alább kifejtendjük, házassági akadályt képez ;

2. az eljegyzés mindkét félre nézve, egybekelési köteleztetést von maga után, melynek teljesítését, egyenlően a szerződési ügyletekkel, bármelyik fél, per útján is kívánhatja (Mátyás : VI. 17. 1492 : 38.), — oly ítélet folytán azonban, mely által a visszalépő fél házasságra köteleztetik, végrehajtásnak helye nem lehet ¹⁾;

3. a meghiusult eljegyzés jogot enged a vétlen félnek arra, hogy a kapott jegypénzt s egyéb ajándékokat (arrha, paraphernum) tulajdonul megtarthassa. (I : 100.)

Az evangélikusoknál ellenben semmi jogkövetkezményekkel az eljegyzés nem bir, sőt a teherbeejtés sem alapít további kötelezettséget, mint a melyet a szülés fájdalma, a betegség és a gyermeknevelés költségei vonnak maguk után. ²⁾

178. §. Az eljegyzés feloldása.

Némely esetekben az eljegyzés hatályát vesztí vagy mindkét félre, vagy csupán az egyik jegyesre nézve, — amint t. i. a jegyváltásból eredhető kötelezettségek vagy mindkét fél irányában elenyésznek, vagy csak az egyik jegyes marad kötelezve, s a másik jegyváltás előtti szabad állapotba jut.

1) Azt mondja Frank (közigazság törvénye Magyarhonban I. kötet 100. §.): „akarva jó a házasság, eröltetésnek pedig siralom a vége.“ (matrimonia libera esse oportet, quia coactiones difficiles solent exitus frequenter habere.)

2) Az evangélikusok kivétele a jegyváltás kötelezettségei alul II. József idézett határozatán alapul. Egyébiránt észjogilag az eljegyzés nem lényeges kellék, annyival kevésbé vonhat maga után kényszerítést az egybekelésre ; sőt a római jog sem ad egyéb jogot a büntelen félnek, mint, hogy az eljegyzés bizonyosságaul kapott jegypénzt megtarthatja, s az általa adottat a visszalépettől, — ha ez kiskoru, egyszeres, ha pedig nagykoru, kétszeres összegben követelheti.

A kötelezettség mindkét félre nézve megszűnik :

1. egyik vagy másik fél halála által;
2. kölcsönös beleegyezés által;
3. azon idő elteltével, vagy körülmény megszűntével, melyhez a feltételes jegyváltás érvényessége kötve volt;
4. ha valamelyik fél egyházi rendbe, vagy szerzetbe lépett;
5. ha a jegyváltás és a házasság megkötése között oly akadályok merülnek fel, melyek a házassági egybekelest érvénytelenné tennék;

Az eljegyzés joghatálya, csupán a büntelen félre nézve elenyészik :

1. ha valamelyik fél a keresztyén hittől elszakad; (fornicatio spiritualis.)
2. ha egyik jegyes parázsnasági bünt követett el; (fornicatio corporalis.)
3. ha valamelyik jegyes, testi vagy elmeállapotában oly későbbi változások jöttek közbe, melyek jelenléte mellett eljegyzés észszerüleg nem történhetett volna;
4. ha az egyik fél más személylyel házasságra lépett;
5. ha valamelyik a jegyesek közül, hűtlenül eltávozott, s a másik fél tudtán kívül, idegen helyen tartózkodik.

179. §. Kihirdetés.

Megelözi továbbá a házasságot, annak ünnepélyes kihirdetése, mely mindig a lelkész által ¹⁾ a jegyesek egyházában, három egymásután következő ünnep- vagy vasárnapon, a jegyesek megnevezése mellett, oly czélből történik, hogyha valaki a megkötendő házasság ellen akadályt tud, azt feljelenitse.

180. §. A kihirdetés hatálya.

Ha a háromszori kihirdetés folytán házassági akadályok jutnak a lelkész tudomására, — melyek feljelenítése,

¹⁾ Ha a jegyesek különböző helyen laknak, a kihirdetésnek mind-egyik fél egyházában meg kell történnie. Hasonló eljárás tartandó meg a vegyes házasságra nézve, habár a jegyesek ugyanazon községben vagy városban lagnának is.

főleg az érdekelteknek kötelességökben áll, — az összeadást mindaddig felfüggesztendi, míg vagy a történt feljelentés valótlannak bizonyul, vagy a valósággal létező akadályok elháríttatnak. A háromszori kihirdetés elmulasztása r. katolikusoknál semmi hatálylyal a házasságra nem bir, ellenben az evangélikusoknál, a mennyiben nem felmentvény folytán mellőztetett, — az egybekelés semmiségét vonja maga után. Ha a kihirdetés után hat hónap alatt a házasság meg nem köttetik, a háromszori kihirdetést ismételni kell. ¹⁾

181. §. Felmentés a kihirdetés alul.

Ha a házasulandó személyek, vagy időt nyerendők, vagy megelőző házasság s egyéb körülmények tekintetéből az ünnepélyes kihirdetés alul felmentetni kívánnak: évégett a r. katolikusoknak az illető megyés püspökhöz, evangélikusoknál a megyei lakosoknak az alispánhoz, a jász-kun- s hajdu kerületekben a kerületi kapitányhoz, s királyi városok polgárainak a városi tanácshoz ²⁾ kell folyamodniok. Ily felmentési engedély — dispensatio — mindig azon feltét alatt adatik, hogy a jegyesek a hatóság előtt, melyet a felmentés illet — esküt tesznek aziránt, mikép tudtokra semmi oly akadály, mi a házassági egybekelést gátolhatná — közöttök nem létezik.

182. §. Házassági akadályok.

A házassági egybekelés szabados jogcselekvény, melyre mindenkinek van joga, amennyiben szabad beleegyezési képességgel bir, vagy a törvények által nem akadályoztatik. Azon körülmények, melyek a házasság megkötését valamely személyre nézve, vagy a személyiség

¹⁾ Ezt az osztr. polg. tkönyv (73. §.) világosan rendeli. Különben a kihirdetés idejétől fogva az elhalasztott egybekelésig oly akadályok jöhetnek közbe, melyek a kihirdetéskor még agálytalan házassági szövetkezést érvénytelenné teszik.

²⁾ Buda főváros polgárai, amennyiben t. i. evangélikusok — kihirdetés aluli felmentésért a magyar kir. helytartótanácsához tartoznak folyamodni. Az evangélikusoknak ezen illetőségeit a háromszori kihirdetés aluli felmentésre nézve II. József kir. rendeletének 3. §-a szabályozza.

minőségéből, vagy a törvény rendeletéből gátolják, illetőleg a már megkötöttet érvénytelenné teszik : házassági akadályoknak neveztetnek, és kétfélék, t. i. gátló és bontó akadályok.

183. §. Gátló akadályok.

Gátló akadályoknak oly körülmények hivatnak, melyek jelenléte a házassági egybekelést akadályozza ugyan, de ha mindemellett is az egybekelés megtörtént, a már végbement házassági kötés érvényességét el nem enyészeti. Gátló akadályokra csak a r. katolikusok vannak tekintettel, s az esetek következők :

1. eljegyzés, más személylyel kötendő házasságra nézve ¹⁾);

2. szentelt idő, adventtől vizkeresztig, s a nagy böjt ideje husvét után egy hétig ²⁾);

3. tilos idő, melyben az egybekelés, bizonyos körülmények miatt s csupán egyes felekre nézve, a lelkész által felfüggesztetik ³⁾); végre

4. magánfogadás, ha valaki nőtlenségi vagy hajadonsági fogadást nem ünnepélyesen tett ⁴⁾).

1) Az eljegyzésből kétféle házassági akadály származik. Ha valaki bizonyos személylyel már jegyet váltott, más idegennel házasságra lépnie gátló akadálnál fogva tilos, — a végbement házasság egyébiránt érvényes marad; de az eljegyzett személynek elsőizbeni rokonával már bontó akadálnál fogva nem kelhet egybe, mint majd alább meglátandjuk.

2) A szentelt időhöz némileg hasonló evangélikusoknál a bünbánó — poenitentialis — hét, mely az uri szent vacsora kiszolgáltatását közvetlenül megelőzi. Vallási kegyeletes szokásnál fogva ily időkből a házassági kötések a következő hétre halasztatnak.

3) Ily körülmény lehet bizonyos jegyesekre nézve, ha közöttök rokonság, vagy más bontó akadályok alapos gyanuokai mutatkoznak, s a lelkész, valameddig a látszólagos akadály elenyésztetve nincsen, az egybekelést felfüggeszti.

4) A magánfogadás a szerzetbe lépéssel, vagy magasb egyházi felavatással áll ellentétben, mely utóbbi már subdiaconatustól felfelé bontó akadályul szolgál. A gátló akadályok versben :

Jegy, töredelmes idő, fogadás, egyházi letiltás
Gátolhatja, de nem bontja az egybekelést.
(Sacratum tempus, vetitum, sponsalia, votum
Impediunt fieri, permittunt facta teneri Connubia.)

Ezen gátló akadályok az evangélikusoknál nem léteznek.

184. §. Bontó akadályok.

Bontó akadályoknak oly körülmények nevezetnek, melyek a házassági egybekelést bizonyos személyek közt részint végbemenni nem engedik, részint, a már megkötöttet érvénytelenné teszik. Ezen akadályok a beleegyezés hiányából, vagy a házasság céljából, vagy a célra szükséges tehetség fogyatkozásából, vagy a rokonsági kötelekléből, vagy vallási különbségből, vagy büntetteköl, vagy végre az egyházi szertartások mellözéséből keletkeznek. ¹⁾

A róm. katolikusok és evangélikusok közt ezen bontó akadályokra nézve is lényeges különbség uralkodik. ²⁾ Először is tehát a róm. katolikusok házassági bontó akadályairól.

185. §. Bontó akadályok a beleegyezés hiányából.

A beleegyezés érvénytelensége a személynek vagy kor- és elmehiányából származik, vagy lényeges tévedésén, s végre kényszerítésen alapul. E szerint :

1) A bontó akadályok versben :

Tévesztés, feltét, fogadás, vérség, bün, erőszak,
Tisztesség, papirend, kötelék, vallási különbség,
Nösztehetetlenség, sógorság, lopvamenyekzés,
Rablott nöd — ha szabad helyben nem mondta „igen“ szöt,
Házasságodat elbontják, vagy tiltanak attól.
(Error, conditio, votum, cognatio, erimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si clandestinus et impos,
Si mulier sit rapta, loco nec reddita tuto :
Haec facienda vetant connubia, facta retractant.)

2) A házassági viszonyokat, s így a bontó akadályokat is egyházi és polgári törvények szabályozzák, mely utóbbiak többé kevésbé eltérnek az észjog elveitől. Észjog szerint a házassági egybekelés érvényességéhez mindkét fél önkénytes szabad beleegyezésén s a teljesítés anyagi és erkölcsi lehetőségén kívül semmi egyéb nem kívántatik; eszerint egyéb a vallás és polgári társulat intézményeiben nyugvó akadályok az egybekelést észjogilag nem gátolhatnak.

1. kiskorúak, — és pedig a férfi 14, s a leány 12 éves koráig házasságra nem léphetnek ¹⁾; (I : 111.)

2. esztelenek és örültek, — hanemha ez utóbbiaknál bebizonyíttatnék, hogy az egybekelés tiszta időközben történt — érvényes házassági kötésre, elmehiánynál fogva képtelenek;

3. a tévedés, ha az a jegyesek valamelyikének személyében történt, — a házasságot érvénytelenné teszi, — egyéb mellékes, személyi tulajdont, vagy vagyont illető számitásbani csalódás tehát oly tévesztésnek, mely akadályul szolgálhatna — nem tekintetik ²⁾;

4. valamelyik félnek a beleegyezésre kényszerítése kétféleképp történhetik :

a) fenyegetés által, a szülők vagy a környezet részéről, melynél a személy külszabadságának sérelme nélkül, a házasság minden egyéb szertartásai teljesítettek, és

b) nőrablás által, ha valamely nőszemély külszabadságától nyilván egybekelési célból megfosztatott, s a házassági egybekelés idegen helyen, s idegen hatalom kényszerítése folytán ment végbe.

186. §. Bontó akadály a házasság céljából.

Azon meghatározásból, melyet a házasságnak a fentebbi 173. §. adott, a házassági közösség céljai önkénynt

¹⁾ A további életkorban férfiak és nők, saját akaratukból érvényesen egybekelhetnek. Az apa megegyezése illő és hasznos ugyan, de nem lényeges kellék. (I : 54.) Nem így az evangélikusoknál, hol az apai, illetőleg gyámi beleegyezés hiánya a kiskorúak házasságára nézve bontó akadályt képez.

²⁾ Ily tévedés lenne a személyi tulajdonokban : ha valaki, jegyesét fiatalabbnak, vagy testi hiányoktól mentnek tartja; a vagyoniakra nézve : ha gazdagabbnak vélte. Ezen csalódások mellett a házasság megáll. Az evangélikusok egy bontó akadályt a személyes tulajdonokbani csalódásból is származtatnak, ha t. i. az ara, jegyesének tudta nélkül és számitásán kívül teherben van. Erről alább.

következnek. Minden feltétel, mely e czélokkal össze nem fér, s vagy a házastársi hűséggel, vagy a születendő gyermek javával ellenkezik, egyiránt tilos, s a házasság semmiségét vonja maga után. ¹⁾

187. §. Bontó akadályok a czélra szükséges tehetség fogyatkozásából.

A házasság célja és kötelességei bizonyos tehetséget feltételeznek a jegyesekben, melyek hiánya a házassági kötés semmiségét vonja maga után. A czélra szükséges tehetség vagy természeti, vagy erkölcsi, s ily nézpontról a házassági bontó akadályok következők :

1. Nősztehetetlenség, melynél, hogy bontó akadályul szolgálhasson, megkivántatik :

a) hogy valódi legyen, — tehát magtalanság a nőnél, s néhány meghiusult elhálási kísérlet a férfi részéről nősztehetetlenségnek nem nevezhető ;

b) hogy a házassági egybekelést megelőzte legyen, — oly tehetetlenség, mely elhálás után áll be, a házasságot fel nem bonthatja ;

c) hogy gyógyíthatlan legyen, melylyel egy jelentőségű azon körülmény is, melynél fogva a gyógyítás, életveszély nélkül nem eszközölthetnék. ²⁾

2. Házassági kötelék, mely hazai törvényeink szerint a többnejüséget és többférjüséget egyiránt kizárja. ³⁾

3. Magasabb egyházi felavatás, mely a subdiacona-

¹⁾ Ily feltételek lehetnek : a nemzés megakadályozása, a házastársi hűség bectelen áruba bocsátása stb., a mennyiben előre megállapítottak. Feltétel alatt régebben a rabszolgaság értetett, mely még I. Lajos korában is akadályul szolgált, — rabnő szabad férfival, s szabadnő rabszolgával érvényesen egybe nem kelhetvén.

²⁾ A nősztehetetlenség tényálladékát szakértő orvosok, s a körülményekhez képest bábák véleménye, kik birói eljárás és hivatalos vizsgálat folytán nyilatkoznak — állapítja meg.

³⁾ A többnejüség őseinknél — bár keleti származásu népnél, — a keresztyén vallás felvétele előtt sem divatozott, — a sok nejű Marótot, Bihar urát, kinek leánya később Zoltán fejedelem neje lön, „Mén“ guny névvel illették.

tussal veszi kezdetét, s szerzetesekre (apácákra) és világi papokra egyiránt kihat. ¹⁾

188. §. Bontó akadályok a rokonsági viszonyokból.

Vérrokonság, sógorság és egyházi rokonság közelebb hozzák egymáshoz a személyeket, s az egybekelést vagy általában, vagy bizonyos fokig, érvénytelenné teszik. Ezen viszonyokból következő bontó akadályok származnak :

1. Vérrokonság, mely az ágak szerint különbözik, — jelesül :

a) egyenes ágban az egybekelés végetlenül tilos ;

b) oldalágon, negyediziglen érvénytelen. ²⁾

2. Sógorság (lásd f. 171. §.), mely többféle minőségeihez képest a bontó akadályokat következő fokok szerint állapítja meg :

a) törvényes vagy szabados sógorságnál az egybekelés negyedizig semmis ;

b) törvénytelen vagy nemszabados sógorságnál másod izig tilalmaztatik ;

c) a költött vagy névleges sógorságnál, mely a jelenbeni eljegyzésből, vagyis egyházilag törvényes de még el nem hált házasságból keletkezett, negyediziglen, — s névleges sógorságnál, mely jövörei eljegyzésből származik, első iziglen kötött házasság tisztességénél fogva érvénytelen.

Az egyenes ágban összekelés mind a törvényes és nemtörvényes, mind a költött sógorságban is végetlenül — bontó akadályt képez. ³⁾

¹⁾ Minden szüzességi fogadmány, mely a magasabb egyházi felavatást megelőzi, magán fogadásnak tekintetik, s csupán gátló akadályt képez. (lásd f. 183. §.)

²⁾ Tilos rokonsági ízek oldalágon : az első íz (testvérek), a második íz (unokák, a harmadik íz (kisunokák) és negyedik íz (negyedunokák) : tehát egyenlő oldalágon M, L-nek elsőizigleni származékával, s nem egyenlő oldalágon M., L-el össze nem kelhet. (lásd a 212. lapon.) A további ízek házassági akadályt nem képeznek.

³⁾ Sógorsági akadálnál fogva a törvényes sógorságban a férj, nejének, — vagy a nő, férjének negyedizigleni rokonával, s nemtörvényes sógorságban másodizigleni rokonával házasságra nem

3. Egyházi rokonságnál fogva a keresztelő személy, a keresztelte gyermek és ennek szülői, — valamint a bér-máló személy, bér-mált gyermek és ennek szülői között ér-vényes házasság nem köttethetik. ¹⁾

189. §. Bontó akadály a vallási különbségből.

Keresztyén és nem keresztyén közt érvényes házasság nem köttethetik, — ily egybekelést a canonjogon kívül hazai törvényeink is tilalmaznak (szt. László : I. 10.), nem keresztyénekkép névszerint a zsidókat említvén. Ha azonban a házasfeleknek, kik egybekelésök idejében nem a keresztyén vallást követik, valamelyike később keresztyén hitre tér : a házasság tovább is érvényes marad.

190. §. Bontó akadályok az elkövetett büntettek-ből.

Két büntény szolgál házassági bontó akadályul, t. i. a házasságtörés, és házastárs-gyilkolás : mindkettő csak leendő egybekelés céljából elkövetve, semmiti meg a há-zasságot. E szerint:

1. Oly személyek, kik egymás között bebizonyított házasságtörési büntettet követtek el, s a bűn egyik ténye-zője, habár a büntárs tudtán kívül, a másik házastárs élete ellentört, és a nősparáznaság, valamint az élet ellenitörekvés egyenesen jövő házasság feltétele alatt történt, — továbbá

2. oly személyek, kik a házastárs-gyilkolást, hason-lóul jövő egybekelés reményében, végrehajtották, vagy a

léphet. Ily akadály létezik az előbbi esetben Y és M kö-zött, s az utóbbi esetben Y és F között, — a sógorság távo-labbi izei akadályt nem képezvén. A költött vagy névleges sógorságban, ha jelenbeni eljegyzésből származott, szintén ne-gyediziglen — mint előbb —, s ha jövőrei eljegyzésből keletke-zett, első iziglen tilos az egybekelés ; péld. X, ha C-vel elje-gyezve van : sem A-val, sem B-vel, sem D-vel mint C első izbeli rokonaival, érvényes házasságra nem léphet. (Lásda 212. lapon.)

¹⁾ Az egyházi rokonság, melyről fentebb a 170. §-ban már volt említés, versben :

Házasság-bontó akadály a lelki rokonság,
Mely hitben köti a szülőt és gyermeket össze
S a hit szolgáját, ha emez bér-mál, s ha keresztel.
(Baptisatem, baptisatum, baptisatiqué parentes.
Levantem, levatumque, levatiqué parentes.)

bűnös házastárs a büntett elkövetéséhez habár csak hallgatólag s elnézéssel járult : a másik házastárs elhunytával érvényes házasságra nem léphetnek.

191. §. Bontó akadály az egyházi szertartások mellőzéséből.

A házassági egybekelés vallásos cselekvény lévén, bizonyos egyházi szertartások mellett megy végbe. Ezen szertartások lényege a lelkésznek ¹⁾ és két tanunak egy időbeni jelenléte. Oly házasság tehát, melynél e lényeges kellék hiányzik, érvénytelen. ²⁾

192. §. Bontó akadályok osztályzata az evangélikusoknál.

Az evangélikusok, mind vallási fogalmaiknál fogva, mind II. Józsefnek 1786. évi mart. 6-kán kelt s a vallási különbségre alapított kir. leiratában foglalt szabályokhoz képest, a bontó akadályokra nézve három tekintetben térnek el a r. katolika egyház törvényeitől. Némely akadályok t. i. melyeket a r. katolikusoknál már megismertettünk, az evangélikusoknál is léteznek ugyan, de némi eltérések mellett gátolják a házassági egybekelést; némely akadályok, melyek a római katolikusoknál a házasság semmiségét vonják maguk után, az evangélikusok házasságára semmi hatással nincsenek; végre némely akadályokra, melyek mellett r. katolikusoknál a házasság megállhat, az evangélikusok tekintettel vannak.

193. §. Az evangélikusoknak a r. katolikusokkal közös házassági akadályai.

A bontó akadályok, melyek az evangélikusoknál is, némi módosítás mellett, vagy egyenlően a r. katoliku-

¹⁾ Ha a jegyesek különböző helyeken laknak : a házasság bármelyik fél egyházának lelkésze előtt érvényesen köttethetik; azonban rendszerint az ara lelkésze előtt szokott végbemenni.

²⁾ A nem lényeges egyházi szertartások mellőzése a házasságot érvénytelenné nem teszi. Ilyenek a háromszori kihirdetés (r. katolikusoknál), papi áldás a szent misében, könyörgések stb.

sokkal — a házasság semmiségét vonják maguk után, következők :

1. kor- és elmehiány; (lásd f. 185. §. 1. 2.)
2. tévedés a személyben; (u. o. 3.)
3. kényszerítés a házassági beleegyezésre, fenyegetés vagy nőrablás által; (u. o. 4.)
4. Az egybekelést megelőző s gyógyíthatlan nősztetlenség; (187. §. 1.)
5. a jegyesek valamelyikének házasságban léte; (u. o. 2.)
6. rokonság a tiltott izekben, — és pedig egyenes ágon végetlenül, oldalágon a másod izig; ¹⁾
7. sógorság a tiltott izekben, — és pedig egyenes ágon végetlenül, oldalágon és törvényes sógorságban másodiziglen, költött sógorságban, mely a törvényes, de el nem hált házasságból mostoha apa és leány, vő és napa, meny és ipa között keletkezik, elsőiziglen (1795 : sept. 8-kán kelt udv. rend.), — a nemtörvényes sógorsság akadályt nem képezvén²⁾);
8. vallási különbség; (189. §.)
9. bebizonyított házasságtörés (190. §. 1.), — habár e büntény nem a leendő házassági egybekelés ígérete alatt követtetett is el;
10. házastárs-gyilkolás (u. o. 2.), — habár az életben maradt házastárs a végbevitt büntettről tudomással sem birt.

194. §. Bontó akadályok, melyekre az evangélikusok tekintettel nincsenek.

Az evangélikusok sem a házasságot, sem a papi rendet egyházi szentségnek — sacramentum — nem tartják, s innen némely bontó akadályokat, melyekre a r. kathólikusok tekintettel vannak, nem ismernek. Ilyenek :

- ¹⁾ A—B köztörzsök levén, F és I (unokák) érvényesen össze nem kelhetnek; a távolabbi származékok (K és L) közt tehát a házasság érvényes. (Lásd a 212. lapon.)
- ²⁾ Sógorsági akadályoknál fogva : X. és G. másodizigleni sógorságban állván, házasságra nem léphetnek, ha ellenben X. és C. nem törvényes házasságban élnek, a sógorság hasonlóul nemtörvényes leend, s semmi akadályt C- rokonai és X. közt nem képezhet. (lásd a 212 lapon.).

1. az egyházi felavatás; (lásd f. 187. §. 3.)
2. a költött, vagy névleges sógorság, mely jövőrei eljegyzésből származott; (188. §. 2. c.)
3. az egyházi rokonság. (u. o. 3.)

195. §. Bontó akadályok, melyek egyedül az evangélikusokra nézve érvényesek.

Vannak viszont az evangélikusoknál oly bontó akadályok, melyek jelenléte az egybekelést megsemmisíti, míg a r. katolikusokat, házasságukban nem gátolja. Jelesül :

1. ha az egybekelést háromszori kihirdetés meg nem előzte, — a mennyiben a felmentési engedély ki nem eszközöltetett; (lásd f. 181. §.)

2. ha kiskorúak szülei akarat, — vagy szülők hiányában gyámi beleegyezés nélkül lépnének házasságra¹⁾;

3 ha katonai szolgálatban lévő egyének illető felsőbb-ségöktől házassági engedélyt fel nem mutathatnának;

4. ha a férj, nem tudva, más által teherbe ejtett nővel egybe —, a mennyiben ezen körülményt, tudomására jötte után a hatóságnak azonnal feljelenti.²⁾

196. §. Bontó akadályok a vizsgálat és felmentés tekintetéből.

Fentebb, a 184-ik §-ban már megjegyeztetett, mikép a bontó akadályok mind a házasságra lépést, mind, ha ez mégis megtörtént volna, magát a házasságot érvénytelenné teszik. A házassági akadályok ezen hatályára nézve azon-

¹⁾ Ha a szülők, illetőleg gyám, a kiskorú által célba vett házassághoz beleegyezésüket nem adnák : a kiskorúnak joga van orvoslás, illetőleg felsőbbbségi engedély végett a hatósághoz, — mely az árvaszék — folyamodni. Oly szülők, kik gyermekeket, elfogadható ok nélkül, tisztességes házasságra lépni nem engedik : a gyermek által, végrendeletileg, az őket illető örökségből érvényesen kizárathatnak. (I : 53.)

²⁾ A férfi, ki valamely nőszemélyt teherbe ejtett, s ugyanazzal még a szülés előtt összekél : a házasság érvényességét meg nem támadhatja, sőt ezáltal, mint alább meglátandjuk, a házasság előtt fogamzott gyermek a törvényes születés jogaiban részesül.

ban két körülmény tesz különbséget; némely akadályok t. i. hivatalból vizsgálándók meg, másokra nézve valamelyik félnek jelentése bevárando; továbbá némely akadályokra nézve felmentés adathatik, mások semmi emberi hatalom által fel nem oldathatnak.

197. §. Hivatalos vizsgálat a bontó akadályok körül.

A következő esetekben, —

1. ha a házasság nőrablás útján kötött; (185. §. 4. b.)

2. ha valamely házasságban a másik házastárs halála előtt, vagy a házasság előtti szabad állapotba visszahelyezés nélkül lép házasságra; (187. §. 2.)

3. ha oly személylyel, ki már magasabb egyházi felavatásban részesült — kötöttik házasság; (u. o. 3.)

4. ha tiltott ízekbeni vérrokonok szabályszerű felmentvény nélkül kelnek egybe; (188. §. 1.)

5. ha az egybekelés a sógorság tiltott ízén belől történik; (u. o. 2.)

6. ha keresztyén és nem keresztyén lépnek házasságra; (189. §.) végre

7. ha az egybekelést házasságtörési, vagy házastárs gyilkolási büntény előzi meg (190. §. 1., 2.): köteles a hatóság, a nélkül, hogy formászerű feljelentést várna, mihelyt az eset tudomására jut, hivatalból vizsgálatot indítani; egyéb esetekben pedig csak akkor léphet fel, ha a házastársak valamelyike, vagy rokonok és érdekeltek részéről tett jelentés által a vizsgálat megkezdése, s annak folytán további intézkedések kérelmeztetnek.

198. §. Felmentés a házassági akadályok alul.

Némely házassági, s magukba véve bontó akadályok részint az egybekelés előtt, részint utólagosan elenyésztethetnek, miáltal az egybekelés lehetővé, vagy a már megkötött házasság érvényessé válik. Az akadály elhárítása, vagyis felmentés a r. katolikusoknál a pápát és megyés püspököt, evangélikusoknál a fejedelmet illeti.

199. §. Felmentés a r. katolikusoknál.

A házassági akadályokra nézve r. katolikusoknál felmentvényt adhat:

1. a római pápa, és pedig:

a) az oldalági rokonság és sógorság első és második izében;

b) az egyházi rokonságban;

c) az egyházi felavatásra nézve;

d) a házastárs gyilkolás esetében, és

e) a vallási különbségben. ¹⁾

2. A megyés püspök, — és pedig:

a) a rokonság és sógorság távolabbi izében;

b) egyéb akadályokban is, ha a körülmények halasztást nem szenvedhetnek, végre

c) gátló akadályokban a szentelt idő és egyházi letiltás eseteiben. ²⁾

200. §. Felmentés az evangélikusoknál.

Felmentés joga az evangélikusok házassági akadályaira nézve a fejedelmet illeti, s a rokonság oly izében gyakoroltatik, melyekben az egybekelés a szentírásban vagy épen nem, vagy legalábbnem halál büntetés alatt tiltatik. E szerint a testvér és testvérenek, illetőleg nővérenek gyermeke közt, unokatestvérek, vagyis a testvérek gyermekei közt, — sógorságban pedig az özvegy férj vagy nő és az elhalt házastárs testvére illetőleg nővére közt, valamint a költött sógorság első izében (lásd f. 193. §.) szándékolt egybekelésre felmentés jogérvényesen adathatik.

¹⁾ A r. pápa, felmentvényeit kétféle törvényszék útján adja ki. A nyilvános akadályokat t. i. a „sedes dataria“ bizonyos díj mellett, s a titkosokat a „sedes poenitentaria“ dijnélkül oldja fel. Továbbá az előbbinél a házasság meg nem nevezetnek, s a házasság, minden egyházi szertartásaival megújítandó; az utóbbinál csupán a házassági beleegyezés ismétlése a lelkész előtt — kívántatik.

²⁾ Azon gátló akadályokra nézve tehát, melyek jegyváltásból és magánfogadásból keletkeznek, felmentvényt a megyés püspök nem adhat.

201. §. Házassági összeadás, anyakönyvek,

Ha a házasságnak semmi akadály nem áll ellent, vagy az akadályok elhárítvák, és a háromszori kihirdetés megtörtént, vagy a felmentés kieszközöltetett : a jegyesek összeadatnak, — azon kölcsönös jogokat és kötelelességeket, melyek a házasság fogalmával isteni és világi törvények szerint összekötvék—a vallás szolgájának kezébe le-tett eskü által ünnepélyesen elfogadják és átruházzák.

A lelkészeknek pedig kötelessége az egyházukban előforduló házassági esetekről rendes házassági anyakönyvet vezetni, abba a házasfelek és tanúk neveit, s az egybekelés idejét pontosan feljegyezni s arról a felek kérelmére hiteles kivonatokat kiszolgáltatni.¹⁾

202. Teljes és nem teljes házasság.

A r. katolikusok és evangélikusok közt a házasság érvényességére nézve, annak teljességében is lényeges különbség uralkodik. Előbbieknél, midőn a házas felek, egybekelésök tekintetében mind a polgári társulat mind az egyház törvényeit betöltve, a házassági kötésben külsőleg egyesültek : csak felét hajtották végre a házassági közösségnek ; házasságuk polgárilag és egyházilag törvényes (matrimonium legitimum, ratum), de még nem teljes leend. A házasság az elhálásban emelkedik egyházi szentséggé (sacramentum), s válik teljessé, mint polgárilag és egyházilag törvényes és elhált házasság (matrimonium legitimum, ratum et consummatum).

Evangélikusoknál a házasság teljességéhez a beleegyezés nyilvánítása, kihirdetés s összeadás az egyház ünnepélyei s a házassági törvények kívánalmái szerint — elegendő, s az elhálás csak akkor jő tekintetbe, ha fel-

¹⁾ Ha a házasság más egyházban, és más lelkész előtt kötött, mint a melynél és a ki által a kihirdetés történt : a házasság megtörténtét azon lelkész, ki előtt az egybekelés végbement, saját egyházának anyakönyvébe bejegyezni, s arról egyszerűen mind a jegyesek egyházait értesíteni tartozik.

mentvény a költött sógorság első ízében szándékolt egybekelésre kérelmeztetik. (lásd f. 200. §.)

203. §. Elválás.

Akár azért, mert a bontó akadályok el nem háríttathattak, akár más okokból, melyek a házassági kötés tovább fennállását lehetlenné teszik — a házassági közösség megszüntethetik, a házas felek elválasztathatnak.

Már, az elválásnál különbséget tesz a törvény annak módjára, és tartamára nézve.

Az elválás t. i. vagy abban áll, hogy a házas felek elkülöníttetnek, ágytól s asztaltól elválasztatnak a nélkül, hogy házasságon kívüli szabad állapotba helyeztetnének, s a házassági kötés megsemmisíttetnék; vagy maga a kötés enyészik el, a házasság úgy tekintetvén, mintha meg sem kötöttet volna. Amazt ágytól s asztaltóli elválásnak, rövidebben elkülönzésnek, ez utóbbit szorosabb értelemben vett elválásnak nevezhetjük.

Az elkülönzés ismét, tartamára nézve ideiglenes, t. i. meghatározott ideig tartó, s végleges lehet.

204. §. Elválás a r. katolikusoknál.

A polgárilag s egyháziilag törvényes és elhált házasságot, r. katolikusoknál csak egyik vagy másik házastárs halála oldja fel végkép, s oly hatálylyal, hogy az életben maradt fél újabb házasságra léphet. A törvényes ugyan, de elhálás által teljessé nem vált házasságnál pedig végelválásnak következő három esetben van helye :

1. ha valamelyik a házastársak közül, a házasságnak elhálás által leendő végbevitelére bármi okból rá nem birathatnék, — mely esetben az elválasztás előtt még két-havi próbaidő engedtetik ;

2. ha egyik vagy másik fél, még mielőtt a házasság elhálás által teljessé vált volna — szüzességi fogadmányt tévén, szerzetbe lépett ;

3. ha az elhálás valamelyik fél nősztetheatlensége miatt nem történhetett meg, s e hiány orvosilag örökre gyógyíthatlannak nyilváníttatik.

205. §. Elkülönzés a r. katolikusoknál.

A megelőző §-ban érintett eseteken kívül, végelválsának a r. katolikusoknál soha, — s csupán elkülönzésnek, vagyis ágytól s asztaltóli elválasztásnak van helye a következő okokból :

1. bebizonyított s teljesen végbement házasságtörés, a mennyiben a másik fél részéről sem hasonló büntény által vissza nem toroltatott, sem el nem engedtetett ¹⁾;
2. eretnokség, vagy a keresztyén vallás elhagyása ;
3. alélek és nemesberkölcök megvesztegetése, s büntettek elkövetésére ingerlés vagy kényszerítés ;
4. életveszélyes és ragályos kór állapot ²⁾ ;
5. elviselhetlen durvaság és kegyetlen bánásmód.

Az elkülönzés az 1-ső esetben örök időre, a 2-ikban a bünösfél megtérteig, a 4-ikben a kór állapot tartamára, végre a 3-ik és 5-ik esetekben a körülményekhez mért bizonyos időre mondatik ki.

206. Elválás az evangelikusoknál.

Az evangelikusoknál inkább polgári szerződészerű lévén a házassági kötés, annak végképi feloldása kevésbé

¹⁾ Oly házastárs, ki maga is nősparáznasági bünténnyel terheltek, a másik fél házasságtörése alapján az elkülönítést jogosan nem kérelmezheti. Megszűnik e büntett hatálya akkor is, ha a büntelen fél a házassági együttléte a nősparáznasági büntett elkövetése után is folytatta, s a bünösfélnek ez által hallgatóság megbocsátott.

²⁾ Betegség, nyomor, mely elragadás veszélyével egybekötve nincsen, bármily hosszú ideig ágyba szegezze, vagy munkaképtelenné tegye a szenvedőt, — soha nem szolgál alapul a másik félnek arra, hogy az elkülönzést kérelmezze; sőt a házastársi hűség, s az állati önzéstől tiszta szeretet épen a látogató csapások között, a türelmes megadásban s rendithetlen kintartásban talál legerősebb kinyomatot. E köteleességet azonban a ragály veszélye feloldozza. Maguk a beteg testrészek is feláldozandók, ha az egész jólléte s biztonsága mellőzhetőül kívánja „immedicabile vulnus

Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.“

van korlátolva; jelesül bíróilag kimondathatik a következő esetekben :

a) ha valamelyik félre hivatalos hitelességgel bizonyul, hogy a házasság tartama alatt paráznsági bűntényt követett el (nősparáznság);

b) ha a másik házastárs élete ellen törekszik;

c) ha a másik házastársat elfogadható ok nélkül, hűtlenül elhagyja;

d) ha a házastársak egymás iránt engesztelhetlen gyűlölséggel viseltetnek.

207. §. Eljárás a hűtlenelhagyás esetében.

Ha valamelyik házastárs, az evangélikusoknál, hűtlenelhagyásra hivatkozva, a házasságot a másik fél távolléte alapján kéri feloldatni: azon hatóság, melyet a válóperbeni bírászkodás illet, ily kérelem folytán a vádlottat bizonyos zárt határidő — rendszerint egy év — alatti megjelenésre, nyilvános lapok útján s hirdetvényileg felszólítani tartozik. A kitűzött határidő sikertelen eltelte után, s a büntelen fél megújított kérelmére az elválás ítéletileg kimondandó.

208. §. Eljárás az engesztelhetlen gyűlölség esetében.

Ha pedig a házastársak a házassági kapcsolat feloldását engesztelhetlen gyűlölség alapján kérelmezik, — előbb, mint az elválás tárgyában bírói lépések tétethetnének: a lelkészhez kell fordulniok, ki a megbékülés minden eszközeit megkísérli, s ha a kibékítési kísérletek három ismételt ízben is siker nélkül maradtak, hivatalos bizonyítványt ad arról, mikép a felek nála háromszor megjelentek, s ő a kiengesztelést mindannyiszor — azonban eredménytelenül eléjük terjesztette.

Mielőtt az elválás kimondatnék, a felek, leendő kibékülésök reményében, előlegesen s bizonyos időre csak ágytól és asztaltól különöztetnek el, ez elkülönzés a körülményekhez képest ismételve is megkísértetik; mely kísérlet ha ohajtott kibékülést nem eredményez, sőt az elválást mindkét fél határozottan kívánja: a házassági kötés végkép feloldoztatik.

209. §. A házasság önhatalmu megszüntetése.

A házassági kötést, habár mindkét fél beleegyeznek is, birói közbejövetel nélkül, önhatalmulag felbontani nem szabad. A kik tehát nem megelőző birói határozat folytán élnek külön, a tiszti ügyész által kereset alá vonatnak, s az együttlakásra, vagy a formaszzerű válóper megindítására büntetés terhe alatt szoríttatnak. Hasonlóul a tiszti ügyész vádjá alá tartoznak mindazon személyek is, kik magukat a házasság megkötése, fennállása, vagy feloldása körül, bármi tekintetben bűnösökké tették.

210. §. Birói illetőség a válóperekben.

A r. katolikusok házassági ügyei, akár elkülönzés, akár elválás kéressék, birói illetőség tekintetében a szentszékekhez tartoznak, mely a házasság érvényessége, elkülönzése vagy elválasztása iránt hozandó ítéletét egyszermind a nőhozomány, hitbér, özvegyi tartás, közkeresményi javak elkülönítése, s a gyermekek tartására és nevelésére is kiterjeszti.

Azevangelikusok válóperei, minden a vagyont és gyermekeket illető mellékkérdésekkel együtt világi bíróságok, —és pedig megyei lakosokra nézve a megye, szabad kerületi lakosokra nézve a szabad kerület, s szabad kir. városi polgárookra nézve a kir. város törvényszéke előtt, mindenkor a tiszti ügyész, mint házasságvédő beavatkozása mellett folynak ¹⁾).

¹⁾ A válóperek következő pontokban térnek el egyéb peres kérdésektől :

1. a per bármelyik házasságfél által, s bármily jogalapon indítottassék, mind a szentszéken, mind a világi hatóságoknál a tiszti ügyész, mint házasságvédő beavatkozását multhatlanul megkívánja;

2. a perben minden körülmény, melyre a felek akár a házasság érvénytelenítése, akár az érvényesen kötött házasság felbontása céljából hivatkoznak : okirat, birói szemle vagy tanuvallomások által mindig teljesen bebizonyítandó,

211. §. Isméti egybekelés.

Oly személy, ki már házassági viszonyban élt, e viszony megszűntével következő rendszabályok mellett léphet ismét házasságra :

1. ha házastársának elhunytával lön szabaddá, az elhalálozást hivatalos anyakönyvi kivonattal bizonyítani tartozik;

2. ha házasság előtti szabad állapotát válóper után nyerte vissza, a birói ítéletet felmutatni, s ezáltal azt, hogy új jegyeséveli egybekelése tiltva nincsen, igazolni köteles;

3. ha a korábbi házasságot birói ítélet oldotta fel, s gyermekek maradtak, ki kell mutatnia, hogy a gyermekekről gondoskodva, s az ítéletnek e részben elég téve van;

4. ha vagy a házasság felbontása folytán vagy a férj halála után a nő akar házasságra lépni, a lelkész, hivatalának különbeni elvesztése alatt köteles az összeadást mindaddig felfüggeszteni, míg vagy a nőnek tehernélkülisége, vagy az előbbi házasságban történt fogamzás nyilvánvaló leendő.

Ha a házas felek csak ágytól és asztaltól különítettek el, isméti kibékülésöket, s együttlakásukat a hatóságnak bejelenteni, — ha pedig végkép elváltak, isméti házasságra lépnek, a házasság minden szertartásait ismételni tartoznak.

212. §. Vegyes házasság.

Azon házassági kötés, mely r. katolika vallásu, és evangélika vallást követő felek közt keletkezik : vegyes házasságnak nevezetik. A vegyes házasságot részint törvények, részint királyi rendeletek a következőkben szabályozzák:

1. a vegyes házasság érvényességéhez hajdan megkivántatott, hogy r. katolikus lelkész előtt kötött

— beismerésnek csak némely esetekben, s eskünek soha helye nem lévén;

3. a válóper, bármily ítélet által ért véget, természete szerint mindig felebbeztetik.

legyen, — az 1844 : III. tcz. szerint az evangélikus lelkipásztorok előtt kötöttek is hasonló érvényességgel birnak ;

2. a vegyes házasságból származott gyermekek, ha az apa r. katolikus volt, nemi különbség nélkül ezen válásban, s az evangélikus vallású apa gyermekei közül az apa vallásában csak a figyermékek neveltettek, — az 1848 : XX. tczben felállított vallási egyenlőség elvénél fogva pedig valamennyi gyermekek — a szabad áttérés jogának fenntartásával — apjuk vallását követik ¹⁾;

3. vegyes házások válóperei a szentszék előtt folynak, s a végkép elválasztottak, hanemha törvényes akadályok forognak fenn — új házasságra léphetnek.

213. §. Némely eltérések a görög szertartásuk házassága körül.

A görög szertartású keresztyénekénél, személyek a rokonság harmad — negyedik, vagy az ő számításuk szerint hetedik ízén belől valamint az első ízbeli sógorságban egybe nem kelhetnek ; a papi rendbe belépettek is, — de csupán egy ízben — érvényesen házasodhatnak ; a negyedszeri házasodás mindenkire nézve kárhuzatosnak tartatik ; végre a házasság a nősparázsnaság, hűtlen elhagyás, és bűnös távollét miatt náluk is feloldoztatik.

¹⁾ Alig van jogi kérdés, mely annyi elkeserült vitára adott volna alkalmat hazánkban, mint a vegyes házasság. A linczi és bécsi békében mindkét vallásfelekezet egyenjogúsága kimondatott ugyan, de a katolikus lelkészek még Mária Terézia alatt is csak oly okirat kibocsátása mellett adtak engedélyt a vegyes házasságra, mely szerint az evangélikus férj, születendő gyermekeit, nemi különbség nélkül a r. katolikus vallásban nevelni köteleztetett. II. József megtiltá, hogy jövőre ily reversalisok senkitől ne követeltessenek ; az 1791 : 26. tcz. hasonlóul azt határozta, hogy a házassági összeadás a reversalisoktól függővé ne tétessék ; mindamelllett még 1839. évben is adtak ki főpásztori körlevelek, melyek a katolikus lelkészeket a vegyes házásoknak reversalis nélküli összeadásától eltiltották, oda utasítván egyssersmind, hogy ily esetekben papi diszöltöny, a szentség kiszolgáltatása és egyházi áldás nélkül végezzék a házassági összeadás teendőit. Az 1844. évi országgyűlés óta ily reversalisok többé nem követeltethetnek.

214. §. Eltérések az izraeliták házasságára nézve.

Izraelitáknál az oldalrokonságból és sógorságból eredt házassági akadályoknál fogva fivér, és nővér, — továbbá a nővér, és ennek fi- vagy nővérének fia vagy unokája; — végre a férj, és meghalt vagy elvált nejének fel- és lemenő ágbeli nőrokona, vagy nővére, — hasonló esetben a nő, és férjének fel- vagy lemenő ágoni firokona, fivére, vagy férje testvérének, illetőleg nővérének fia, vagy unokája közt érvényes házassági egybekelés nem történhetik.

Egyházi anyakönyveik mind a házassági, mind a születési esetekre nézve az országban divatozó nyelvek valamelyikén vezetendők.

Elválás esetében ők is a rabbihoz fordulni, s a békés kiegyenlítést megkísérteni tartoznak; mi ha kívánt eredményre nem vezetett, a férj, birói eljárás és ítélet folytán nejének elbocsátó levelet adhat, s ez által a házasság felbontottnak tekintetik. Ha a nő házasságtörést követett el, a férj jogosítva van őt, a nő akarata ellen is válólevéllel elbocsátani, — a birói eljárás azonban ezen esetben is előrebocsátandó.

215. §. A törvényes házasság következményei.

A törvényes házasság kölcsönös jogokat és kötelezettségeket alapít, melyek férjet és nőt vagy közösen, vagy külön külön illetnek.

1. Közös jogok : a házasság örömeinek élvezete, szülői hatalom, a születendő gyermekek felett, egyenlő jog a házasság alatt szerzett javakban (I : 48. 102.); az árván maradt kiskorúak természetes és törvényes gyámsága egyik házastárs elhunytával (I : 113. 1715 : 68.), valamint hitvesi örökösödés, hasonló esetben (1787 : 11. és I : 40. 53.) az életben maradt fél részére.

2. Közös kötelességek : kölcsönös és bizalmas átengetés, házastársi hűség, az élet gondjainak és terheinek megosztása, a gyermekek ápolása és nevelése.

3. Különösen a férj a család feje, melynek nevet ad, s melynek tagjai felett, a nőt is ide számítva, a házi fegyel-

met, a törvényes képviselőt jogait gyakorolja, s általában mindazon előnyöket élvezzi, melyeket a férjnek mint családfőnek, úgy a természet, mint a polgári társulat törvényei biztosítanak; kötelessége azonban nejét, gyermekeit s általában a családot, állásához s tehetségéhez mért ellátásban részesíteni. (I : 29. 30. 98.)

4. Különösen a nő, férjének családi nevét nyeri, polgári előnyeiben s születési czímeiben részesül (I: 29. stb), férje halála után pedig törvényes hitbérrre s özvegyi jogra tart igényt. (I : 93. és 1840 : XXII. 85. §. b.) Egyéb jogai a gyermekekre nézve s örökösödés esetében, az illető helyeken adatnak elő.

216. §. A házassági viszonyokból keletkező perek.

1. Per az eljegyzés betöltése végett, egyik jegyes által a másik fél ellen, ki a jegyváltásban tett ígéret s elfogadott kötelezettség daczára a házasságralépést megtagadja (Korvin Mátyás : VI. 17. Ulászló : I. 38. 1618 : 70.) E pörben a valóságos eljegyzés megtörténte okirat vagy tanuk által bizonyítandó; az elmarasztaló ítélet a visszalépőt, házassági egybekelésre, s ha szomorú következményektől lehetne tartani, a jegypénz elvesztésére, illetőleg kétszeres összegbeni visszatérítésére kötelezi, s az okozott botrányt aránylagos büntetéssel torolja meg. Ugyanezen perczimen és alapon lehet a visszalépés megbüntetését s a jegypénz s netáni kötbér megtérítését a házasságralépés kényszerítése nélkül, önállólag is kérelmezni.

2. Válóper a házasság felek ideiglenes vagy végképi elkülönzése, és a házassági kötelék végleges feloldása végett, azon törvényes szabályok szerint, melyek fentebb, ugyanezen fejezetben tárgyalattak.

3. Vérfertőzeti per, mely a tisztí ügyész felperessége alatt, hivatalból s oly személyek ellen támasztatik, kik tiltott rokonsági izekben vagy szabályszerű felmentvény nélkül összeházasodnak, vagy törvényes egybekelés nélkül ágyasivi szonyban élnek. A per illetékes bírója r. katholikusoknál a szentszék, evangélikusoknál a megye, szabad kerület vagy szabad kir. város törvényszéke, a felek lakhelyéhez képest, — s a büntetés a rokonság izei szerint,

melyekben a vérfertőzöt elkövettetett, következőleg különbözik ¹⁾ :

a) ha a vérfertőzöt a rokonság első és másod ízében, valamint az első izbeni sógorságban, — tehát szülők és gyermekek, testvérek, mostoha szülők és gyermekek közt merényeltetett, büntetése halál; (1723 : 11. tcz. 3. 4. §§.)

b) az oldalági rokonok közt tudva elkövetett vérfertőzöt, a rokonság fokozatához képest két, vagy három évi börtönnel büntették. (1723 : 12. tcz. 2. §.) ²⁾

4. Házasságtörési per; indíthatja a büntelen fél, ha r. katolikus, ágytól s asztaltóli örökös elkülönzés, — s ha az evangélika vagy keleti egyházhoz tartozik, a házasságnak végképi felbontása végett a házassági ügyek rendez bírósága előtt. Hogy a nősparáznasági büntett azon következményeket vonja maga után, melyeket kérni a fél jogositva s megítélni a bíró kötelezve van, — a bizonyítás teljességén kívül megkivántatik :

a) hogy a folyamodófél mindjárt az első izben elkövetett házasságtörés ellen, s

b) ez esetben is, mihelyt a büntény tudomására jutott, a házassági közösség további folytatása nélkül, azonnal panaszt emelt legyen. ³⁾ Ily eset szt. László : I. 13.

¹⁾ A vérfertőzöt hajdan hűtlenségi büntényt képezett, s különbség nélkül halállal büntettetett. (I : 14.)

²⁾ Az 1723 : 12. tcz. 2. §-a az oldalági rokonságnak harmadik és negyedik ízét minden megkülönböztetés nélkül, tiltott izek-kép tünteti fel, — de e tilalom csupán a r. katolikusokra értendő; az evangélikusoknál ellenben oldalági rokonok közt az egybekelés a második izen tul szabados lévén, a harmadik és negyedik rokonsági izek tiltottak, s az egybekelés vagy elkövetett paráznaság ugyanazon izekben vérfertőzöt lenni megszűnnek.

³⁾ A valamelyik fél részéről elkövetett házasságtörés tehát vagy elengedés, vagy beszámítás által enyészik el. Elengedés akkép történik, hogy a büntelen fél a házassági közösséget, a bűn tudomására jötte után is folytatja, s a beszámítás, ha a házastársi hűséget az előbb büntelen fél is megsértette. A beszámítás oly hatással bír, mikép azon fél, ki a házassági elkülönzést a másik házastárs nősparáznasága alapján kieszközlötte, — ha maga is, bár később, hasonló büntényt követett el: az elkülönzés véget érvén, elbocsátott hitvesét visszafogadni tartozik

tczében jogot adott a férjnek arra, hogy nejét büntetlenül megölhesse, s később, a hármas könyv I : 105. czime kereseti jogalapot nyújtott ugyancsak a férjnek arra, hogy a vétkes nő ellen halálbüntetést kérhessen ¹⁾. Az 1723 : 12. tcz. 5. §-a szerint, férj és nő kivétel nélkül, ha házasságtörésben vétkeznek, a sértett fél kérelmére, a bíróság belátása szerint s a körülményekhez képest fenytendők.

5. Per a többnejűség, vagy többférjűség büntetése végett, — indittatva hivatalból, a tiszti ügyész által, az 1625 : 6. és 1630 : 40. tczikkék alapján. Ezen büntetettre törvényeink halálbüntetést szabnak, a mint a következő törvényhelyekből kitünik :

a) Az 1625 : 6. tcz. a többházastársuság büntényét az anya —, nő — és gyermekgyilkolással társaságban említi, s kellő büntetésre hivatkozik, — már pedig e büntettek az I : 14. cz. 5. §-a szerint hűtlenségi esetet képeztek ;

b) még világosabb az 1599 : 36. rendelete, mely az ott megnevezett nemes személyeket, kik többnejűeknek ismertettek, az utonállókkal, rablókkal és gyilkosokkal együtt az 1548 : 48. és következő tczikkékben kiszabott büntetéssel illetni határozta, — már pedig az 1548 : 49. Az ily nyilvános gonosztévőket, személyökre való tekintet nélkül „rut halállal“ rendeli büntettetni.

6. Per az ágyastartók ellen, kik valamely nő-személylyel közösségben, házassági egybekelés nélkül élnek. E per a tiszti ügyész által hivatalból indittatik, s az ítélet a bűnösnek talált férfit, ágyasának vagy nőülvételére, vagy elbocsátására kötelezi.

A tiszti ügyész keresete alá tartoznak még azok is, kik a házaselek közt viszály, gyűlölet, annyival inkább elválás okozóikép bizonyulnak be. Oly válóperben, melyet

¹⁾ S mi maradt fenn a szegény nőnek, ki magát elhagyatva, s férjét kicsapongani szemlélte? A csalódás könyei, s ártatlanságának magasztos érzete! Régebbi törvényeinkben a házasságtörő férj ellen nem volt büntetés. Egyébiránt a nő, a mennyiben házasságtörés által a ház becsületét érezhetőbb veszélynek teszi ki, sőt netáni születési s családi jogokat tehet kétesekké : kétségtelenül nagyobb bünt követ el, s súlyosbb büntetést érdemel.

egy harmadiknak büntetésre méltó cselekvényei idéztek elő — hozott ítéletnek mindig azon határozott tilalmat kell magában foglalnia, mikép a bűnösnek talált házasság azzal, ki az elválásnak okul szolgált, érvényesen egybe nem kelhet.

II. FEJEZET.

Szülők és gyermekek közti jogviszony.

217. §. A szülői és gyermeki jogviszonyok alapja.

A szülők és gyermekek közti jogviszony vagy természetes és törvényes, vagy csupán természetes, vagy csupán törvényes alappal bír. A házasság, mely akadály nélkül, egyházi és polgári törvények szerint teljes érvénnyel jött létre, természetes és törvényes jogviszonyt alapít, — s ennél fogva a szülők és gyermekek is természetesek és törvényesek egyszersmind; a házasságszerű együttlétből, vagy elhálásból, melyet sem az egyház szabályai, sem a polgári törvények nem szentesítettek, vagy az oly házasságból, melyet az el nem hárítható semmiségi akadályok, minden következményekkel együtt érvénytelenné tőnek; a születésnél fogva csupán természetes jogviszony támad, — mind a szülők, mind a gyermekek csupán természetesek lesznek; végre azon polgári jogcselekvényből, mely idegen személyre, más idegen személy irányában, születési lezármazás nélkül, gyermeki minőséget ruház : tisztán törvényes jogviszony keletkezik, — a törvénynél fogva szülőkké lett személyek örökbefogadó szülőknek, s a törvény szerinti gyermekek örökbefogadottnak neveztetnek.

218. §. Szülők jogai a gyermekek személyére nézve.

A szülők jogai, házasságban alapuló természetes és törvényes hatalmuknál fogva, gyermekeik személyére a következőkben terjednek ki :

1. a szülőknek joguk van gyermekeik tetteit intézni, neveltetésük módját, azok tehetségeinek, és saját polgári állásuknak s vagyoni helyzetöknek megfelelőleg elhatározni;

2. a házi fegyelem jogánál fogva engedetlen gyermekeket, teljes koruk eléréseig, megfenyíthetik, sőt a vétség fokozatához képest be is zárathatják; (I: 51. cz. 5. §.) ¹⁾

3. gyermekeiket, ha megszöktek, vagy szülei akaratuk ellen másoknál önkényt, vagy kényszerítve tartóztatnak, — hatóságilag is visszakövetelhetik; (I: 51. cz. 7. §.)

4. gyermekeik munkáit s keresményét, valameddig az ő ellátásukban részesülnek, saját hasznukra fordíthatják (I: 53. cz. 10. §.), sőt elszegényedésük esetére, s munkatehetetlen agg korukban illő tartást és ápolást követelhetnek;

5. gyermekeiket, maguk helyett az ellenségnek kezésül adhatják; (I: 51. cz. 8. §.)

6. haláluk esetére, árván hagyandott kiskorú gyermekeknek gyámot, illetőleg gondnokot (I: 56. cz. 1. §.), s ha a gyermekek hálnak el, utóörököst (III: 30. cz. 4. §.) rendelhetnek.

219. §. Szülők jogai a gyermekek vagyónára nézve.

A szülei jogok azon javak tekintetében, melyek a gyermekeket, akár jelenben, tulajdonul, akár jövőre, reménybeni örökösödésnél fogva illetik, következők:

¹⁾ A patriarchalis rendszer semmi korlátot nem szabott a fegyelmi jognak, sőt a régi római jog is, — mely már a Justinianféle codexben csupán az egyszerű házi fenytékre szorítkozott, megengedte, hogy az apa, gyermekét büntelenül megölhesse, fiát három ízben, leányát s unokáját egyszer, rabszolgaképp eladhassa stb. A házi fegyelemre nézve megjegyzendő:

a) hogy azt a szülők csak az egészségnek, annyival inkább életnek nem ártalmas módon gyakorolhatják;

b) hogy az csupán a házi rend felforgatása, a szülők vagy családtagok egyszerű megsértése, engedetlenség s egyéb nem nyilvános vétségekben és kihágásokban talál helyet, — ennél fogva minden közbüntettek az állam birói hatalma által toltatnak meg.

1. a vagyont, melyet a gyermek, teljes kora előtt munkája által, vagy örökség s ajándékozás útján bir, a szülők kezelik, s annak jövedelmeit, számadási kötelezettség de az állag sérelme nélkül, korlátlanul élvezhetik; (I : 53. cz. 10. §.)

2. az életben maradt szülő, az elhunyt házastárs után gyermekei örökségeül fennmaradt vagyont, mint természetes és törvényes gyám, számadás nélkül kezelheti; (1715 : 68. tcz. 13. §.)

3. a gyermek azon javokról, melyekben a szülők halála esetére örökösödési jogai nyugosznak, a szülők életében, s világos beleegyezések ellen nem rendelkezhetik, azokat sem szerződés, sem kötelezettség útján el nem idegenitheti, vagy nem terhelheti; (I : 51. cz. 4. §. 1792 : 17. 1802 : 21.)

4. a gyermek elhunytával, annak hagyatékában, le származó örökösök hiányában a szülők örökösödnek. (orszb. szab. I. 10. §.)

220. §. Szülők kötelességei.

A szülők legfontosabb kötelmeit gyermekeik irányában maguk a természet örök törvényei írják elő, s ezenkívül a polgári társulat, saját céljaihoz, a családi viszonyok rendeltetéséhez s védtelen kispolgárainak — a gyermekeknek jóllétéhez képest, még szabatosabban meghatározza. Ezek szerint :

1. köteleztetnek a szülők gyermekeiket nevelni, azaz: életök, s egészségök fenntartásáról, szellemi tehetségeik fejlesztéséről gondoskodni, szelid erkölcsök és hasznos ismeretek által jövő jóllétüket megalapítani; (1723 : 105. 1765 : 26.)

2. gyermekeik nevelésében soha a szülők figyelmen kívül nem hagyhatják, mikép azoknak jövője, léte és működése egyszersemind a honé is, — oly irányban kell tehát a nevelést vezetniök, mikép a gyermek, ha a tetterő benne megérett, nemi különbség nélkül, s bármely életpályán hasznos polgára legyen a hazának;

3. a nevelés a tartást is magában foglalja, melyre a

szülők polgári s vagyoni állásukhoz képest, valameddig a gyermek önálló keresethez jut, egyiránt köteleztetnek;¹⁾

4. a szülők képviselői joga gyermekeik irányában egyzersmind azon kötelezettségét is magában foglalja, hogy azokat, nemtörvényes korukban, bíróság előtt képviseljék, s a rajtok elkövetett bántalmakat megtorolják. (I: 111. 124.)

221. §. A szülők ellenőrzése.

Hogy a szülők, természettől nyert jogaikkal, ártatlan gyermekeik hátrányára vissza ne éljenek, s kötelességeiket el ne hanyagolják: ezt az állam érdeke kívánja, s e részben a birói hatóságok ügyelnek fel. Hivatalos beavatkozásra vagy a szülők jelentése, melynélfogva vásott gyermekeiket nem fékezhetik (1723 : 111.), vagy a gyermek panasza aziránt, hogy a szülők, nevelési kötelmeiknek eleget nem tesznek (1765 : 26.) — nyujt alkalmat, — mely utóbbi esetben, ha a szülők gyermekeiket rossz nevelésben és bánásmódban részesítik, vagy javaikat vétkes könnyelműséggel pazarolják: hatalmuktól megfosztandók s a gyermekeknek kellő törvényes ótalom nyujtandó.

222. §. Szüle i hatalom.

A közelebb előadott jogok és kötelezettségek mindkét szülővel egyiránt közösek. A gyermekek tartása ugyan rendszerint az apát illeti, míg a nevelés ezer bajai, főleg a még fejletlen korban, az anyai gondot veszik igénybe, — de az egyenlőség, jogokban és terhekben, melynek a magyar nemzet fogalma és törvényei szerint mindenik házastárs, különbség nélkül részese²⁾, az anyát is kötelezi arra,

¹⁾ Patres idcirco sunt patres, ut nutriant filios. (szt. István : I. 8.)

²⁾ A magyar nő „feleség“ nevezete szabatosan kijelöli azon állást, melyet a nő, a szüle i jogokban, s a családban elfoglal. Egyébiránt a nő egyenjoguságát pozitív törvények is biztosítják.

A hármaskönyv I : 56. cz. t. i. az apai hatalmat az örökösödés reményére alapítja, — megszüntnek állítván az apai hatalmat, mihelyt az apa hűtlenség vagy más büntett miatt javaitól, örökségétől s birtokjogaitól megfosztatott :

mikép a férj vagyontalansága vagy munkatehetlensége esetében, úgy a család fenntartását, mint a gyermekek nevelését saját vagyonából is fedezze. A közös jogok és kötelezettségek összege teszi a szülei hatalmat.

223. §. Apai hatalom.

Noha a szülők részint a házasság céljánál s fogalmánál fogva, részint a gyermekek iránti viszonyaikhoz képest, részint törvény szerint egyenlő jogokban részesülnek: mind a férfinem felsőbbsege, mind a házi rend megkívánják, hogy a nő, szülei akaratát és munkásságát, férjének, mint a család fejének alárendelje. Azon jogok összege már, melyek általában a szülőket, szorosabb értelemben pedig az apát, családfői minőségénél fogva illetik — teszi az apai hatalmat. (I: 51.) Az apai hatalom ugyanazon módokon szereztetik, melyek a szülők és gyermekek közt kölcsönös jogviszonyokat alapítanak. (Lásd f. 218. §.)

224. §. Az apai hatalom korlátozása.

Oly körülmények, melyek a polgári cselekvények teljes szabadságát akadályozzák, bizonyos korlátokat vonnak az apai hatalomnak, s azt az akadályok megszüniteig, a midőn t. i. az apa, előbbi jogait ismét elfoglalja, más személyekre ruházzák. Ily körülmények:

1. ha az apa ellen fogságába jut, — a fogság ideje alatt; (I: 56. cz. 3. §.) ²⁾

„nam sicuti a mutua et reciproca bonorum successione, per hujusmodi notam, seu criminis poenam, tam de filiis, quam fratribus decidisse; ita etiam patria potestas sublata, et extincta esse comprobabitur, atque verificabitur.“ (2. §.) Már pedig kétséget nem szenved, mikép a gyermekek, anyjuk után hasonló örökösödési jogokkal bírnak. — Az 1723: 105. tcz. a nevelési teendőkről tárgyalván, mindenütt szülőket említ, mely nevezésben az anyák is bennfoglaltatnak.

²⁾ Cessat paterna potestas, si pater in manus hostiles, et captivitatem inciderit; nam qui captus est, alium in potestate sua habere non potest. E szerint az apai hatalom azon időre is korlátolva van, melyet az apa, mint elítélt bűnhöncz, a fogságban tölt.

2. ha katonai szolgálatba lépven, családjától eltávozik, — a szolgálat tartamára :

3. ha oly hivatalra vagy foglalkozásra vállalkozik, mely családjától huzamos időre távoltartja, — a távollét megszünteig;

4. ha a gyermekek nevelésének vétkes elhanyagolása vagy könnyelmű pazarlás miatt hatóságilag elmozdított, — valameddig javulásának kétségtelen jeleit adván, törvényes uton, előbbi hatalmába vissza nem helyeztetik.

225. §. Az apai hatalom végképi elenyészte.

Törvényes okok, melyek az apai hatalmat végkép megszüntetik, a következők :

1. az apa, illetőleg a gyermek halála; (I : 56.)

2. hűtlenségis egyéb súlyos büntettek, melyekért az apa életének és javainak elvesztésére ítéltetett; (I: 56. cz. 2. §.)

3. folytonos s gyógyithatlan elmehiány az apánál;

4. a gyermek teljeskoruvá léte, illetőleg nagykorosítása hatóságilag, az apa ajánlatára ;

5. saját háztartás, melyet az apa, figyermekének enged, s ezáltal ezt az apai hatalom alul tényleg felszabadítja ¹⁾; (I : 51.)

6. férjhezmenetel a leányokra nézve. (I: 51. 56.)

¹⁾ Az ősiségi viszonyok fennálltával a szülők kényszerithették gyermeköket a családból kilépni, s osztályrészét az ősi javakból kivenni, a következő esetekben :

a) ha szülőit súlyosan, vagy épen erőszakos kézrávetéssel bántalmazta;

b) ha szülőit, a honárulás és hűtlenség esetein kívül, valamely közbünnel vádolta;

c) ha szülői élete ellen méreg által, vagy egyéb álnok uton tört;

d) ha feslett életet folytatott, s a szülei vagyont rosz társaságban fecsérelte, végre

e) ha szülőit az ellen fogságából ki nem váltotta. (I: 52.)

Ez esetek a legujabb törvényhozás szerint a végrendeleti érvényes kitagadhatásra szolgálnak alapul. (orszb. szab. I. 7. §.)

226. §. Az apai hatalom kiterjesztése.

Az apai hatalom némely esetben azon időn tul, mely azt rendszerint feloldozza — meghosszabbíthatatik; némely esetben annak megszűnte után újra feléled, vagy más személyekre, kik annak gyakorlatára a törvény által vannak hivatva — száll át. Jelesül :

1. a gyermek, elmehiánynál vagy oly körülményeknél fogva, melyek apa nem létében gondnoki képviselést tennének szükségessé — nagykoruvá léte után is apai hatalom alatt marad; (I : 55.)

2. a gyermek, ki önálló keresethez és háztartáshoz jutván, az apai hatalom alul tényleg szabaddá lön: vagyónának netáni elvesztése után, s teljeskora elérte előtt, ha a szülők ellátásában részesül, ismét apai hatalom alá tartozik;

3. ha az apa teljes önállósággal még nem bir, gyermekei is, apjának, illetőleg ez utóbbiakra nézve nagyapának hatalma alatt állanak; (I : 51. cz. 2. §.)

4. hasonlóul a nagyapát illeti az apai hatalom oly unokákra nézve is, kik nagykoru vagy felszabadított apától származtak ugyan, de még nagykorúságuk, illetőleg családi függetlenségök elérte előtt, apjokat halál által, vagy polgárilag (lásd e. 225. §.) elvesztették;

5. a nő, férjhezmenetel által, — ha férje még teljes korát be nem töltötte, a férj apjának hatalma alá kerül. (I : 51.)

227. §. A gyermek jogai.

Azon gyermek mellett, ki érvényes házasságból ¹⁾, az egybekelés után legalább hetedik, — s a házasság feloldása, vagy az apa halála után legkésőbb tizedik hónapban

¹⁾ Hasonló törvényességgel birnak azon gyermekek is, kik oly házasságból születtek, melynek érvényességét valamely később felfedezett bontó akadály elenyésztette, — de csak azon esetben, ha legalább az egyik félre bebizonyul, mikép a bontó akadály jelenlétét nem ismerte, s a házasságot jóhiszemmel kötötte — vélt házasság — matrimonium putativum (I: 106. 108.)

született (lásd f. 9—11. §§.), — a törvényes születés jog-szerű vélelme harczol ¹⁾), s ily gyermekeknek hazai törvényeink következő jogokat engednek :

1. a gyermek, apjának családi nevét, netáni nemességét és czimeit nyeri, — azokon kívül, melyek hivatal szerint vagy egyéb kitüntetésnél fogva csupán személyhez kötöttek; (I : 4.)

2. minden gyermek, nemi különbség nélkül örökös leend azon javakban, melyek a szülők elhunytával azok után fennmaradnak, s melyekhez a követelések és a netán meggyilkolt szülőnek vérdíja is számítandók; (I : 29. 30. és I : 17. III : 20. 1723 : 11.)

3. minden gyermek jogositva van, a szülők polgári állásához és vagyoniságához illő nevelést, vagyis tartást, lakást, ruházatot és taníttatást követelni; (I : 29. 30.)

4. a gyermek azokról, miket bár apai hatalom alatt, de saját szorgalma által szerzett, megszorítás nélkül intéz-kedhetik, sőt a törvényes örökrész épen hagyásával (orszb. szab. I. 7. §.) halála esetére is érvényes végrendeletet te-het ²⁾); (I : 51.)

5. azon örökösödési igény, mely a gyermekeknek törvényileg biztosítva van, följojositja a gyermekeket arra, hogy törvényes²⁾ osztályrészőket, a szülők tékozlása eseté-

¹⁾ A törvényes születés vélelme abban áll, mikép a gyermeket a törvényes születés jogaitól sem az apa esküje, sem az anya beismerése meg nem foszthatja, — a jogos vélelmet tehát csupán a törvényes fogamzás természeti lehetlenségének teljes bebizonyítása ingatja meg. (lásd f. 11. és 210. §§.)

²⁾ Az orszb. szab. I. 7. §-ánál fogva joga van a gyermeknek, szü-lőit az örökösödésből végrendeletileg kirekeszteni következő esetekben :

a) ha a szülők saját — és gyermekeik vagyonát, szük-ségtől nem kényszerítve, esztelenül vagy ravaszul elpazarolják;

b) ha e javakat, kellő felügyelet nélkül, pusztulni hagyják;

c) ha gyermekeiken ok nélkül kegyetlenkednek;

d) ha gyermekeiket a törvényes idő elteltével is, tisztos-séges házasságra lépni nem engedik;

e) ha gyermekeiket büntett elkövetésére kényszerítik. (I: 53.) Ezen okok, az ösiség fennálltával arra jogositák a a gyermekeket, hogy örökrészőket az ősi javakból osztálysze-rint kivévén, szülőiktől megváljanak.

ben (legitima) zárlat által biztosithassák. (orszb. szab. I. 4. §.)

228. §. A gyermek kötelességei.

A gyermeket legmélyebb hála s legédesebb viszony fűzi a szülőkhöz, — és a hála, és a gyöngéd viszony sokszoros kötelességeket szabnak eléje, melyeket nemcsak a vallás és lelkiismeret, hanem az állam törvényei szerint is hiven betölteni tartozik. Ilyenek :

1. szülői iránt engedelmességgel és tisztelettel viselkedni köteles, mely tisztelet nem csupán a szóvali vagy tettelegesen bántalmak ovatos kerülésében (1723: 11.), hanem a jóakaratu intések követésében, s a bizalmas megnyugvásban, melylyel a szülők intézkedéseit fogadnia kell — határoztatik¹⁾);

2. szülőit, ha nyomor, aggság vagy elszegényedés folytán idegen segílyt nem nélkülözhetnek, szeretettel ápolni, s vagyonának áldozatával is tartani köteleztetik;

3. sőt tartozik szülőit, ha netán az ellen fogságába jutottak, saját személyével is kiváltani. (I: 51.)

229. §. Törvénytelen gyermekek.

Azon magzatok, kik törvényes házasságból ugyan, de a törvényes időnél előbb vagy később (lásd f. 11. és 227. §§.) születtek, — mennyiben a teherbeejtés nem a férjtől származott; továbbá oly házasság gyümölcsei, melyet a bontó akadályok, fennállásában s következményeiben érvénytelené tettek, — a mennyiben az akadályok az egybekelés előtt, vagy utólag el nem hárittattak, vagy legalább az egyik félre nézve az akadály létezésének nem tudása bebizonyitva nincsen; végre azon gyermekek, kik házasságon kívüli elhálásból származtak: általában törvénytelen gyermekeknek neveztetnek.

230. §. A törvénytelen gyermekek osztályzata.

A nemtörvényes születésü gyermekekre nézve különbséget tesz körülmény, ha szabad, és különben

¹⁾ Ideo sunt filii, ut obediant patribus. (szt. István : I. 8.)

nem erkölcstelen anyától születtek, az apa pedig tudva van, — s apa és anya, a nemzés idejében oly szabad állapotban voltak, mikép a házassági egybekelés közöttök lehető lett volna: ezen gyermekek terinészetieknek hivatnak; minden egyéb törvénytelen születésüek egy közös néven fattyuknak neveztetnek.

A fattyuk ismét vagy becstelen nőtől származtak, s apjuk sem beismerés, sem egyéb bizonyíték által ki nem tudathatik; vagy házasságban lévő személyektől — nőparáznaságbeliek —, vagy tiltott izbeni oldalrokonoktól — vérfertőzöttek —, vagy egyenes ágbaniaiktól — kárhözatosak — születtek, kiknek szülői közt ennél fogva a fogantatás alkalmával érvényes házassági viszony nem köttethetett volna.

231. §. A törvénytelen születés következményei.

Nem törvényes születés ugyan az ártatlan szülöttnek bünül fel nem rovathatik, sem őt az élelemszerzés szokott utjaitól el nem zárja ¹⁾, de törvényes vérséget, s abban nyugvó jogviszonyokat nem alapít ²⁾. A törvénytelen születésü gyermekek t. i. az apának sem nevét, s netáni nemességét és czimeit nem viselhetik, sem javaiban nem örökösödhetnek (I : 106. 108.); sem a család bárminemü jogaihoz igényt nem tarthatnak, habár az apa tudtával és megegyezésével — anyakönyvileg az apa nevére volnának is bejegyezve, — sőt r. katolikusoknál, a pápa által adományozott törvényesítés nélkül egyházi rend tagjai sem lehetnek.

Törvénytelen gyermek felett az apai hatalom és a nevelés gondjai az anyát illetik, a tartás költségei pedig, melyeket szabad és önkénytes megállapodás hiányában a bíró állapít meg, az apát, — s ha az apa vagyontalan, vagy

¹⁾ A törvénytelen születésüek régiebb időkben, s gyakorlatnál fogva a közhivatalokból, kereskedelmi és iparegyletekből is ki voltak zárva.

²⁾ A törvénytelen születésből, mint fentebb a 171. §-ban megjegettetett, nemszabados sógorság származik.

tudva nem lenne, az anyát terhelik. ¹⁾ A tartási kötelezettség egynemű az adósságokkal; ha tehát a természeti szülők elhalnak, e kötelezettség azok törvényes örököseire száll.

232. §. Törvényesítés.

Törvényesítés alatt oly törvényileg szabados jogcselekvény értetik, mely a törvénytelenység szennyét s jellegét, a rendszerinti következményekkel együtt elenyésztetvén, mind magát a születést, mind a született gyermeket, utólagosan törvényessé, vagy is előbbit a törvényes születéssel, s utóbbit a természetes s törvényes gyermekekkel egyenlővé teszi. A törvényesítés jótékonyága azonban csak a természeti, vagyis oly gyermekekre terjesztethetik ki, kik érvényes házasságon, — vagy épen házasságon kivű ugyan, de oly személyektől származtak, kik között a törvényes házassági egybekelés, a nemzés idejében lehető és szabados lett volna; ellenben fattyuk a törvényesítés kedvezményeiben soha nem részesülhetnek. (lásd f. 230. §.)

A törvényesítés részint következő házasság által, részint a fejedelem, részint végre a r. pápa adománya folytán történik.

233. §. Törvényesítés, következő házasság által.

Első, s legegyszerűbb módja a törvényesítésnek, melyhez a felek akaratán kívül semmi egyéb nem kívánatik — következő házasság által megy végbe, mely szerint a természeti szülők, a gyermek fogamzása után egybekelnek. A törvényesítés ezen neme, a gyermeknek minden, noha már törvényessé vált házasságból, de később született fivérei, — ugy szintén az előfiségre (majoratus)

¹⁾ A nemtörvényes születésűek közé tartoznak a lelenczek is, kik vagy valamely e czélra felállított közintézetbe beadatnak, vagy közhelyen s leendő feltaláltatásuk reményében elhagyatnak, — és a szülők teljesen ismeretlenek maradnak. A lelenczek tartása, s tehetségökhöz választott életpályára képeztetésök az intézet, — s ott, hol lelenczház nem létezik, a község terhére esik.

nézve oldalági firokonai felett elsőbbséget biztosít, de az apa előbbi házasságából származott gyermekeinek a törvényesítésnél korábbi születéssel netán kapcsolatban lévő jogait nem csorbíthatja. ¹⁾

234. §. Törvényesítés a fejedelem által.

Második módja a törvényesítésnek fejedelmi kegyből történik. A királyi adomány, melynélfogva valamely gyermek törvényesítettik, vagy a szülők, vagy az illető gyermek kérelmére, a magy kir. udv. cancellária útján, s oly esetekben adatik ki, ha vagy bontó akadályok, melyekre nézve a felmentés joga a fejedelmet illeti — forognak fenn, vagy a törvényesítés, bekövetkező házasság által, valamelyik szülő közbejött halála miatt végbe nem mehetett. De a fejedelmi törvényesítés, csupán a királyi ügyész előtt

¹⁾ A törvényesített gyermek elsőbbségi jogaira azon körülmény tesz különbséget, ha a törvényesítést valamely korábban fennállott házasság előzte meg. Példák: C. szabad állapotban, szerelmi viszonyba lép X-el. X anyának érzi magát; C. nőül veszi, s így X előbb lesz nő, mint anya lett volna: F, a házasságot megelőző viszony gyümölcse, bár a törvényes időnél előbb született, kétségtelenül a törvényes születés jelle gével fog birni. Ugyanez az eset, ha C és X már F születése után keltek volna is egybe, — F mind később született testvéreit, mind az oldalági rokonokat a netáni családi jogokban megelőzi. — C, 1850. évben kezd ismeretséget X-el, melynek eredménye lesz, hogy X, mint „Leare király“-ban a bastard mondja, előbb szerzett bölcsőt, gyermeke —, mintágyat, férje számára: F. 1851. évben világra jő. C eközben megszakítván X-el a viszonyt, formasierinti házasságra lép, még 1851-ben egy más nővel (a), kitől 1852. évben egy figyermek (b) születik. E nő (a) meghal; C ismét szabad, s visszaemlékezvén régi kedvesére, X-et 1853. évben nőül veszi. Ezen házasság által F törvényesítettik ugyan, de az elsőszülöttséghez kötött hitbizományi örökösödés nem őt, hanem a nála később, apjának első törvényes házasságából született gyermekét — b-t fogja illetni, mert b. 1852. évben látott világot míg F csak a szülők egybekelése által lón törvényessé, vagyis, nyert polgárilag, törvényes születést, — e házasságot pedig (1853.) az előbbi házassági születés (1852.) megelőzte. (lásd a 212. lapon.)

ad örökösödési jogokat, — a fejedelmileg törvényesített gyermekeket tehát a család jogaiban nemcsak a törvényes házasságból származott, hanem az oldalrokonok is megelőzik ¹⁾. (I: 108.)

235. §. Törvényesítés a r. pápa által.

Harmadik neme a törvényesítésnek, közvetve vagy közvetlenül, a r. pápától származik. A közvetlen pápai adományozás (*legitimatio directa*) csupán arra ad jogot, hogy a törvényesített, egyházi rendbe léphessen, egyházi hivatalokat ²⁾ viselhessen, s azok javadalmaival élvezhessen, — az örökösödésre s egyéb családi jogokra semmi befolyást nem gyakorolván; a közvetett adományozás (*legitimatio indirecta*) pedig azon házassági bontó akadályok utólagos elhárítása által történik, melyekben a felmentvény a r. pápát illeti. (lásd f. 199. §.) Ily felmentvény ha fejedelmi megerősítést nyer, mind magát a házasságot, mind annak következményét, t. i. a születést törvényessé teszi.

236. §. Örökbefogadás.

Örökbefogadás által valamely családkivüli idegen a családba bevétetvén, a családi és örökösödési jogok részévé tétetik. Az örökbefogadás törvényes rokonságot alapít az örökbefogadó, és örökbefogadott között, — amaz törvényes apai, s ez utóbbi törvényes gyermeki minőséget nyervén ³⁾. (Lásd f. 170. és 217. §§.)

¹⁾ Az ösiségi viszonyok fennálltával ily királyi törvényesítés új adománynak tekintetett.

²⁾ A bibornoki méltóságot pápai felmentvény által sem szerezhetni meg. Egyéb jogosítványokra, melyekhez a pápai közvetlen törvényesítés nyit utat, hazánkban az esztergomi érsek is érvényes felmentvényt adományozhat.

³⁾ Törvényeink szerint a testvérréfogadásnak is van helye, ha a fogadó és fogadott között életkorra nézve oly csekély különbség létezik, mely szülői és gyermeki viszonyt, habár törvényes szempontból, az örökbefogadási cselekvény által nem alapíthat. E neme az örökbefogadásnak vagy egyszerű és

237. §. Örökbefogadás nevei a személyre nézve.

Az örökbefogadó, és örökbefogadott személyi viszonyai a jogcselekvény kiterjedésétől vannak feltételezve. E különbséghez képest az örökbefogadás teljes, vagy nem teljes, a szerint, a mint az örökbefogadott, az örökbefogadó által, még ennek életében házába és családjába fogadtatik, vagy jogai csak az örökbefogadó halála esetében nyílnak meg; továbbá szerződési és ingyenes, a szerint, a mint az örökbefogadástól a másik fél beleegyezése nélkül s akarata ellen egyik fél sem léphet vissza, vagy azt az örökbefogadó, tetszése szerint, bármikor felbonthatja.

238. §. Örökbefogadás különbsége a vagyonra nézve.

Nem kevésbé lényeges a különbség, melyet az örökbefogadásban a vagyon körüli intézkedés alkot. Az örökbefogadás t. i. egytetemes, vagy részletes, a szerint, a mint az örökbefogadott, vagy az egész vagyonnak, vagy csak bizonyos, meghatározott résznek öröklésére van hivatva, — az örökbefogadás jogköre és hatálya mindkét esetben az örökösödés elvei szerint lévén megítélendő; továbbá jelenleges, vagy jövőre szóló, a szerint, a mint az örökbefogadott azonnal, vagy csak az örökbefogadó halála után megnyílt örökösödés beálltával lép birtokba.

239. §. Az örökbefogadás kellékei.

Az örökbefogadás szabados polgári jogcselekvény, mely mindenkinek, még ha természetes és törvényes örökösei lennének is — ha egyébkint saját tetteit, személyileg s vagyoniilag függetlenül intézheti, szabadságában áll, — s melynek érvényességéhez még a következők kívántatnak:

1. ha az örökbefogadott már önjogu, ennek és az örökbefogadónak, — ha pedig még apai vagy gyámi hatalom alatt áll, egyszersmind az apának illetőleg gyámnak beleegyezése szükséges; (I: 51. cz. 7. §.)

egyoldalú, mely által öröklési jogokat csak az egyik fél enged; vagy viszonyos és kétoldalú, melyben mindkét fél kölcsönös jogokat ruház át és fogad el, akképen, hogy egyik fél elhaltával a tulélő örökösödjék. (I: 63. 66.)

2. ha az örökbefogadás által az örökbefogadónak családi neve és nemessége az örökbefogadottra kiterjesztetik, az csak királyi jóváhagyásban emelkedik érvényre, mert a névváltoztatás csak fejedelmi jóváhagyással történhetik ¹⁾, s a nemesség adományozása szintén a királyt illeti; (I: 4.)

3. az egytetemes örökbefogadás oly örökbefogadókra nézve, kiknek törvényes osztályrészre jogosított örökösök vannak, — ez utóbbiak törvényes osztályrésze által van korlátolva ²⁾. (Orszb. szab. I. 7. §.)

240. §. Az örökbefogadás hatálya.

Azon különbségek szerint, melyek a fentebbi 237. és 238. §§-okban előadottak, az örökbefogadás következő joghatályokkal bír :

1. a teljes örökbefogadás, mihelyt az ügylet végbement, s az örökbefogadott, az örökbefogadó házába és családjába belépett : ez utóbbit apai hatalommal ruházza fel;

¹⁾ Örökbefogadás esetén kívül is van joga a honpolgároknak, — de mindenkor csak a felség tudtával és engedelmével — nevéket megváltoztatni. Eziránti kérvényét a folyamodó lakhelyéhez képest, a megyei illetőleg kerületi vagy városi hatósághoz nyújtja be, mely, ha a névváltozást, családi vagy más tekintetből aggálytalannak véli, a kérvényt, ennek megjegyzésével a magyar kir. helytartótanácsához juttatja, honnan az a cancellária útján Ő felségéhez terjesztetik. Minden királyilag engedményezett névváltoztatás, a hivatalos lapok útján kellő nyilvánosságra hozandó.

²⁾ Az adományozási rendszer és ősiség fennálltával egyéb kellékek is voltak az örökbefogadás érvényességéhez szükségesek, — jelesenül :

a) ősi javakra nézve azon családnak, mely azok öröklésére hivatva volt — egyetlen végsarjadéka, a többi tagok kihaltával volt jogosítva valakit örökbe fogadni; (I : 66.)

b) ha a birtok adományból származott, az előbbi kelléken kívül egyszersmind királyi jóváhagyás, s az örökbefogadottnak birtokba beiktatása mulhatlanul megkivántatott. Ezen beiktatásnak, ha az örökbefogadás jelenleges volt, az örökbefogadási ügylet megerősítése —, ha pedig jövő örökösödés beálltával nyílt meg, az örökbefogadó halála után egy év alatt meg kellett történnie. (I : 63.)

2. a nemteljes örökbefogadás, az örökbefogadottnak, valameddig az örökbefogadó életben van, semmi jogot nem ad; (I : 49.)

3. a szerződési örökbefogadás egyéb szerződésekkel (Korvin Mátyás : VI. 17. és II. Ulászló : I. 38.), s az ingyenes vagy egyoldalú, hatályáranézve a végrendeletekkel jó egyenlő tekintet alá;

4. az egytetemes örökbefogadás, az örökbefogadó elhunytával, ennek minden vagyonához kizáró örökjogot biztosít, habár a vagyó érték az örökbefogadás idejétől fogva lényeges növekedést nyert, — míg részletes örökbefogadás szerint, az örökbefogadott, a neki szánt egyes hagyatéki darabnál, vagy összeznél magasabb értékre igényt nem tarthat;

5. jelenleges örökbefogadás esetében az örökbefogadott, feltétlen tulajdoni joggal, azonnal birtokba lép, — a jövőre szóló ellenben, mely az örökbefogadó elhunytával nyílik meg, azon feltételhez van kötve, hogy az örökbefogadó, vagyonának birtokában, továbbá természetes s törvényes örökös nélkül hal meg (I : 63. 66.). Ha tehát az örökbefogadó javait elveszíti, vagy örököse születik, az örökbefogadás hatályát veszti; elannyira, hogy habár az örökbefogadó, javait még életében visszaszerzi, vagy a természetes és törvényes örökös még az örökbefogadó elhunytá előtt meghaláloznék is : az örökbefogadás, valameddig formáserint meg nem ujittatik, többé fel nem éled. (I : 49.)

241. §. Az örökbefogadás megszűnte.

A megelőző §-ban érintett feltételes eseten kivül megszűnik az örökbefogadás :

1. az örökbefogadott halála által ¹⁾;

¹⁾ Ha az örökbefogadott, az örökbefogadás útján szerzett vagyonnak és jogoknak birtokbavétele után hal meg, e szerzemények, egyenlően más előörökölhető javakkal, törvényszerinti örökösait illetik; ha ellenben előbb halt el, sem mint az örökbefogadás által kilátásba helyezett öröklés ránézve megnyílt volna : azon személyek, kiket az elhalt után örökösi jogok illetnének, az örökbefogadás útján szerzendett vagyonra és jogokra semmi igényt nem tarthatnak.

2. ha szerződésileg, vagy kétoldalulag kötöttetett, az örökbefogadó és örökbefogadott kölcsönös beleegyezése által;

3. ingyenes vagy egyoldalú örökbefogadás az örökbefogadó visszahuzása által;

4. mind az egyetemes, mind a részletes örökbefogadás elenyészik, ha az örökbefogadó, vagyonától megfosztatott, vagy azt más módon elvesztette.

Ellenben az örökbefogadott, maga ezen örökbefogadás folytán előbbi családi személyes és vagyoni jogaitól, — hanemha önkényt és nyilván lemondott — meg nem fosztathatik.

III. FEJEZET.

Gyámság és gondnokság.

242. §. Az árvaság fogalma.

Ha a szülők, kiknek gondjai alá a természet és az állam törvényei a gyermekeket helyezték, nincsenek többé; ha felügyelet és hatalom, melyek a szülőket, mint kötelezettség és jog egyiránt illették — akár természetileg, akár polgárilag megszűntek: a gyermekre nézve árvaság állapota áll be, s az államra nézve azon kötelességek veszik kezdetüket, melyeket a polgári társulat célja, s a még nemönjogu személyek érdekei kívánnak, hogy t. i. a megszűnt, vagy félbeszakadt szülői munkásságot folytassa, s a gyermekek neveléséről s képviseltetéséről, a szülők buzgalomával gondoskodják.

Az árvaság természeti, vagy polgári, amaz a szülők halálából, ez a törvényből ered. A természeti árvaság ismét apai, ha az apa, — anyai, ha az anya hunyt el, és teljes, ha egyik szülő sincs életben. A polgári árvaság oly körülmények folytán áll be, melyek közt az életben levő szülők, hatalmukat törvény szerint nem gyakorolhatják. (lásd f. 224. 225. §§.)

243. §. Gyám és gondnok.

Oly nemtörvényes koru gyermekek és férjhez nem ment leányok, kik szülőkkel nem bírnak (I : 112. 113.); továbbá a tébolyodottak és örültek, kik még nagykorúságuk betöltése után is folyvást nemtörvényes koruaknak tekintetnek (I : 55. cz. 2. §. és 124. cz. 4. §.): gyámi képviselet alatt állanak. A már törvényes, de még nemteljes koru árva gyermekek (I : 124.), valamint azok, kik vagyonuk és ügyeik kormányzatában a felhozottaktól különböző okok miatt, törvényileg tiltva, vagy természetileg akadályozva vannak : vagyonaik tekintetében gondnok által képviseltetnek. Gyám és gondnok tehát különböznek annyiban, amennyiben a gyám jogai a személyre és vagyonra egyiránt kiterjednek, míg a gondnok csupán a vagyonra ügyel fel.

244. §. Az eljárás megindítása.

A községi bíró és árvaatya szigoru felelősség sulya alatt köteleztetnek mindazon eseteket, hol gyám, vagy gondnok rendelésének szüksége forog fenn — a járásbeli, illetőleg gyámi szolgabírónak, s városokban az árvaszéknek rögtön feljelenteni, hogy a személy feletti felügyeletben és a vagyonkezelésben semmi hégag ne támadjon. A bíróság pedig ez eseteknek tudomásul vétele után a gyámi vagy gondnoksági képviselet ellátásáról haladéktalanul intézkedendik. (Orszb. szab. I. 164. §.)

245. §. Kizárási okok a gyámságnál és gondnokságnál.

A következő személyek,

1. kik törvényes korukat még el nem érték, vagy eszköz használatával nem bírnak, s így maguk is gyámság alatt állanak ; (I : 124. cz. 2. 3. 4. §§.)

2. nőszemélyek, — kivéven az anyát, saját gyermekeire nézve ; (lásd f. 13. §.)

3. kik saját vagyonukat könnyelműen elpazarolván, a kiskorúakéit hasonló veszélylyel fenyegetik ; (I : 121. cz. 2. §. és 123. cz. 3. §.)

4. kik oly szegények, hogy a vagyon tiszta kezelése s a kellő biztosíték tőlök nem várható, — kivéven, ha végrendeletileg nevezettek ; (I : 123 cz. 7. §.)

5. kik valamely súlyos büntettségben bűnösöknek találtattak, annyival inkább, ha becsstelenségre ítéltettek (I : 121. cz. 1. §.): sem gyámok, sem gondnokok nem lehetnek.

246. §. Mentségi okok.

Azon személyek pedig,

1. kiknek még apai hatalmuk alatt sok gyermekeik vannak, vagy lakásuk a gyámolt személy lakhelyétől távol fekszik ; (I : 122. cz. 1. §.)

2. kiknek javai különböző helyeken, vagy több megyékben elszórva vannak ; (2. §.)

3. kik katonai szolgálatban állanak ; (3. §.)

4. kik közhivatalokat, s főleg oly tisztségeket viselnek, melyekkel számadási terhek s felelősség vannak összekötve ; (4. §.)

5. kik gyógyíthatlan betegségben szenvednek, vagy irástudatlanok ; (5. §.)

6. kik az általuk képviseltetendő gyermek szülőivel nagy ellenségeskedésben éltek ; (6. §.)

7. kik 60-ik életévököt betöltötték ; (7. §.) végre

8. kik törvényes koraik ugyan, de a 24-ik éven aluli korban vannak (8. §.): akaratuk ellen a gyámság vagy gondnokság elvállalására nem köteleztethetnek.

247. §. A gyámság különösen.

A gyámság a körülményekhez, s az árva viszonyaihoz képest három különböző jogcímből, t. i. vagy a szülőknek végrendeletileg kifejezett akaratából, vagy a törvényből, vagy a közhatóság rendelkezéséből ered. (I : 112.) Amennyiben pedig mindezen gyámok, a hivatal átvételére és gyakorlatára törvényileg vannak jogosítva : egy közös névvel valamennyien törvényszerű gyámoknak neveztetnek.

248. §. Végrendeleti gyám.

Mind az apa, mind ennek elhunytával az anya jogosítva vannak, gyermekeik részére, végrendeletileg gyámot

nevezni (I : 114.), ki e czimen, — ha ellene a 245. §-ban foglalt kizárási esetek fenn nem forognak, vagy a 246. §-ban előszámlált mentségi okok valamelyikénél fogva, felmentetését önkényt nem kéri — minden gyámságra hivatottat megelőz ¹⁾. A szülők ily gyám választásában a rokonsági viszonyok által nem korlátoztatnak, sőt a végrendeleti gyámság akkor is megáll, ha az egyik szülő még életben maradt; csakhogy ez esetben csupán a végrendelezőt illetett vagyron kezelésére szorítkozik. ²⁾

249. §. Törvényes gyámok.

Ha végrendeletileg gyám nevezve nincsen, vagy a ki-nevezett, törvényes okokból a gyámságra nem bocsáttathatik, illetőleg a gyámság alul elfogadható alapon, s hatóságilag felmentvényt nyert : a gyámság azokat illeti, kik arra törvényszerint, vérségi kapcsolatnál, illetőleg örökösödési jogoknál (I : 53. 113. 116.) fogva vannak hivatva. A törvényes gyám ismét vagy természetes és törvényes, vagy csupán törvényes lehet.

¹⁾ Régiebb törvényeink szerint a javak ősiei vagy szerettek lévén, a végrendeleti és törvényes gyámok közötti elsőbbséget e különbség határozta meg. A szerzeményiekben a végrendeleti gyám, ha ugyan személyi s vagyoni körülményeire nézve elfogadható volt (lásd f. 245. §.), kétségtelen elsőbbséggel birt (I : 114. 119.); az ősi javakban ellenben a törvényes gyám által rendszerint megelőztetett (I : 113. cz. 4. §. 119.), — de, ha ez utóbbi ellen alapos gyanuok forogtak fenn aziránt, mikép a gyámolt személy javait, épen a rokonsági kapcsolatnál fogva veszélyeztetheti, a gyámságra nem bocsáttathatott. (I ; 119. cz. 1. 2. 4. §§.) Az ősiség megszűntével már minden vagyron a szerettek jogi természetét vévén fel, a végrendeleti gyámnak minden egyebek feletti elsőbbsége, ugy a szerzett, mint az öröklött ősi javakra nézve kétségbe nem vonatthatik.

²⁾ A végrendeleti gyámság hatálya nemcsak a 12 éven aluli fiakra és férjhez nem ment leányokra, hanem az utószülöttekre is kiterjed (I : 119.), s oly erős alapon nyugszik, hogy a végrendelet, habár külső hiányok miatt megerőtlenítettnek is, azon pontra nézve, melyben gyám neveztetett — teljes hatályban marad.

250. §. Természetes és törvényes gyám.

A törvényes gyámság e neme a tulélő házastársat illeti (I : 113.), kit gyermekehez a kölcsönös örökösödés érdekein kívül a természet törvényei : ösztönszerű vonzalom és szeretet fűznek, — innen e gyámság természetes és törvényes elnevezése. Ne feledjük azonban, hogy a szülők, gyermekeik felett apai hatalommal birnak, s hogy e szerint az életben maradt házastárs — apa vagy anya — tulajdonképen nem gyám, sőt a gyámoktól mind jogainak gyakorlatára, mind kötelezettségeire nézve lényegesen különbözik ; jelesül :

1. apai vagy anyai árvák ügyébe az árvaszék mindaddig be nem avatkozhatik, valameddig figyelmét oly körülmények nem ébresztik fel, melyek közt az apai hatalom is megszűnik, vagy legalább felfüggesztetik, — míg egyéb gyámok, tisztökbe a hatóság tudtával és közvetítésével lépnek ;

2. ily eseten kívül, mely a birói segélyt a szülők ellenében is haladéktalanul megkívánja (I : 113. 1715 : 68.), — a tulélő házastárs jogai kérdés alá nem vétethetnek, sőt a netán végrendeletileg nevezett gyám is csupán az elhunytat kirekesztő tulajdonul illetett vagyon kormányzatára szorítkozik : (lásd f. 248. §.)

3. az életben maradt szülő, gyermekei vagyónáról semminemü gyámi számadással nem tartozik, — csupán az anyára nézve tétetvén annyiban kivétel, hogy újra férjhezmente után, a mint a körülmények magukkal hozzák, a gyámságtól elmozdittathatik, vagy számadásra köteleztethetik (1715 : 68.), sőt a szükségtelen, vagy pazar kiadások visszatérítésében is elmarasztaltathatik. (841. dt.)

Egyébiránt az apai hatalom megszűntével (lásd f. 224. 225. §§.) a gyámi tisztség is véget ér, s az elmozdított szülők a hatóságilag rendelt gyámnak engedni tartoznak. (1715 : 68. tcz. 15. §. és 1765 : 26.)

251. §. Csupán törvényes gyám.

A gyámság, szülők hiányában, törvény szerint az oldalrokonokat illeti — törvényes gyámok —, azon rend-

ben, melyet az örökösödés, végrendelet hiányában, követ¹⁾. Eszerint elsőség a teljeskorra jutott fitestvért, ennek nemlétében a másodizbeni oldalrokonokat — és így tovább, kor szerint, több egyenlően közel álló és egyenkori vérronokok közül pedig azt, ki mellett nagyobb ügyesség és becsületesség harczol, végre több e részben is egyenlők közül azt illeti, kit a hatóság választ. (I : 115. cz. 4. §. 1765 : 26.)

252. §. Rendelt gyám.

Harmadik és utolsó módja a gyámi tisztség betöltésének oly esetben, ha sem végrendeletileg a gyámságról intézkedve nincsen, sem törvényes rokonok nem léteznek, azon hatóság rendelkezéséből származik, melyet általában az árvák ügyeinek ellátása illet. Ezen hatóság megyei lakosokra nézve a megyei törvényszék, szabad királyi és szabad kerületi városokban pedig a városok törvényszékei, illetőleg azok gyámhatósági szakosztálya — árvaszék.²⁾

¹⁾ A fenttebbi 166. §-ban fi és nőrokonok között különbséget tetünk. E megkülönböztetésnek az ösiségi viszonyok megszűntével többé jogi hatálya nincsen, — annyival nagyobb volt azonban, ennek fennálltáig, a gyámságra nézve. A törvényes gyámságban t. i. a firokonok, a gyámgyermek nőrokonait még a távolabbi ízekből is megelőzték (I : 116.); sőt ha a firokon, korhiánynál fogva a gyámsággal még meg nem bízathatván, vagy a különben teljeskoru firokon akadályozva lévén, a gyámság ellátása valamely nőrokonra bízott : a nőrokon egyámságot csak addig viselhetette, míg a firokont a gyámság átvételében többé semmi akadály nem gátolta. (I : 117. cz. 1. §.) Hasonló elsőbbséggel birtak, firokonok hiányában, az örökbefogadottak is, a nőrokonok felett. (I : 120.) A törvény azon rendelete, mely a nőrokonokat a gyámságtól eltiltá, a két ág között fennállott öröklési viszonyokban találta alapját, s az orszb. szab. I. 3. §-a által szüntetett meg. Egyébiránt a fenttebbi 245. §-ban elősorolt kizárási okok a gyámságtól a firokonokat is eltiltják. (I : 121.)

²⁾ A rendelt gyám kineveztetési joga is az öröklés rendén alapul. Gyermekük után, mint tudva van, a szülők — egyenes ág —, ezek nemlétében az oldalági rokonok örökölnék ; rokonok hiányában pedig, háramlási jog czimén minden hagyaték a koronára száll. (orsz. szab. I. 18. §.) Eszerint minden honpolgárnak, ki még gyámság alá tartozik, és vérszerinti örökösével nem bir : törvényes gyámja a király, illetőleg az, kit a

253. §. A gyám hivatása.

Minden gyám a szülőket helyettesítvén, a kiskorúakra nézve azonállást foglalja el, melyet a szülőknek, jogokban és kötelességekben a törvények kimutatnak, — és ezzel a gyám hivatásáról sokat elmondottunk. De nem kevésbé lényeges a különbség mind a személyi viszonyokra nézve, mind a vagyon tekintetében — szülők és gyámok közt, mely ez utóbbiaknak kevesebb jogokat enged, s többszörös kötelezettségeket szab eléjük. A szülők saját vagyonnal bírnak, melyben a gyermekek egykor majd öröklendők; a gyám-ság esetében a gyermek már örökölt, már tulajdonos, — míg a gyámot csupán a felügyelet és kezelés illeti. A szülők, ezen tulajdonosi minőségöknél fogva felelősség alá nem vétethetnek, — a gyámok minden tetteikről számot adni s felelni tartoznak. A szülők jogaiba, valameddig a törvényekkel megegyezőleg gyakoroltatnak, semmi hatóság be nem avatkozhatik, — a gyámok valamint tisztségöket a hatóság közbejöttével nyerik, úgy azt, egész fennállta alatt, csak a hatóság egyetértésével s ellenörködése alatt gyakorolhatják.

A gyám kötelességei a gyámgyermeknek részint személyére, részint vagyonára, a vagyon tekintetében ismét annak átvételére s nyilvántartására, kezelésére, végre a számadásokra és átadásra vonatkoznak.

254. §. Gyámi kötelességek a személyre nézve.

A gyám kötelessége a gyermeknek kellő neveltetéséről gondoskodni, vagyonához s polgári állásához illőleg kiképeztetni, erkölceire, tetteire felügyelni, s leendő életpályájához előkészíteni. Nehogy pedig a gyám, e részbeni kötelességeit elhanyagolja, vagy az árvahatóság hivatal-szerinti ellenörködésében hézag támadjon: elutasíthatlan teendője minden gyámnak, a gyámolt személy neveléséről

király rendel. (I : 115.) A háramlási jog, a legújabb törvényhozást megelőzőleg városi polgár után a városi közönséget s jobbágy után a földesurat illette: ennél fogva gyámrendelésről is, hol annak szüksége fennforgott, a városi tanács, illetőleg földesur gondoskodott. (Lásd f. 134. §.)

s személyi állapotáról a hatósághoz félévenként pontos és kimerítő jelentést adni. Ily jelentései a gyámoknak évenként a helytartótanácsához, a kapcsolt részekben a bánhoz, innen pedig a fejedelemhez terjesztendők. (1765 : 26.) Egyébiránt a gyám, hivatalos intézkedés, vagy jóváhagyás végett időközben is járulhat a gyámhatósághoz, oly esetekben, melyek a kiskorú személyét lényegesen érdeklik s halasztást nem szenvedhetnek, — melyekhez, egyebek közt a házassági engedmény, valamely életpálya választása, vagy a választottnak elhagyása, fontosabb ügyletre vállalkozás stb. számítandók; — a gyámhatóság pedig a kellő utasítást, vagy rendeletet haladék nélkül kiadandja.

255. §. A vagyon előleges biztosítása.

Oly halálozás bekövetkeztével, hol árvák érdekei fognak fenn, a járási szolgabíró, s hol külön gyámi szolgabíró van — ez, a jelentés (lásd 244. §.) beérkezte után köteles azonnal a helyszínére kimenni, a leltározást és becslést eszközölni, s arra nézve, hogy az örökség foglalás, elrejtés, vagy eltékozlás ellen biztosítva legyen, a kellő ideiglenes intézkedéseket megtenni, szükség esetén zárgondnokot kinevezni, és erről az illető árvaszéket, a leltár beküldése mellett, haladék nélkül tudósítani. (Orszb. szab. I. 163. §.)

256. §. Leltár.

A leltár oly hivatalos okirat, mely az elhunyt természeti s jogi birtokában levő minden javainak, és tartozásainak, szóval összes hagyatékának hiteles leírását foglalja magában; mely hogy mind az örökösök közt megejtendő osztálynak, mind a gyám ellenőrzésének és számadásainak, az örökösök, a gyám és árvahatóság részére alapul szolgálhasson, megkivántatik :

1. hogy hiteles legyen, azaz : arra jogosított hivatalos személyek — megyékben a törvényes bizonyság, s városokban a tanács kiküldöttjei (orszb. szab. I. 169. §.) — által, a rokonok, vagy házbeliek s ezek hiányában legalább két tanu jelenlétében vétessék fel;

2. a hagyatéknak mind követelési, mind tartozási állapotát, szemrevétel, továbbá szerzeményi, telekkönyvi s adóssági okiratok ¹⁾, valamint az érdekeltek indokolt előadása nyomán, pontosan kimutassa ²⁾);

3. minthogy a gyám nem csupán a leltári számok mennyiségeért, hanem a minőségért s minden készakarva tett rongálásokért felelős : a leltár minden hagyatéki dabra nézve azon állapotot, melyben a felvétel idejében találtatott, s azon értéket, melyen rendszerint eladhatnák, meghitelt szakértő becsüsök véleményéhez képest, körülményesen magában foglalja ;

4. a felvétel helyét és idejét, a bírósági személyek és a jelenlévő érdekeltek, illetőleg tanuk nevét kitüntesse, végre

5. minden jelenlevők által sajátkezüleg aláíratassék. (1715 : 68.)

Minden leltár két eredeti példányban szerkesztendő, s az eljárás végeztével a gyámhatósághoz, jelentés mellett haladéktalanul benyújtandó. Az egyik példány a hatóság irattárában őriztetik, a másik a gyámnak, hivatalába lépte

¹⁾ Az 1715 : 68. tcz. 2. §-a, mely az árvák javainak összeírása körül megtartandó szabályokat tartalmazza, megtiltá a leltározó küldöttségnek, hogy a birtokra és jogokra vonatkozó okiratokba tekinthessenek, s azokat vizsgálhassák; de miután jelenleg nyilvánkönyvekkel birunk, ezen rendeletnek többé hatálya nincsen, sőt az orszb. szab. I. 172. §-a az osztályos munkálatoknak, s így közvetve a leltározásnak is a telekkönyveket, illetőleg az azokra vonatkozó iratokat rendeli alapul vétetni. Egyébiránt a régi családi, s különösen nemességi okiratok az árvaszékhez lepecsételve beadandók.

²⁾ A leltár — inventarium — eszerint két főrészből áll, — az első rész a tömeg követelési állapotát, a második az elhunyt tartozásait foglalja magában. A követelési állapot a javak minőségéhez képest ismét több szakaszokra osztandó ; így I. alatt a készpénz, ékszerek és drágaságok, II. alatt a követelések, — az adóslevelek keltének, összegének s az adós nevének kitételével, III. alatt a ruhaneműek, IV. alatt a butorzat s egyéb ingóságok, V. alatt a gazdasági eszközök, s VI. alatt az ingatlanok, kellő rendben, világos rövidséggel s folyó számok alatt veendőek fel, — az érdekeltek megjegyzései, a bejelentett igények s egyéb észrevételek a leltár végén kitüntetendők lévén.

alkalmával, elismervény mellett kiadatik. Egyébiránt az 1840 : XXII. tcz. 15—22. §§-ai, melyek a csödvagyon összeírását szabályozzák, a kihagyandók kihagyásával a hagyatéék leltározására nézve is zsinórmértékül szolgálnak.

257. §. A vagyon átvétele.

A gyám csak formaszzerű kineveztetésével, vagy ha tisztségét más czímen, mint a hatóság rendelkezéséből nyerte, ennek tudtával és közbejöttével, minden esetben pedig csak leltár mellett léphet a kiskorú javainak kormányzatába. Általános kötelessége a vagyont az apa gondosságával, híven s lelkiismeretesen kezelni, — részletes teendőit az átvett javak minősége, illetőleg a leltár jelöli ki.

258. §. Gyámi teendők a készpénzre nézve.

Ha a hagyatékban készpénz találtatik, azt a gyám azonnal biztos helyre kiadni s ekkép gyümölcsözővé tenni tartozik. A törvényes biztosíték tehermentes, s a kölcsönösszeg fedezésére elegendő értékű ingatlanokra, szabályszerűleg lett zálogjogi bekeblezés által szerzettetik, melyet a gyám, különbeni szavatosság legszigorubb felelőssége nélkül el nem engedhet. Hasonló felelősség terheli az elmaradt kamatokra nézve, ha a tömeg pénzét, gyümölcsötetés nélkül héverteti. A készpénz, kamatozás helyett ingatlanok vásárlására is czélszerűen fordíthatatik, melyhez a gyám előterjesztése folytán a gyámhatóság ad engedélyt. (1715 : 68. tcz. 6. §.)

Mindazáltal annyi összeget, mennyi a gazdaság rendes folytatására s a gyermek neveltetésére nélkülözhetlen, a gyám magánál megtarthat, s annak kamatjaiért felelni nem tartozik.

259. §. Teendők az ingó vagyon körül.

Mihelyt a gyám a vagyont átvette, köteles azon ingóságokat, melyek megromlás veszélye nélkül el nem tartathatók, vagy a melyek megtartása czélszerűtlen és költséges : alkalmas időben pénzzé tenni. (1715 : 68. tcz. 6. §.) Ugyanez tartandó meg a drágaságokra s ékszerekre nézve is, melyek

vagy nem családi emlékek, vagy a gyermek helyzetének s szükségeinek meg nem felelnek. A bejött vételár, mint készpénz, a megelőző §. szabályaihoz képest hasznothozólag elhelyezendő.

260. §. Követelések.

Ha a tömegnek künnlevő követelései vannak, azok biztosításáról a gyám haladéktalanul intézkedjék. Azon künnlevő adósságokról tehát, melyekről kötelezvény nincsen, adósleveleket kiállítani, a melyek biztosítva nincsenek, zálogjogi bekeblezés vagy alkalmas kezések által biztosítani, s hol ez nem lehetséges, a tőkét felmondani tartozik. A pereket, melyekből a gyermekre jogok vagy követelések háramlandók, a mennyiben már folyamatban vannak, — gyámi tisztségének igazolása mellett, a talált állapotban tovább folytatandja és valóditandja. (I : 126. 127. 130.)

261. §. Teendők az ingatlanokra nézve.

A gyám az ingatlan vagyont el nem idegenítheti, sőt annak tulajdoniságát védeni, magát a birtokot jókarban fenntartani, s a czélszerű gazdálkodás minden eszközeinek alkalmazása által jövedelmezővé tenni kötelessége. (1715 : 69.) Valjona gazdálkodás a gyám közvetlen felügyelete és kezelése, vagy haszonbérbeadás útján láttassék el : azt a gyám okainak, a vagyon minőségének s az árva életkorának tekintetbe vételével a gyámhatóság határozza meg, — szabályul levén megtartandó, hogy valahányszor a haszonbérbeadás czélszerűbbnek mutatkozik, az a gyámi ellenörködés fenntartása s a birói felelősség elhárítása tekintetéből mindenkor nyilvános árverés útján történjék, s hogy ily árverés útján a birtokot, bármily előnyös feltételek alatt magának a gyámnak kibérlelni egyáltalában meg nem engedtetik. (1822. Ghiczy árvák.)

Az eladás, mely a gyám részéről, hatósági engedély nélkül történt, semmi hatálylyal nem bír; ennél fogva az árvák, a törvényes engedély mellőzésével elidegenített javaikat, a vételár visszatérítése nélkül bármikor biróilag visszafoglalhatják (1655 : 24. I : 124. cz. 5. §.), s a vevő, pénzét csak a gyámtól mint jogosítlan eladótól követelheti.

Egyébiránt a fentebbi 16. § ban foglalt kártérítési kötelezettség a kiskoru vagyonából, ha ez utóbbi bebizonyíthatólag a vevő kárával gazdagodnék — ez esetben is alkalmazandó.

262. §. Ingatlanok eladása.

Mindazáltal fontos okokból az ingatlanok is pénzzé tehetők, ha a gyermek szükséges tartását és nevelését máskép fedezni nem lehetne; ha az ingatlan épen semmi, vagy oly csekély jövedelmet ad, mely a ráfordított költségek összegével, vagy a reménylhető vételár kamatjával arányban nem áll; ha a czélszerűbb gazdaszat tagosítást, vagy terjedelmesebb beruházást tesz szükségessé, vagy a terhelő adósságok máskép ki nem elégíttethetnének, — magában értetvén, hogy a birói végrehajtást, a tulajdonos kiskorusága, az ingatlanra nézve sem gátolhatja. De minden elárusítást a gyámhatóság megegyezése emel érvényre, mely az eladási engedélyt csak a szembetünő előnyök vagy halaszthatlan szükség esetében, s a legnagyobb elővigyázattal adhatja ki.

Az eladás módját a körülmények határozzák meg. Ha előnyösb vétel nem kínálkozik, a birtok nyilvános árverés alá bocsátandó.

263. §. Perek.

Azon perek folytatása iránt, melyek a kiskoru nevében követelőleg, vagy ellene szenvedőleg a gyámság ideje alatt támasztatnak, következő szabályok tartandók meg:

1. a kiskoru nevében a gyám perel, helyette és nevében ügyvédet vallhat, s a pert egyezség útján befejezheti (I : 127. 1729 : 39.), — követelő pereket azonban felperesi minőségben, a már törvényes korba lépett fiak és leányok is, akár saját személyökben, akár önválasztotta ügyvédök által érvényesen indíthatnak; (I : 126. cz. 1. §.)

2. a kiskoru, törvényes kora előtt perbe nem vonatthatván, felelni a gyám sem tartozik (I : 129.), — sőt felperesnek a kiskoru személydíjában leendő elmarasztalását az I : 132. és II : 23. czimein követelheti;

3. az árvát, pereire nézve még két rendbeli kedvez-

mény illeti, — t. i. a még szülői ellen indított perekben egy évi perhaladékat kérhet (II : 50.), és ha bírói ítélet folytán eskületételre volna bocsátandó, ez a gyermeknek érettebb koráig elhalasztatik. (I : 130. II : 37.)

264. §. Eljárás a terhelő adósságokra nézve.

Ha a leltározás alkalmával hitelezők léptek fel, s követéseiket a tömeg ellen bejelentették : ily követéseket a gyám könnyelműleg ki nem elégíthet, — azok valóságáról s helyességéről hitelt érdemlő okiratok által kell meggyőződve lennie, s kétes esetekben a hitelezőt per útjára utasítnia. Minden követelés kielégítése nyugtatóvány, s a netáni adóslevél visszaadása mellett történik.

Midőn pedig a gyám azon meggyőződésre jut, hogy a valóságos adósságok a tömeg értékét meghaladják : ezen körülmény felfedezése mellett halaszthatlan kötelessége a csőd megnyitását kérelmezni. (1840 : XXII. 5. §.)

265. §. A gyám jutalma.

Hü gyámok jutalmul az általok kezelt vagyon jövedelmének — melybe azonban a tökepenzsek kamatai be nem számítottak (1715 : 68. tcz. 7. §.) — egy hatodrészét kapják (834. dt.), hanemha hivataluk elvállalásakor kevessebbel meg elégedtek, vagy a kiskoru a maga által választott gondnoknak nagyobb jutalmat kötött ki, a azt nagykorúságaig vissza nem huzta. (838. dt.) Ha a tömeg csupán készpénzből áll, a kamatokból kap bizonyos részt a gyám. Magában értetik, hogy a mit a gyám akár a tömegre, akár a kiskoru tartására s nevelésére sajátjából fordított, annak, mint kölcsönnek megtérítését, jutalmán felül követelheti.

266. §. Számadás.

Azon felelősség, melyet a gyám, hivatalával együtt, a kiskoru javaira nézve, a gyámhatóság irányában magára vállalt : elengedhetlen kötelességévé teszi, hogy eljárásáról, a leltár szerint átvett vagyon kezeléséről, névszerint annak jövedelmeiről és a jövedelmek hovaforrásáról szá-

mot adjon. A számadás hajdan csak a gyámság lejártával (I : 115. 1655 : 24.), majd minden harmadik évben (1715 : 68. tez. 6. §.), később évenként (1765 : 26.) kívántatott, s jelenleg kétféle, u. m. évenkénti és végszámadás.

267. §. Évi számadás.

A gyámsági év azon napon veszi kezdetét, melyen a gyám, tisztségébe lépett, — részletes számadását tehát ezen naptól számítandó egy év alatt kell az árvahatóság-hoz benyújtania. A számadásnak alapul a leltár szolgál, — a gyám csak a leltárban elősorolt javokról tartozik felelni; ezenkívül a vagyon jövedelmét, hovaforrását, netáni eladását vagy a bejött vételárt, a leltári vagyónállapot kevesbülését és növekedését, végre a kiadásokat, melyek a gazdaság folytatására, adósságok és egyéb terhek törlesztésére, valamint a gyermek tartására s neveltetésére fordítottak, tisztán és világosan ki kell tüntetnie.

A számadás időrendben, s folyószámok alatti tételek szerint állítandó össze, s minden egyes tétel eredeti okmányokkal — nyugták, árjegyzékek stb. — igazolandó.

A gyám, évi számadásait azok mérlegével — számadási sulyegyen, bilance — zárja be, melynek készítésére különös figyelmet fordítson. E mérleg a befolyt jövedelmet, az összes kiadásokat s ez utóbbiak levonásával fennmaradt tiszta jövedelmi felesleget, a számadási tételeknek megfelelőleg, egy főösszegben állítja elő.

268. §. Végszámadás.

A gyám, ha időközben hivatalától felmentetett, vagy a gyámság ideje lejárt, egy általános végszámadást készít, mely a leltár és évi számadások alapján akkép szerkesztendő, hogy mind az évenkénti jövedelmet, kiadásokat és a jövedelmi felesleget egyenkint, mind a gyámsági egész idő alatt nyert bevételt és kiadást, valamint a vagyonnak a végszámadás berekesztésekor állapotát, egy általános főösszegben, kimutassa. A végszámadás, mint az előbbi, a gyám által aláírva, a gyámhatóság elé terjesztendő.

269. §. A gyám felelőssége.

A gyám, mind a leltár szerint átvett javakért, mind azoknak kezeléseért, hivatalának kezdetétől fogva a vagyon átadásaig felelősséggel tartozik. Ehhezképest, ha az átvizsgált számadásokból hanyagság, vétkes mulasztás vagy jogszerűtlen cselekvények tűnnek ki, — azonfelül, hogy jutalomra igényt nem tarthat, hivatalától rögtön elmozdítatik, s elégtételre köteleztetik. (1715 : 68. tcz. 8. §. 1655 : 24. 1659 : 32.)

Ezen felelősség, a gyámnak időközileg történt elhunytával, örökösire is átszáll, kik eszerint mind az elmaradt számadást elkészíteni, mind a birói ítéletben kiszabott kártérítést leróni tartoznak, — megjegyeztetvén, mikép a kártérítést oly esetben is, hol annak maga a gyám, kétszeres összegében marasztaltatott, örökösei csak egyszeres összegben fizetik. (I : 125. cz. 2. §. 1655 : 24. tcz. 1. §. 1715 : 68. tcz. 11. 12. §§.)

270. §. A gyámság megszűnte.

A gyámság megszűnhetik viszonylagosan a gyámra, — s teljesen a gyermekre nézve : amaz a gyám személyiségéből eredt viszonyokon, utóbbi pedig oly körülményeken alapul, melyek a gyámságot szükségtelenné teszik; az első esetben csak a gyám szűnik meg gyám lenni, a gyámság pedig tovább is fenn áll, — míg az utóbbi esetben maga a gyámság enyészik el.

A gyámság viszonylagosan megszűnik :

1. a gyám halála által;
2. oly körülmények közbejöttével, melyeknél fogva a gyám, hivatalát tovább nem viselheti, vagy az aluli felmentését jogosan kérheti; (lásd f. 245. és 246. §§.)
3. a gyámhatóság rendeletéből, mely az alkalmatlannak, vagy hűtlennek talált gyámot, hivatalától felfüggesztheti. (I : 123. 124. 125.)

A gyámság teljesen véget ér :

1. a gyámolt személy halála által;
2. gyermekekre nézve a törvényes kor elérével, — hol egyszersmind a gondnokság veszi kezdetét (I : 113.

124. 126. 1655 : 24. tcz. 3. §. 1715 : 68. tcz. 9. §.), s leányokra nézve férjhezmenetel által; (I : 112. 113.)

3. tébolyodottakra s örültekre nézve azáltal, ha eszök használatát visszanyerték.

271. §. A gyámiilag kezelt tömeg átadása.

Ha a gyámság viszonylagosan szünt meg, helyét a bíróság más gyám által tölti be; s ha a gyámság szünt meg, a vagyon kormányzati jogaiba a gondnok, illetőleg maga az önjogúvá lett árva lép: mindenik esetben tartozik a gyám, végszámadás mellett a vagyont kibocsátani (1655 : 24.); melyet ha tenni nem akarna, a tisztségéből kilépésre hatóságilag kényszeríthetetik. Hasonló oltalomban részesül a gyám is; a törvényes idő lejártával számadásainak megvizsgálását, a gyámság és további felelősség alóli felmentetését, valamint az árvatömeg átvételét jogosan követelheti. (1715 : 68. tcz. 12. §.)

272. §. Közgyám.

Azon sok gondot igénylő körülmények, melyeket a törvény, s az árvák érdekei a gyámtól kívánnak; az árva-tömegek csekélysege, mely idegen kezek mivelése után jövedelmet nem ad; a gyámi esetek nagy száma, mely a központi gyámhatóságnak a kellő felügyeletet és ellenőrködést majdnem lehetlenné teszi, végre alkalmas gyámok hiánya, kik főkép a számadás vezetésében elegendő jártassággal bírnának: a gyámságnak egy külön rendszerét tesz szükségessé, mely a közgyámságban már régóta fennáll. A közgyám, máskép árvák atyja, községenkint és városokint a vagyonosabb és értelmesebb lakosok közül, a községi illetőleg városi valamennyi árvák feletti felügyeletre, s javaik kezelésére választatik, s hivatása a következőkre terjed ki:

1. azon haláleseteket, melyeknél kiskorúak, vagy különben gyámság alá tartozó személyek maradtak, nyilván tartja, azokat megyékben a szolgabírónak, s városokban a gyámhatóságnak haladéktalanul bejelenti; (lásd f. 244. §.)

2. a gyámhatóságnak a gyámkinevezés körül segédkezet nyújt, s hol külön gyámot az árva nem nyerhetett, annak czélszerű elhelyezéséről, s neveltetéséről intézkedik;

3. csekélyebb árvatömegek, különösen akkor, ha több örökösök közt a vagyon természetbeni felosztása nem eszközölhető, vagy az árva, az önjoguság éveitől még messze áll, — nyilvános árverés útján pénzzé teendők lévén, a javaknak összeírásánál, s eladásánál a kiskorúak érdekeit képviseli;

4. a befolyt pénzből közös árvapénztár alakítandó, melyet felelősség terhe mellett a közgyám akképen kezel, hogy egyrészt a kiskorúak értékesített vagyona, haladéktalanul gyümölcsözővé tétessék, másrészt a kikölcsönzött összeg, kellő biztosság hiányából veszélyezve ne legyen;

5. a pénztár állapotáról pontos mérleget készít, s azt időszakonként a gyámhatóságnak bemutatja;

6. a felmondott tőkét, ha a meghatározott időre be nem fizettetnek, saját neve alatt, s per útján is behajtja, — a behajthatlanokért minden esetben ő kezeskedvén;

7. a gondviselésére bizott kiskorúakról rendes árva-könyvet vezet, melynek rovataiba a kiskorú és elhalt szülők neve, a gyermek életkora, lakhelye, neveltetési módja és vagyona pontosan bejegyeztessenek;

8. mihelyt az árva-könyvből kitünik, hogy valamely árva, nagykorúságát már elérte, azt a vagyon illetőleg tőke és kamat-növekedés átvételére felszólítja;

9. a közgyám minden pénzkiadásnál a személy azonosságára, s a valóságos nagykorúság, illetőleg korengedély igazolására főfigyelmet fordítson, — oly árvapénzek, melyeket a nagykorú felszólítás után is átvenni vonakodnék, birói letétbe teendők s a tulajdonos részére kamatozni megszűntek. ¹⁾

¹⁾ Ahol megyénként, egyesített árvapénztárak vannak szervezve, a pénztárt maga a gyámhatóság kezeli, s a községi árva-atyja a pénzben értékesített árvatömegeknek sem kezelésére sem kiadására befolyással nem bír.

273. §. Nemtörvényszerű gyám.

A ki más javait anélkül veszi át és látja el, hogy arra közhatóságilag megbizva lett volna : nemtörvényszerű gyámnak tekintetik. Ily gyám, a mellett, hogy jutalomra igényt nem tarthat, mihelyt a gyámhatóság tudomására jő, azonnal elmozdítandó s mindazon javakért felelős leendő, melyek bebizonyíthatólag az apa birtokában voltak, — hanemha kimutatja, mikép azok még az apa által elhasználtattak, vagy másra átruháztattak. (832. dt.)

274. §. Gondnokság.

A gondnok, mint fentebb (243. §.) megjegyzeztük, a gondviselésére bizott személyeknek csupán vagyonát kezeli, oly esetekben, melyek a gondnokoltat, javai kormányzatában, más okból, mint a nemtörvényes kor, tiltják vagy akadályozzák. Az esetek következők :

1. gyermekek, kikre nézve az apai hatalom természetileg vagy polgárilag megszűnt, mihelyt törvényes korba léptek, a teljeskor elérteig gondnokság alatt állanak, — gondnokságra törvény szerint az addigi gyám lévén hivatva; (1715 : 68. tcz. 9. 10. §§.)

2. oly hagyatéék megóvására, melynél a biztos és hű felügyelet hiányzik, a szolgabíró mindjárt a vagyon összeírása alkalmával gondnokot rendel; (orszb. szab. I. 163. §.)

3. ugyancsak a szolgabíró azon hagyatééket, mely iránt az érdekelt örökösök ki nem egyezhetvén, perutratasítottatnak, egyik vagy másik fél kívánatára gondnoki kezelés alá helyezi; (u. o. 166. §.)

4. oly nagykoruak vagyona, kik időleges elmezavarba estek, az örültség idejére gondnoki felügyelet alá helyeztetnek;

5. bíróilag tékozlóknak nyilvánított személyek javait, a hatóság további intézkedéseig gondnok kezeli;

6. hosszabb tartamu fogságra ítélték javainak kezelése, a büntetési idő lejártáig hasonlóul gondnokra bizatik.

Mily esetekben van gondnokrendelésnek helye csőd-, váltó- és peres ügyekben : az illető törvények és a tör-

vénykezési eljárás határozzák meg. (1840 : XXII. 11. 51. §§. 1840 : XV. tcz. II. R. 47. 210. 220. §§. stb.)

275. §. Párvonat a gyámság és gondnokság között.

Azon törvényes rendszabályok, melyek a jelen fejezetben a gyámságra nézve előadattak, általában a gondnokot is kötelezik, — de a következő eltérések mellett :

1. a törvényes kora fiárva, gondnokát az I : 124. cz. 3. §-ánál fogva szabadon választhatja, s e jogában az apai végrendelet által sem korlátoltathatik (u. o. 2. §.), — csupán oly esetben lévén kivételnek helye, hol az árva, már nemtörvényes kora előtt is gyám által képviseltetett; (lásd f. 274. §. 1.)

2. a gondnok jutalmát, méltányos tekintettel a vagyon kiterjedésére s a kezelési teendőkre, a bíróság állapítja meg;

3. a gondnok évi számadást csak akkor készít, ha hivatalát több éveken át folytatja, — különben csak a gondnokság megszűntével köteles számolni;

4. a gondnokság azon ügyek bevégeztével, melyekre rendelve volt, vagy azon okok megszűntével, melyek a gondnoki képviselést szükségessé tették — ér véget.

276. §. Gyámhatóság.

A gyámi és gondnoki ügyek ellátására külön e végre felállított hatóság — árvaszék — létezik, mely megyékben és szabad kir. városokban az állandó törvényszékeknek egyik szakosztályát képezi. A gyámhatóság hivatása s teendői következőkben összpontosulnak:

1. a kerületéhez tartozó árvák nyilvántartása végett rendes árvakönyvet vezet, s abba a gyámság és gondnokság alatti személyeket, tudomására jötte után azonnal bejegyzi; (lásd f. 272. §.)

2. ott, a hol árvák, vagy gondnokság alattiak vannak érdekelve, a leltár vétele után, az osztályt, ha azt a körülmények szükségesnek mutatják, az illető árvaatyá, a legközelebbi rokonok s a többi érdekelt felek meghallgatása mellett hivatalból, s egyezség útján eszközli; ha pedig az egyezség nem sikerülne, egyik vagy másik felet, kinek

igényei mellett kevesebb törvényes vélelem harczol — a per utjára utasítja, — de ennek befejezteig, a biztonsági felügyelést az összes örökség felett folytatja; (orszb. szab. I. 165. §.)

3. ha a gyámságra vagy gondnokságra végrendeleti, vagy törvényes gyámok, illetőleg gondnokok jelenkeznek: megvizsgálja, valjon ellenök nem forognak-e fenn oly akadályok, melyek a fentebbi 245. §. szerint kizárási okot képeznek, — egyszersmind a folyamodónak a 246. §-ban foglalt körülmények között felmentvényt adhat;

4. ha végrendeleti, vagy törvényes gyámok nem léteznek, gyámot, illetőleg gondnokot az árvaszék rendel;

5. az árvaszék atyailag védi a gyermeket a zsarnok szülők és gyámok minden jogtalan bántalmai ellen, s hol az intés nem használ, erélyesb rendszabályokhoz nyulhat, sőt a méltatlanul bántalmazott védelmére más gyám kirendelése által nyujthat oltalmat;

6. ha a gyámoltak közt vagyontalan elmebetegek, vakok vagy siketnémák vannak, ezek felvételét, valamely jótékony közintézetnél, hivatalos közbenjárása által eszközözi;

7. minden összeütközést gyám és gyermek között az árvaszék egyenlít ki, különösen ez utóbbinak, alapos okok miatt, házassági engedélyt a gyám tiltakozása ellenére is adhat;

8. az árvaszék határozza meg, hogy a kiskorú mily életpályára képeztesse, s vizsgálja meg az okokat, melyek a neveltetésnek más irányt, s a gyermeknek más pályát jelölnek ki;

9. a gyám csak a gazdálkodás rendes folytatását kezelheti önállólag; minden egyebekhez tehát, hová az ingók vagy ingatlanok eladása, haszonbérbeadása, megterhelése, adósságok felvétele vagy fizetése, a biztosíték megbírálása stb. tartoznak — a gyámhatóság jóváhagyását kell közölnie, mely ezt, a gyám okainak megfontolása, s a netáni rokonok meghallgatása után határozatilag adja meg;

10. a gyám jutalmát törvény —, sa gondnok díját méltány szerint az árvaszék állapítja meg;

11. az árvaszék köteles a gyámi év bevégeztével a késedelmes gyámokat, számadásaiknak zárt határidő alatti

beadására felszólítani, s az évi számadást, pénzbüntetési terhe alatt is bekívánni;

12. mihelyt a számadás beérkezett, azt a számvevő hivatal által, a tételek és összegek helyesítése végett előlegesen megvizsgálattja; majd az egyes pontokat érdemleges bírálat alá veszi, s határozatát, melyben vagy a számadást jóváhagyja, vagy a gyámot a kijavítandók kijavítására s a pótolandók pótlására utasítja, vagy ugyanőt kártérítésre kötelezi, a gyámmal írásban közli, — kinek jogában áll ugyan a kételyeket eloszlatni, s ujlagos előterjesztés által az árvaszékot más meggyőződésre vezetni, de a mennyiben ez nem sikerül, a tömegnek elégtétellel tartozik;

13. ha a számadásokból vagy egyébkin, valamely gyám ellen oly vádak merülnek fel, melyek a tiszti ügyésznek hivatalbóli fellépését teszik szükségessé: e körülményeket az árvaszék kinyomozni, s a tiszti ügyész tudomására juttatni, a vizsgálat folyama alatt is pedig az árvák és a tömeg biztosításáról gondoskodni tartozik;

14. minden vizsgálat a gyám vagy gondnok ellen az árvaszék előtt indittatik és fejeztetik be, s a bünösnek talált gyámot, illetőleg gondnokot, az árvaszék bocsátja el;

15. az árvák nagykorúsítása, s korengedély kiadása az árvaszékot illeti, mely egyszersmind ily esetben, vagy a valóságos teljes kor elérével a tömeg átadása és átvétele körül, hatóságilag intézkedik;

16. a gyámhatóság minden mulasztásért vagy félszeg rendeletért felelős, — különösen: ha tudva oly gyámot nevezett, ki ellen kizárási okok forognak fenn, vagy a kinél a kellő biztosíték hiányzik; ha a vagyón kormányzatára nem ügyel, s a készpénzt kamat — vagy az ingatlant jövedelmezés nélkül hevertetni engedi; ha a gyámnak törvényesnél magasabb jutalmat enged, s a gyám annak visszatérítésére elégtelen; és főleg ha a számadásokat rendes időben megvizsgálni elmulasztotta. (1765 : 26.)

277. §. Perek a gyámi és gondnoki viszonyokból.

A gyámi és gondnoki viszonyokból következő perek támadhatnak :

1. A gyámságnak vagy gondnokságnak törvényes előbbségnél fogva leendő elnyerése végett, az I : 51. 116. 119. stb. alapján indítja a végrendeleti gyám a törvényes ellen, vagy a végrendeleti, s ennek hiányában a törvényes gyám az ellen, kit az ő alaptalan mellőzésével a hatóság rendelt, — a kereset végrendelettel, illetőleg anyakönyvi kivonatokkal lévén támogatandó. A per azon bíróság elé tartozik, melyet a gyám kirendelése illeti.

2. Számadási per, alapul az I : 115. 1655 : 24. 1715 : 68. és 1765 : 16. czikkekben, indítja rendszerint hivatalból a tiszti ügyész; indíthatja az elmozdított helyett rendelt gyám, vagy maga az árva, mihelyt törvényes korát elérte, és pedig a gyám elhaltával annak örökösei ellen is. A per, főleg ha bonyolult számadást tárgyz, rendes írásbeli eljárás szerint (orszb. szab. I. 46. §.), a felek lakhelyéhez képest a városi vagy megyei törvényszék előtt, — ha a tömeg több megyében fekszik, és a per végszámadást követel, a kerületi tábla előtt, — és pedig, ha a javak több kerületben fekünnének, azon kerületi tábla előtt lesz indítandó és ítélettel ellátandó, melynek területén a gyámgyermek vagy gondnokolt személy atyja rendes lakását tartotta. A kereseti kérelem mind a számadás benyújtására, mind az okozott károknak a vétkes mulasztás vagy szándékos roszakarat fokozatához képest egyszerű, vagy kétszeres megtérítésére kiterjeszkedik; mindazáltal a gyám örököseit nem terhelheti, ha ezek hiteltérdemlőleg bebizonyítják, mikép az árva, teljeskoruvá léte után is a gyámot feleletre vonni elmulasztotta, vagy a gyám, számadásait a gyámhatósághoz kellő időben benyujtván, ez azoknak átvizsgálását nem teljesítette. A per érdeme rendszerint azon főkérdések körül forog, valjon a szenvedett kárt és vagyonhiányt el nem hárítható véletlen eset, vagy maga a gyám, — s ez ismét egyszerű mulasztásból, vagy ártani akaró szándokkal idézte elő. Az első esetben a gyám nem felelős, a második esetben a kárt egyszeresen, végre az utóbbi esetben kétszeres összegben téríti meg. Hogy kétszeres összegbeni elégtétel a gyám örökösei ellen nem szabhatatik: cfenntebb a 269. §-ban már érintettük.

3. Félretétele, vagy megsemmisítése végett a gyám által jogositlanul tett eladásoknak, és szerződéseknek, az

1655 : 24. és I : 124. tcz. alapján. Ezen pert a gyámság ideje alatt a tiszti ügyész, vagy az új gyám, — törvényes korban pedig maga az árva, mindenkor a birtokbiróság előtt indítja. Ha a kereset alaposnak találtatik, a vevő — alperes — a birtoknak vételár megtérítése nélküli visszabocsátására köteleztetik, — kártérítési keresete a gyám ellen fennhagyatván.

4. Félretétele vagy megerőtlenítése végett a gyám által kötött káros peregyezségeknek. (Nagy-per, 1797. és Stancsics-per, 1770.) Minthogy a gyám, az árva nevében hasznos egyezséget érvényesen köthet (I : 107. és 112. cz. 3. §.), a megerőtlenítendő egyezés ellen, annak a kiskorura nézve kétségtelenül káros voltát kell bizonyítani.

5. A gyámilag vagy gondnokilag kezelt vagyon visszavétele végett, egyidejűleg a végszámadás követelésével, ha az még elő nem terjesztetett. A keresetet mindig maga az árva (95. dt.), saját felperessége alatt támasztja, s az I : 111. 115., s az 1655 : 24. tczikkre alapítja. Ha a gyám a tömeget leltár nélkül kezelte, egyes követelt tárgyak iránt, melyeknek a tömegben létezését tagadásba vette, felfedező esküre bocsáttathatik. (830. dt.) Egyebekre nézve, mint a számadási perekben.

6. Becstelenségi pör azon gyám ellen, ki a gyámsága alá helyezett árvának személye, vagy javainak tulajdonisága tekintetében vált bűnössé. A pert a királyi ügyész, vagy az új gyám az I : 123. cz. 2. §-a alapján, s a királyi ítélő tábla előtt kezdi, melyben a gyám, ha ellene tény és vád bebizonyul, az okozott kár összegének kétszeres megtérítésén felül örök becstelenségre ítéltetik.